

BIDLO - HÝBL - ŠUSTA

VŠEOBECNÝ DĚJEPIS

PRO VYŠŠÍ TRÍDY ŠKOL STŘEDNÍCH

DÍL PRVÝ.

VYDÁNÍ PRO GYMNASIA

BIDLO — HÝBL — ŠUSTA
VŠEOBECNÝ DĚJEPIS
PRO VYŠŠÍ TRÍDY ŠKOL STŘEDNÍCH.

DÍL PRVÝ.

DĚJINY
STARÉHO VĚKU.

NAPSAL

FRANT. HÝBL,

PROFESSOR C. K. REÁLNÉ ŠKOLY V ŽIŽKOVĚ.

VYDÁNÍ PRO GYMNASIA A REÁLNÁ GYMNASIA.

Schváleno výnosem vys. c. k. ministerstva kultu a vyučování
ze dne 20. března 1911 č. 55744.

CENA BROŽ. 3.— K, VÁZ. 3.50 K.

Šmole

NÁKLADEM HISTORICKÉHO KLUBU V PRAZE-I., KLEMENTINUM.

1911.

ÚVOD.

Dějepis a jeho prameny. Veškerá příroda podrobena jest stálým změnám a převratům a s ní i člověk ve svém celkovém vývoji. Změny, jež týkají se vývoje lidstva, jeví se v tělesném vzezření a duševních schopnostech člověka, v jeho postavení k okolní přírodě a v poměru jedince k ostatní společnosti lidské. Líčení těchto proměn ve stavu lidstva za dob minulých a jejich příčinné souvislosti obraly si za úkol vědy dějepisné.

Dějepis čili historie jest tedy věda, která líčí vývoj lidstva v jeho poměru k zevním podmínkám životním a v jeho vztazích společenských. Dějepis.

Název historie pochází z řeckého *ιστορία*, a užil ho nejdříve řecký dějepisc Herodot (v 5. st. př. Kr.), označiv své dílo slovy *ιστορίας ἀπόδειξις* = vypravování vyzvěděného.

Jednotlivé stavy lidského vývoje a události, které na ně měly vliv, není nám ovšem možno znáti z přímého názoru, i jsme v té příčině odkázáni na památky a paměti z dob minulých, jež obecně nazýváme prameny dějepisnými. Prameny dějepisné.

Prameny ty jsou rozličné; v nejširším slova smyslu jest historickým pramenem všechno, co vůbec nějak svědčí o minulosti lidstva. Jsou to tedy na př. stavby nebo zbytky jejich, pozůstatky náradí, náčiní a nástrojů, oděvů a ozdob, zbraní, mince atd., a hlavně slovesné plody minulosti se týkající, jako pověsti, písně, nápisy, dopisy, listiny a posléze, nejdůležitější ze všech, spisy napsané o určitých událostech v době jim blízké s úmyslem, aby zachována byla jejich pamět, tedy letopisy, kroniky, životopisy, paměti (memoiry) vynikajících osob a díla dějepisná vůbec.

Všechny prameny nemají ovšem stejné ceny; mnohé psané prameny vypravují o minulosti mylně, jiné přímo z úmysla křivě; některé psané i hmotné památky byly v pozdějších dobách padělány, t. j. napsány či zhotoveny tak, jako by pocházely z dob starších, aby postavily staré události do určitého, padělatelem zamýšleného světla. Jest tedy úkolem kritiky dějepisné, aby správně stanovila dobu, z níž pramen pochází, a aby náležitě posoudila jeho spolehlivost. Nestejná cena pramenů. Kritika dějepisná.

Jmenovitě jest potřebí veliké opatrnosti při pramenech založených na t. zv. ústním podání, neboť správné ponětí o událostech, třeba i nejvýznamnějších, pokud jest založeno pouze na ústním vypravování starších »pamětníků«, záhy se zakaluje a mezery v podání se »doplňují« smyslenkami, jež vyvěrají z obrazotvornosti pokolení pozdějších. Vznikají tak pověsti, v nichž často skutečného jádra nelze ani odlišiti od výmyslů. Mnohé pověsti vůbec byly zhoľa vymyšleny, aby nahradily nedostatek zpráv o událostech starších.

Pověsti.

Vědy příbuzné. Dějepis jako nauka o vývoji lidstva těží také z poznatků jiných věd, jichž předmětem jest badání o člověku. Jsou to zejména anthropologie, ethnografie a linguistika.

Anthropologie.

Anthropologie zabývá se člověkem po stránce tělesné a rozděluje lidstvo na přirozené skupiny podle tělesného jejich vzezření (plemena). Obyčejně se rozeznává plemen 6: středozevní, mongolské, černé, americké, malajské a australské; k nim se druží někteří menší národové (Dravidové, Eskymáci a j.), které nelze vřaditi do žádného ze zmíněných šesti plemen. Plemena zase dělíme na čeledi, kmeny, národy.

Ethnografie.

2. Ethnografie popisuje zvláštnosti jednotlivých národů nynějších, pokud se týkají jejich podmínek životních, zvyků, řádů společenských, náboženských názorů atd.

Poznatky obou těchto nauk jsou dějepisci důležitou srovnávací pomůckou pro obdobné poměry různých národů v minulosti.

Jazykozpyt.

3. Jazykozpyt (linguistika), t. j. nauka o vzájemném poměru jazyků a vztahu jazyka k zevním podmínkám životním, je rovněž velmi důležitá pro dějepisce; na př. ze zásoby slov, která v jazyce některém v určité době se vyskytují, lze souditi na znalost či neznalost těch předmětů a dovedností, jež ona slova znamenají, tedy na kulturní stav národa v určité době.

Zeměpis.

Také zeměpis napomáhá značně zkoumání dějepisnému, neboť vývoj člověka na určitém místě závisí z velké části na geografickém rázu krajiny.

Chronologie.

Chronologie. Aby ze všech poznatků a zpráv historických mohl býti nakreslen názorný obraz vývoje lidstva či některého národa, jest nutno, aby všechny události a zjevy dějepisné byly seřazeny v náležitě časové souvislosti. K tomu zase jest třeba měřítka časového. Míry časové v různých dobách zkoumá zvláštní věda — chronologie.

Den, měsíc, rok.

Nejmenší míry časové, jichž i všední život potřebuje, dány jsou astronomickými vztahy naší země k měsíci a slunci. Jest to den — doba, v níž se otočí země kolem osy; měsíc — doba oběhu měsíce kolem země = asi 29½ dne, a rok — doba oběhu země kolem slunce = 365 d. 5 h. 48 m. 46 s. K tomu druží se jednotky umělé, týden, hodina atd.

Základní jednotky časové, den, měsíc a rok, jsou početně nesouměřitelné, a přece jest třeba uvést je ve vzájemný soulad. Poněvadž 12 oběhů měsíčních (asi 354 dní) blíží se poněkud délce roku, naskytla se v první době, kdy lidé počali bedlivěji pozorovati časové oddíly, sama sebou možnost, počítati měsíce střídavě po 29 a 30 dnech a rok po 354 dnech (rok měsíční neboli lunární). Rozdíl, který za jeden rok není značný, vzrůstá však již za málo let patrně. Proto národové, kteří užívali roku lunárního, pomáhali si vkládajíc přespočetné měsíce v určitých letech. — Kromě toho bylo záhy pozorováno (již od starých Egyptanů a Babyloňanů), že rok sluneční (solární) činí skoro $365\frac{1}{4}$ dne, a že tedy 3 roky o 365 dnech s následujícím rokem o 366 dnech dávají přibližně správný čas.

Všech zkušeností do té doby u rozmanitých národů nabytých bylo použito v kalendáři, jež r. 45 př. Kr. dal poříditi v Římě Gaius Julius Caesar. Podle tohoto kalendáře, proto »julianský« zvaného, je každý čtvrtý rok přestupný, totiž o 366 dnech. Rok dělí se na 12 měsíců o 30 a 31 dnech, toliko únor má 28 dní; »měsíc« v kalendáři tomto není tedy už dobou skutečného oběhu měsíce, nýbrž jednotkou umělou.

Kalendář
julianský.

Délka roku juliánského liší se od skutečného času o 11 min. 14 sek., tedy za 128 let asi o den. V XVI. stol. po Kr. byl rozdíl proti stavu v době prvního křesťanského sněmu (325 po Kr.) již 10 dní a počítával se silně při stanovení svátků velikonočních. Proto papež Řehoř XIII. zřídil komisi pro opravu kalendáře a nařídil pak, aby r. 1582 po 4. říjnu počítalo se hned 15. října (vynecháno tedy 10 dní) a aby napříště poslední rok století byl jenom tehdy přestupný, když je dělitelný 400 (tedy na př. rok 1600 a 2000, nikoli však 1700, 1800 a 1900).

Kalendář
gregori-
anský

Opravený tento kalendář, »gregoriánský«, přijali časem všichni národové v Evropě mimo ty, kteří hlásí se k církvi řecké (Rusové, Jihoslované, Řekové a j.). Jejich kalendář jest proto dnes o 13 dní za naším.

Pro dlouhé doby dějinné jest rok jednotka příliš krátká, i objevila se záhy potřeba vyznačovati delší počet let podle určitých zásad. U některých národů (Assyrů, Řeků a j.) označovala se léta jmény vysokých úředníků ročně se střídajících a úředně zaznamenávaných (eponymů); než soustava ta nepostačovala. Vhodnější byl způsob, aby se počítala léta přirozeným číselným pořadem od některé vynikající události. Takové východisko letopočtu zveme aera. Aera tvořila nějaká událost důležitá zpravidla ne hned, nýbrž až význam její časem stal se patrnější. Tak na př. staří Římané počítali od založení Říma (a. u. c. = ab urbe condita) teprve ve 2. stol. př. Kr., tedy asi 600 let po roce 753, do kterého událost tu kladli.

Epony-
mové.

Aera.

**Aera
křesťanská.**

U národů křesťanských obecně se nyní užívá aery od narození Kristova; léta před Kristem počítají se zpětně. — Aera křesťanská není však přesná; její původce, mnich *Dionysius Exiguus* (v 6. stol. po Kr.), domníval se, že se Kristus narodil r. 753 a. u. c., tedy asi o 3—5 let později nežli ve skutečnosti. V praxi nemá ta chyba ovšem významu.

**Pomocné
vědy
historické.**

Pomocné vědy historické. Vedle chronologie souvisí těsně s historií ještě některé nauky, jež zkoumají určité druhy pramenů dějepisných aneb jinak usnadňují poznání minulosti. Říkáme jim proto pomocné vědy historické. Přední z nich jsou:

a r c h a e o l o g i e, jež zkoumá hmotné památky minulosti;
e p i g r a f i e nebo *e p i g r a f i k a*, nauka o starých nápisech;
d i p l o m a t i k a, nauka o starých listinách;
p a l a e o g r a f i e, nauka o dávných písmech;
h e r a l d i k a a *s f r a g i s t i k a*, nauky o znacích (erbech) a pečetech;
n u m i s m a t i k a, nauka o mincích.

**Rozdělení
dějepisů.**

Rozdělení dějepisů. Díla dějepisná líčí vývoj lidstva nebo některých národů buďto po všech stránkách jeho, nebo jenom některé z nich. Podle toho rozeznáváme dějepis *p o l i t i c k ý*, který přihlíží hlavně ke vnějším stykům různých národů a říší a ke změnám jejich vládních forem; pak dějepis hospodářský, sociální, obchodní, dějiny náboženství a ústavních poměrů, duševního rozvoje, literatury, věd a umění, zvyklostí, mravů a pod., čili úhrnným názvem dějepis *k u l t u r n í*. Úkolem dějepisů obecného jest přihlížeti ke všem vytčeným stránkám vývoje lidstva nebo některé jeho části.

Hlavní období dějin lidských jsou:

I. *d o b a p ř e d h i s t o r i c k á* (jí se zabývá praehistorická *a r c h a e o l o g i e*);

II. *v ě k s t a r ý*, od dob osvětlených nejstaršími písemnými památkami (asi od r. 4000 př. Kr.) až do prvních století po Kr. (obyčejně do r. 375 nebo i 476 po Kr.);

III. *v ě k s t ř e d n í* až do konce XV století (r. 1492);

IV. *v ě k n o v ý*, od konce XV století až na naše časy.

Rozdělení toto ujalo se teprve v 17. století po Kr. Před tím dělivalo se pásmo dějin podle čtyř světových monarchií, assyrsko-babylonské, perské, makedonské a římské.

ČÁST PRVNÍ.

Doba předhistorická.

Stav lidstva v pravěku. Počátky lidského vývoje ztrácejí se v temnu dávných věků, i možno si o nich učiniti pouze povšechnou představu podle hmotných pozůstatků, jež člověk z těch dob po sobě zanechal. Jsou to zbytky nástrojů, náčiní, nářadí, staveb, oděvů, ozdob, zbraní, potravin a j., jež uchovaly se na příhodných místech pod vrstvou země. Od počátku 19. století, kdy učenci počali věnovati soustavně pozornost těmto němým svědkům minulosti, bylo jich nashromážděno veliké množství; jsou uloženy v museích rozličných měst a jejich zkoumáním zabývá se prehistorická archaeologie, opírajíc se při tom o poznatky ze srovnávací ethnologie, anthropologie, jazykozpytu a jiných věd.

Památky z doby předhistorické.

Památky tyto svědčí, že člověk žil na zemi již v době diluvialní, že tedy byl svědkem posledních velikých geologických přeměn kůry zemské, t. zv. doby ledové,¹⁾ a že byl vrstevníkem zvířat nyní už dávno vyhynulých, na př. mamuta, medvěda jeskynního a j. Také o bytu člověka na zemi v době ještě starší, předledové, svědčí některé nové nálezy.

Nejstarší sledy člověka na zemi.

Zjištěním člověka v době ledové a snad i starší, prokázáno jest vysoké poměrně stáří pokolení lidského. Leč vyjádřiti věk lidstva určitěji, tedy počtem let, se dosud nepodařilo, jak patrně z velikých rozdílů v odhadech různých učenců. Někteří cení stáří lidstva na 50.000 let i méně, jiní jdou do statisíců. Jisto jest pouze, že období známé z památek písemných (asi 6000 let) jest jen skrovnou částí trvání lidstva na zemi.

Stáří pokolení lidského.

Člověk diluviální žil úplně divoce a minulo mnoho tisíc let, než zvolna pokročil k dokonalejšímu způsobu života. Prvý počátek vši lidské kultury spatřovati jest v umění rozdělovati ohně křesáním, vrtáním dřeva nebo třením dvou dřev. Odtud člověk pozvolna zdokonaloval

Umění rozdělovati ohně.

¹⁾ Geologie jest nauka o složení a proměnách kůry zemské. Poslední z těchto velikých proměn byla t. zv. doba ledová, kdy teplota na zemi z neznámých příčin poklesla tak, že celá severní Evropa asi až k hranicím českým a také severní Asie a Amerika byly pokryty rozsáhlými ledovci jako nyní Gronsko.

své schopnosti, naučil se upravovati si lépe příbytky, hotoviti si dokonalejší nástroje, oděv a zbraně, krotiti některá zvířata k své službě, pěstiti uměle vhodné druhy rostlinné, až dospěl výše, na které jej spatřujeme v době historické.

Rozdělení
doby před-
historické.

Postupný tento vývoj můžeme posuzovati z jakosti výrobků a z látky, z níž si člověk robil nástroje. Podle toho dělí archaeologové předhistorickou dobu na čtyři nestejně dlouhá období, znamenající zároveň 4 stupně, jimiž člověk prošel na dráze k nynější vzdělanosti, a mající v podstatě platnost pro veškeré lidstvo na zemi. Jsou to:

1. starší doba kamenná (palaeolithická) neboli diluviální, nejdelší ze všech;
2. mladší doba kamenná (neolithická);
3. doba bronzová, k níž přechod od doby kamenné tvoří doba měděná;
4. doba železná.

Nestejný
vývoj
různých
národů.

Vývoj tímto rozdělením naznačený nedál se ovšem u veškerého lidstva současně a stejným postupem. Země české a celá severní Evropa měly na př. svou dobu neolithickou, když národové kolem Středozevního moře již dávno dospěli k vysoké vzdělanosti osvětlené písemnými památkami. V severní Asii trvala doba neolithická až do příchodu Rusů (v 17. stol. po Kr.), nejpokročilejší národové američtí (v Mexiku a Peru) dospěli samostatným vývojem (do příchodu Evropanů v 16. stol.) toliko ke kultuře bronzové. A ještě za našich dob žijí nebo žili ve střední Africe, v Australii a v jižním cípu Ameriky kmenové, kteří se celkem nepovznegli nad úroveň lidstva doby diluviální.

Vliv
přírody na
vývoj
národů.

Vůbec jest pozorovati, že vedle vlastního přičinění a důmyslu byly důležitým činitelem ve vývoji lidstva také přírodní poměry krajiny, v níž národ žil. Vzniku vyšší kultury nebyly příhodné ani kraje tropické, jejichž hojná úroda poskytuje člověku bez práce, čeho k životu potřebuje, ani oblasti příliš studené, které přílišnou chudobou člověku povznesení znemožňují, nýbrž země mírného podnebí, jež obyvatelům dávají sice dostatek životních prostředků, ale nutí je, aby si všechno získávali, po případě zabezpečovali vlastní usilovnou prací.

Lidstvo
ve starší
době
kamenné.

Doba palaeolithická. V době palaeolithické žil člověk ve stavu naprosto nevyvinutém, ale ne jednotlivě, nýbrž sdružen ve společnostech bytujících v určitých honebních okresích. Odíval se (pokud se vůbec odíval) kožemi, bydlil v pralesích, jeskyních a živil se lovem a plody rostlinnými. Zbraní mu byl dřevěný kyj nebo hrubý kamenný mlat; také jiné nástroje robil si z pazourku, hadce nebo jiného kamene, ze dřeva a z kostí. (Obr. 13.) Maso požíval namnoze syrové a lidojedství bylo

zcela obvyklé. Řeč byla chudičká pojmy, náboženství zastupovala pověrečná hrůza z neznámých mocností přírodních.

Doba neolithická. Znenáhla dospěla větší část lidstva tisíci-letým vývojem dokonalejšího stavu mladší doby kamenné. Počátky její kladou se v různých končinách starověkého světa (přední Asie, sev. Afriky a Evropy) do let 10.000—5000 př. Kr. Člověk hotovil si nástroje i nadále z kamene, z kostí a ze dřeva, ale dával jim broušením, přihlazováním a vrtáním mnohem úpravnější vzhled. Živil se lovem a rybařením, ale ochočil si již také některá zvířata, především psa, a stal se v krajinách méně úrodných kočovným pastýřem; v úrodnějších počal též uměle pěstovati některé užitečné rostliny a přecházel znenáhla k životu usedlému. Naučil se počátkům řemesel, h r n ě í ř s t v í a t k a n í l á t e k, ovšem hrubých. Obydlím byly mu někde nadále jeskyně, většinou stavěl si však již umělé příbytky a zabezpečoval svá hromadná sídliště ohradami, náspy a jinými vhodnými prostředky. (Srv. obr. 13.)

Způsob
života.

S p o l e č e n s k ý ž i v o t n a b y l v ě t š í r o z m a n i t o s t i. P ů s o b i l y t u d v ě p r o t i c h ů d n ě s í l y, p o k r e v n ý s v a z e k r o d o v ě p ř í b u z n o s t i a n á s i l n ě p o d m a ň o v á n í s l a b š í c h s k u p i n m o c n ě j š í m i, z a s a h u j í c e r o z m a n i t ě d o s e b e. N e j o b y č e j n ě j š í m ú t v a r e m n e v y v i n u t ě h o ž i v o t a s t á t n í h o j e s t k m e n, r o z p a d á j í c í s e v r o d y n e b o s v a z k y r o d o v ě, a ť u ž p ř í b u z n ě n e b o m o c í s e s k u p e n ě. K m e n o v ý v l á d c e m í v á m o c p o d o b a j í c í s e p r a v o m o c i o t c o v ě v r o d i n ě (p o m ě r t e n o z n a č u j e s e s l o v e m p a t r i a r c h á l n í) a v l á d n e v š í m s p o l e č n ý m k m e n o v ý m m a j e t k e m. N a m í s t ě d ř í v ě j š í h o s u r o v ě h o p o b í j e n í n e p ř á t e l u ž í v á s e p ř e m o ž e n ý c h k n u c e n ě p r á c í; v z n í k á t a k o t r o c t v í. — P o z o r o v á n í m o h u t n ý c h z j e v ů p ř í r o d n í c h p ř í v e d l o č l o v ě k a k p ř e d s t a v ě n a d p ř í r o z e n ý c h b y t o s t í, v y ž a d u j í c í c h n a u s m í ř e n í s v ě z h o u b n ě s í l y o d č l o v ě k a o b ě t í, p r o s e b a v š e l i j a k ý c h t a j e m n ý c h ú k o ň ů, j e j i c h ž v ý h r a d n o u z n a l o s t p ř í s o b i l i s i č a s e m r ů z n í j e d n o t l i v c i v t ě c h v ě c e c h z v l á s t ě z k u š e n í, t o t i ž k o u z e l n í c i a z a k l i n a č i, z á r o d e k p o z d ě j š í h o s t a v u k n ě ž s k ě h o. N a d p ř í r o z e n ě b y t o s t i p ř e d s t a v o v a l s i č l o v ě k d í l e m m i m o v i d i t e l n o u p ř í r o d u (n a n e b i, p o d z e m í, v e v z d u c h u a j.), d í l e m m ě l z a t o, ž e p r o j e v u j í s e v t ě l e c h z v í ř e c í c h n e b o i v p ř e d m ě t e c h n e ž í v ý c h (n a p ř. s t r o m e c h, k a m e n e c h, s o c h á c h a j.). P o d l e t o h o d o c h á z e l y u r ů z n ý c h k m e n ů ú c t y r ů z n ě d r u h y z v í ř a t (*totemismus*) n e b o p ř e d m ě t y n e ž í v ě (*fetišismus*), n i k o l i o v š e m s a m y o s o b ě, n ý b r ž j a k o o b č a s n á n e b o s t á l á b y d l i š t ě b o h ů n e b o i d u š í z e m ř e l ý c h p ř e d k ů. O b e c n ě s e u s t á l i l a p ř e d s t a v a, ž e d u š e z e m ř e l ě h o ž i j e i p o s m r t i; n a s v ě d č u j í t o m u r ů z n ě z v y k y p ř í p o h ř b í v á n í m r t v o l (n a p ř. k l a d e n í p o t r a v i n a z b r a n í d o h r o b u), j a k p o z o r o v a t i j e s t v č e t n ý c h p o h ř e b i š t í c h t ě t o d o b y.

Řády
společenské.

Představy
náboženské.

Totemismus
a fetišismus.

Doba bronzová a železná. Veliký pokrok od stavu právě vyličeného přineslo poznání kovů, nejdříve mědi a některých jiných

Měď
a železo.

kovů, jež možno snáze z rud dobývati. Za čistou měď počalo se záhy užívati bronzu, totiž směsi mědi a cínu; železo vyskytuje se všude značně později.¹⁾ — Dokonalejšími nástroji kovovými podmaňoval si člověk přírodu mnohem lépe nežli nástroji kamennými. Veliký význam měla tu dělba práce, totiž způsob života, v němž jednotlivci neopatřují si všech potřeb vlastní rukou, nýbrž věnují se určitému zaměstnání trvale a výrobky si vyměňují. Tím byla dána možnost velikých pokroků v jednotlivých oborech. Proto dostoupili obyvatelé některých krajin, jako Babylonie a Egypta, již v době bronzové (ve IV tisíciletí př. Kr.) té výše kulturní, jež vyznačena jest znalostí písma a počátky věd a umění. — Z toho jest patrné, že doba bronzová a ještě více doba železná, jež u nejstarších národů kulturních nastává v II. tisíciletí př. Kr., tvoří již přechod k době historické a někde s ní úplně splývají.

**Dělba
práce.**

**Stálost
sídel.**

Národové, kteří dospěli kultury bronzové a železné, přilnuli, pokud povaha sídel jim nevadila (na př. v Arabii), těsněji k půdě, což ovšem nevylučuje, že některé jejich části opouštěly časem přelidněnou domovinu a stěhovaly se do krajin příhodnějších. To jsou ona četná »stěhování národů« doby historické; nebyli to vlastně národové v nynějším slova smysle, nýbrž bojovné družiny hledající si pod smělými náčelníky nových sídel v krajinách třeba kulturně vyspělejších, ale vojensky slabších. Ve stálých sídlech vyvinuly se pokročilejší řády společenské.

**Průmysl
a obchod.**

Dělba práce vedla k počátkům průmyslu a obchodu. Jejím důsledkem bylo také, že se proti dřívějšímu kmenovému kommunismu vytvořil určitěji pojem vlastnictví a majetku, a to nejdříve rodového, teprve mnohem později osobního, neboť ve starých státech skoro nikde není nejnižší jednotkou společenskou jednatel, nýbrž celý rod.

**Řády
společenské.**

Podle majetku vznikaly pak ve státním celku společenské rozdíly jednotlivcův i rodů. Hrubá síla, jmenovitě v boji s nepřítelem, rozhodovala ovšem zprvu více nežli dovednost v práci. Člověk rád těžil z výsledků hmotné práce, ale nerad se jí oddával, přenecháváje ji otrokům a lidem podřízeným. Statečný bojovník, který zbohatl kořistí, povznášel se nad méně majetné, kteří se živili prací svých rukou, a tak rozrůznila se časem mocná šlechta a lid na ní závislý, vedle toho otroci. Namísto jednoduchých řádů patriarchálních opírá se tedy zřízení státní o různotvárnou soustavu právních zásad — zákonů — hovějících tomuto majetkovému i společenskému rozvrstvení. Pokročilejší způsob života přinesl s sebou také lepší pozorování přírody a přemýšlení o příčinách zjevů; vznikl zvláštní stav kněžský, který vedle bohoslužby pěstil i poznatky vědecké.

¹⁾ Pouze ve střední Africe a v některých zemích na jihovýchodě Asie následuje po době kamenné hned doba železná. Vysvětluje se to jednak větší hojností železa v těch krajinách, jednak stykem s národy zatím už valně pokročilými.

Mocnou podporou kultury byly vždy s t y k y národa s národem, přátelské nebo válečné, a vzájemná výměna výtěžků hmotné i duševní práce. Proto vyrostla nejstarší kultura v poříčí velikých proudů jako pohodlných prostředků spojovacích, neboť delší plavby po moři odvažoval se člověk teprve později. Výměnou hmotných statků mezi sousedy vznikl obchod. Nejstarší obchod byl skutečně pouhá výměna věcí podle jejich potřeby a vzácnosti; dosti záhy počalo se však užívati určitých jednotek záměnných, nejvíce ozdob, kusů drahého kovu a j.

Styky mezi národy.

V popředí celého tohoto vývoje stojí obyvatelé starého E g y p t a a B a b y l o n i e; oni zůstavili první po sobě písemné památky, jimi počíná tedy vlastní historie.

První kulturní národové.

Vedle nich dospěli samostatně ke vzdělanosti pozoru hodné také někteří jiní národové, jako Číňané, dávní Peruánci a Aztekové v Mexiku. Ale tyto národové neměli pro odlehlost sídel účinných styků s hlavním proudem kulturním a jejich stará vzdělanost má význam pro evropské lidstvo teprve v době nedávné.

ČÁST DRUHÁ.

Nejstarší kulturní národové a jich sousedé.

(Asi 4000—1600.)

I. Počátky vzdělanosti v Egyptě a Babylonii.

Egypt a
Babylonie.

Rozsáhlé pásmo pustin, které se táhne severní Afrikou a přední Asií až k Iranu a dále Mongolskem, přerušeno jest na dvou místech napříč delším pruhem úrodné země, totiž údolím Nilu v Egyptě a nížinou při dolním Eufratu a Tigridu. Spousty vod, jež tyto tři proudy nesou z krajin výše položených a v určitých dobách rozlévají po okolí, jsou příčinou, že kraje tyto bylo při pilné práci možno s úspěchem vzdělávati. Tamní obyvatelé stáli již ve IV. tisíciletí př. Kr., kdy po prvé počínají písemné památky osvětlovati jejich dějiny, na vysokém stupni vzdělanosti, jež pak šířila se od nich do jiných zemí.

Jaký byl vzájemný poměr této dvojí kultury, která z nich je starší a původnější, není ještě dnes určitě rozhodnuto. Působily zajisté mnohonásobně na sebe. V Egyptě zachovaly se sice památky ze starší doby nežli v Babylonii, ale ta věc sama o sobě nedokazuje ničeho, protože v Babylonii není téměř kamene a starší hlíněné stavby podlely vesměs zkáze.

1. Egyptané.

Národ.

Země a lid. Dávní Egyptané byli národ čeledi hamitské,

Země.

s nimi však žily v zemi také zbytky porobeného obyvatelstva dřívějšího tmavé pleti. Území, jež mohli vzdělávati, je neveliké. Bylo to za stara údolí nilské asi od 24° s. š. na sever, jež vine se pouští v šířce 4—28 km, pak delta nilské a oasy, z nichž tehdy měly největší význam Fajumská a Ammonova (Sivah). Veškero toto území zabírá asi 28.000 km², tedy o málo více nežli Morava se Slezskem.

Orba.

Předním zaměstnáním obyvatelstva byla *o r b a*. Nil rozlévá se každým rokem po údolí. Od konce června stoupá voda, až koncem září dostupuje 6—7 *m* nad nejnižší stav a zaplavuje údolí až na 15 *km* šířky; v říjnu počíná hladina zase opadati. Pravidelné tyto zátopy přináší Egyptu vláhu a úrodný nános, do něhož stačilo pouze zasít zrna a zašlapati dobyt看em; ale obyvatelé byli přece i tak nuceni doplňovati pilnou prací účinek zátop, rozváděti vodu stokami nebo čerpadly na místa nezaplavená, chrániti jiná místa hrázemi a pod. Pěstovali obilí a luštěniny, sesam a palmu datlovou, chovali skot, ovce, kozy, osly, řidčeji dobytek vepřový. Z ječmene vařili jakési pivo. Kůň uveden byl do země teprve v II. tisíciletí př. Kr., velbloud až ve středověku. Z planých rostlin byl důležit lotos a papyrus, které dnes vymizely téměř úplně. — Vedle rolnictví vznikla záhy četná ř e m e s l a, tkaní látek, hrnčířství, zpracování kovů (železo zobecnělo teprve v pol. II. tisíciletí), práce ze dřeva, skla a slonoviny.

Plodiny a zvířata.

Řemesla.

Nejstarší dějiny politické. V době předhistorické bylo v Egyptě několik drobných států s vlastními králi a bůžky. Ve IV tisíciletí př. Kr. spojily se ve dvě říše, které trvaly dlouho vedle sebe. Hlavním městem v horním Egyptě bylo *N e c h a b* (dneš. el-Kab), vedle něho *T h i s*; v dol. Egyptě *B u t o* či *T e p* (v sev. deltě), vedle něho *M e m f i s* a *O n* (Heliopolis). Později podmanili si králové hornoegyptští dolní Egypt a sloučili tak zemi v jednu říši. Spojení to dovršil král *M e n e s* (okolo r. 3300 př. Kr.), první historicky určitá postava v dějinách egyptských; Egyptané počínali jím své dějiny jako zakladatelem první dynastie. Hlavním městem zcelené říše stalo se *Memfis*.

Menes (ok. 3300).

Nástupcové *Menovi* připojili k říši poloostrov Sinajský, důležitý měděnými doly, a jižní Syrii; podmanili si také libycké kmeny sousední. Vládli neobmezeně skrze četné úřednictvo a kněžstvo na nich úplně závislé. Venkovský lid byl nevolný. K veliké moci povznesli se králové dynastie č t v r t é. Stavěli si hrobky v podobě ohromných pravidelných jehlanců (*pyramid*). Největší vystavěli (u dneš. Gizeha) králové *C h u f u*, *C h a f r a* a *M e n k a u r e* (asi v l. 2800—2700 př. Kr.). Kolem královny pyramidy zřizovali si členové jeho rodiny a velmožové malé komůrkovité hrobky (*mastaby*).

Čtvrtá dynastie (asi 2800 až 2700).

Za následujících dynastií upadla moc královská, ba i jednota říše vzala na čas za své, až ji zase obnovili (okolo 2100) vládcové hornoegyptských *T h e b* (II. dynastie). Nový rozkvět nastal potom za dvanácté dynastie (asi 2000—1800), sídlící rovněž v Thebách, ale moc královská nebyla již neobmezená; za dřívějšího úpadku vznikla mocná šlechta. Králové opírali se proti ní o sbory žoldnéřů libyckých. Po dvanácté dynastii nadešla opět doba vnitřních nepořádků, jichž použili

Dynastie 11. a 12. (2000 až 1800).

asijsí kočovníci zvaní H y k s o v é, pronikali četnými vpády do země a zmocnili se jí na konec (asi 1680) úplně. Egypt pozbyl na celé století své samostatnosti.

Hlavní
božstva.

Náboženství. Náboženství egyptské bylo dílem dlouhého vývoje a splývání různých názorů a kultů. Původně ctil každý kraj svoje božstvo, jako byl na př. v Memfidě P t a h, v dol. Egyptě H o r u s, v Abydu O s i r i s, v Thebách A m m o n. Po sjednocení země počala přirozeně různá božstva splývatí v jednotnou soustavu mythologickou, v níž vévodil bůh hlavního města. V druhé polovici III. tisíciletí došel největší vážnosti dolnoegyptský sluneční bůh R e. Za XII. dynastie byl s ním ztotožněn bůh hlavního města Theb jako A m m o n - R e. Časem nabyl velikého významu jiný bůh slunce Osiris, o němž si vypravovali báji, že byl zabit svým bratrem Setem a vládl potom v podsvětí; ale mladistvý Horus, syn Osiriův a jeho manželky I s i d y (luny), zabil Seta v krvavém boji a ujal se panství otcova. Jest to zcela patrné mythologické pojetí denního střídání světla a tmy.

Kult zvířat.

Egyptané věřili, že bohové a vůbec duchové vtělují se časem v některá zvířata a v nich se zjevují lidem, na př. Ammon jako beran, bohyně Bast jako kočka, Anubis jako šakal a pod. Tato zvířata stala se tedy, buďto jednotlivě nebo i jako druh, jaksi odznakem určitého božstva a byla jim vzdávána pocta božská, jako na př. v Memfidě býku A p i s o v i (byl to černý býk s bílou lysinou na čele a s jinými zvláštními znaky) nebo v oase Fajumské krokodilu. Posvátný byl dokonce i chrobák jako odznak boha slunce. Bylo proto zapověděno zabíjeti většinu zvířat; zákazu toho nebylo lze ovšem z přirozených příčin (obrana proti šelmám, potřeba výživy) dbáti důsledně. Bohové trvali k lidem v poměru vždy více méně hrozivém; bylo je třeba usmiřovati modlitbami, slavnostmi, hlavně pak obětmi, a to v nejstarších dobách i lidskými.

Život
posmrtný.

O životě posmrtném měli Egyptané názor, že duše sice žije i po smrti, ale potřebuje i potom tělesné schránky, aby v ní mohla bydleti. Tato představa vedla k b a l s a m o v á n í m r t v o l. Z mrtvolly byly vyňaty vnitřnosti (byly ukládány ve zvláštních nádobách, zvaných kano-pami), tělo pak natřeno vonnými mastmi, obaleno plátny a uloženo v dřevěné rakvi. Těla takto opatřená (m u m i e) nezetlela, nýbrž zachovala se neporušena, třeba seschlá, v hojném počtu až na naše časy. Náklad spojený s balsamováním mohli ovšem nésti jenom bohatí, chudým bylo se spokojiti prostým zahrabáním v zemi. Také posvátná zvířata byla balsamována; zachovaly se četné mumie býků, krokodilů, koček, myší, chrobáků a j.

Král a dvůr.

Zřízení společenské. Král byl považován za vtělení předního boha. Proto mu byla prokazována božská pocta; kdo se k němu blížil.

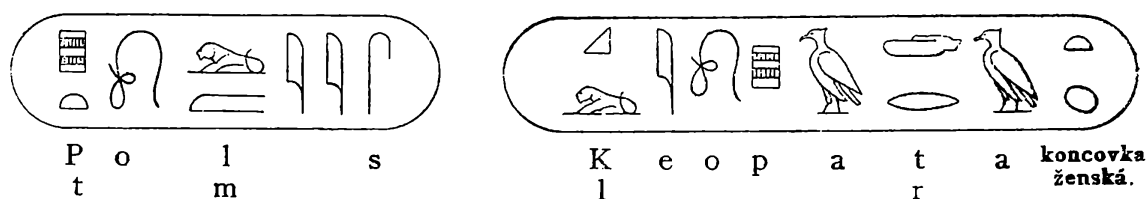
musil před ním políbíti zemi. Byl ovšem také král jakožto bůh povinen vystupovati na veřejnost důstojně a se vši nádherou. Moc jeho byla v zásadě neobmezená; ve skutečnosti mívali naň dvořané, kněží nebo vojsko značný vliv. Z označení královského dvora *p e r a* vznikl později u Israelitů název *f a r a o*, který pak zobecněl také u jiných národů. Říše dělila se na 40—42 správních okrsků. Správce jmenovali za 1.—4. dynastie králové do odvolání, později za slabých králů dědil se úřad v mocných rodinách šlechtických. Veškera půda náležela zásadně králi, a obyvatelé byli podle občasných sčítání povinni odváděti králi značné dávky z výtěžků své práce, takže královský palác byl zároveň velikým skladištěm všelikých zásob. Četní byli v zemi otroci, porobené to obyvatelstvo starší a váleční zajatci. *V o j s k o* bylo pěší; k němu družilo se i loďstvo na Nilu a na moři.

Správa říše.

U králů a vznešených bylo zvykem mnohoženství, ačkoli vždy jedna z žen měla přední místo. Byly také obvyklé, jmenovitě v rodině královské, sňatky mezi sourozenci, což potrvало až do dob římských. Zvyk ten vyskytuje se ostatně, ač ne tak často, i u některých národů asijských.

Život
rodinný.

Písmo a literatura. Velmi záhy rozvinul se v Egyptě čilý život duševní. Již před dobou Menovou sestrojili si Egypťané důmyslnou soustavu písma. Písmo vzniklo z obrázků a symbolických znaků pro různé bytosti, osoby, pak také vlastnosti a děje; na př. voda zobrazována vlnitou čarou, pojem chůze znakem kráčejších nohou, pojem radosti obrazem člověka tancujícího, pojem vysokosti obrazem člověka dotýkajícího se vzepiatýma rukama oblohy, atd.; mimo to užívalo se týchž znaků pro slova stejně neb i podobně znějící; na př. obrazu husy (*set*) i pro syna (*se*), obrazu loutny (*nefer*) i pro slovo dobrý (*nofri*) atd. K dalšímu vývoji vedlo poznání velmi důležité, že všechna slova řeči lidské složena jsou z několika málo hlásek různě seskupovaných; počalo se tedy užívatí některých (celkem 24) znaků výhradně v platnosti souhlásek; samohlásky se z prvu neoznačovaly. Egypťané neprovedli však nikdy této myšlenky důsledně, neboť vedle těchto hláskových znaků užívali i potom ještě různých znaků slabičných a slovních, tak že písmo

Vznik
písma.

Obr. 1. Ukázka písma hieroglyfického (jména *Ptolemaios*, egyptsky *Ptoľmes*, a *Kleopatra*). Písmena jsou vzata ze začátečních hlásek označených předměti; na př. *l* z *labo* (lev), *a* z *achom* (orel), *t* z *tot* (ruka), *r* z *ro* (ústa) atd.

jejich mělo ráz smíšený. Celá tato soustava jeví se již na nejstarších památkách v plné hotovosti.

Písma užívalo se velmi hojně k nápisům na stěnách paláců, chrámů a náhrobků; pro potřeby všední vynášeli si Egypťané jako látku papyrus. Papyrus. Papyrus. Vrstva úzkých proužků nařezaných z lodyhy papyru

Obr. 2. Písmo hieratické z t. zv. papyrusu Ebersova s obsahem lékařským

pokryla se napříč druhou podobnou vrstvou, vše se pak navlhčilo kličtinou, vylisovalo a dalo vyschnouti; tak vznikla látka ne nepodobná našemu papíru. Zběžný způsob psaní na papyru byl příčinou, že původní obrázkové znaky se co do formy zjednodušovaly, kdežto na nápisu podržovaly svou původní podobu. Tak vyvinulo se již v nejstarší době vedle písma nápisového, jež Řekové nazývali hieroglyfické písmo se znaky zjednodušenými, hieratické. Poměr obou písmen asi podobný jako dnešního písma tiskového a psaného; výsl

Písmo hieroglyfické a hieratické.

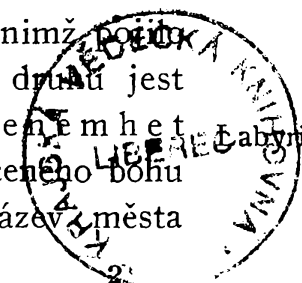
jest vytknouti, že obě písma lišila se toliko tvary, nikoli však významem znaků. (Viz obr. 1. a 2.)

Slovesné plodů Egyptanů vynikají sice počtem, méně však obsahem. Básnická literatura zastoupena jest písněmi, hymny, zaklínacími formulami, modlitbami; k tomu druží se povídky a díla naučná. Dějepis nahrazují záznamy letopisné a nápisy vypravující o slavnostech, stavbách, vojenských výpravách a j. O značném rozsahu vědeckých poznatků svědčí početní a měřická dovednost, již bylo třeba při každoročním rozměřování půdy po zátopách, pak zkušenosti z mechaniky, kterých vyžadovalo budování ohromných památek stavitelských, posléze kalendář. Již ve IV tisíciletí stanovili Egyptané délku roku na $365\frac{1}{4}$ dne; počítali však v praxi jenom 365 dní. O dovednosti lékařské svědčí zprávy o některých operacích očních, pak dobře zhojené zlomeniny, jež pozorovati možno na mumíích. Jinak bylo hlavním lékařským prostředkem kouzelné zařikání nemoci. Všechn duševní život a také výchova mládeže byla v rukou stavu kněžského.

Umění a průmysl. V umění zůstavili Egyptané po sobě památky, které budily podiv všech věkův ani ne tak uměleckou cenou, jako ohromností. Svahy údolí nilského v horním Egyptě skýtaly jim hojnost kamene, totiž žuly, čediče, pískovce; stavebního dříví měli ovšem poskrovnu. Největší stavby provedli ve starší době králové dynastie čtvrté a dvanácté. Jsou to hlavně pyramidy a jiné hrobky a chrámy.

Pyramidy, hrobky králů ponejvíce čtvrté dynastie, byly stavěny z ohromných žulových kvádrů, pečlivě uhlazených; doprava jich na místo a vyzdvžení do výšky předpokládá znalost náležitých prostředků technických. Vlastní hrobkou byla malá komůrka uvnitř, k níž vedla klikatá chodba; vchod byl přikryt kamennými deskami, stejnými jako na celém ostatním povrchu pyramidy. Přes to byly všechny pyramidy v pozdějších dobách vyloupeny. Všech pyramid jest něco přes 60, rozložených na záp. břehu nilském od Kaira až k Fajumu. Nejvyšší byla Chufuova (150 m). Nedaleko pyramidy Chafrovy byla vytesána ze skály ohromná (20 m vysoká) sfinx, postava to ležícího lva s hlavou lidskou jako obraz boha slunce. Nyní jest z velké části zasypána pískem. — Králové 11. a 12. dynastie dávali si tesati hrobky do kolmé skalní stěny na západním svahu údolí nilského; takové jsou skalní hroby v Beni-Hassanu.

Chrámy starší doby byly namnoze malé komůrky, k nimž se nádvoří zdobené sloupovím. Nejrozsáhlejší stavba toho druhu jest proslulý labyrint, jež vystavěl král XII. dynastie Amenemhet III. (asi 1849—1801) na břehu jezera Meri u města zasvěceného bohu Sebekovi, majícímu za odznak krokodila (odtud řecký název města

Krokodilopolis). Řecký dějepisec Herodot (v 5. stol. př. Kr.) byl uve-
den v úžas, když spatřil zbytky rozlehlých místností a dvorů labyrintu na
zemi i pod ní. Nyní zůstaly po něm stopy sotva patrné.

Plastika a
malířství.

Sochařství a malířství bylo v Egyptě vždy v područí archi-
tektury a osvojilo si záhy ustálené formy beze zření ke skutečnosti. Krá-
lové a velmožové byli zobrazováni plasticky i malířsky zpravidla sedíce
v ustrnulé poloze. Přirozenější obraz poskytují sochy lidových postav,
při nichž umělec nebyl vázán posvátným zvykem (na př. sedící písař;
obr. č. 14.). Stěny hrobek byly zdobeny hojnými malbami a plochými
reliefy, jež zobrazují výjevy ze života zemřelého. V zobrazování postav
lidských ustálil se již v nejstarší době určitý zvyk; hlava a nohy jsou
postaveny z boku (v profilu), tělo z předu (en face).

Umělecký
průmysl.

Také četné výrobky uměleckého průmyslu, klenoty, ozdobné
zbraně, řetězy, náramky a toaletní potřeby svědčí o veliké zručnosti, ale
provedení jest řemeslné bez vyššího vzletu. Věc ta souvisí z velké části
také se společenským postavením umělců v Egyptě, jež stavělo je na
roveň obyčejným řemeslníkům a dělníkům.

2. Sumerové a Semité babylonští.

Země.

Země, lid a státy. Dolní poříčí Eufratu a Tigridu, zvané
zprvu Sinear, později Babylonie, nemělo v dávných dobách
rozsahu nynějšího; obě řeky vlévaly se do moře severněji, asi na 31° s. š.,
a teprve časem nanesly pevninu hloub do zálivu perského.

Sumerové.

Nejstarší dosud známé písemné památky této země, ač nepřesahují
roku 3000 př. Kr., dosvědčují přece aspoň nepřímě, že obyvatelstvo stálo
již ve IV. tisíciletí, podobně jako Egypťané, na vysokém stupni kultur-
ním. Národ ten, jež novější dějepisci zovou Sumeri, mluvil řečí
příbuznou pozdějším jazykům tureckým. — Ale v době, z níž jsou první
písemné památky (tedy ok. r. 3000 př. Kr.), nebyli Sumerové už sami
jedinými pány země. Od nepamětných časů pronikaly tam bojovné kmeny
semitické z Arabie a osvojující si vzdělanost staršího obyvatelstva
přiváděly státy sumerské postupně ve svou moc. Vzájemný tento zápas
trval dlouho — v jižní Babylonii až asi do r. 2000 př. Kr. — a skončil
vítězstvím Semitů; ale paměť staršího lidu uchovala se přece tím, že
jazyk sumerský zůstával i potom jazykem posvátným, jehož se užívalo
v písemnictví vedle semitštiny. Všechna pozdější kultura babylonská
jest výsledkem dlouholetého splývání obou národů; základ položili ovšem
Sumerové.

Státy
a města.

Politicky byla Babylonie v III. tisíciletí rozdrobena na několik stát-
ních okrsků, jejichž středisky byla kvetoucí města. Přední z nich byla

(od j. k s.) U r, tehdy nedaleko moře, mezi Eufratem a Tigridem L a r s a, L a g a š (Širpurla), asi ve středu Babylonie N i p p u r, severněji při Eufratu B o r s i p p a, v jejíž blízkosti vzniklo později důležité město B a b e l, obyč. Babylon (bab-ilu = brána boží), a nejdále na severu A k k a d a K i š. Králové některých těchto měst dobývali si časem svrchovanosti nad ostatními, i vznikaly tak větší říše. Tak založil zejména ok. r. 2500 akadský král S a r g o n rozsáhlé panství, jež vztahovalo se mimo Sinear i na E l a m (hornatý kraj na východ od Babylonie) a severní Syrii; jeho vláda jest doba velikého rozvoje kulturního a znamená úplné vítězství žilvu semitského nad sumerským. Ale říše Sargonova rozpadla se brzy po jeho smrti. Tehdy rozlila se nová vlna kočovníků z Arabie po všech krajích od moře Středozemního až k horám iranským; označují se názvem A m o r i t ů nebo též kmenů k a n a n e j s k ý c h. Jejich dlouholetý pozvolný postup do nížiny eufratské zjednal jim posléze převahu v zemi. Dynastie amoritského původu v Babyloně dobyla si ok. r. 2000 panství nad celou zemí, jejímž střediskem zůstával odtud trvale Babylon. Nejvýznačnější panovník této dynastie jest proslulý zákonodárce C h a m m u r a b i (ok. r. 1950).

Sargon
akadský
(ok. 2500).

Amorité.

Zaměstnání obyvatelstva. Babylonie jest země neobyčejně úrodná. Pršívá tam sice zřídka, avšak oba říční proudy rozlévají se na jaře a v časném létě po zemi. Obyvatelé sváděli tedy v době zátop přebytečnou vodu do stok a rozváděli ji potom po vši krajině. Celá země byla protkána sítí stok a hrází uměle zřízených, jejichž zbytky pískem zanesené jsou ještě dnes patrný. Země uměle zavlažovaná dávala úrodu až báječnou; užitek býval prý až 200násobný. Seli pšenici, ječmen, proso, sesam, čočku, bob, pěstovali palmu datlovou, víno, fíky a jiné ovoce, chovali ovce, kozy, velbloudy, osly; kůň uveden byl do země z Turanu teprve poč. II. tisíciletí.

Zavodňo-
vání.

Plodiny
a zvířata.

Vedle zemědělství kvetl v Babylonii od nejdávnějších dob p r ů m y s l i o b c h o d jako výhradné zaměstnání určitých tříd obyvatelstva. Prováděli rozsáhlé stavby, znali tkáti jemné látky ze lnu a vlny, vyšívati a barviti je, uměli zpracovávat kovy, brousiti drahokamy a rýti do nich, vyřezávati ze dřeva a tesati z kamene a vyráběti vonné masti, jichž sami užívali s velikou zálibou. Nástroje a zbraně hotovili z b r o n z u. Teprve v II. tisíciletí zobecnělo ž e l e z o; s počátku vyráběly se z něho pouze ozdoby.

Průmysl.

Babylonie byla první země, v níž průmysl pracoval netoliko pro domácí potřebu, nýbrž přímo pro v ý v o z. Babyloňané vedli již v III. tisíciletí se svými výrobky rozsáhlý obchod na západ i na východ. Jako měnidla užívali kousků drahého kovu, prutů, plíšků, prstenů, jejichž hodnota stanovila se od případu k případu odvažováním. Později vešlo

Obchod.

sice ve zvyk, že veliké firmy obchodní anebo sbory kněžské označovaly určité kousky kovu svými značkami a ručily tím za jejich hodnotu, ale přes to neměly takové kusy ani potom oné nesporné a obecné platnosti jako naše peníze. Kněží, jsouce správci pokladů chrámových, přejímali často v uschování i soukromé poklady a vydávali na ně poukázky, takže chrámy se stávaly časem ústavy peněžními podobnými našim bankám.

Názory
sumerské a
semitské.

Náboženství a řády společenské. Náboženské názory v Babylonii byly směs prvků sumerských a semitských. Základ tvořila společná oběma víra v duchy a démony, zosobnění to všeho nadpřirozeného. Představovali si je v podobě lidské, zvířecí nebo smíšené, bydlící (obvykle po sedmi) v poušti, na horách, v hlubinách nebo ve vzduchu. Otcem bohů byl podle sumerských názorů *Anu*, zosobnění úpalu slunečního, ale přední úcty požíval jeho syn *Ellil*, bůh bouří, vedle něho bůh moře *Ea*, který stvořil lidi z hlíny. Bohoslužba záležela v různých zaklínacích formulích, jimiž bylo lze škodlivý vliv bohů odstraniti. Jednotlivec nemohl ovšem znáti těchto složitých obřadů, od toho byl mocný stav kněžský. Semité ztotožňovali svá nejvyšší kmenová a místní božstva s postavami sumerskými; tak postaveni na roveň *Ellil* a přední semitský bůh *Bel*, jehož manželka slula *Istar*. Splýváním různých místních božstev vznikla bohatá soustava mythologická, v níž různým původně místním božstvům dostalo se oddělené působnosti. — Po smrti zbýval z člověka pouhý stín; nebylo odplaty ani trestu po smrti, bohové trestali zlo jen za života pozemského.

Život
posmrtný.

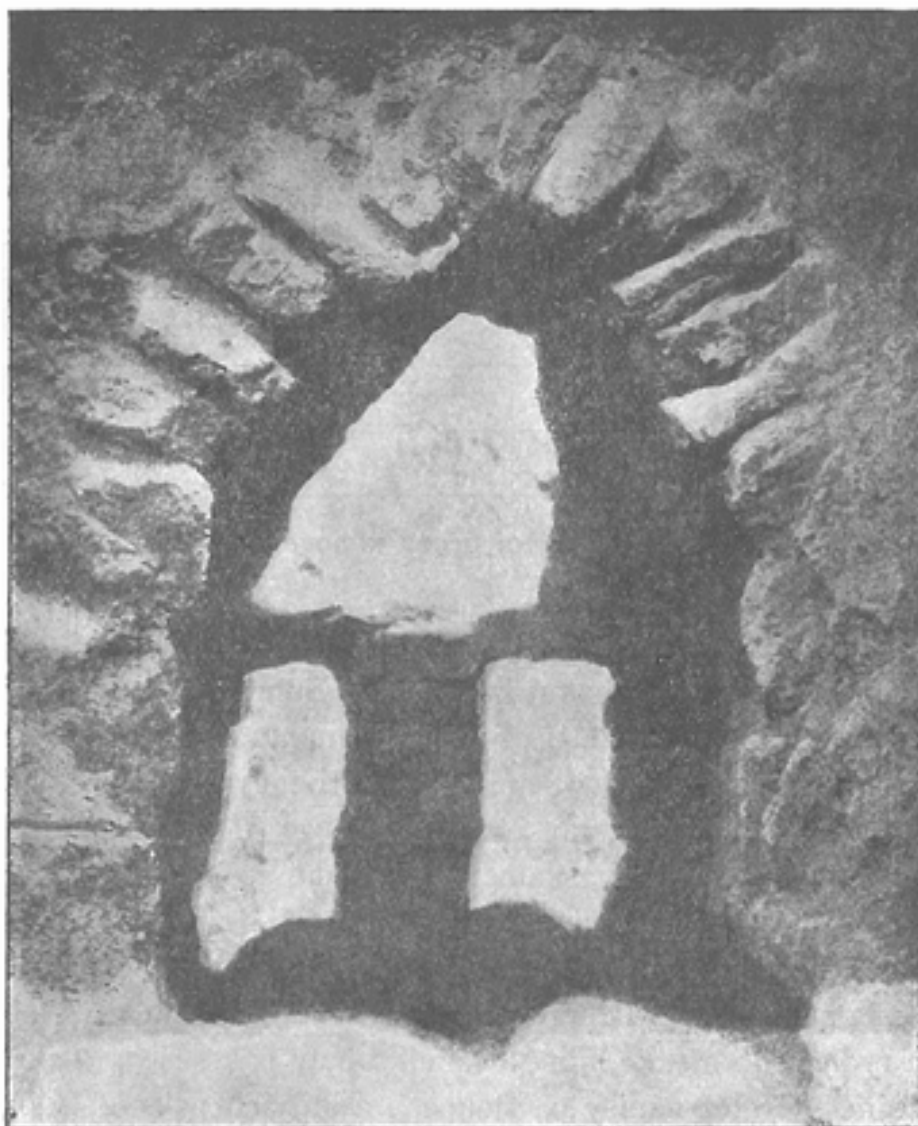
Stát a
společnost.

Všechn společenský řád stál pod ochranou bohů, a každé porušení jeho (poškozování stok, rušení smluv a přísah, špatné míry a váhy) bylo hříchem. Veškera půda náležela zásadně božstvu, ve skutečnosti byla tedy majetkem jednak chrámovým, jednak královským, neboť král, ač nebyl vtěleným bohem jako v Egyptě, byl přece náměstkem božím na zemi. Velmožové drželi své statky z milosti královské a dávali je vzdělávati poddanému lidu. Královský dvůr zaměstnával veliké množství dvořanů, služebníků, otroků a vojáků. Poddaní byli povinni odváděti mu podle poměrů obilí, ovoce, zvířata, otroky, kovy a výrobky průmyslové. Na tyto dávky měl král na různých místech rozsáhlá skladiště. Co se týče mnohoženství, měla se věc podobně jako v Egyptě.

Paláce a
chrámy.

Umění. Střediskem měst byly královské paláce a chrámy, rozlehlé to budovy, jejichž podstatnou částí byly stupňovité pyramidy, napodobující hory; vrchní poschodí bývalo zároveň hvězdárnou. Také velmožové stavěli si rozsáhlé domy; obecný lid bydlil v chatrčích splených bídě z hlíny a rákosí. — Paláce královské bývaly stavěny na vysokých podezdívkách, na něž se vystupovalo po ostrozích. Ježto nebylo

kamení a dříví, stavělo se z cihel, zprvu jenom sušených, později pálených, a ty spojovány asfaltem nebo jenom hlinou. Zdi byly velmi silné, stěny polévány sklovinou nebo smaltem. Vnitřní prostory byly dosti temné, neboť byly osvětlovány pouze dveřmi nebo šikmými otvory shora. Střechy byly ploché. Velmi účelně byly budovány hráze a stoky vodní, při nichž se již v III. tisíciletí užívalo klenby. (Obr. č. 3.)

Obr. 3. Klenba z III. tisíciletí př. Kr. ve zříceninách města Nippuru.

Plastika a malířství sloužily pouze výzdobě staveb. Na nádvořích a terasách palácových stávaly sochy z čediče, dioritu a jiného kamene přiváženého ze sousedních zemí. Stěny zdobily malby nebo ploché reliefy (bas-relief) zobrazující výjevy válečné nebo lovecké; vše kupilo se na nich kolem osoby královny. Postavy lidské i zvířecí byly zobrazovány neobratně, ale věrně podle přírody. V celkové koncepci výjevů nedospěli však umělci babylonští (stejně jako egyptští) k umění

Plastika a
malířství.

znázorňovati perspektivně prostor. Co bylo ve skutečnosti za sebou, kladeno vedle sebe nebo nad sebe.

Umělecký průmysl.

Drobný průmysl umělecký dodával krásné výrobky z hlíny, ze skla, kovů a drahých kamenů, jako náramky, náhrdelníky, prsteny, pečatní válečky, hřebeny, jehlice a pod.

Písmo.

Život duševní. V duševním životě byl podobně jako v Egyptě vůdčím činitelem stav kněžský. Sumerové vynalezli písmo podobným postupem z původních obrázků jako Egypťané; bylo to na konec

Význam znaků	Nejstarší znaky psané v kolmých sloupcích	Nejstarší znaky psané ležatě v řádkách	Starší písmo babylonské	Pozdější písmo klínové
<i>Nebe, bůh</i> (naznačeno hvězdou)				
<i>Jítí, státi</i> (naznačeno obrazem nohy)				
<i>Ruka</i> (palec a 4 prsty)				
<i>Pták</i> (obraz ptáka vodního)				

Obr. 4. Vývoj písma klínového.

písmo v podstatě slabičné, částečně i slovné a hláskové; všech znaků bylo něco přes 400. Soustavu tuto přejali od Sumerů Semité; její složitost zvýšila se u nich tím, že slovní značky mohly se vedle starší sumerské výslovnosti vyslovovati i semitsky; odtud nyní nejistota při čtení vlastních jmen. Původní tvar obrázků zmizel záhy vlivem látky, na kterou se psalo, totiž hlíny a kamene; obloukovité čáry byly nahrazeny lomenými, a ty opět rysy podobnými klínům (písmo klínové). Památek psaných tímto písmem byly objeveny v novější době zpousty. Čím nám dnes je papír, tím byla starým Babyloňanům hliněná tabulka. Psalo se rydlem do měkké hlíny a tabulky byly pak sušeny nebo vypalovány. Hojné byly též nápisy na sloupech a stěnách paláců. (Obr. č. 4.)

Literatura.

Vedle množství tabulek souvisejících se správou říše a právními poměry, tedy listin, účetních záznamů, smluv, dlužních úpisů, kvitancí, dopisů a pod., zachovaly se hojné památky vlastně literární. Jsou to modlitby, písně, zaklínací formule a hymny, pověsti, báchvy, legendy o původu světa, a jmenovitě veliký epos o Gilgamišovi, v němž důležitý jsou vložky o cestě bohyně Istar do podsvětí a o potopě světa. —

Vědy.

Kněží babylonští položili také základ k vědeckému poznání přírody. Semitský názor, že seskupení souhvězdí působí jako projev božské moci na osudy člověka, vedl k pilnému pozorování oblohy a stal se základem astrologie. Záhy byla stanovena přibližná délka roku slunečního; v praxi

užívali však roku měsíčního o 354 dnech a vyrovnávali jej vkládajíc přespočetné měsíce. Od Babyloňanů pochází týden a označování dní v týdnu jménem některého božstva, což přešlo i do pozdějších kalendářů západních. V počtech užívali soustavy sexagesimální; kopa (sosse) jest tedy původu babylonského, rovněž jako rozdělení kruhu na 360°, i rozdělení dne na 12 dvojhodin o 60 minutách. Vyvinutý obchod potřeboval dobrých měř a vah. V té věci předstihli Babyloňané Egyptány a dali základ všem měřám starověkým i pozdějším až do zavedení soustavy metrické. Základní míra délková, dvojloket, dělila se na 60 palců; jednotkou váhy byl talent dělící se na 60 min o 60 šekelech; šekel vážil asi 180 zrn obilních. Strážci měř a vah byli kněží. — V lékařství nedostihli Babyloňané výše egyptské a v dějepisectví spokojovali se, zrovna jako Egyptané, seznamy králů a nesoustavnými zápisy důležitých událostí. Právní památka neobyčejné důležitosti jest zákoník krále Chammurabiho.

Při chrámech byly školy, v nichž se vzdělávala mládež. Do širokých vrstev obecného lidu proniklo málo; znalost písma obmezovala se mimo kněžstvo na dvorské kruhy a na písaře z povolání, kteří sloužili za plat všem, kdož jich potřebovali.

Školy.

II. Ostatní národové starověcí na úsvitě dějin.

Z Babylonie a z Egypta šířila se vzdělanost do zemí okolních, a to nejenom klidným vývojem, nýbrž i mnohonásobnými styky válečnými. Bohaté a kvetoucí kraje nilské a eufratské lákaly mocně bojovné sousedy. Egypt byl více chráněn uzavřenou polohou, za to stala se Babylonie nejednou kořistí cizích výbojců, kteří však podléhali za to síle její kultury.

I. Semité.

Sídla a způsob života. V samém sousedství obou říší sídly v III. tisíciletí př. Kr. dvě skupiny národů, na jihu Semité, na severu tak zvaní Alarodiové. — Hranice obou těchto mocných čeledí, přirozeně silně proměnlivá, byla v sev. Syrii a Mesopotamii, krajině to ležící mezi Eufratem a Tigridem na sever od Babylonie.¹⁾ Vlastí Semitů byl v III. tisíciletí př. Kr. poloostrov Arabský. Tam žili podobně jako dnešní beduini životem pastýřským, jsouce rozděleni na kmeny pod dědičnými náčelníky. Přírodu oživovali si četnými duchy, z nichž nejmocnější byli

Vlast Semitů.

¹⁾ Starověký pojem Mesopotamie (jméno pochodí teprve z doby řecké) třeba rozeznávat od pozdějšího, který zahrnuje také Babylonii.

Náboženství. b o h o v é; ale skutečná úcta jednotlivých kmenů vztahovala se zpravidla k bohu jednomu, který byl ochráncem svého kmene, v němž se kmen takřka ztělesňoval a jemuž povinen byl prokazovati výhradní poctu, nechtěl-li podnítiti jeho hněvu a pomsty. V tomto smysle mluvívá se o »monotheismu« kmenů semitských. Podrobení některého kmene jinému znamenalo, že poddaní musili uctívati boha svých vládců. U některých kmenů vyskytuje se také ženské božstvo jako manželka boha hlavního. Obecné označení pojmu božstva vůbec jest *El* (*El*) nebo *baal* (pán).

Semité
v Babylonii
a Syrii.

Šíření do sousedních krajin. Při obmezenosti životních prostředků v neúrodné Arabii stěhovali se kmenové semitští často do zemí úrodnějších. Stěhování mělo podle poměrů ráz buďto výbojných vpádů nebo nenáhlého vnikání do krajů méně zalidněných. Tak pronikla část Semitů již před počátkem doby historické do Babylonie (viz str. 18), Mesopotamie a Assyrie (země ležící v poříčí tigridských poboček Velkého a Malého Zabu) — tak zaplavili *Amorité* č. kmenové *kanaanští* v 2. pol. III. tisíciletí znovu Babylonii, Palestinu a Syrii. Ze západních Amoritů prosluli nejvíce ti, kteří se usídlili při moři na úpatí pohoří Libanonu a jsou známi jménem Feničanů.

2. Národové a larodští.

Sídla. **Sídla a říše.** Na sever od Semitů žili národové, jež novější učenci nazývají alarodskými. Jejich sídla prostírala se, pokud známo, od končin západního Iranu přes Armenii a Malou Asii na západ až do dnešního Řecka a na Kretu. Jazykový a národopisný ráz tohoto lidu není dosud úplně vyjasněn, ale zdá se, že byli příbuzni dnešním podkavkazským *Gruzínům*. Četné styky s Babylonii a s Egyptem položily u nich základ ke značné vzdělanosti už v III. tisíciletí. V horách na východ od Babylonie založili říši *elamskou* s hlav. městem *Susami*, která měla až do 7. století př. Kr. velmi čilé styky s Babylonii. V Malé Asii počítali se k nim *Chetité*, kteří na poč. II. tisíciletí byli sjednoceni v mocné panství s hlavním městem *Chatti* (nyn. *Bogaz-kjöj* vých. od dol. *Halysu*). O jejich vzdělanosti svědčí četné zbytky staveb, nalezené v *Chatti* a *jinde*, a nápisy psané jednak písmem klínovým, jednak zvláštním písmem podnes nerozluštěným. Mezi četnými jejich bohy byl nejvyšší *Tešub*, jehož odznakem byla dvojité sekera, a matka země *Mač. Kybele*. Počátkem II. tisíciletí rozšířili se *Chetité* také do sev. Syrie a Mesopotamie a založili tam několik států.

Oblast
egejská.

Nejstarší obyvatelstvo oblasti egejské. Největší snad kulturní výše dospělo ve III. tisíciletí obyvatelstvo usedlé na Kretě a na ostrovech i pobřeží Egejského moře. Nejnovější výkopy v těchto konci-

nách a objevené jimi zříceniny paláců a městských sídlišť na Kretě (jmenovitě v Knossu, pak ve Faistu a v Hagia Triada), v Mykenách, Tiryntě (na Peloponnesu), v Arně (na jez. Kopaïském ve střed. Řecku), na egejských ostrovech Melu, Pseïře, posléze v maloasijské Troji ukázaly, že kvetla tu vynikající kultura dávno před příchodem Řeků. Tato »egejská« kultura vyrostla pod vlivem egyptským, k němuž teprve později přidružil se i vliv babylonský. Hmotné její pozůstatky: zbytky rozsáhlých paláců, jež vystavěny byly z mohutných kvádrů a vyzdobeny nástěnnými malbami a bohatou ornamentikou, pak zbytky nádob, zbraní, šperků, nástrojů a náradí, posléze i nápisy, psané zvláštním písmem — podnes záhadným — svědčí o veliké pokročilosti tohoto lidu. Byla tu podle všeho v tehdejší době řada monarchických států s despotickou mocí královskou, které ovládaly svým loďstvem celé východní Středomoří. Hojně byly jejich styky s Egyptem. Politicky i kulturně stála v popředí Kreta.

Kultura
egejská

Jakého původu byli nositelé této předřecké kultury, bude lze bezpečně říci teprve, až bude rozluštěno jejich písmo. Podle dnešního stavu otázky jest pravdě nejpodobnější, že byli příbuzni chetitskému obyvatelstvu Malé Asie.

3. Indoevropané.

Nejstarší sídla a způsob života. Daleko od původních sídel kultury vyrostla posléze skupina národů, která se v pozdějších dobách stala vlastním nositelem dějinného vývoje. Jsou to Indoevropané, předkové dnešních Romanů, Germanů, Slovanů, Iraňanů, Indů a jiných drobnějších národností. Původní domovinu pranároda indoevropského dlužno hledati někde v pásmě krajin, jež prostírá se východně od Visly a Karpat až k Pamiru a okrajním horstvům vysočiny zadoasijské a hraničí na jihu s Černým mořem, Kavkazem, plesem Kaspickým a severními horstvy iranskými. Ve které části tohoto pásma byla skutečně kolébka Indoevropánů, zdali v Evropě či v Asii, není dosud rozhodnuto. V nejnovější době byly předneseny vážné důvody pro kolébku asijskou. Byli zprvu národem pastýřským a loveckým, ale znali také počátky orby a řemesel jako vůbec národové na stupni kultury neolithické. Ze zvířat, jež chovali, důležitý byl zvláště kůň, který se od nich rozšířil do ostatních zemí. Ctíli četné bohy přírodní, ale nade všemi stál bůh nebes, pán a stvořitel všech ostatních bohů a lidí. V tom jeví se rozdíl proti náboženstvím starších kulturních národů, u nichž bývala v popředí božstva vládnoucích kmenů.

Pravlast
Indo-
evropanů.

Způsob
života.

Stěhování do sídel pozdějších. V III. tisíciletí rozšířili se Indoevropané po všech svrchu jmenovaných krajích od Pamiru až ke Kar-

Výboje
v Asii
a v Evropě
ok. 2000.

patům. V této době stávají se důležitým činitelem politickým v dějinách starého světa, neboť jednotlivé kmeny počaly odtud výbojně postupovati na západ i na jih. I n d o v é pronikli do Pendžabu, předkové pozdějších kmenů i r a n s k ý c h na Iran, Ř e k o v é do oblasti kultury egejské, část T h r a k ů do Malé Asie, I t a l o v é na poloostrov Apenninský. Postup nebyl ovšem rovnoměrný a trval několik století za stálých bojů a krvavých vpádů. Některé kmeny pronikly hluboko do cizích sídlišť (na př. do Syrie a Mesopotamie) už v době, kdy vlastní jádro sedělo ještě daleko odtud, a zanikly tam. Tak na př. vládla v 16. stol. v mesopotamské říši Mitanni dynastie, která, soudíc podle osobních jmen, byla původu indoevropského, ač obyvatelstvo říše bylo chetitské.

Účinky
v přední
Asii.

Na osudy Egypta a Babylonie působilo toto stěhování Indoevropanů v 18.—16. stol. př. Kr. jenom nepřímo, způsobujíc svým tlakem pohyb nejbližších sousedů. S tím souvisí asi vpád Hyksů do Egypta, postup Chetitů do Syrie a vpád bojovných Kossajů (Kaššu) z Iranu do Babylonie, kterou okolo r. 1760 opanovali úplně a smísili se tam později s domácím obyvatelstvem semitským.

Přehled.

Národové usedlí při dolním Nilu, Eufratu a Tigridu dospěli první (ve IV tisíciletí) na stupeň vzdělanosti, který jest vyznačen vyvinutým zřízením státním a společenským, umělým těžením bohatství přírodního, dovedností řemeslnou a uměleckou a hlavně znalostí písma a počátky literatury. V Egyptě byl to národ čeledi hamitské, v Babylonii Sumerové. Podle hmotných památek náležejí počátky jejich vzdělanosti době bronzové, železo zobecnělo teprve v II. tisíciletí. Egypt byl sjednocen politicky již okolo r. 3300 př. Kr.; v Babylonii byla řada drobných států, které se postupně dostávaly do rukou výbojných kmenů semitských vnikajících tam ze sousední Arabie, až ok. r. 2000 opanovali Semité zemi úplně.

Z Egypta a z Babylonie šířila se vzdělanost k ostatním národům usedlým v přední Asii, Semitům na jihu a k Alarodiům na severu. Tak vznikly kulturní státy na Kretě a ostrovech egejských, v Malé Asii (Chetitě), v Armenii, v Elamu a j. Okolo r. 2000 počali se tlačiti do přední Asie ze svých severních sídel kmenové indoevropští. Někteří z nich pronikli, v malém ovšem počtu, až do Mesopotamie a Syrie. S jejich šířením souvisí nepochybně, ač nepřímo, vpád Hyksů do Egypta a Kossajů do Babylonie, jakož i jiné převraty dosud nedosti známé.

Vůbec objevil se v Indoevropanech na jevišti světových dějin nový činitel veliké důležitosti.

ČÁST TŘETÍ.

Starý svět pod vlivem vzdělanosti východní.

(Asi 1600—500.)

I. Země východní až do vzniku říše perské.

(1600—550.)

1. Dějiny politické.

E g y p t.

Rozvoj za dynastie XVIII. a XIX. Panství Hyksů v Egyptě nemělo dlouhého trvání. V Thebách udrželi se pod jejich vrchní mocí poplatní knížata, kteří na konec svrhli cizí jho. Král A h m e s, zakladatel 18. dynastie, zasadil Hyksům poslední ránu a vypudil je okolo r. 1580 ze země. Jeho bojovní nástupcové povznesli Egypt na první velmoc tehdejší, šíříce své panství do Asie i na jih do Nubie. Nejvíce rozšířil říši četnými výpravami král T h u t m e s III. (1501—1447), neboť vládl územím od Eufratu a severních hranic syrských až k jižním hranicím Nubie. Na této výši udržel se Egypt také za dynastie 19., ale severní Syrii opanovali Chetité. Král R a m s e s II. (1310—1244) utvrdil tam sice několika výpravami svou državu až po řeku Orontes, leč nadvláda Egypta v dalekých těch končinách nepotrvala na dlouho.

Konec
panství
Hyksů.

Thutmes III.
a Ramses II.

Vojenský ráz říše. Egyptská moc nešířila se v Asii a na jihu přirozenou rozpínavostí nebojovného obyvatelstva domácího, nýbrž snahou králů po výbojích. Králové, užívající namnoze vojsk žoldněrských, uplatňovali úspěšně nový způsob válčení, který se tou dobou obecně ujímal v přední Asii. Indoevropané pronikající do končin těch naučili národy tamní užívatí k o n ě v boji; Egyptané poznali jej od Hyksů. Místo pěchoty staly se v důsledcích toho jádrem vojska válečné

Nový
způsob
válčení.

vozy a jízda. Tím usnadněny byly králům egyptským jejich potomní výboje.

Po Ramsovi II. upadala moc Egyptanů v Asii, až okolo r. 1000 jejich panství v Syrii a Palestině zaniklo úplně.

Israelité.

Původ
Israelitů.

Příchod do Palestiny a počátky státního života. Za úpadku Egypta vznikla v jižní části Syrie, v Palestině, říše neveliká sice, ale důležitá v dějinách lidské vzdělanosti — říše israelská. Israelité čili Hebreové pokládali za svého praotce *A b r a h a m a*, vrstevníka *Cham-murabiho*. Dlouho nebyli jednotným národem, nýbrž skupinou příbuzných kmenů semitských, kteří kočovali na poloostrově Sinajském, částečně i v severovýchodních krajích samého Egypta, ovšem pod svrchovaností faraonů; odtud postoupili do stepí východně od Jordanu. Ve 14. století jali se vnikati do vlastní Palestiny, záp. od Jordanu, kde zatím příbuzní jim Kanaanité dospěli značné vzdělanosti žijíce usedlým životem v obcích městských. Israelité opanovali po tuhých bojích největší část země a pomísivše se s Kanaanity přešli k životu usedlému. Okolo r. 1000 sjednotil *S a u l* většinu kmenů a založil tak *k r á l o v s t v í i s r a e l s k é*.

Výboj
Palestiny.

Říše
israelská
ok. 1000—
930).

Sjednocení národa a rozdělení říše. Ještě více učinil pro politické sjednocení Israelitů král *D a v i d*, původně náčelník kmene *Juda* (v již. Palestině). Po smrti *Saulově* (ok. r. 985) dobyl si vlády i nad Israelem, uvedl kmeny v tužší jednotu, podmanil si též okolní kmeny až po *Damašek* a po *Rudé moře*, založil hlavní město *Jerusalem* a dal tak své říši pevné politické i náboženské středisko.

Rozdělení
říše ok. 930.

Jeho syn *Š a l o m o u n* (*Šlomo*; ok. 955—930) zařídil si nádherný dvůr a dodal nákladnými stavbami své vládě velikého lesku. Žil v přátelství s Egyptem a zúčastnil se také fenických obchodních cest do *Ofiru* (záp. pobřeží perského zálivu). Politicky znamená však jeho vláda již úpadek. Nad to byla jeho nádhera spojena s velikým útiskem poddaných, a odtud vzniklo na konci jeho vlády nebezpečné vření. Když jeho syn *R e h a b e a m* nechtěl útisk zmírniti, odpadli od něho severní kmenové, vedeni jsouce *J e r o b e a m e m*. Tak rozpadla se říše *Davida* (ok. r. 930) ve státy dva: israelský, jehož hlavním městem bylo později *S a m a ř í*, a judský s hlavním městem *J e r u s a l e m e m*, kde kralovali potomci *Rehabeamovi*. Obě říše oslabovaly se vzájemnými boji. Judsko dostalo se sice později v područí *Israele*, ale stará jednota neobnovena.

A to bylo v době, kdy rostoucí velmoc assyrská ohrozila samostatnost všech států v Syrii.

Assyrie a Babylonie.

Říše assyrská. Na sever od Babylonie založili už v III. tisíciletí tamní Semité — Assyrové — říši, jejímž jádrem byl kraj na východ od Tigridu mezi oběma Zaby. Hlavním městem byl *A s s u r*, teprve mnohem později Ninive (zříceniny poblíž Mosulu). Assyrie bývala zprvu v područí babylonském, ale za úpadku, který tam nastal po vpádu kossajském v 17. stol. (str. 26.), vzmožila se k samostatné důležitosti. Králové assyrští vyvrátili v 13. stol. panství chetitské v Mesopotamii, opanovali celou tu zemi až k Eufratu a zlomili moc Chetitů také v Syrii.

Assyrie.

Vzrůst Assyrie na veleříši. V 9. stol. př. Kr. rozmohla se Assyrie na úkor všech národů sousedních. Okolo r. 850 musila se jí Syrie, kde zatím panství chetitské se rozdrobilo na několik malých státeků, i s Palestinou zavázati k poplatku. Na vrchol moci povznesli Assyrii bojovní králové v 8. a 7. století. Král Tiglatpilešar IV (745—727) rozšířil své panství do Armenie, zničil samostatnost četných kmenů v Syrii a uvedl i Babylonii pod svoji svrchovanost. Jeho druhý nástupce *S a r g o n* (722—705), panovník bojovný, ale spravedlivý a přístupný citům lidskosti, vyvrátil říši israelskou (722), pokořil Armenii, pronikl do záp. Iranu, kde tehdy už sídli kmenové indoevropští, a přivedl Assyrii k největšímu rozsahu a moci. Říše jeho zahrnovala všechny kraje od Středozemního moře a pohoří Tauru až do záp. Iranu, od hor armenských až do Arabie; také ostrov Kypr, který tehdy měl již obyvatelstvo řecké, platil poplatek. *B a b y l o n* udržel si částečnou nezávislost pod poplatnými knížaty; nepatrnou říši *j u d s k o u* zachránilo od úplného zničení jenom blízké sousedství Egypta. Na konec neubráníl se ani *E g y p t* nadvládě assyrské. V zemi té, rozervané dlouholetými vnitřními nepořádky, dostali se v 8. stol. k panství náčelníci nubských žoldnéřů (*d y n a s t i e e t h i o p s k á*). Jejich moc byla slabá; v 7. stol. rozpadla se země na 20 menších panství, jejichž vládcové se musili asi r. 670 podříditi vrchní moci assyrské.

Doba velkých výbojů (r. 9.—7. stol.).

Vrchol moci.

Rozklad říše assyrské. Ale touž dobou nastal již úpadek Assyrie. Veleříše ta zbudována byla násilím a udržovala se krutostí. Králové zabezpečovali si podmaněné krajiny převádějíc část jejich obyvatelstva do středu říše (tak byli obyvatelé Samaří odvečeni do »zajetí assyrského«) a osazujíc tam obyvatelstvo cizí. Vzpoury byly trestány nelidskými ukrutnostmi a hromadnými popravami. Prostředky tyto nemohly ovšem stačiti na dlouho, jmenovitě když vlastní národ assyrský se stálými boji vyčerpal a králové byli odkázáni na žoldnéře z různých národů a kmenů. Za takových okolností přinesly vpády různých kočovníků ze

Příčiny úpadku.

severu říši povážlivé oslabení. Současně pronikali do Babylonie od jihu bojovní semitští *Chaldeové* (Kaldu), až konečně tam strhli pod náčelníkem *Nabopolassar* vládu na sebe (ok. r. 625); jest to t. zv. říše novobabylonská. V *Egyptě* obnovil již ok. r. 655 jeden ze zmíněných drobných knížat, *Psamtik I.* saiský, zakladatel dynastie 26. (saiské), s pomocí maloasijských žoldnéřů jednotu země a svrhl panství assyrské. Leč nebezpečí největší přinesl vznik silného panství, jež v 7. stol. založili v severozápadním Iranu indoevropští *Medové*.

Konec říše
assyrské.

Pád Assyrie. Říše novobabylonská. Koncem 7. stol. napadli nepřátelé se tří stran zeslabenou říši assyrskou. Syn *Psamtikův* *Necho* (610—595) opanoval r. 608 Palestinu a Syrii, *Nabopolassar* zabral Mesopotamii a medský král *Kyaxares* vrhl se na vlastní Assyrii. Poslední král assyrský *Sinšariškun* (*Sarak*) byv poražen v boji uzavřel se do Ninive, hlavního to tehdy města říše. Ale *Medové* opanovavše celou zemi oblehli Ninive, dobyli ho s pomocí chaldejskou r. 606 a vyvrátili z kořene. *Sinšariškun* zahynul prý dobrovolnou smrtí v plamenech (srv. str. 37). Assyrie zmizela z řady států.

Říše med-
ská a chal-
dejská.

Nabopolassar a *Kyaxares* dohodli se potom, že Assyrie a země na levo od Tigridu připadly *Medii*, Mesopotamie *Babylonii*. Naproti tomu nemínil *Nabopolassar* trpěti egyptských výbojů v *Asii*, i vypravil svého syna *Nabukadnezara* r. 605 do *Syrie*. *Nabukadnezar* vyrval *Syrii* s *Palestinou* *Nechovi* vítězstvím u *Karchemiše* (v *Syrii*, záp. od *Eufratu*). Území říše assyrské zaujaly tak dva nové státy, medský a chaldejský.

*Nabu-
kadnezar*
(605—562).

Nabukadnezar přejal ještě téhož roku 605 vládu po zemřelém otci. Nebyl sice panovník bojovný, ale přece rázný. Když se král judský (přes to, že varoval jej prorok *Jirmija*) a města fenická chtěli vybaviti s pomocí egyptskou z poplatku, přitáhl *Nabukadnezar*, dobyl *Jerusalema*, zbořil jej (586) a odvedl větší část obyvatelstva do *Babylonie* (zajetí babylonské). Také *Feničané* musili se pokořiti. Leč přední péči věnoval *Nabukadnezar* vnitřnímu povznesení své říše. Podnikal četné stavby a vyzdobil jmenovitě město *Babylon* s nebyvalou nádherou. — Po jeho smrti (562) říše za neschopných jeho nástupců velmi poklesla.

Arameové
v přední
Asii.

Arameové. Stálé války vedené od *Assyrů* na všech stranách vylidnily krajiny mezi mořem *Středozezemním* a *Tigridem* a usnadnily příliv nových přistěhovalců z *Arábie*, kteří tam už od konce II. tisíciletí postupně zaujímali místo staršího obyvatelstva. Jest to skupina kmenů aramejských. Jejich řeč, příbuzná ovšem řečem staršího semitského obyvatelstva, stala se tam všude řečí lidovou; také *Israelité* ji přejali a stará »hebrejščina« zůstala pouze jazykem posvátných písem.

2. Kulturní vývoj východu v l. 1600—550.

Přese všechny politické převraty, jimiž přední Asie v této době byla zmítána, neustal její rozvoj kulturní, a vliv východu uplatňoval se i v končinách vzdálených. Babylonie působila i za svého politického úpadku na cizí národy více nežli uzavřenější Egypt. V egyptském místě Tell-el-Amarna (sev. od starých Theb) objeven byl r. 1887 archivy dopisů z doby ok. r. 1400, korespondence králů Amenhotepa III. a IV (dyn. 18.) s Babylonií a semitskými i chetitskými knížaty v Syrii. Všecka ta korespondence (i odpovědi králů egyptských do Babylona) psána jest písmem klínovým, patrný to důkaz kulturní převahy Babylonie.

Vliv
Babylonie.

Babylonie a Assyrie.

Kulturní význam Assyrie. Vedle vlastní Babylonie (obr. 17) nabyla v 9.—7. století i na poli kulturním vynikajícího významu říše Assyriá. Assyrie přejala sice všechnu svoji vzdělanost hotově od jižních sousedů, ale přispěla na vrcholu své moci značně k jejímu zdokonalení a rozšíření. Králové té doby měli přes ustavičné války péči také o umění a literaturu, hledíce ovšem především lesku svého jména a moci královské. Stavěli rozsáhlé a nádherné paláce, z nichž největší byly palác Sargonův v nyn. Chorsabadu a palác syna jeho Senacheriba (705—681) v Ninive (nyn. Kujundžiku). Vzorem byly stavby babylonské, jež napodobovali tou měrou, že stavěli z cihel, třeba že Assyrie měla hojně stavebního kamene. Ale v drobnostech jest přece pozorovati také známky samostatného vývoje. Veřeje bran zdobili okřídlení býci s hlavou bradatého muže, jako se vůbec užívalo k výzdobě hojně fantastických bytostí, kombinovaných z různých říší živočišných. Vnitřní stěny byly zdobeny alabastrovými deskami, na nichž četné reliefy z života vojenského a loveckého, provázené nápisy, hlásaly slávu královu. Postavy lidí i zvířat vyznačují se upřílišenou svalnatostí. Chrámové stavby měly vedle paláců význam podrženy. Písmo a způsob psaní převzali Assyrové od Babyloňanů; teprve u nich nabylo rázu opravdu klínového. Literární práce, básnické vědecké, pokud vznikly v Assyrii, napodobily z valné části toliko plody babylonské; král Assurbanipal (668—626), milovník věd a umění, zřídil ve svém paláci rozsáhlou knihovnu, složenou z nesčíslných hliněných tabulek, v níž zachovala se v pozdějších opisech i veliká část literatury nejstarší (obr. 18.). — Náboženské názory byly podobné jako v Babylonii. Předním bohem a pánem země byl Assur.

Stavby.

Písmo
a literatura.

Od doby Senacheribovy bylo trvale hlavním městem Ninive (přítisť Chosru). Bylo obeháno mohutnými hradbami, v jejichž stavbě

Ninive.

Assyrové při své bojovnosti dospěli přirozeně k velké dokonalosti; r. 606 bylo úplně zničeno. Ve vojsku assyrském byly předním a nejuháňejším oddílem (jako tehdy všude v přední Asii a v Egyptě) dvojspřezné vozy; na dvojkolém voze od zadu otevřeném stál vozataj a rytíř. Vedle vozů rozhodovala v boji ještě těžká pěchota, kdežto lehkooděnci a jízda byli významu podřízeného.

Chaldeové. Po pádu Assyrie povznesla se Babylonie pod vládou králů chaldejských k novému, a to vynikajícímu rozkvětu kulturnímu. **Město Babylon.** Král Nabukadnezar okrášlil město Babylon četnými stavbami a opevnil je dvojí zdí, z nichž zevní zavírala i zahrady a pole. Terassy královských paláců byly zdobeny zahradami a parky, které budily obdiv cizinců (t. zv. *v i s u t é z a h r a d y*). Nejrozsáhlejší chrámovou stavbou byl chrám boha Nabu, znovu vystavěný od krále Nabukadnezara («věž babylonská»; zříceniny její slovou Arabům Birs Nimrud). — Nové pokroky byly učiněny v této době na poli **Pokroky ve vědách.** vědeckém. Kněží chaldejští pořídili, ovšem také na základě starších pozorování, katalog hvězd a seznam zatmění slunečních, pozorovali dráhu slunce a změny její polohy k obzoru zemskému, stanovili zvířetník a určili sedmero planet. Na jejich výsledky navázali později přímo učenci řečtí a jméno Chaldeů znamenalo jim a znamená dosud představitele vši dávné vzdělanosti východní.

E g y p t.

Rozkvět vzdělanosti v 16.—14. stol. V Egyptě byla slavná doba 18. a 19. dynastie zároveň dobou rozkvětu kulturního. Králové dařili z válečné kořisti štědře chrámy a bohoslužbu a podnikali nové **Chrámy.** nádherné stavby chrámové. Z té doby jsou *c h r á m y* v Luxoru a Karnaku (na místě starých Theb), Medinet Habu a j. Byly to rozsáhlé stavby obehnané zdí. Cesta k nim byla zdobena obapol řadou sfing, před vchodem stávaly obelisky (čtyřboké štíhlé sloupy, zahrocené pyramidkou) nebo ohromné sochy sedících králů, zakladatelů chrámu (kolossy). Bránu do vnitř tvořily vysoké pylony (tupé věže). Uvnitř bylo nejdříve nádvoří, zdobené dokola sloupovým, na němž se konávaly slavnosti; odtud se šlo do kryté sloupové síně, osvětlené otvory shora; za ní byla teprve vlastní svatyně, obyčejně o 3 malých místnostech. Kněží mívali příbytky kolem chrámu. Sloupy byly nejčastěji buďto 16boké, mělce rýhované pilíře, pokryté nahoře jednoduchou čtvercovou deskou nebo oblé sloupy zakončené kalichovou hlavicí, ozdobenou květy lotosovými. (Obr. 5.)

Stěny chrámů byly zdobeny nápisy a malbami, představujícími válečné činy králů. Malby byly prováděny barvami velmi živými, ale bez perspektivy. Nad to jest provedení zcela řemeslné. Král zobrazuje se

vždy větší než ostatní osoby (obr. 16.). — V uměleckém průmyslu zaslouhují zmínky drahé kameny s vyrytým znakem posvátného brouka (skarabea).

L i t e r a t u r a této doby jest podobně jako dříve hojná, ale obsahem celkem nevyniká. Jsou zastoupeny písně a básně lyrické, četné Literatura.

Obr. 5. Chrám Amenhotepa III. v Luxoru od západu. (V době zátopy nilské.)

texty obsahují náboženského a poučného, vypravování ze života posmrtného, pověsti a povídky. Asi v 8. stol. vytvořilo se z hieratického písma pro všední potřeby životní písmo *d e m o t i c k é* (lidové) s tvary znaků zjednodušenými pro rychlé psaní.

V náboženství učinil ve 14. stol. král *A m e n h o t e p* IV. zajímavý pokus reformace ve smyslu monotheistickém. Zavedl totiž namísto úcty všech ostatních božstev výhradní kult boha slunce (Aton). Nové město, jež založil poblíž dnešního Tell-el-Amarna (srv. str. 31.), mělo býti jeho střediskem. Ale pokus králův byl zmařen brzy po jeho smrti spojeným úsilím kněžstva, jehož moc vzrostla přízní králů dřívějších tou měrou, že v dobách pozdějších stála trvale po boku moci královské, časem i nad ní.

Pokus reformy náboženské.

Doba saiská. Doba politického úpadku v 10.—8. století jest neplodná také kulturně. Králové 26. dynastie snažili se vrátiti zemi starý

Egypt za dynastie 26. (655—525.)

lesk hmotný i kulturní obnovujíce horlivě dřívější zapomenuté řády a zvyky náboženské a hledíce oživiti styky obchodní. Král N e c h o II. (610—595) dal kopati průplav z východního ramene nilského do Rudého moře, oč se ostatně pokoušel již Ramses II.; práce nebyla pro technické obtíže dokončena ani tentokrát. Ale všechno úsilí králů přivesti zemi k bývalému postavení bylo marno, neboť za dřívějšího úpadku Egypta předstihli jej daleko F e n i č a n é a Ř e k o v é a strhli na sebe veškeren obchod egyptský. Řekové založili si tam v 6. stol. obchodní kolonii Naukratis a usazovali se hojně i v jiných městech egyptských; králové byli nuceni udíleti jim z příčin hospodářských různé výhody, k veliké ovšem nelibosti domácího obyvatelstva. Nejslavnější čin, jímž se honosí vláda Nechova, totiž o b e p l u t í A f r i k y z Rudého moře do Středo-

Obeplutí Afriky.

zemního, provedli v jeho službách nikoli Egyptané, nýbrž plavci feničtí. Zprávu o obeplutí Afriky zaznamenal Herodot podle vypravování kněží egyptských; od nich slyšel také, že prý tito plavci »měli slunce po pravé ruce« (t. j. viděli je, máme-li na mysli směr jejich plavby, na severním obzoru), i dokládá, že se mu tato věc zdá býti neuvěřitelná. Ale právě tato okolnost souhlasí se skutečností, jak ji ovšem Herodot znáti nemohl, a potvrzuje pravdivost vypravování kněží egyptských.

F e n i č a n é.

Sídla Feničanů.

Sídla a způsob života. Feničané byli semitští obyvatelé úzkého pruhu pobřežního na záp. svahu Libanonu od předhoří Karmelu až téměř k zálivu issickému. Politický život soustředil se v několika městech, kde vládli králové s mocí silně obmezenou od bohatých rodů kupeckých. Byla to zejména města: T y r u s, S i d o n, B e r y t u s, G e b a l (Byblos) a A r v a d (Arados). Politicky neměli Feničané nikdy veliké moci; naopak žili téměř stále v područí národů jiných, Egyptanů, Assyrů a Babyloňanů. Mnohem více znamenali kulturně.

Podněty k obchodu zámořskému.

Malá jejich vlast, v níž pěstovali obilí, olivy, víno a ovoce, neposkytovala jim dostatečné obživy, a tak byli Feničané záhy odkázáni na s t y k y s j i n ý m i k r a j i n a m i a stali se národem především obchodním a vůbec prvním národem, který se věnoval rozsáhlou měrou plavectví. Babyloňané a Egyptané provozovali sice též obchod po moři, ale v rozsahu mnohem menším. První podnět k zámořským podnikům dal Feničanům ostrov Kypr se svým bohatstvím mědi, potom ostrovy řecké, bohaté drahými kovy (Thasos) a nachovými plži. Při tom osvojili si Feničané záhy všechny průmyslové dovednosti Babyloňanů a Egyptanů.

Průmysl.

Vyráběli drahé látky, sklo, zboží hliněné a kovové; veliký zisk přinášelo jim zejména barvení látek nachem. U pozdějších národů byli vůbec pokládáni za vynálezce skla, porculánu a purpuru, ačkoli všechno to znali už dávno před nimi Babyloňané a Egyptané. Nicméně Feničané zdokonalili tento průmysl značnou měrou a provozovali jej ve velkých rozměrech.

Obchod a kolonie. S výrobky svého i cizího průmyslu Feničané vedli od konce II. tisíciletí př. Kr. rozsáhlý obchod po všech končinách okolních vyměňující všude suroviny za tovary. Jejich karavany přicházely přes Mesopotamii až k pobřeží Indického okeánu, do vnitra Arabie, v Africe až do Nubie; jejich lodi plavily se ok. r. 1000 po celém Středomořím až k sloupům »Melkartovým« (skály úžiny Gibraltarské). Lodi fenické, na něž bráno dříví z bohatých zásob cedrových lesů libanonských, nebyly celkem veliké, měly jeden stožár k napětí plachet; za bezvětrí nebo za protivného větru byly poháněny vesly od otroků.

Obchodní
cesty.

V nejbližším svém okolí stýkali se Feničané všude s národy kulturně vyspělými, i mívali tam v důležitějších městech své čtvrti obchodní. V zemích vzdálenějších, méně pokročilých, musili se sami starati o vhodná přístaviště a stanice obchodní i zakládali tam osady, a to hlavně proto, že poměrně malé jejich lodi nemohly se mnoho odvažovati na širé moře a držely se raději břehů. Největší důležitosti nabyly jejich osady na západním Středomoří: *Leptis*, *Hadrumetum*, *Karthago*, *Utika*, *Hippo* a j. v Africe, *Panormus* (Palermo) a *Makara* (*Heraclea Minoa*) na Sicilii, *Nora* na Sardinii, *Gaddir* (*Cadix*) a *Malaka* ve Španělsku. Snad byla i *Massalia* (*Marseille*) původně osada fenická. Z některých kolonií vznikla později města samostatného významu, především *Karthago*.

Vzdělanost. Všechny duševní poznatky, jichž při rozsáhlém obchodě bylo třeba, jako míry, váhy, písmo, účetnictví atd., přejali Feničané od Babyloňanů, částečně z Egypta. Jejich písmo o 22 značkách pro souhlásky — samohlásek zprvu nenaznačovali — znamená veliký pokrok proti složitému písmu babylonskému a egyptskému, z něhož se vyvinulo. Není ovšem jisto, zda toto jednoduché písmo si vytvořili Feničané sami, či vzniklo-li už dříve pro obyčejné potřeby v Babylonii. Písmo toto, jehož užívali potom také Israelité a někteří jiní národové východní, poznali od Feničanů také Řekové a upravili si podle něho svoji abecedu; jest tedy písmo fenické nepřímo základem všech písem novějších.

Písmo.

V ostatních oborech duševního života, v literatuře, ve vědách a v umění, Feničané mnoho nevynikli. Z literatury nezachovalo se téměř nic mimo četné nápisy. Jejich stavby byly sice pevné, ale bez cílů uměleckých. Také drobné práce uměleckého průmyslu napodobily řemeslně výtvořiny asijské a egyptské.

Literatura
Umění.

Náboženské názory fenické měly ráz ponurý. Místní božstva, jako tyrský *Melkart* a bohyně *Aštoret* (srv. babyl. *Istar*), gebalský *Adon* nebo zlý bůh úpalu slunečního *Moloch*, nebyla v podstatě nežli různé názvy semitské představy boha vůbec jako pána (*baal*)

Nábožen-
ství.

svého kmene. Bohoslužba byla ukrutná. Dítka byly ve Fenikii obětovány ještě v dobách, kdy u jiných národů zvyk ten již dávno byl vymizel.

Feničané nevynikli tedy samostatnou činností tvůrcí, byli však na svých dalekých cestách šířiteli východní vzdělanosti a prostředníky mezi vzdálenými národy.

I s r a e l i t é.

Jako Feničané, tak byli také jejich jižní sousedé Israelité politicky téměř bez významu, nabyli však světové důležitosti vývojem svých názorů náboženských.

Kult
Jahvův.

Náboženství. Základem náboženství israelského byla úcta boha J a h v e, již hlásal jim na poušti veliký prorok M o j ž í š. Uctívali jej modlitbami, slavnostmi a oběťmi; zachovaly se i sledy obětí lidských. Vzájemný svazek boha a lidu týkal se, jako u jiných Semitů, jenom života pozemského. Po smrti žil jedinec pouze ve svých potomcích. — Králové David a Šalomoun snažili se soustřediti kult boha Jahve v Jerusalemě; Šalomoun vystavěl mu tam s pomocí tyrských stavitelů nádherný c h r á m. Ale rozštěpení říše zmařilo toto úsilí. Také se nepodařilo vyhladiti úplně kultu bohů cizích. O jednotnou a výhradní úctu Jahvovu usilovali vedle kněží jerusalemských také nadšení kazatelé z lidu — p r o r o c i. Pozdější proroci (od 8. stol.) byli činni také literárně. Za úpadku politické samostatnosti, kdy zdálo se, že Jahve opustil lid svůj, prohlásili velcí proroci J e š a j a (v 7. stol.) a J i r m i j a (poč. 6. stol.) toto neštěstí za trest seslaný na lid pro jeho nepravosti, kázali mravní polepšení a připravovali tak pozdější dokonalejší názory náboženské.

Proroci.

Plody
slovesné.

Literatura. Nejstarší slovesné plody Israelitů byly epické písně a pověsti. Zbytek jejich jest na př. píseň D e b o ř i n a v knize Soudců (kap. 5.). Vynikající plody zůstavili i v básnictví lyrickém, jako jsou v e l e p í s e ň »Šalomounova« (snůška básní milostných) a část ž a l m ů (ostatní žalmy jsou z doby mnohem pozdější). Dějepisná díla Israelitů vynikají vysoko nad kronikářské záznamy a nepřesné vyprávky současných národů; pouze Řekové je předstihli. Nejdůležitější jsou knihy M o j ž í š o v y (Pentateuch), kniha J o š u o v a (názvy neznamenaají spisovatele, nýbrž předního hrdinu), knihy soudců a královské. K tomu druží se spisy starších proroků. — Všechna tato i pozdější literatura shrnuta jest v b i b l i, sbírce to pořizené v podstatě v 5. stol.

M a l á A s i e.

Indo-
evropané
v M. Asii.

Obyvatelstvo. Říše Iydká. V Malé Asii podlešlo chetitské panství ve 12. stol. útokům kmenů indoevropských, tlačících se z Bal-

kánského poloostrova do země; Frygové, kmen příbuzný Thrakům, usadili se na ústřední vysočině. Vnikání toto pokračovalo i později; západní pobřeží osadili Řekové. V 7. stol. přelil se nový proud Indo-evropanů do Malé Asie. Na severozápadě usadili se Bithynové, jiné kmeny pronikly na východ až do Arménie a zaujaly tam místo původního obyvatelstva. O politické jednotě M. Asie nemohlo býti za těchto poměrů řeči. Teprve v 7. stol. založili Lydové, sedící v poříčí řek Hermu a Kaystru, větší panství, jehož hlavním městem byly Sardy, a rozšířili je za úpadku moci assyrské po celé západní Malé Asii (mimo jižní horské kraje) až k řece Halysu. Král Kroisos (ok. 560—546), proslulý bohatstvím a nádherou, podrobil si také Řeky na západním pobřeží.

Vzdělanost. V Malé Asii šířila se východní vzdělanost styky obchodními, neboť vedla tudy důležitá obchodní dráha do Evropy. Lydové prosluli tkaním a barvením látek, výrobou zbraní a šperků; Řekové přijali od nich kitharu a flétnu. Nejdůležitější pokrok učinili Lydové ražením peněz. Králové počali v 7. stol. dávat do oběhu oblé kusy kovu, na nichž královský znak byl zárukou hodnoty, tak že mohly bez dalšího zkoušení obíhati jako platidlo; byly to tedy první skutečné mince. Příkladu toho následovaly obce řecké a říše perská; proti tomu udržel se v Babylonii a v Egyptě ještě dlouho dávný obyčej neražených kusů kovu, ale způsob lydský ujal se na konec obecně také tam. — První mince byly raženy ze stříbra a z elektronu (zlata smíšeného se stříbrem). Teprve Kroisos razil mince z čistého zlata v hodnotném poměru se stříbrem 13½:1.

První
ražené
peníze.

Když zanikly staré říše, zanikla zároveň velká část plodů hmotné jejich kultury anebo přišla v zapomenutí. Stará města byla pobořena nebo pozbyla důležitosti, stavby se rozpadaly. Města babylonská a assyrská, vystavěná z cihel, leží dnes v pahorkovitých zříceninách. S nimi pohřbeny byly také písemné jejich památky. Složitá písma hieroglyfická, klínová, chetitské a j. upadala znenáhla v nepamět. zatlačována jsouce písmem fenickým a řeckým. Vědomosti pozdějších věků o starých dějinách východních mohly se tedy opírat pouze o skrovné zprávy biblické a zmatené vyprávky spisovatelů řeckých, kteří seznali jenom pozdější pověsti. Příkladem jsou známé bájky o Ninovi, prý zakladateli říše assyrské, a manželce jeho Semiramidě,¹⁾ která prý si podmanila všechny krajiny v přední Asii a podnikla i výpravu do Indie; anebo o zženštilém posledním králi assyrském Sardana-palovi,²⁾ který prý se při pádu Ninive upálil se svými ženami a poklady ve svém paláci.

Zkáza pa-
mátek staré
vzdělanosti.

¹⁾ V Assyrii žila skutečně koncem 8. století královna Šamuramat, jež vládla jménem nedospělého syna Hadadnirara IV (812—783), panovnice rázná a statečná. Zkazky o ní daly patrně podnět k veliké postavě Semiramidině; vskutku však nemá osobnost její ve vývoji říše assyrské důležitosti tak vynikající.

²⁾ Jméno a některé jiné rysy připomínají nejvíce krále Assurbanipala (667—526), který však nebyl posledním králem assyrským.

Novější
nálezy a
výkopy.

Teprve na počátku 19. století obrátily nahodilé nálezy a zprávy o starých nápisech a stavbách pozornost učenců k pozůstatkům staré kultury. Vlády i bohatí jednotlivci umožnili svou podporou výkopy, jež vedly k výsledkům netušeným. O Egypt vzbudila první zájem výprava Bonapartova (1798—99). V Assyrii zahájili výkopy r. 1842 franc. konsul Emil Botta a Angličan Layard; potom následovaly výzkumy v Babylonii. Roku 1871 počal Jindřich Schliemann kopati na místě staré Troje a jinde v Řecku. Po prvních úspěších došlo také na jiné země starověké kultury, a dnes vykopává se neustále na různých místech překvapující hojnost pozůstatků dávné minulosti. — Ohromné množství památek bylo odvezeno do rozličných muzeí evropských a amerických. Největší bohatství mají Paříž (Louvre), Londýn (British Museum), Berlín a Vídeň. Egyptské starožitnosti uloženy jsou z části v museu káhirske čtvrti Bulaku. Pro dějepisnou vědu zpracována jest z toho ze všeho toliko nepatrná část; proto dnešní znalost nejstarších dějin východu lze pokládati toliko za prozatímní.

Rozluštění
písma hieroglyfického a klínového.

Porozumění starým těmto památkám bylo možno teprve, když se podařilo přečísti písmo hieroglyfické a klínové. Byl to výkon, který třeba řaditi mezi nejznamenitější výsledky lidského důmyslu. Studium hieroglyfů usnadnila deska s trojím nápisem (z r. 197 př. Kr.), hieroglyfickým, demotickým a řeckým, nalezená v Rosettě. Podle vlastních jmen (jež byla v textu hieroglyfickém zarámována; str. 15.) určil francouzský učenec Champollion r. 1807 aspoň hlavní znaky hieroglyfické.

Tíže bylo rozluštiti písmo klínové. Prvým počátek učinil Němec Grotefend r. 1802. Srovnáváje klínové nápisy z doby perské, stanovil některé skupiny znaků, o nichž podle určitých známek soudil, že jsou to jména osob z královského rodu perského: Darhuš (správně Darajavauš), Vištasp, Kšharša (Darius, Hystaspes, Xerxes), a zjistil takto význam několika znaků. Poněvadž však perské písmo klínové bylo v podstatě hláskové (viz str. 42.), bylo potřebí ještě mnohé práce a mnohých nezdařených pokusů, nežli bylo odtud rozluštěno všechno složité písmo babylonské. Nesnáze byly zvýšeny tím, že staré texty byly psány dvojím jazykem, a že tedy bylo lze slovní a slabičné znaky čísti dvojako, sumersky nebo semitsky. Trvalo vůbec dlouho, nežli badatelé poznali, že nejstarší nápisy v Babylonii nalezené nejsou psány semitsky, nýbrž řečí jakéhosi staršího národa (dnes »sumerským« zvaného), o němž jinak není zpráv. Toto objevení národa před tím zcela neznámého podle pouhých zbytků jeho řeči jest čin skvělý, jímž se dnešní věda právem honosí.

Přečísti písmo památek chetitských a kretských se na ten čas nepodařilo, ačkoliv nejnovější objevy na území kultury chetitské (v Bogaz-kjög r. 1907) vzbuzují naději, že aspoň první z nich bude brzy rozřešeno.

II. Veleříše perská.

Indoevropané na Iraně.

Medové a Peršané. Indoevropské kmeny, které od počátku II. tisíciletí počaly vnikati na Iran jako loupeživí nájezdníci, vytlačily nebo si podmanily znenáhla všechno tamní dávné obyvatelstvo a zaujaly asi v 9. stol. pevně sídla při západních jeho hranicích v samém sousedství starých říší kulturních. Vlivem těchto sousedů stali se z nich znenáhla národové usedlí. Nejzápadněji usadily se dvě skupiny kmenů, Medové na již. úpatí Elbursu a Parsové (Peršané) při zálivu perském.

Říše medská.

Medové sjednotili se v 7. stol. v říši obsahující všechn severozápad Iranu až k jezeru urmijskému. Prvním znamenitým panovníkem této říše byl Kyaxares; on snad byl též zakladatelem hlavního města Egbatan (nyn. Hamadan na úpatí Alvendu). Kyaxares vyvrátil

r. 606 zeslabenou říši assyrskou a zabral její území až k Tigridu. Potom rozšířil své panství na západ až do Malé Asie. Tam utkal se válečně s říší lydskou. Boj potrval několik let, ale k rozhodné bitvě nedošlo pro z a t m ě n í s l u n c e 6. k v ě t n a 585, jež způsobilo v obojím vojsku takovou hrůzu, že se králi Nabukadnezarovi podařilo zprostředkovati mír. Za hranici obou říší stanovena řeka Halys.

Za Kyaxarova syna *A s t y a g a* (585—550) byli Medové vytlačeni ze svého vůdčího postavení od svých soukmenovců *P e r š a n ů*, kteří zatím opanovali (poč. 6. stol.) starou říši elamskou. V polovici 6. stol. postavil se v čelo Peršanů *K y r o s* (Kuruš), původně kníže jedné krajiny, a svrhl Astyaga po krátkém boji s trůnu (bitvou u *P a s a r g a d* r. 550). Nespokojenost Medů s vládou Astyagovou usnadnila mu vítězství.

Kyros
(550—529).

Všechny okolnosti nasvědčují, že vítězství Kyrovo nebylo vlastně vítězstvím Peršanů nad Medy, nýbrž toliko změnou dynastie. Blízká příbuznost Medů a Peršanů usnadnila splynutí obou kmenů v jednu říši. Ještě v 5. stol. nazývali Řekové říši Kyrovu medskou, jakož vůbec výrazy Medové a Peršané byly jim téměř totožny.

Říše Kyrova. Po bitvě u *P a s a r g a d* byl Kyros pánem celé říše médské až po Halys. Převrat jím způsobený pozorován byl nelibě od západních sousedů. Lydský král *K r o i s o s*, svat Astyagův, spojil se proti Kyrovi s *B a b y l o n i í* a počal válku; také egyptský král *A m a s i s* (570—526) dal se do spolku r. 547. Nežli se však spojenci vzchopili k činnosti, napadl Kyros nepřipravenou *L y d i i*, způsobil vycvičenou svou jízdou *K r o i s o v i* porážku u *P t e r i e* (vých. od dol. *H a l y s u*, poblíž *B o g a z - k j ö j*), dobyl *S a r d* a zabral celou zemi až k moři *E g e j s k é m u* (546). *K r o i s o s* sám byl zajat a žil pak v čestném zajetí při dvoře *K y r o v ě*.

Válka
s Kroisem
(547—6).

Náhly úspěch *K y r ů v* zastrašil i *b a b y l o n s k é h o* krále *N a b o n n e d a* (556—539). Nicméně došlo po několika letech, v nichž si Kyros nepochybně podmaňoval v ý c h o d n í *I r a n*, přece k válce mezi oběma říšemi. Zesláblá říše *b a b y l o n s k á* neodolala svěží síle perské. Po porážce *N a b o n n e d o v ě* v poli poddalo se město *B a b y l o n* dobrovolně (539), načež králi nezbylo, než aby se vzdal Kyrovi. Celá říše *b a b y l o n s k á* i s p r o v i n c i e m i v *S y r i i* a *P a l e s t i n ě* připojena k državě perské.

Podmanění
Babylonie
(539).

Tak stal se Kyros pánem říše, která sáhala od moře *E g e j s k é h o* až k v ý c h o d n í m p o h o ř í m *i r a n s k ý m*.

Pronikavé tyto úspěchy mladého národa vysvětlují se netoliko jeho dobrou vojenskou organizací a politickou skleslostí říši podmaněných, nýbrž i poměrnou mírností vlády perské. Proti ukrutnostem, jimiž zabezpečovali si panství nad podmaněnými králové assyrští a *b a b y l o n ť í*

Ráz panství
perského.

(i mírnější!), jevila se vláda Kyrova veliké části národů téměř vysvo-
bozením z dotavadního jha. Semitské představy náboženské kázaly
přímo šířiti vládu vlastního boha a ničiti ctitele bohů jiných. Peršané
projevovali všem cizím naukám nebývalou snášelivost. Kýros dovolil
na př. Israelitům odvedeným do zajetí babylonského vrátiti se do vlasti
a znovu zbudovati Jerusalem s chrámem boha Jahve.

Kýros chystal se také proti Egyptu, ale k výpravě nedošlo, neboť
bylo mu r. 530 táhnouti na východ, aby zabezpečil tamní kraje proti
divokým kočovníkům v nyn. Turkestanu; a na tomto tažení Kýros
zahynul (529).

Podmanění
Egypta
(525).

Kambyses a rozbroje po jeho smrti. Kyrův syn **Kam-
byses** (Kambuzija 529—522) uvedl ve skutek tažení do **Egypta**;
vypravil se tam r. 526 podporován jsa loďstvem poddaných Feničanů
a Řeků. Egyptský král **Psamtik III.**, který právě po svém otci **Ama-
siovi** nastoupil (526), byl r. 525 poražen u Pelusia. Kambyses dobyl
pak Memfidy, zajal Psamtika a stal se pánem země.

Výpravy
do Nubie.

Potom vypravil se do **Nubie** a přinutil tamní kmeny k pod-
danství a k poplatku. Za to však vojsko, které mělo osaditi oasu **Am-
monu**, podlehlo z velké části nehostinosti krajiny. Také jiný úmysl
králův, podmaniti bohaté kolonie fenické na západním pobřeží severní
Afriky, se nezdařil, neboť Feničané nechtěli přispěti loďstvem proti
svým soukmenovcům.

K podmaněným Egyptanům měl se Kambyses podle vzoru otcova
celkem mírně, ale jsa povahy popudlivé, trestal přísně všechny odpor.
Proto vytvořila se v pozdějším podání vlivem kněží egyptských pověst
o jeho ukrutném zuření v Memfidě po návratu z výpravy nubské, pověst
větším dílem lichá.

Vzpouřa
Bardjova.

Když se Kambyses vracel z Egypta, stihla jej r. 522 zpráva, že
jeho bratr **Bardja** (řecky Smerdis) prohlásil se proti němu za krále.
Kambyses hotovil se táhnouti rychle proti němu, ale v Syrii zemřel
na ránu, již si náhodou (či v sebevražedném úmyslu?) způsobil. Před
smrtí vyjevil prý vojsku, že skutečný jeho bratr Bardja byl už dříve na
jeho rozkaz tajně usmrcen, že tedy uchvatitel jest podvodníkem. Bylo-li
tomu skutečně tak, anebo byl-li nově prohlášený král, který ostatně brzy
došel v říši obecného uznání, pravý syn Kyrův, jest podnes sporno.

Kambyses nezůstavil po sobě synů. Přední velmožové perští v jeho
vojsku rozhlásili ihned, že nový král je podvodník (slul prý vlastně
Gaumata), vypravili se proti němu, přepadli jej na hradě jeho v Medii
a usmrtili jej. Vůdce jejich **Dareios** (Darajavauš), vzdálený pří-
buzný rodiny královské, prohlásil se r. 521 králem.

Dareios
(521—486).

Dareios. Nový král měl postavení velmi těžké, neboť převraty způsobené pozdvižením Bardjovým uvolnily všechny politické svazky, jimiž provincie rozsáhlé říše perské navzájem byly spojeny. Mnohé krajiny pokusily se nabýti bývalé samostatnosti. Bylo třeba dlouhých bojů, nežli se Dareios domohl uznání obecného. Babylon se vzbouřil dvakrát a musil býti násilím podroben.

Teprve r. 519 byla jednota říše jak tak obnovena a náčelníci vzpour potrestáni smrtí. Dareios zvěčnil sám tyto boje v proslulém nápise, vyrytém do skály u B e h i s t u n u na cestě z Egbatan do Babylona.

Rozvrat říše po smrti Kambysově ukázal, jak vratká byla přece jenom jednota státu tak rozsáhlého. Říše perská obsáhla všechny kraje starého kulturního světa a skládala se z prvků velmi různých. Bylo na čase pomýšleti na to, aby různé ty částky zlepšením správní soustavy byly lépe spoutány v jedno. Dareios podjal se této práce a uvedl v život řadu zařízení, jež znamenají pokrok proti kruté nadvládě assyrské. Jest ovšem třeba míti na paměti, že leccos, co pozdější doba připisovala Dareiovi, bylo dílem dřívějšího a ještě více pozdějšího vývoje, leč Dareiovi přece zůstává zásluha, že položil aspoň základy.

Opravy
vnitřní.

Správní reformy Dareiovy. Dareios rozdělil říši na 20 (později 23) správních okresů, jejichž správcové, s a t r a p o v é (chšatrapavan), byli vybíráni z dvorské šlechty perské a medské. Jejich moc byla stejně neobmezená jako kdysi správců assyrských, ale v některých provinciích byla již moc vojenská podřízena nezávisle na satrapovi důstojníku vojenskému. Nad činností satrapů bděli zvláštní královští důvěrníci, kteří podávali přímé zprávy o stavu provincie ke dvoru. Nad to vysílal král do provincií občas neočekávaně zvláštní dozorce, aby se přesvědčili o jejich stavu.

Správa
říše.

Za dotavadní libovolně určované dávky podmaněných krajín zavedl Dareios pevnou s o u s t a v u b e r n í na základě popsání celé říše (jakéhosi katastru). Podle povahy krajiny byly odváděny z ní peníze, drahé kamení, obilí, víno, koně, ovce, otroci atp. Domácí přednostové okrsků (náčelníci kmenů, samosprávní úřadové v městech a j.) ručili za přesné odvádění těchto dávek. Vlastní Peršané neplatili berní, dávali jenom občas čestné dary. — Některé mimořádné prameny příjmů (výtěžek z hornictví, z lesů, cel a j.) vyhrazeny byly přímo králi dvoru.

Důchody
říšské.

Aby správa i končin nejvzdálenějších mohla býti řízena ode dvora královského s náležitou rychlostí, zařídil Dareios p o š t o v n í s p o j e n í říšského ústředí s provinciemi. Z hlavního města Sus rozbíhaly se na vše strany silnice chráněné tvrzemi a opatřené v určitých vzdálenostech (asi 25 km) stanicemi, na nichž vždy měli býti pohotově poslové a pří-

Pošta.

přeže. Proslulá byla silnice ze Sus do Sard, po níž rozkaz královský mohl býti do Sard dodán za 6 dní.

Dvůr. Král, ač nebyl-li na výpravě válečné, sídlil podle potřeby v Susách, v Persepoli, v Babyloně a v Egbatanech. Úcta podřízených ke králi zakládala se v starých říších na lesku, jímž dvůr a osoba jeho byly obešřeny a která povznášela jej v očích lidu nad prostého smrtelníka; byl král podle semitských představ zástupcem božstva na zemi, podle egyptských dokonce vtěleným bohem. Názorům těm přizpůsobili se i králové perští. Ještě Kyros vystupoval jako prostý náčelník kmene perského. Dareios zařídil si nadherný dvůr, který živil na 15.000 lidí, dvořanů úředníků, důstojníků, komorníků, poslu a nižších sluhů. Náklad na dvůr byl proto veliký. Královský rod odvozoval původ od báječného předka H a k h a m a n i š e (odtud Achaimenovci).

Písmo. Rozkazy do provincie posílal král písemně. K tomu měl pro různé kraje tři kanceláře: perskou, aramejskou (viz str. 30.) a řeckou. Pro jazyk perský vytvořen byl za Dareia zvláštní druh klínového písma, jehož jednotlivé znaky (počtem asi 40) znamenaly pouze hlásky a jenom některé skupiny slabičné. Možno je tedy v podstatě zvátí písmem hláskovým. Nicméně zůstalo toto písmo omezeno pouze na královské úřední edikty a nápisy. Všechna pozdější literatura perská psána jest písmem odvozeným z aramejského písma hláskového.

𐎠 𐎡 𐎢 𐎣 𐎤 𐎥 𐎦 𐎧 𐎨 𐎩 𐎪 𐎫 𐎬 𐎭 𐎮 𐎯 𐎱 𐎲 𐎳 𐎴 𐎵 𐎶 𐎷 𐎸 𐎹 𐎺 𐎻 𐎽 𐎾 𐎿

D a r a j a v u c h a j a t j a

Obr. 6. Klínové písmo perské (Darajavuš chšajatija = Dareios král).

Vojsko. Jádrem vojska byla tělesná stráž králova (10.000 »nesmrtelných«), pak posádky rozložené v důležitějších místech říše. Sbory ty skládaly se z roditých Medů a Peršanů. V době války svolávány byly milice všech provincií a veleli jim perští důstojníci. Poddaní Řekové a Feničané stavěli válečné loďstvo.

Obchod. Velmi pečlivě dbal Dareios obchodních zájmů své rozsáhlé říše. Dal prozkoumati tok Indu a prokopati průplav Nechem projektovaný. Razil také dobrou minci se svým obrazem. Zlatý dareikos měl hodnotu asi 25 korun. Stříbrných peněz raženo dvacet na jeden dareikos.

Účinek oprav Dareiových. Všechna zařízení Dareiova znamenají pokrok ve vývoji starověkého zřízení státního. Místo libovůle stanoveny určité řady. Místo kruté nadvlády jednoho národa nad jinými nastoupilo spoluzití všech, třeba že vládnoucí kmen měl rozmanité výsady. Staré ponětí, podle něhož pod-

dati se cizímu státu znamenalo také poddati se jeho božstvu, dávalo dřívějším státům ráz theokratický; ve státě perském byla církev od státu odloučena, neboť občanem říše perské mohl býti i ten, kdo nectil perských bohů. Rozdíl tyto neujaly se ovšem rázem, ale popud k nim dán byl nicméně v době Dareiově. Tak se stalo, že veleříše perská, jež slučovala v sobě tolik rozdílných národů, náboženství a kultur, udržela se v neztenceném takorůzka rozsahu přes 200 let.

Vzdělanost Medů a Peršanů. Vlastní Peršané a Medové osvojili si úplně kulturu babylonskou s jejím písmem, literaturou i uměním. Zachované památky stavitelské, sochařské a malířské jsou přímým pokračováním assyrských a babylonských. (Obr. 7. a 19.)

Jenom náboženské názory jejich měly svůj vlastní odlišný vývoj. Rozhodný obrat v té věci stal se právě také v době Dareiově. Místo starého uctívání sil přírodních, dobrých (na př. *Mitra*, bůh slunce) i zlých, jejichž bohoslužbu řídili t. zv. *magové*, vystupuje za

Obr. 7. Otisk pečetního válečku perského (snad krále Dareia I.) chovaného v brit. museu.

Náboženství Zoroastrovo.

dobu Dareiovy do popředí nauka, kterou prý v VI. stol. hlásal ve východním Iranu *Zarathuštra* (Zoroaster). Podle nauky té, jež se však plně rozvila teprve v dobách mnohem pozdějších (3. stol. po Kr.), dvě protivné bytosti vládou světem, stejného stáří, stejně mocné; *Ormuzd* (Auramazda), bůh světla a vůbec dobra, a *Ahriman* (Angramainjus), bůh tmy a zla. Vedle nich ostatní božstva udržela si význam pouze podřízený. Zvláštní úctě se těšil *ohēn* jako zdroj světla a tepla a symbol slunce. Celý řád světový i mravní zakládá se na tomto dualismu. Obě mocnosti zápasí spolu; člověk má povinnost podporovati Ormuzda v boji, což činí dobrými skutky a čistým životem.

Pokusy o rozšíření říše. Dareios pokoušel se také o výboje. Při tehdejšímu rozsahu říše přirozeně obrátil pozornost ke krajinám, které až dotud ležely mimo dosah velikých dobyvatelů asijských, totiž k *Indii* na východě a k *zemím evropským*. Ve výbojích těchto Dareios nebyl šťasten. Říše perská založená v podstatě na kultuře starých středisek, Egypta a Babylonie, setkala se tu s národy, jejichž zeměpisné poměry a stupeň vzdělání stavěly postupu vojsk překážky, se které říše perská nebyla.

Dareiovy pokusy výbojů.

III. Evropa v době předhistorické.

Doba neolithická. V době plného rozvoje vzdělanosti východní zůstává Evropa, nehledíme-li k oblasti egejské a pobřeží Středomoří, dlouho ve stavu nevyvinutém. Doba neolithická trvala tu až přes rok 2000 př. Kr. Obyvatelstvo žilo v té době většinou usedle pěstujíc pšenici, ječmen, proso, hrách, jablka a hrušky. Sídliště jeskynní ustoupila časem osadám z dřevěných příbytků, chráněných násypy (t. zv. hradiště předhistorická) anebo stavěných vůbec na lešení, jež zbudováno na kolech zaražených opodál břehu do dna jezerního (t. zv. stavby kolové). Četné zbytky kolových staveb objeveny byly ve Švýcarsku a v Alpách východních, pak také ve Francii, Itálii, v Německu a j. Zbytky nástrojů a náradí svědčí o značné řemeslné dovednosti, nádoby zhotovené dosti uměle vykazují svou namnoze lineární ornamentikou první snahy umělecké. (Obr. 13.) Mrtvolky byly pohřbívány; teprve na samém konci této doby nastupuje v Zakarpatí spalování a šíří se pak i po ostatní Evropě. Souvisí-li způsob ten s příchodem Indoevropanů, není jisto.

Stavby kolové.

Nejstarší národové.

Poměry za doby bronzové a železné. Jaké národnosti bylo neolithické obyvatelstvo Evropy, lze určit jen z malé části, protože namnoze zaniklo v pozdějším návalu Indoevropanů. Na počátku doby historické trvali z něho ještě někteří národové: Iberové ve Španělsku a již Francii (potomci jejich jsou Baskové), Piktové ve Skotsku, Ligurové obapol západních Alp, plemena finská na severu a j., ale časem zanikli i ti až na zbytky zcela nepatrné.

Indoevropané.

Ostatní Evropu osadili asi v l. 2000—1000 postupně Řekové v oblasti Egejského moře, severně od nich až do Podunají a ke Karpatům Illyrové a později Thrakové, v Itálii Italové, v horním Podunají a Porýní Keltové, na sever od nich Germani, východně Slované a iranští Skythové. — Současně rozšířila se do Evropy z východu kultura bronzová po obchodních drahách říčních, z nichž zejména důležitými byly dráha dněprovská, podunajská, rhônsko-rýnská a dráha z Adriatického moře přes vých. Alpy a Moravu na sever do jantarových krajů pobaltských. Kultura bronzová dostoupila v některých krajích značné výše, ale nestala se základem samostatného vývoje.

Kultura bronzová.

Doba železná (po roce 1000).

Asi od r. 1000 šíří se v Evropě, a to opět od východu, známost železa, ovšem postupně, tak že na př. ve Skandinavii doba bronzová končí teprve zhruba okolo r. 500. První doba železné kultury (asi do r. 400) trvajících ještě úplně pod vlivem cizím zvana bývá hallstattskou podle rozsáhlého naleziště v Hor. Rakousích. V této době dospívá již Řecko a Itálie k životu historickému. Indoevropané zabírali stále nová území na úkor staršího obyvatelstva. Jmenovitě Keltové roz-

šířili se v 1. pol. I. tisíciletí do severní Francie a odtud později do Vel. Britannie, do jižní Francie a z části i (v 6. stol.) do Hispanie. Současně postupovali i přímo na jih k moři Adriatickému a pronikli okolo r. 400 do Itálie. Zároveň s tímto mocným rozpětím sil na venek vyvíjela se i jejich kultura svérázně; plný její rozkvět (kultura latěnská) spadá však teprve do doby pozdější.

Nejdál z Evropanů pokročili přirozeně národové sídlící nejbliže ohniskům staré kultury, Řekové a Italové.

IV. Starší dějiny řecké až do r. 500.

1. Sídla a stav Řeků na počátku doby historické.

Příchod Řeků do oblasti egejské. Okolo roku 2000 počalo se do zemí staré kultury egejské (viz str. 24.) stěhovati ze severu nové obyvatelstvo, těžíc z politického úpadku tamějších států; byli to bojovní pastýřští kmenové řečtí. Po mnohých převratech, jejichž jednotlivosti jsou zhola neznámy, opanovali asi v pol. II. tisíciletí pobřeží egejská i ostrovy a osvojili si vyspělou vzdělanost staršího obyvatelstva, tak že následující doba honosí se ještě značnou výší kulturní (kultura mykenská). Ale koncem II. tisíciletí přišel nový náraz, a to od severnějších kmenů řeckých, kteří setrvali dotud na úrovni pastýřských horalů. V čele tohoto výboje byl kmen Dorů; odtud zove se stěhování to dorským. Noví nájezdníci zabrali velikou část nynějšího Řecka, Kretu i jiné ostrovy. Vpády dorské měly v zápětí hojné stěhování staršího obyvatelstva řeckého na pobřeží maloasijské. Dorové sami osadili jižní část tohoto pobřeží.

První stěhování.

Stěhování dorské.

Po všech těchto výbojích a převratech ustálila se okolo r. 1000 př. Kr. sídla Řeků v těch krajích, v nichž je nacházíme v době historické, tedy na pevnině řecké jižně od Haliakmonu, na záp. pobřeží maloasijském jižně od Propontidy (moře Marmarské), na ostrovech egejských, na Kretě, posléze (asi od 8. století) i na Kypru. Starší obyvatelstvo se částečně vystěhovalo, ostatek zanikl pod vládou přistěhovalců; zbytky jeho trvaly (na př. na ostrovech Lemnu, Thasu a j.) až do doby historické. Na sever od Řeků seděli Illyrové, na západě Balkánského poloostrova a na východě Thrakové. Sídla obou těchto národů, či spíše kmenových skupin, prostírala se na sever až do Podunají,

Sídla Řeků ok. r. 1000.

Pozdějším Řekům nejstarší dějiny jejich země byly neznámy. Označovali sice prvotní obyvatelé Řecka jménem Pelasgů (nebo i jinými jmény), ale jinak o nich nevěděli nic. Zbytky staveb z doby egejské nazývali kyklopskými podle báječných obrů kyklopů. Jejich představy o minulosti počí-

Pelasgové.

naly bájemi a pověstmi, v nichž vedle lidí vystupují bohové. Teprve stěhování dorské tvořilo u nich přechod k době historické, ačkoliv i tu pamět skutečných událostí je obestřena četnými pověstmi. Naše dnešní vědomosti o předhistorické době Řecka zakládají se v podstatě na hmotných památkách objevených výkopy.

Zánik
starší
kultury.

Stav Řecka ok. r. 1000. Převraty, způsobenými stěhováním dorským, zničena byla dřívější kultura. Staré státy byly vyvráceny, hrady a města pobořeny. Řecko bylo ok. r. 1000 politicky naprosto roztržštěno. Řekové nepřistěhovali se ovšem do nové vlasti jako jednolitý národ, nýbrž kmeny jejich zabíraly postupně nová sídla, ale v nové vlasti nastalo po zániku starých říší ještě další drobení. Spolu působila tu silně horopisná povaha Řecka. Země rozpadá se na řadu malých krajin, jež hřbety horskými často téměř nepřístupně jsou odděleny, a žádná z nich nemá takové polohy, aby přirozeně ovládala ostatní.

Politická
roz-
tržštěnost.

Proto vytvořil se na počátku doby historické v každém takovém okrsku zvláštní politický svět pro sebe. I v tom případě, že větší kmen řecký osadil nějaké rozsáhlejší území, rozpadl se brzy na menší obce, jejichž střediskem bylo buď město s hradem královským, anebo u kmenů méně pokročilých venkovská sídliště pastýřská. Pojem města a státu splýval vůbec v Řecku za doby historické v jedno. Vědomí jednoty sousedních obcí, pokud náležely dříve k jednomu kmeni, udrželo se jenom na poli náboženském ve společné účtě kmenového božstva.

Politické rozdělení Řeků. Nejdůležitější kmenová území a obce v nich byly:

Peloponnes. Na Peloponnesu: Lakonika s předním městem Spartou, záp. od ní Messenie (města Pylos, Ithome); uprostřed poloostrova Arkadie (Mantineia, Tegea), východně Argolis, kde ležela města již v době předhistorické důležitá: Mykeny, Tiryns, Argos, Nauplia; záp. od Arkadie Elis (Pisa, Olympia), při zálivu Korintském Achaja (Patrai a j.), vých. od ní obce Sikyon, Fluis, Korint; na isthmu korintském Megara.

Střední
Řecko.

Ve středním Řecku (od západu k východu) Akarnanie, Aitolie, Lokris. Území kmene Lokrů bylo stěhováním Dorů roztrženo na dvě části tím, že část Dorů usadila se uprostřed jeho území. Lokris západní (ozolská) ležela při zálivu Korintském, Lokrové východní při moři naproti Euboji. Východně od Dorů seděli Fokové (Delfy), Boiotové (Theby, Orchomenos, Chaironeia, Plataje a j.). Nejvýchodnější část středního Řecka slula Attika a její hlavní město Atheny.

Severní
Řecko.

V severním Řecku tvořili různí drobní kmenové tři skupiny: na západě byli to Epiroté (obce Ambrakia a Dodona), na východě

v úrodné kotlině Thessalové (přední města Farsalos, Larissa, Fery, Krannon) a v údolí Haliakmonu Makedonové. Epiroté a Makedonové žili dlouho mimo kulturní život řecký a nebyli proto leckdy považováni ani za Řeky, ačkoli jejich nářečí patřila nesporně ke skupině řecké.

Z obcí ostrovních vedle Kreta nejdůležitější byly: Delos, Naxos, Paros, Rhodos, Samos, Chios, Lesbos, Aigina a Euboja (města Chalkis a Eretria). Ostrov.

Nejdůležitější obce maloasijské byly (od jihu k severu) Knidos, Halikarnassos, Miletos, Efesos, Smyrna, Fokaja, Kyme. Malá Asie.

Znovu jest ovšem připomenouti, že ne krajiny tuto vyčtené, nýbrž jednotlivé obce v nich byly vlastními a samostatnými jednotkami politickými. Panovníci mocnějších obcí pokoušeli se ovšem podmaniti si své slabší sousedy, ale to se podařilo plnou měrou jenom v Lakonii a v Attice. V Lakonii udržovala Sparta svou vojenskou převahou od příchodu Dorů zemi v jednotě, tak že ostatní obce měly sice samosprávu, ale neměly samostatnosti politické (t. zv. perioikové). V Attice spojil všecky obce podle pověsti už za pradávných dob báječný král Theseus v obec jedinou. Všichni obyvatelé attičtí byli zároveň občany athenskými; město a země znamenaly totéž (*synoikismos*). Naproti tomu stávaly mocné Theby v Boiotii a Argos v Argolidě jenom občas v čele ostatních obcí boiotských a argolských — a to ještě ne všech — a také v Thessalii, zemi to tvořící přirozený zeměpisný celek, sdružovala se čtyři přední města: Larissa, Krannon, Fery a Farsalos toliko v čas potřeby ve volnou jednotu. Větší obce.

Zřízení státní a společenské. Kulturní stav Řeků byl na počátku doby historické po zničení starší vzdělanosti dosti nízký. Jelikož země byla málo úrodná, mělo pastýřství až do 7. stol. převahu nad rolnictvím. Kmeny západořecké (v Arkadii, Akarnanii, Aitolii, Epiru a Makedonii) byly ještě ve 4. stol. i později převahou pastýřské. Význam zemědělství ovšem stále rostl. Pěstovalo se obilí (hlavně ječmen a pšenice), víno, stromoví, později oliva. Z řemesel provozovalo se na počátku pouze hrnčířství a kovářství. V čele obcí stáli králové (*βασιλεύς*). Působnost jejich obmezovala se jako u všech národů na tomto stupni na vedení ve válce, obětní výkony a soudnictví. Jako soudce rozhodoval král jenom v takových věcech, které mu jako sporné byly předloženy, tedy v podstatě ve sporech majetkových. Trestání zločinů, najmě vraždy, bylo soukromou věcí příslušných rodů, jež vyrovnávala se buď krevní mstou anebo výkupem. Vůbec nepodléhal jednotlivec králi přímo, nýbrž byl především členem rodu či Zaměstnání.

Zřízení obecní.

svazku rodového (viz str. 10.), jež sluly f y l y, o b y a pod. Král byl ve všech důležitějších podnicích vázán souhlasem náčelníků rodových.

Nejstarší představy.

Náboženství. Řekové přinesli si již z dřívější své vlasti základní poznatky náboženské, které byly vůbec společny všem kmenům arijským. Uctívali zosobněné síly přírodní, jež si zpodobovali jako hrozné fantastické bytosti nebo i zvířata (na př. hady). Nadpřirozené bytosti tyto zjevují se lidem ve skalách, propastech a j. a dávají jim libovolně svoji moc pociťovati. Jest proto třeba je usmiřovati obětmi na místech, kde se moc jejich projevuje (na horách, v lesích, u pramenů atd.).

Anthropomorfismus.

V nové domovině přišli Řekové znenáhla k dokonalejšímu ponětí o božstvu, jak se jeví v nejstarších epických památkách. Představovali si bohy v podobě lidské a přičítali jim lidské vlastnosti, lidské vášně a skutky (anthropomorfismus). Vznikaly tak četné báje a různé místní bytosti božské byly uvedeny v bohatou soustavu mythologickou. Později s rozvojem života veřejného, průmyslu, umění a věd dostávalo se jednotlivým postavám božským nového významu, jiné zase ustupovaly do pozadí, a tak rozvíjela se mythologie stále podle života veřejného.

Hlavní božstva.

Nejvyšší bůh byl Z e u s, vládce oblohy, dárce úrody, původce bouří a dešťů. Bojuje s obry titany a giganty a sráží je bleskem do hlubin. Sídli s jinými bohy na Olympu. Manželka jeho H e r a je královnou nebes a ochránkyní stavu manželského. Mořem vládne bratr Zevův P o s e i d o n, v podsvětí jiný bratr H a d e s (později zvaný též Pluton). Sestra Zevova D e m e t e r jest bohyní úrody zemské. Dcera její Persefona byla ženou Hadovou. A p o l l o n, bůh slunce, jehož sídlem byl Parnass, stal se později se svou družinou devíti mus bohem umění a věd. Jeho sestra A r t e m i s jest bohyní luny a lovu. A r e s je bohem vražedného boje, P a l l a s A t h e n a (původně místní bohyně athenská) je bohyně světla, osvěty a umění válečného. H e s t i a, bohyně domácího krbu, ochraňuje život rodinný. A f r o d i t e, bohyně jarní přírody, přejala jako bohyně krásy, mladosti a lásky mnohé rysy fenické Astarty. H e f a i s t o s, chromý syn Zevův, byl bohem ohně a průmyslu, D i o n y s o s (Bakchus), bohem úrody zemské, hlavně vína; slavnosti jeho byly o vinobraní. H e r m e s, bůh větru, uctíván byl původně jako bůh pastýřský, později pokládán byl za posla bohů a ochránce obchodu. Bylo také mnoho nižších bytostí, jež známy byly jenom pod hromadným názvem: nymfy (víly) v lesích a na horách, S a t y r o v é (podoby částečně kozlí), duchové lesní, E r i n y e, bohyně pomsty, M o i r y, bohyně osudu a j.

Bohové a lidé.

Bohové nejsou všemohoucí, neboť vládne jimi věčný Osud, nejsou ani mravně dokonalí, nýbrž podléhají týmž chybám a vášním jako lidé. Nad člověkem vykonávají neobmezenou moc zcela libovolně; dávají mu však svou vůli na jevo sny, zjeveními a věštbami na určitých místech

(Dodona v Epiru, Delfy a j.). Člověk si je může nakloniti obětmi, modlitbami a slavnostmi na místech, kde přítomnost bohů nejpatrněji se projevuje, na výšinách, v lesích, na pobřeží a j. Chrámy stavěli Řekové bohům mnohem později. Král, náčelník rodu nebo otec rodiny obětoval jménem svého lidu; stav kněžský vznikl teprve později a neměl nikdy velikého významu v životě řeckém. Po smrti žijí lidé, dobří i zlí bez rozdílu, smutný život v říši stínů.

Báje a pověsti. O své minulosti znali starší Řekové jenom Heroové. hrdinské písně a pověsti. Lidé těchto pověstí (heroové) jsou bytosti dokonalejší než lidé obyčejní (na př. nestárnou) a blíží se tak svými vlastnostmi bohům, jako zase mnohá osobnost, ctěná původně za božstvo, klesla v pozdějších představách Řeků na heroa. Byl to na př. Herakles nebo Prometheus, který prý lidi naučil užívati ohně.

Heroové.
Hrdinské zpěvy.

Písně a pověsti odnášely se zpravidla k vynikajícím událostem nebo osobám a žily při neznalosti písma ústním podáním. Pěvci přednášeli je vládcům nebo lidu při slavnostních příležitostech. Nejrozšířenější cyklus písní připínal se k výpravě řeckých knížat proti Troji. Pěvec Homer vytvořil z nich zaokrouhlený celek, Iliadu, jehož středem byl hrdina Achilles. Pozdějším přepracováním a vsuvkami nabylo dílo to asi v 7. stol. té podoby, jakou má nyní. Mladšího původu jest Odyssea, opěvující osudy Odyssea vracejícího se z Troje. Také Odysseu připisovali Řekové Homerovi. Obě tyto a jiné básně jsou plodem duševního života Řeků maloasijských, kteří v této době byli ze všech kmenů řeckých nejpokročilejší. V původních jejich kusech zračí se kulturní stav, na kterém Řekové žili před stěhováním dorským.

Ilias a Odyssea.

2. Řecká kolonisace a počátky průmyslu a obchodu.

Příčiny a způsob kolonisace. Usídlením Řeků v Řecku a v Malé Asii neustala rozpínavá síla živlu řeckého. Asi v 8. stol. nastalo nové stěhování do ciziny, jenže v podobě jiné nežli dříve. Nestěhovali se celí kmenové, aby bojovnými vpády podmaňovali si krajiny pokročilejší a osvojovali si výsledky práce tamního obyvatelstva, nýbrž skupiny odvažlivých jednotlivců vydávaly se do krajin méně obydlených, aby tam vlastní prací těžily z přirozeného bohatství nové domoviny. Nastalo tak zakládání kolonií v okolí vlasti řecké. Řecko samo jest země celkem neúrodná; pokud tedy nebylo v zemi vyvinutého průmyslu a čilejších styků obchodních s krajinami bohatými, hledaly si přebytky obyvatelstva štěstí mimo vlast. Nastalá zatím obratnost v plavbě podporovala toto stěhování. První kolonie byly zemědělské, teprve pozdější měly ráz

Zakládání osad v cizině.

obchodních stanic zakládaných, aby obchodu řeckému razily nové dráhy. Často působily zároveň také rozbroje mezi stranami v domácích obcích, které stranu poraženou přiměly k vystěhování. — Vystěhovalci poddávali se zpravidla vedení smělého podnikatele (oikistes), který výpravu řídil, a brali s sebou posvátný oheň té obce, jež přejala ochranu celého podniku. Obec ta pak nazývala se *m a t e ř s k o u o b c í* (metropolis) nové osady a bývala jí často skutečně ochránkyní a rádkyní v nesnázích.

Osady na
západě.

Přehled hlavních osad. Pro první podniky koloniální hodila se nejvíce jižní Itálie svou poměrnou blízkostí a nevyspělostí domácího obyvatelstva. V 8. století počali se tam stěhovati Řekové z obcí ležících při zálivu Korintském; jejich příkladu následovaly brzy také obce východní: Chalkis, Fokaia, Rhodos a j. Tak vznikly v 8.—6. stol. v jižní Itálii a na Sicilii osady: při moři ionském *T a r e n t*, *S y b a r i s*, *K r o t o n*, *L o k r i E p i z e f y r i i*; při západním pobřeží italském *R h e g i o n*, *P o s e i d o n i a* (Paestum), *N e a p o l i s*, *K y m e* (v Kampánii); na Sicilii *Z a n k l e* (potomní Messana), *K a t a n a*, *S y r a k u s y*, *G e l a*, *A k r a g a s*, *S e l i n u s*, *H i m e r a*.

Na východním pobřeží Adrie osadili Korinťané *K o r k y r u* a založili *E p i d a m n o s*.

Na Sicilii a vůbec v západním Středomoří utkali se Řekové se staršími državami fenickými. Tím byl dán počátek dlouholetého zápasu mezi oběma národy v těchto končinách. Fenické kolonie udržely se na západní Sicilii i na Sardinii. Naproti tomu Řekové osadili okolo r. 600 *M a s s i l i i*, založili na Korsice *A l a l i i*, ano i ve Španělsku poblíž Malagy osadu *M a i n a k e*.

Osady při
moři
Egejském
a Černém.

Současně šířil se živel řecký také na východ, na severní pobřeží Egejského moře, do Propontidy (moře Marmarské) a do moře Černého. Na této kolonizaci měli největší díl vedle některých obcí evropských (zejména Chalkidy) Řekové maloasijské. Tak osadili Řekové teprve v VIII. stol. *T r o a d u*. Četné kolonie vznikly na *C h a l k i d i c e* (Olynthos, Potidaia) a na východnějším pobřeží (Amfipolis, Abdera). Při *P r o p o n t i d ě* vznikly osady: *S e s t o s* a *A b y d o s*, *K y z i k o s*, *P e r i n t h o s*, *B y z a n t i o n* (asi 675). Z kolonií při Černém moři, jichž největší část (asi 90) založili Mileťané, zasluhují zmínky: *S i n o p e* a *T r a p e z u s* v Malé Asii, pak na břehu evropském *I s t r o s* (již. od ústí Dunaje), *O d e s s o s* (dneš. Varna), *T y r a s* (při ústí Dněstru), *T h e o d o s i a* (na Krymu), *P a n t i k a p a i o n* (dn. Kerč).

Četné kolonie řecké při Černém moři způsobily, že název tohoto moře, jež původně zváno bylo »nehostiným« (ἄξεινος), změněn byl v opak (Ἰόντος εὖξεινος). Jinak nebyly kolonie černomořské pro vývoj národa řeckého daleko tak důležitý, jako na př. italské. Pro odlehlost,

nevládné podnebí a stálou stísněností od divokých obyvatelů domácích žily namnoze mimo duševní život své vlasti a měly pro Řecko význam pouze hospodářský (přívaz obilí a ryb). Za to se rozproudil velmi čilý život duševní v osadách italských. Kraje ty byly vždy v živém styku s vlastním Řeckem a staly se Řekům takřka druhým domovem. Od 6. stol. zobecněl pro ně název »Veliké Řecko«. S těmito osadami setkali se také nejdříve Římané. Podle jména epirského kmene Graiků, jež národové italští nejdříve poznali, nazývali pak Římané všechny Řeky *Graeci* a název ten přešel i k ostatním národům evropským (česky Hřekové — Řekové).

»Veliké
Řecko«.

Na jih a na východ Středozemního moře položeny byly šíření živlu řeckého přirozené meze vyspělosti tamního obyvatelstva. Nicméně obchodní styky s Egyptem v 7. stol. umožnily Řekům založiti i v Africe obchodní osady. V Egyptě samém byla to *Naukratis* a na severním pobřeží africkém *Kyrene*.

Osady
v Africe.

Počátky vědomí národní jednoty. Kolonisační rozlil se živel řecký na rozsáhlé prostranství od Sicílie až do Kolchidy (krajina při Černém moři na jižním úpatí Kavkazu). Tehdejší stav obcí řeckých vylučoval předem jednotu politickou; nebylo obce tak mocné, aby si podřídila ostatní. Ale přece pokročili Řekové v té době aspoň k vědomí společného původu, jehož v době starší nebylo; u Homera není na př. společného názvu pro celý národ. Široký rozhled po světě zahraničním, kterého nabyli cestami zámořskými, rozdílly, jež sledovali mezi životními způsoby doma a u cizích národů, uvědomovaly jim národní a kulturní pospolitost v míře mnohem větší, nežli to mohly učiniti styky mezi obcemi domácími. Řekové uvědomili si protivu mezi pojmem *Reka* a »barbara« (slovo to znamenalo původně člověka mluvícího řečí nesrozumitelnou). Představy tyto působily i na poměry ve vlastním Řecku a uplatnily tam vědomí zprvu kmenové, potom všenárodní.

Vzájemnost
kulturní.

Nejdříve proniklo vědomí to u Řeků maloasijských, kteří styky s východem dospěli záhy k vyspělejšímu životu politickému i kulturnímu. Tam počali se nejdříve podle stejného nářečí rozeznávati *Aiolové* (na severu), *Ionové* (uprostřed) a *Dorové* (na jihu). Názvy tyto přenesly se pak na příbuzné obyvatelstvo i ve vlastním Řecku. Obyvatelé východního Peloponnesu počtení k Dorům, obyvatelé Attiky a Euboje k Ionům, obyvatelé Boiotie a Thessalie k Aiolům. Pro všechny Řeky vůbec ujal se pak asi v 7. stol. název *Hellenové*. Představy tyto došly pak výrazu tím, že jména kmenů (k nim připočtení také *Achajové* na sev. pobřeží Peloponnesu) odvozována od 4 potomků praotce Hellena. V rozdělení to však nebyli pojati nepokročili

Kmeny
a národ.

tehdy kmenové západního Řecka, neboť představy tyto řídily se více vztahy politickými a kulturními nežli jazykovými. Teprve později byli Arkadové, Akarnanové, Aitolové a j. prostě přičtení k Aiolům, Epiroti a Makedonové pak, kteří se i svým nářečím značně lišili od ostatních, nebyli vůbec, ač neprávem, pokládáni za Řeky.

Společné
zájmy
náboženské.

Vědomí jednoty uplatnilo se nejprve v životě náboženském. Právě v době kolonisace nabyly některé původně místní slavnosti (na př. hry olympijské) hojnou návštěvou z končin vzdálených rázu obecně řeckého, tenkrát také rozšířila se úcta k některým zvláště význačným svatyním po všem Řecku. Delfy staly se znenáhla společným náboženským střediskem všech téměř obcí ve vlastním Řecku. Zástupcové kmenů (po dvou z každého) scházeli se, aby se radili o společných slavnostech, o udržování svatyně a j. Podobná sdružení náboženská (amfiktyonie) byla též jinde. Neměla sice působnosti politické, ale utužovala přece vědomí národní pospolitosti.

Amfiktyonie.

Počátky průmyslu a obchodu.

Ještě na počátku 7. stol. bylo Řecko zemí především zemědělskou. Řemesla byla v počátcích a pracovalo se jenom pro místní spotřebu. Většina průmyslových výrobků dovážena byla tou dobou z ciziny, z Lydie, Fenikie, a obchod tento byl v rukou cizích kupců. Rozšíření řeckého živlu po dalekém zámoří rozproudilo také čilý ruch obchodní a průmyslový. V 7. stol. průmysl řecký vzmožil se k nebývalé dokonalosti a tovary řecké se počaly vyvážeti jako až dotud jenom suroviny (olej, víno). V Malé Asii (hlavně v Miletě) rozkvetlo po vzoru lydiském tkaní a barvení látek a průmysl kovový. Také v Chalkidě a v Korintě počali již v VIII. stol. zpracovávat měď z blízkých dolů. Hojněji nežli měď vyskytuje se v Řecku železo (v Lakonii, Boiotii, Euboji a j.), proto zobecnělo záhy v průmyslu. V Chalkidě, Korintě, Argu, na Aigině, v Athenách vznikly veliké dílny na zboží železné a kovové vůbec. Proslulý byl průmysl hrnčírský v Korintě a v Athenách; v Megaře kvetlo tkalcovství. Výrobky tohoto průmyslu šly hojně na odbyt netoliko v osadách řeckých, nýbrž pronikly brzy i do ciziny. V 6. stol. vybavilo se Řecko úplně z hospodářské závislosti na cizině, naopak obchodníci řečtí počali přivážeti domácí tovary i na trhy východní, do Egypta a měst fenických. Toliko některé věci, jako drahé masti, sklo, koberce, přiváženy byly i nadále z východu. Průmyslem a obchodem kvetl ze všech obcí nejvíce Milet, ve vlastním Řecku Korint, na západě Sybaris. Milet byl až do válek perských největším městem řeckým.

Počátky průmyslu.

Obchod.

Míry a váhy.

Míry, váhy a peníze převzali Řekové z východu, jenom že při nesjednocenosti Řecka byly v různých obcích různé jednotky brány za základ. Po způsobu babylonském dělili Řekové talent na 60 min,

minu však na 100 »drachem«. Nejrozšířenější byla soustava eubojská a aiginská. Na Euboji základem měr byla stopa = asi 297 mm; dvojnásobná krychle této stopy jako míra dutá slula medimnos (asi 52 l); váha vody krychlové stopy (asi 26 kg) byla základem váhy, talent eubojský. Talent aiginský vážil 37 kg.

Ražení peněz zobecnělo v Řecku podle vzoru maloasijského; nemajíce dosti zlata, razili Řekové peníze stříbrné. Základní jednotkou, Peníze.

ovšem neraženu, nýbrž pouze odvažovanou, byl talent stříbra. První mince razila (již v 7. stol.) Aigina, avšak talent eubojský došel největšího rozšíření: měl hodnotu asi 6000 K, drachma podle toho asi 1 K. Vedle drachem raženy oboly ($\frac{1}{6}$ drachmy), případně násobky jejich.

V zemích řeckých známo bylo písmo již za dob velmi dávných (str. 25.), ale časem upadlo v zapomnutí. Asi v 8. stol. vytvořili si Řekové vlastní písmo. Vzorem jim bylo písmo fenické, jež si upravili podle vlastní potřeby jako písmo čistě hláskové.

Obr. 8. Attická čtyřdrachma (tetradrachmon) z 5. stol. — Na jedné straně hlava bohyně Atheny, na druhé sova (odznak Athenin) s olivovou ratolístkou.

Písmo.

3. Pád království a vláda šlechty.

Vliv nových poměrů hospodářských na řády společenské. Hospodářský a kulturní rozvoj Řecka od 8. století nezůstal bez následků na vnitřně politické a sociální poměry obcí a kmenů. Jednoduché státní zřízení doby starší nestačilo mnohotvárně rozvitému životu veřejnému v době pozdější; bylo třeba nových úřadů a nových zařízení. Rozvoj průmyslu a obchodu přinesl s sebou potřebu právních zásad, jichž dříve nebylo.

Moc královská, založená na jednoduchých poměrech doby starší, brala tímto vývojem všude újmu, neboť nové úřady, jichž potřeba časem se ukázala, zřizovány jako rovnocenné vedle moci královské. Namísto krevní msty nastoupil soud starších ze šlechty; pro spleť případy sporné, na něž dotavadní zvykové právo nestačilo, postaveni králi po bok zvláštní soudcové (thesmothetové v Athenách, eforové ve Spartě atd.). Král s mocí takto oslabenou nemohl pak zabrániti, aby také vojenství nebylo vzato z jeho moci a podřízeno zvláštnímu polemarchovi. Posléze byla veškera správa obce postavena pod moc úředníka ročně voleného (ἀρχων, πρότασις,

Nové úřady
v obcích.

Zánik království. *δαμουργός* a pod.). Králi zůstala pak jenom politicky nedůležitá moc kněžská, což se rovnalo úplnému odstranění monarchie ve prospěch mocných rodů šlechtických.

Vývoj, který tu krátce byl vypsán, nedál se ovšem ve všech obcích zároveň a stejně, časem však byla skoro všude — nejdříve zase v Malé Asii — vláda královská nahrazena vládou šlechty. Jenom u kmenů méně pokročilých, v Aitolii, Epiru a v Makedonii, vládli nadále náčelníci s mocí královskou. Z obcí politicky vynikajících udrželo se království toliko ve Spartě, a to ještě značně omezeno.

Úpadek království v Attice.

Vnitřní vývoj Athen a Sparty v 8.—6. století. Příklad, jak moc královská znenáhla byla obmezována, poskytuje *Attika*. Tam podle podání bylo království nejdříve zkráceno na 10 let a obmezeno radou ze šlechty. Později zřízen byl úřad *polemarcha* pro řízení záležitostí vojenských a *6 thesmothetů* pro soudnictví; zároveň stalo se království přístupným také jiným rodům šlechtickým. Konečně na poč. 7. stol. (682?) přenesena veškerá moc vládní na zvláštního úředníka, ročně voleného (*archon*), a králi volenému od té doby také na rok zůstaly jenom věci bohoslužební. Nadále byl »král« pouze jedním z devíti předních úředníků říše (všem dohromady říkalo se rovněž *archontové*), a to ještě co do hodnosti druhým.

Archontové.

Spartané a jejich poddání.

Zvláštní byl vývoj ve Spartě. Tamní Dorové, přišedše okolo r. 1000 na Peloponnes, založili si panství v údolí Euroty a uvedli starší řecké obyvatelstvo v tuhé nevolnictví; to byli tak zvaní *heilotové*. Podrobili si také okolní obce pobřežní, ale těm ponechali aspoň osobní svobodu a samosprávu s povinností služby vojenské (t. zv. *perioikové*). Vládnoucích Sparťanů bylo značně méně než *heilotů* a *perioiků*, jež ovládali proto jenom přísnou kázní. Veškero zřízení jejich bylo vojenské a Sparta měla vlastně ráz *válečného tábora*. Vojenská byla i výchova mládeže. Chlapci byli od 7. roku vzděláváni společně v tělocviku a ve zbrani a navykání tělesným nesnázím. Také občané dospělí (po 20. roce) žili jako v táboře, stravovali se společně (po 15) a strava byla nařízena prostá (černá polévka, chléb, sýr, ovoce, fíky, někdy též zvěřina).

Ústava spartská.

A přece se ani v této vojensky zřízené obci moc královská neudržela neztenčena. Za neznámých okolností postaven byl královskému rodu po bok jiný rod se stejnou mocí, tak že vždy panovali současně dva králové ze dvou různých rodin. K ruce jim byla *rada* (*gerusia*), v níž vedle obou králů zasedalo 28 zástupců rodů (ob) spartských. V důležitých případech, kdy šlo o změnu zákonů, válku nebo mír, svolávání všichni aspoň 30letí občané a rozhodovali věc bez rokování. Volili také *geronty* a úředníky *Shromáždění* to slulo a *pe11a*. Silně omezena byla

moc královská v 8. stol. zřízením pěti t. zv. eforů, ročně volených. Byli snad původně postaveni králům po bok, aby vypomáhali v soudnictví jako strážcové pořádku v 5 okresích spartských a rozhodčí v drobnějších sporech; ale časem strhli na sebe řízení obce v míru, ano (okolo r. 490) i zahraniční politiku. Králům zůstala v podstatě toliko moc vojenská a mohli býti dokonce od eforů voláni k odpovědnosti. Rok datoval se podle prvního efora. Eforové byli ovšem ze svého úřadování odpovědni.

Ve Spartě nebyla tedy moc královská odstraněna, ale zůstalo z ní velmi málo.

Za původce všech těchto zařízení pokládán byl později zákonodárce Lykurgos (ok. 800), ale neprávem. Lykurgos byl původně bůh sluneční, který ve svém významu klesl na pouhého heroa.

4. Zápas lidu proti šlechtě a tyrannis.

Aristokracie a demos v obcích řeckých. Po pádu moci královské dostala se veškera moc v obcích řeckých šlechtickým rodu, které obsazovaly všechny úřady svými příslušníky. Šlechta kořistila bezohledně ze svého vůdčího postavení, zneužívala moci úřední ve svůj prospěch proti třídám nižším, jež by byla nejráději uvedla v úplné poddanství. Označení *εσθλοί, ἄριστοι*, jež si přikládali, ukazuje, jak se počali ostře odlišovati od vrstev ostatních.

Zvůle
šlechty.

Ale dalším hospodářským vývojem změnily se poměry i v tomto směru. Čilým obchodem s cizinou nebohatla jen šlechta, nýbrž i jiní podnikaví jednotlivci. Ačkoli se tak s počátku dalo dosti zřídka, přece časem přibývalo velkoobchodníků a kapitalistů i mimo kruhy šlechtické, a ti nemajíce práv politických stávali se přirozenými vůdci nižších tříd — demu (*δημος*) — proti aristokracii. Šlechta pozbývala své výhradní důležitosti také na poli vojenském. Rozhodovali-li dříve v boji těžkooděnci a válečné vozy, jež si mohli opatřiti pouze boháči, usnadnil rozvoj průmyslu kovového i méně majetným opatřiti si zbroj, i rostl tak význam středních vrstev též ve vojenství.

Demos.

Zmohutnělý demos počal se tedy v 7. a 6. stol. vzpírati nadvládě šlechty. Přehmaty a bezohlednost šlechtických úřadů byly první příčinou k odporu. Demos jal se naléhati, aby byly stanoveny a sepsány pevné zásady, jimiž úřady se měly řídit. Odtud pokročili vůdcové demu k požadavku, aby všichni občané měli podíl ve správě obecní podle své majetnosti a stupně břemen, jež jim jmenovitě ve válce bylo nésti. Také pro tyto své snahy uměli majetní příslušníci demu získati nemajetný lid obecný tím, že se proň domáhali zároveň ulehčení tísně majetkové, výhod hospodářských a pod.

Snahy
demu.

V těchto zápasech, jichž v 7. a 6. stol. př. Kr. bylo plno v obcích řeckých, zvítězil skoro všude demos. Vynutil si, že byly sepsány zákony (na př. Drakontem v Athenách, Pittakem ok. r. 550 v Mityleně), dosáhl také přiměřených změn ústavních. Změnou ústavy aristokratické v timokratickou (založenou na poměrech majetkových) nenastal zpravidla náhlý převrat, bylať právě šlechta v této starší době třídou nejzámožnější a teprve znenáhla pozbývala své majetkové převahy.

Vznik
a význam
tyrannidy.

Tyrannové. V zápasech mezi stranami stávalo se velmi často, že smělý jednatel využil jich, aby si založil monarchickou moc osobní. Mužové ti předstírali obyčejně zájem o požadavky lidu a činili se jeho obránci, ale ve vhodném okamžiku strhli s pomocí lidu vládu na sebe. Řekové říkali těmto vládcům tyrannové. Slovo to nemělo ovšem té příhany jako »tyran« u nás, znamenalo prostě vládce. Většina tyrannů užívala právě naopak své moci velmi moudře na zvelebení obce, jak toho vyžadoval již vlastní zájem jejich, aby ospravedlnili dodatečně svůj násilný krok. Nejedna obec byla za svůj pozdější rozkvět zavázána vládě tyrannově. Ale bylo zcela přirozeno, že moc nezákonnitě nabytá musila často býti chráněna způsobem násilným, jmenovitě proti těm, jichž postavení vzalo od nich újmu největší, tedy proti šlechtě. Právě v kruzích aristokracie býval tyran nenáviděn a jejich podání přispělo k pozdějšímu nepříznivému úsudku o tyrannech.

V této povaze věci leželo, že tyrannis byla všude jenom přechodním útvarem vládním a nikde nevedla k obnovení monarchie: Jak přibývalo politického uvědomění v lidu, tak rostl i počet protivníků tyrannových, a zřídka kde přetrvala tyrannis druhou generaci.

Mezi staršími tyranny prosluli nejvíce vládcové v Korintě, v Athenách a na Samu.

Kypselos a
Periandros.

V Korintě zmocnil se vlády ok. r. 650 Kypselos a zůstavil ji svému synu Periandrovi († asi 585). Vláda obou těchto tyrannů prospěla rozvoji Korinta. Zakládaliť četné osady (Leukadu, Ambrakii, Epidamnos a j.), zřídili si velikou námořní moc a přivedli průmysl korintský k nebývalému rozkvětu. Periandros byl také ctitelem umění; básník Arion žil při jeho dvoře. Nedlouho po smrti Periandrově zavedena byla v Korintě na místě padlé tyrannidy ústava, jež vládnoucí moc dávala do rukou nejbohatším rodům (plutokracie).

Polykrates
(† 522).

Z tyrannů 6. století vynikl vedle athenského Peisistrata nejvíce Polykrates na ostrově Samu. Svrhl tam ok. r. 540 panství bohatých statkářů a ujal se vlády. Zřídil si veliké loďstvo, podmanil četné ostrovy v Egejském moři a založil tak na čas moc, již v Řecku nebylo rovné. Žil v přátelských stycích s egyptským králem Amasiem; při

dvoře jeho žili básníci Ibykos a Anakreon. R. 522 přilákal jej maloasijský satrapa Oroites k sobě a dal jej usmrtiti. Říše jeho se pak rozpadla.

Atheny za vlády aristokracie. Nejdokonaleji jest znám vývoj od aristokracie k tyrannidě a k ústavě timokratické v Athenách. Tam přiostrčila se v pol. 7. stol. politická protiva mezi šlechtou a lidem špatným sociálním postavením drobného rolnictva. Přívozem laciného obilí z ciziny poklesl výtěžek rolnictví. Velkostatkáři chápali se pěstění vína a oliv a těžili i z průmyslu a obchodu. Naproti tomu nemohl drobný rolník, který sám si pozemky své vzdělával, stačiti cizí soutěži, jmenovitě v letech neúrodných nebo za války, a upadal do dluhů. Půjčky v té době byly vůbec velmi drahé; úrok 18% byl zcela obvyklý. Kdo tedy upadl do dluhů, dostával se z nich neobyčejně těžko. Po celé Attice bylo na drobných statcích plno kamenných sloupků na znamení, že jsou hypotekárně zatíženy. Poněvadž pak dlužník v té době ručil nejenom majetkem, nýbrž i osobou, stával se brzy nevolníkem na svém někdejší vlastnictví, ano býval i prodáván za otroka do ciziny. Stav selský v Attice byl by málem upadl v nevolnictví, jako se skutečně stalo na př. v Thessalii.

Sociální poměry v Athenách.

Z této příčiny docházel odpor proti šlechtě živého ohlasu v nejširších vrstvách. Šlechta viděla se nucena povolití asi r. 621 aspoň v jedné věci. Archon Drakon pověřen byl úkolem sepsati zákony, jimiž úřady se měly napříště spravovati. Drakon sestavil právo až dotud zvykem ustálené; v pozdější době, kdy vládly zásady mírnější, jevíly se ovšem některé tresty Drakontem stanovené — na př. trest smrti na krádež třeba nepatrnou — příliš krutými («drakonské» zákony). Práce Drakontova neuspokojila lidu, ježto kořen zla ležel hlouběji, v zuboženosti drobného lidu a politické bezprávnosti bohatších příslušníků demu. K tomu přidružily se nepříznivé poměry vnější, politická pokleslost Athen; jak se jevila v poměru k mocné tehdy Megaře a Aigině; a tak byla šlechta na konec nucena odhodlati se k rozsáhlejším ústupkům. Vážený a zkušený šlechtic Solon byl na rok 594/3 zvolen archontem s úkolem, aby byl smírcem (διαλλακτής) mezi šlechtou a lidem.

Zákoník Drakontův (r. 621).

Solon (594).

Opravy Solonovy. Aby odpomohl hmotné tísní nejnižších vrstev, odhodlal se Solon k ráznému činu. Nařízením zvaným seisachtheia zrušil všechny dluhy, pokud vázly na pozemcích nebo na osobě; kdož pro dluhy upadl v nevolnictví, byli propuštěni, kdož byli do ciziny prodáni, byli vykoupeni na obecní útraty. Napříště již dlužník neručil osobou. Tento čin Solonův má zásadní význam; stát zasáhl tu po prvé do práv soukromých, pokud porušovaly rovnováhu mezi jednotlivými stavy.

Seisachtheia

Třídy občanů. Potom přikročil Solon k reformě vlastní ústavy, při čemž dbal toho, aby dotavadní řády se změnily co nejméně. Základem jeho ústavy jest rozdělení občanstva na 4 třídy podle výnosu polností. Kdo klidil ročně nejméně 500 medimnů obilí, oleje nebo vína, vřazen byl do první třídy, kdo aspoň 300, do druhé, kdo nejméně 200, do třetí. Občané, jejichž roční výnos nečinil ani 200 medimnů, tvořili spolu s nemajetnými třídu čtvrtou a sluli t h e t o v é. Solon zařadil nepochybně také průmyslníky, kapitalisty a obchodníky do těchto tříd, ale podle jakého měřítka, není známo. První tři třídy byly povinny službou vojenskou, thetové sloužili jenom výjimečně jako lehkooděnci, plavci a p.

Rozdělení práv politických.

Nejvyšší úřady (archontů a správců pokladny na Akropoli) vyhradil Solon pouze třídě první. Nižší úřady a místa v r a d ě 400, v níž projednávaly se všechny důležité věci státní dříve, nežli úřad učinil konečné rozhodnutí, byla přístupna občanům tří prvních tříd. Politické právo thetů obmezovalo se na účast v e k k l e s i i, shromáždění to, v němž všichni aspoň 20letí občané bez rozdílu stavů rozhodovali o nej-důležitějších zájmech obecních (změně zákonů, o válce a míru a pod.). Také s o u d n i c t v í zůstalo v rukou nejbohatších občanů, totiž archontů, a šlo-li o vraždu nebo zabití, sboru složeného z vysloužilých (i úřadujících) archontů, který zasedal na pahorku Areově (odtud a r e o p a g). Avšak v určitých, s počátku asi jenom výjimečných případech bylo se možno z rozsudku soudního odvolati k h e l i a j i, sboru to vylosovanému na rok ze všeho občanstva. Konečné rozhodnutí bylo tedy i v soudnictví zůstaveno lidu.

Ochrana ústavy.

Aby obec byla uchráněna náhlých převratů, měl a r e o p a g jako sbor mužů politicky nejzkušenějších řešiti také všechny případy, kde by vznikly pochybnosti o pravomoci úřadů, a měl vůbec bděti nad zachováváním zákonů v životě veřejném i soukromém. Poněvadž pak shromáždění veškerého lidu dána byla důležitá moc rozhodovati zásadně věci nejvážnější, postaral se Solon také o to, aby obec tu netrpěla ne-účastí a politickou netečností lidu. K platnému usnesení bylo třeba přítomnosti n e j m é n ě 6000 o b ě a n ů a bylo přímo povinností každého občana, aby se přidal k některé straně politické.

Jiné zákony Solonovy.

Konečně vydal Solon také některá nařízení rázu více soukromého, o výchově mládeže, o vzájemných povinnostech rodičů a dětí. Důležité bylo, že dal jednotlivci právo volně odkázati svůj majetek komukoliv, čímž uvolnil svazky rodové. Upravil také poměry cizinců (metoiků) v Athenách a k oživení obchodu zavedl peněžní soustavu eubojskou místo aiginské.

Celkem nezměnila ústava Solonova mnoho na tehdejších poměrech. Nejvyšší moc zůstala i nadále v rukou šlechty jako třídy tehdy pořá-1 ještě nejmajetnější, a také v ekklesii rozhodoval při vši početnosti vrstev

nemajetných vliv boháčů. Ale pro budoucnost byla přece jenom dána možnost i nejnižším, aby uplatnili v mezích zákona své nároky, a záviselo na politické vyspělosti lidu, jak z možnosti té bude těžiti.

Tyrannis v Athenách. V první chvíli neměla ústava Solonova očekávaného výsledku. Nastaly nové spory, nepramenily se však toliko z nespokojenosti té části občanstva, která se cítila Solonem buď poškozena nebo neuspokojena (někteří chtěli vůbec nové rozdělení veškerého majetku), nýbrž také ze strannických zápasů vládnoucí třídy samé. Sporů těch použil ctižádostivý a smělý šlechtic *Peisistratos*, který vynikl jako vůdce v boji proti Megařanům dobytím ostrova Salaminy; postavil se v čelo nespokojených sedláků v horách střední Attiky a zmocnil se ve vhodném okamžiku Akropole (asi 560). Tyrann byl sice později vypuzen, podle některých dokonce dvakrát, ale opanoval Atheny s cizí pomocí opět a upevnil se ve vládě tak, že po jeho smrti (asi 527) nastoupili bez překážek jeho synové *Hippias* a *Hipparchos*.

Nové spory.
Peisistratos
tyrannem
(560).

Vláda Peisistratova byla slavnou dobou Athen. Peisistratos učinil v rozhárané obci pořádek; nezrušil ústavy Solonovy, která se právě naopak za jeho vlády pevně vzíla, pečoval pouze o to, aby všechny úřady byly osazeny jeho přívrženci. Dbal, aby se řádně konalo právo, podporoval ze státních příspěvků nemajetné, zvelebil loďstvo, obchod i průmysl. zakládal cesty a vodovody, podporoval literaturu a ozdobil Atheny skvělými stavbami. Občané musili ovšem na podniky ty přispívati 5% daní z výnosu pozemků. Zahraniční moc Athen povznesla se jako nikdy před tím.

Synové Peisistratovi spravovali Atheny nějaký čas v duchu otcově. Když však Hipparchos asi 514 od dvou šlechticů z osobní msty byl zabit, stal se Hippias nedůvěřivým a stíhal krutě své protivníky. Nespokojenost odtud ovšem jenom rostla. *Kleisthenes*, hlava mocného rodu Alkmaionovců, postavil se v Boiotii v čelo athenských uprchlíků, vypudil Hippia z Athen (510).

Hippias a
Hipparchos
(527—510).

Opravy Kleisthenovy. Šlechta chtěla využití převratu pro sebe, avšak Kleisthenes postavil se na stranu demu a upravil ústavu Solonovu tak, že převaha šlechty byla zlomena. Rozdělil Attiku na 10 fyl (fylly pak dělily se na demy), ale to nebyly už svazky rodové, nýbrž čistě místní okrsky. Poněvadž pak příslušníci dřívějších rodových svazků byli podle svého bydliště přiděleni do různých fyl, pozbyly tím svazky rodové, v nichž dosud šlechta mívala rozhodné slovo, své důležitosti. Pro vedení vojska v boji zřízeno kollegium 10 strategů, kteří se denně střídali. Počet členů rady zvýšen na 500, počet heliastů stanoven na 5000; úřadovali ovšem střídavě po 10 menších skupinách. Vyšší úřady staly se

Kleisthenes.

Ostra-
kismos.

přístupny také druhé třídě občanstva. Aby se nemohla vrátiti tyranis, zařídil Kleisthenes zvláštní soud, zvaný o s t r a k i s m o s. Každým rokem na jaře hlasoval lid v ekklesii o tom, je-li který občan svobodě nebezpečný. Či jméno četlo se na většině břidličných tabulek (ὄστρακον), tomu bylo opustiti Atheny na 10 let, nepozbýval však ani jmění ani práv občanských. Bylo ovšem třeba, aby se aspoň 6000 osob účastnilo hlasování.

5. Řekové jako celek v poměru k sousedům. Vznik panství Karthaginského.

Vznik spartské hegemonie na Peloponnesu. V době, kdy Atheny a jiné obce řecké zápasily s vnitřními nesnázemi, utvořila se na Peloponnesu výboji spartskými moc, kterou možno považovati za první pokus o sjednocení Řeků ve větším rozsahu. Byl to první stát řecký, jehož pověst pronikla již před válkami perskými k národům východním.

Války
messenské.

Počátek svých výbojů učinili Sparťané v Messenii. Krajina tato lákala obyvatele chudé Lakonie svou úrodou. Vojenská jejich organizace zjednała jim převahu ve válce. Po dlouhém, prý zoletem boji (první válka messenská) dobyli koncem 8. stol. celé země a rozdělili si ji losem; z obyvatelů učinili heiloty, kteří svým pánům musili odváděti polovinu výtěžku. Messeňané pozdvihli se sice proti dobyvatelům asi v pol. 7. století (druhá válka messenská) a odporovali jim dlouho s pomocí sousedních obcí, ale na konec podlehli přece opětně a byli uvedeni, pokud se nevystěhovali, v dřívější nevolnictví. Uprchlíci messenští vystěhovali se do italských kolonií; později (poč. 5. stol.) usadila se největší jich část v městě Zankle, které podle nich dostalo název M e s s a n a.

O válkách messenských a hrdinné obraně obyvatelstva vytvořily se ve IV. století př. Kr. pověsti, které se pojí ke jménům hrdin A r i s t o d e m a a A r i s t o m e n a, ale nemají v sobě jádra historického.

Spartská
hegemonie.

Sparťané byli potom přední mocí na Peloponnesu. Na čas zdálo se sice (okolo r. 600), že budou zatlačeni mocným rozvojem Argu, ale v Argu nastal v 6. stol. úpadek. Sparťané jali se potom šířiti svoji moc proti A r k a d i i a E l i d ě. Síly jejich nestačily sice, aby si tyto krajiny podmanili úplně, ale přinutili přece většinu obcí arkadských a elidských, že učinily s nimi spolek (v 6. stol.), který ve všech zahraničních záležitostech postupoval jednotně. O věcech těch rozhodovalo se na spolkových shromážděních, kde každá obec sice byla zastoupena, ale Sparťané, jako nejmocnější, měli vedení v boji a vůbec rozhodné

slovo ve všech podnicích. Spolek tento (hegemonie), k němuž později se připojil i Korint, Sikyon, Megara a Aigina, byl na konci 6. stol. přední vojenskou mocí, již Řekové té doby mohli postavit.

Politický stav ostatního Řecka. V ostatním Řecku mimo Peloponnes nedošlo do konce 6. století k vytvoření větších celků politických. Obce thessalské, sjednocené v 7. století ve volný spolek, rozšířily sice počátkem 6. stol. svoji moc také na jih do Fokidy, ale nadvláda tato vzala brzy za své. Ještě méně politické jednoty bylo v koloniích. Na Sicilii podřídily si Syrakusy některé obce okolní, ale bylo to celkem panství nepatrné. Nejsilnější obec v již. Itálii, Sybaris, byla r. 510 vyvrácena od Krotoňanů. Východní kolonie byly v 6. stol. bez jakékoli politické jednoty.

Sousedé na východě. Tento stav věcí byl přirozený v době, kdy Řekové nebyli ohrožováni ve své samostatnosti ze zevnějška. V 6. stol. nastal však obrat. Na východě i na západě vytvořila se v samém sousedství Řeků mocná panství, která uvedla jejich samostatnost ve vážné nebezpečí. V Malé Asii byla to především říše lydská. Po nezdařených pokusech svých předchůdců uvedl Kroisos okolo r. 550 Řeky maloasijské v poplatnost. Jeho pád r. 546 nepřinesl Řekům osvobození, naopak musila se nejenom města pobřežní, nýbrž i nejbližší ostrovy (Chios, Lesbos, Samos) poddati Kyróvi a zavázati se k ročnímu poplatku. Peršané podporovali všude v obcích tyrannidu, neboť jednotlivec povznesený jejich přízní poskytoval jim nejlepší záruky poddanosti. — Stejně nebezpečí přinesl západním Řekům rozvoj panství karthaginského.

Říše lydská
a perská.

Stát Karthaginský. Ze všech kolonií fenických vzmožila se pro příznivou svoji polohu k největší moci Karthago. Karthagiňané podrobili si koncem 7. stol. sousední kmeny libyjské a podmanili si znenáhla všechny fenické osady v Africe, později (v 6. stol.) také na Sicilii a Sardinii. Koncem 6. stol. byli Karthagiňané pány území, jež se prostíralo od Vel. Syrty až ke sloupům Melkartovým a zahrnovalo v sobě i záp. Sicilii, Sardinii a jižní pobřeží Hispanie. Domorodé obyvatelstvo těchto krajů kleslo na stupeň úplných nevolníků. Stát karthaginský měl ráz obchodně-kapitalistický. Veškeru moc mělo v rukou nemnoho bohatých rodin kupeckých a velkostatkářských, ostatní fenický lid měl jenom nepatrný vliv politický. V čele obce stáli dva suffetové (soudcové), ustanovovaní každoročně nepochybně od svých předchůdců, ale byli ve všem vázáni radou vybíranou z předních rodin. Vojenskou moc tvořili placení žoldnéři, kteří, nemajíce mimo svoje

Rozvoj
Karthaginy
v 7. a 6.
stol.

Ústava.

hmotné výhody jiného zájmu na záležitostech říšských, stávali se často oporou pro ctižádostivé plány svých velitelů, vybíraných z předních rodin karthaginských. Obratní vojevůdcové nabývali tak často rozhodujícího postavení v říši. — **Obchod** karthaginský byl velmi rozsáhlý. Vyváželi domácí a asijské výrobky průmyslové až do Sudanu a vyměňovali je za tamní suroviny. Na svých plavbách pronikli záhy za sloupy Melkartovy. Ok. r. 470 plavil se Hanno až k Sierře Leone, o něco později dospěl Himilko na sever až do kanálu la Manche. Výsledky těchto plaveb tajili před jinými národy. — Náboženství, literatura a umění měly ráz fenický. Z literatury nezachovalo se mimo bezvýznamné nápisy nic; jediným pramenem o jejich minulosti jsou zprávy řecké a římské.

Říše perská a stát karthaginský staly se koncem 6. stol. nebezpečnými sousedy Řeků, jimž nadešla tak doba velikých bojů o samostatnost.

6. Kulturní vývoj Řeků do r. 500.

Hospodářský rozkvět Řecka v 7. a 6. stol. a čilé obchodní styky s krajinami východními měly při vnímavosti a bystrosti ducha řeckého v zápětí všestranný rozvoj na poli života duševního. Řekové přejímajíce kulturní statky z východu zpracovávali je dále, vtiskující jim ráz vlastního ducha, a pokročili na jejich základě tou měrou, že koncem 6. stol. vynikali ve všech téměř směrech života duševního nad jiné národy. Tato kulturní vyspělost pojistila jim převahu proti sousedům politicky mnohem silnějším.

Náboženství. Na duševní život řecký v 8.—6. stol. mělo veliký vliv náboženství; bohům stavěny četné chrámy a sochy, na oslavu jich skládány písně a hymny a pořádány nádherné slavnosti, při nichž předváděly se vynikající výkony tělesné i duševní zdatnosti. Z různých těchto slavností nabyly některé časem významu všereckého a staly se důležitým pojítkem Řeků i z končin nejvzdálenějších. Byly to hlavně hry olympijské, pořádané každého pátého roku v tamním háji na počest Diovu; od 7. stol. přicházeli k nim účastníci ze všech končin řeckých. Podstatnou jich částí byly od té doby vedle vlastních bohoslužebných úkonů zápasy tělesné (v běhu, skoku, házení diskem, oštěpem, zápolení a zápasy pěstní, pak závody čtyřspřežní a dvojspřežní); vedle toho však předčítali tam i básníci a učenci své plody, umělci vystavovali tam svá díla. Vítězové ve hrách olympijských dostávali za odměnu věnec z posvátné olivy, avšak domovské obce dařily vítěze často cennými výhodami. — Řekové kladli počátek těchto her do

r. 776 př. Kr., rok ten stal se ve 3. stol. aerou. Podobné slavnosti konaly se vždy po 4 letech v Delfech (pythijské), jiné ob rok na Isthmu a v argolské Nemei; nedostihly však významu her olympijských.

Z chrámů těšil se největší a všeobecné úctě chrám Apollonův v Delfech jako věštírna. Z celého Řecka i z ciziny (Kroisos) přicházeli tam jednotlivci o radu, jak si v určitých případech mají počínati. Podle výkřiků kněžky (Pythie), jež vydávala ze sebe sedíc na třínožce nad propastí, a ovšem ještě více podle vlastního uznání podávali kněží rady tazatelům.

Věštírna
delfská.

Ale přes veškeru tuto úctu prokazovanou zevně bohům olympským počalo se záhy náboženské a mravní citění Řeků vyvíjeti nezávisle na zděděných názorech o bozích. Pokroky, jež Řekové učinili v mravních zásadách, jak se jeví na př. v odstranění krevní msty, zmírnění krutosti válečné, v názorech na život rodinný, nesrovnávaly se s představou o činech bohů líčených na př. u Homera. Filosof Xenofanes (v 2. pol. 6. stol.) vytkl ostře mravní nedokonalost bohů, jak si je doba starší představovala. Požadavek mravní odplaty přinesl s sebou také změnu názoru o životě posmrtném. Nemají všichni mrtví již stejného osudu, nýbrž přicházejí podle posmrtného soudu Hádova (později Minoova) po zásluze buďto do sídla blažených (Elysia) anebo podléhají trestům (jako Tantalos, Sisyfos). Tak obracelo se náboženské citění, jmenovitě u širších vrstev, k životu posmrtnému. Ze snahy očistiti se v očích bohů a pojistiti si posmrtnou blaženost vznikly na různých místech zvláštní tajné očištné slavnosti (mysterie); z nich nejdůležitější jsou mysterie eleusinské, jež konávaly se na podzim každého roku na počest Dionysia, Demetry a Persefony a byly spojeny s rozličnými očištnými obřady. Účastníci, ať byli kteréhokoli stavu, zabezpečovali si tím blažený život po smrti.

Dokonalejší
názory
mravní.

Mysterie.

Při tomto stavu věcí nevzmohl se stav kněžský k většímu vlivu ve společnosti řecké. Jakmile se duševní život řecký počal vybavovati z názorů zděděného náboženství, nemohli kněží zaujmouti postavení takového, jako na př. v Babylonii a v Egyptě, a to tím méně, že hned od počátku nestáli v popředí života duševního oni, nýbrž básníci a učenci. Kněží byli a zůstali strážci svatyní. A tak byl národ řecký uchráněn té ztrnulosti, na níž se duševní život na konec octl u národů východních.

Stav
kněžský.

Řecká literatura v 7. a 6. století. Čilý duševní život Řeků jeví se v hojných plodech literárních. Heroické básnictví epické znenáhla odumřelo. Na jeho místo vstupují v epické poesii do popředí látky o původu bohů, měst, rodů a praktické potřeby denního života. Tomuto stanovisku hová v 8. stol. Hesiodos básněmi *Θεογονία* a *Ἔργα καὶ*

Básnictví
epické.

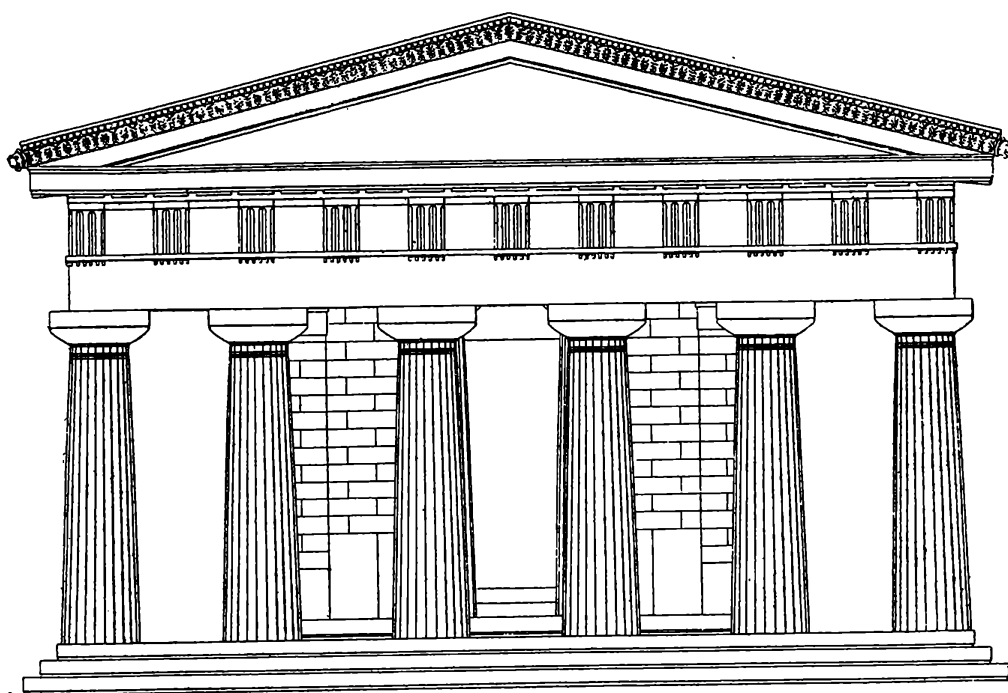
ἡμέραι. K tomu druží se později zvířecí bájka, jejímž předním pěstitel byl v 6. stol. A i s o p o s. Sem náležejí též krátké průpovídky obsahující životní moudrost, jež přičítány byly nejmoudřejším mužům té doby. Za takové byli v 6. stol. pokládáni: Solon, Pittakos, Kleobulos, tyrann města Lindu na Rhodu, Periandros, Cheilon, spartský efor ok. r. 556, Thales a Bias z Prieny v Ionii (s e d m e r o m u d r c ů).

Lyrika. K největšímu rozkvětu povznesla se tvůrčí činnost řeckých básníků v 7. a 6. stol. na poli básnictví lyrického. Archilochos Parský (v pol. 7. stol.) jest první pěvec řecký, který nelíčí světa zevního, nýbrž osobní nálady a city. Nový druh básnictví našel si také nové formy; Archilochos uvedl do poesie iambus a trochej; vedle toho byla v oblibě elegie a píseň (melos), článkovaná ve strofy. Písně lyrické přednášel buď jednotlivec za průvodu lyry nebo písťaly (již poznali Řekové od Lydů), anebo sbor. Elegické formy užívali Solon, Kallinos, pak Tyrtaios, známý pochodovými písněmi válečnými (ἐμβατήρια), jež skládal Sparťanům za druhé války messenské. Ohnivě písně milostné skládali na Lesbu v pol. 6. stol. Alkaios, Sappho a Anakreon z Tea. Sborové písně pěstovány byly u Dorů. V tom směru vynikli Alkman (v 6. stol.), Arion z Methymny, Ibykos z Rhegia.

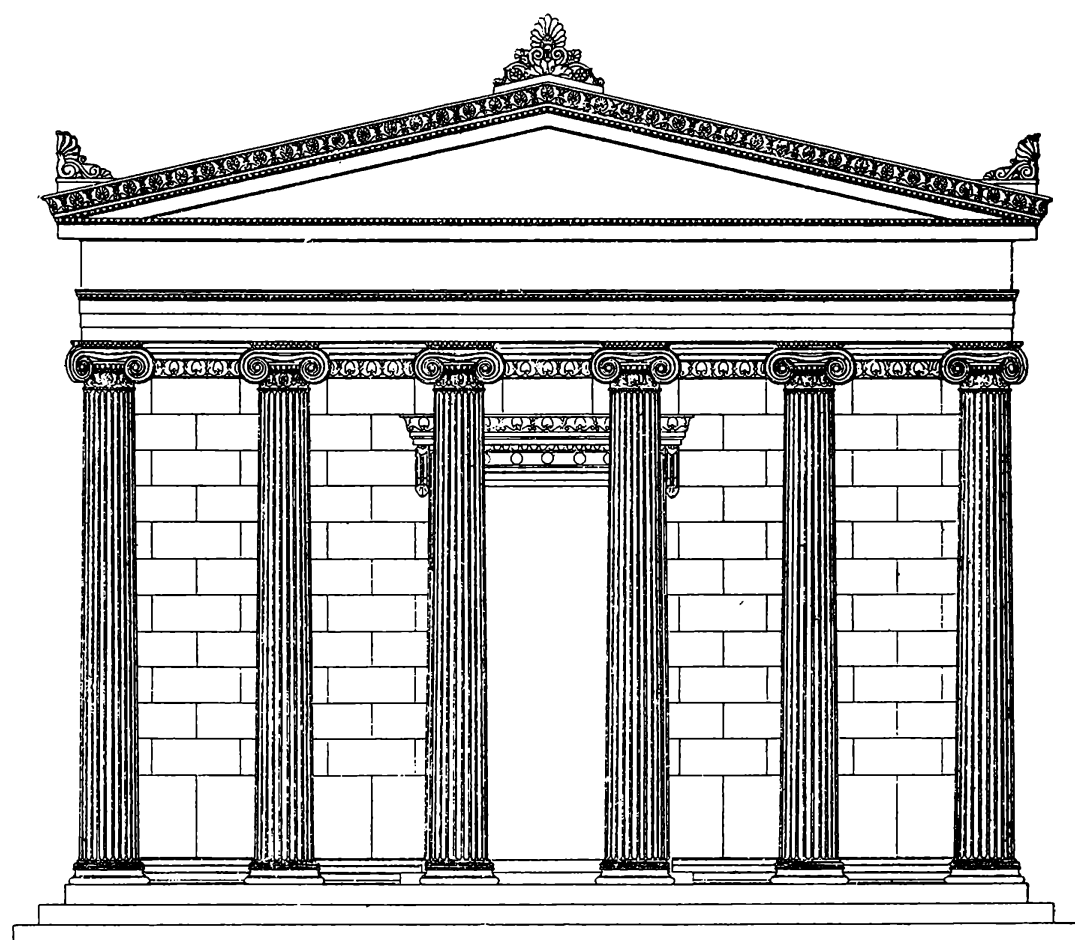
Počátky řecké vědy. V šestém století pokročili Řekové k vědeckému hloubání o záhadách přírodních. Budovali tu ovšem na poznacích východních. Souhrn veškerých vědeckých poznatků bez rozdílu, hvězdářských, mathematických, přírodopisných, dějepisných a j. nazýval se filosofii. Za prvního vědeckého badatele může býti pokládán Mileťan Thales. Předpověděl zatmění r. 585 a přemýšlel o vzniku světa. Vytkl vodu za prapůvod veškerého bytí. K větší výši vědecké nežli Thales a jeho následovníci v Malé Asii povznesl se Pythagoras. Pocházel ze Sama, ale usadil se v Krotoně a založil tam školu. Za základ světového řádu prohlásil číslo, t. j. harmonické seskupení látek v přírodě. Pythagorovci zabývali se mnoho naukou o číslech, položili základ k nauce o mathem. řadách (odtud přišli také k poznání známé Pythagorovy věty), stanovili 5 pravidelných těles geometrických a poznali závislost výšky tónu na délce struny.

V astronomii prohlásili první zemi za kouli, která se zároveň se sluncem a planetami otáčí kolem ústředního ohně tak, že obydlená strana stále je od něho odvrácena. Slunce je odlesk toho ohně. Otáčením vznikají zvuky (harmonie sfér), jichž lidé neslyší proto, že jsou jim zvyklí.

Dějepis a zeměpis. V dějepise a zeměpise položeny byly první základy. Žák Thaletův Anaximandros zhotovil podle zpráv obchodníků první

Obr. 9. a) Průčelní rys chrámu dorského.

Obr. 9. b) Průčelní rys chrámu ionského.

mapu. Jeho krajan *Hekataios* vydal popis země, nejstarší zeměpisné dílo.

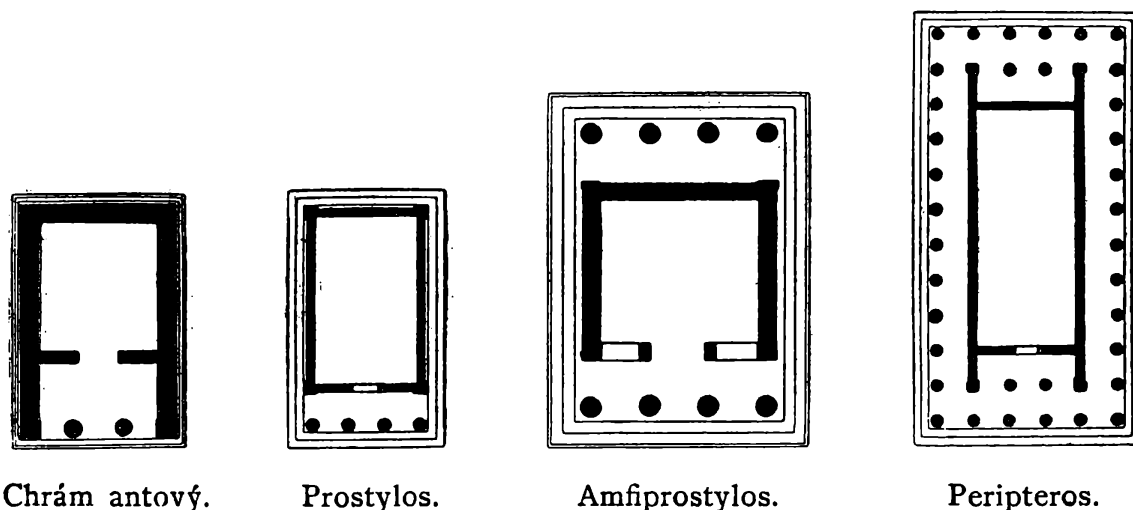
Kalendář. S poznatky astronomickými dostaly se k Řekům z východu také základy měření času. Mileťan *Anaximenes* zřídil prý ve Spartě první sluneční hodiny podle vzoru babylonského. Také délka roku slunečního byla ok. r. 500 dosti přesně známa, ale v praxi užívali Řekové i nadále roku měsíčního, doplňující v období 8 let (okteteris) každý 3., 5. a 8. rok měsícem třináctým.

Umění. Řecké umění stálo po pádu monarchie ve službách náboženství. Stavitelské památky z této doby jsou téměř jenom chrámy. Chrámy řecké byly pouze svatyní božstva a ne shromaždištěm lidu; měly tedy malé rozměry. V nejstarší době byly to malé čtyřhranné komůrky z hliněných cihel, kryté trámy. V 7. století užívalo se již obecně kamene a stavbě dodávalo se větší ozdobnosti, že kryt přesahoval zdi a byl zvenčí podpírán sloupy buďto jenom zpředu budovy, nebo zpředu i ze zadu, nebo konečně dokola. Svrchu kladeny byly místo trámů dlouhé kusy kamene, jejichž konce na stranách vyčnívající byly ozdobeny trojřezy (triglyfy) a prostory mezi nimi vyplňovány deskami, zvanými metopy. Celek kryla nízká střecha. Sloupy byly postaveny přímo na podezdívce, na níž celá stavba stála, byly žlábkovány, sužovaly se nahoru a končily jednoduchou hlavici. Vedle tohoto způsobu stavby, zvaného později slohem dorským, vyvinul se v Malé Asii sloh zvaný »ionský«. Sloupy byly štíhlejší, byly tupě žlábkovány, měly patku a hlavice zdobena byla v rozích závity (voluty). Vlys nebyl článkovan v triglyfy a metopy, nýbrž tvořil po celé délce jediné pole, zdobené zpravidla reliefy. Ve tvaru sloupů dorských i ionských patrný jest vliv Egypta a Malé Asie. (Obr. 9. a 10.)

Chrámy. Proslulé byly: chrám *Hērín* na ostrově *Samu* a chrám *Artemidin* v *Efesu*, vystavěné v slohu ionském, pak chrám *delfský*, obnovený r. 548 po požáru v slohu dorském; vůbec v evropském Řecku měl sloh dorský převahu. V každém chrámě stála socha boha. Prvotně byly tyto sochy ze dřeva, a vlastně byla z dřevěného kusu vyřezána pouze hlava a ostatek nechán tak. Věc ta nevadila, poněvadž sochy byly oblačeny v šaty, často ze zlatého plechu. Teprve v 6. stol. zobecněly sochy mramorové; ok. r. 550 počaly se též sochy líti z kovu. Výtvořily byly ještě nedokonalé, obličej bezvýrazné. Reliefové výzdoby metop, vlysů a štítů chrámových (tympanon) představovaly zprvu podle vzoru východního skupiny lvů, býků, sfing, čím dál tím hojnější jsou však výjevy mythologické. Všecky tyto skulptury byly omalovány barvami.

Plastika. **Vásy.** Omalířské dovednosti svědčí malby na vásách, kde tvoří zpravidla široký pruh kolem do kola; výzdoby provedeny jsou černě na

žlutém neb rudém poli. Nejstarší korintské a chalkidské vásy ozdobeny jsou obrazy lvů a různých fantastických zvířat podle vzorů východních. Brzy však vstupují na jejich místo (jmenovitě na vásách attických v 6. stol.) výjevy mythologické anebo vzaté z různých oborů veřejného života. Provedení jest pořád ještě nedokonalé, ale není tu orientální ztrnulosti, nýbrž všude jeví se snaha zobraziti věrně přírodu. (Obr. 23.)

Obr. 10. Základní tvary (půdorysy) chrámů řeckých.

V. Nejstarší dějiny Itálie. Počátky Říma.

Země a obyvatelstvo. Historická doba Itálie počíná řeckou kolonizací, tedy asi v 8. stol. př. Kr., neboť první jasné písemné zprávy o ní pocházejí teprve od Řeků. Itálie neměla polohy tak výhodné pro styky s východem jako Řecko, netoliko že leží dále na západ, nýbrž i proto, že mimo jižní část jest obrácena více k západu než k východu; pobřeží adriatické jest ploché a chudé přístavy. Za to byl její krajinný ráz příznivější jednotě politické.

Poloha Itálie.

Na počátku doby historické byla největší část Itálie dávno osídlena kmeny *indoevropskými*. Jenom na některých místech udržovaly se i později zbytky staršího (snad iberského) osídlení, na př. *Ligurové* severně od zálivu janovského, část obyvatelstva na Sicilii a j.

Obyvatelstvo.

Většina kmenů italských si byla navzájem příbuzna, i nazýváme je úhrnem *Italy*. Dělili se ve dvě větve, *latinskou* a *umbrosabellskou*, jejichž nářečí se lišila od sebe mnohem více nežli nářečí kmenů řeckých. K větvi latinské náleželi vlastní *Latinové* v *Latiu* a snad také starší obyvatelé *Kampanie* a jižní části poloostrova (*Oinotrové*), z části i *Sicilie*. K větvi druhé čítati jest *Umbry* vých. od *Tibery* a již-

Italové.

něji četné kmeny sabellské, z nichž nejmocnější byli bojovní Samnité v horách Abruzzských. V pozdější době rozšířili se kmenové sabellští po veškeré jižní Itálii.

Illyrové. Vedle Italů náleželi k Indoevropanům ještě dva kmenové původu illyrského, kteří pronikli z balkánského poloostrova do východních částí Itálie. Byli to **Venetové** v Benátsku a **Japygové** v starověké Apulii a Kalabrii (na nynějším poloostrově apulském).

Původ Etrusků. **Etruskové.** Zcela zvláštní místo mezi obyvateli Itálie měli posléze Etruskové, jejichž sídla prostírala se na počátku doby historické v dnešní Toskaně a odtud na sever a na severovýchod až k Alpám a k moři Adriatickému. Sami zvali se Rasenny. Původ jejich není dosud uspokojivě objasněn. Zachovaly se dosti četné nápisy a jiné památky jejich jazyka, psané písmem řeckým, ale ačkoli známo jest značné množství slov, nepodařilo se dosud (až na skrovné výjimky) rozluštit jejich významu. Pravdě podobno jest, že Etruskové přišli z pobřeží maloasijského a byli nějak příbuzni s tamním chetitským obyvatelstvem. Přistěhovali se do Itálie asi poč. I. tisíciletí př. Kr. a rozšířili se tam na úkor ostatních kmenů italských.

Nevyspělost Italů. Když se Řekové počali stěhovati do jižní Itálie, byli tamní obyvatelé mimo Etrusky na nízkém stupni vzdělanosti. Pásli stáda a vzdělávali neuměle půdu. Sídlili ve vesnicích anebo roztroušených samotách a salaších. Z té příčiny dostali se obyvatelé Sicílie a jižní Itálie snadno v područí řeckých osad a byli od nich částečně porečtění.

Zřízení Etrusků. Etruskové přinesli počátky vzdělanosti z východu a rozhojnili je čilými obchodními styky s Řeky a Karthagiňany. Netvořili jednoty politické, nýbrž byli rozdrobeni na městské státy, jichž bylo prý ve vlastní Etrurii — nyn. Toskaně — dvanáct a v Popádi rovněž 12. Nejdůležitější z nich byly: Veii, Tarquinii, Caere, Clusium, Perusia, Pisae; na sever od Apennin Melpum (u Milána), Felsina (Bologna), Mantua, Spina, Ravenna a j. V městech vládli králové, kteří měli také moc kněžskou. Ke spojení měst docházelo jenom v důležitých případech.

Vzdělanost. Písmu naučili se Etruskové od Řeků, rovněž řemeslům a umění. Jejich stavitelské památky vynikaly pevností a účelností; znameňité byly jejich práce hrncířské a kovové. Vedli rozsáhlý obchod s Řeky a Karthagiňany a soupeřili s nimi svou mocí námořní. Jejich náboženské názory nestály vysoko; byla to víra ve slepě vládnoucí demony spojená s četnými pověrami. Zkoumání budoucnosti tvořilo důležitou část jejich kultu; v tom působili mnoho na Římany. Římané přijali od nich také úřednické odznaky, triumf (oslavný vjezd vítězného vojevůdce do města), hry gladiatorské, umění stavitelské.

V době největšího rozkvětu své moci (v 6. stol.) uvedli Etruskové pod své vrchní panství také Latium a Kampanii; r. 540 opanovali Korsiku. V Itálii byli tedy v době té dva politicky významní činitelé, Řekové na jihu a Etruskové na severu; oba působili svým vlivem na kmeny italské. Avšak ani jeden ani druhý z obou těchto národů nerozhodl o vývoji Itálie; budoucnost náležela kmeni Latinů, který se v 6. stol. octl v područí etruském.

Rozsah
panství.

Latinové. Latinové, sedíce při ústí hlavní řeky poloostrovní mezi krajními výběžky Etrusků a Řeků, mohli dobře těžiti kulturně z tohoto sousedství. a zároveň měli dánu možnost vymaniti se časem z jejich vlivu politického. Byli kmen přičinlivý, čilý a bojovný; zděděné rodové společenské a náboženské řády byly u nich při všem smyslu pro kulturní pokrok ve veliké vážnosti. Předním zaměstnáním bylo vedle chovu dobytka r o l n i c t v í. Pěstovali pšenici, špaldu, luštěniny, zeleninu, fíky, víno a olivu, již poznali od Řeků. Jiné druhy obilní (žito, oves) počaly se pěstovati teprve v době císařské. Mandle, broskve, třešně ujaly se teprve v posledních stoletích před Kristem, citrony a pomoranče teprve po Kristu. Na malých statcích pracovala rodina sama s čeledí, bohatší vzdělávali své velkostatky jednak vlastním řízením, jednak je přenechávali poddaným. Otroků bylo dosti málo. Z ř e m e s l n í k ů připomínají se ve starší době (6. stol.) kováři, tesaři, hrnčíři, valcháři, barvíři a ševci. Jiné potřeby (látky, mouka, pečivo atd.) hotovily se v rodinách. Zboží přepychové (kovové předměty, vásy, sklo, drahé látky, slonovinu, kadidlo) přiváželi Řekové a Etruskové a prodávali je na trzích při náboženských slavnostech. Hodnota zboží měřila se cenou kusů dobytka (odtud pozdější název pro peníze *pecunia*), při čemž se platilo 10 ovcí za 1 kus skotu.

Sídla
a rozvaha
Latinů.

Země-
dělství.

Řemesla
a obchod.

Základní jednotkou s p o l e č e n s k o u byl rod. V nejstarších dobách byl majetek rodový společný. V rodině měl otec téměř neobmezenou moc nad ostatními členy; mohl trestati syna třeba i smrtí anebo jej prodati do otroctví, třeba že toho práva nesměl zneužívat. V tomto smyslu byli členové rodiny na stejném stupni s otroky.

Rodina
a rod.

Nejstarší náboženství latinské. V čele všech bohů stál Jupiter, vládce bohů a ochránce všech zděděných řádů kmenových. Podobný význam měla i manželka jeho Juno. Svazek rodinný chránila Vesta, bohyně domácího krbu. Mars a Quirinus byli bohové války. Jinak byli při tehdejšímu stavu národa uctíváni hlavně bohové rolníci a pastýřští: Ops, zosobnění plodivé síly země, Ceres, bohyně úrody obilní, Saturnus, bůh úrody, Vulcanus, bůh ohně, Fa-

Hlavní
božstva.

n u s, ochránce stád, S i l v a n u s bůh lesní, D i a n a, bohyně lovu, N e p t u n u s, pán moře, J a n u s, ochránce bran městských, později bůh počátku a konce atd. Hlojně byli též uctíváni bezejmenní ochráncové jednotlivých míst a zaměstnání, strážní duchové jednotlivých osob (geniové) neb společností a duše zemřelých.

Poměr k těmto božstvům představovali si Latinové jako p r á v n í svazek (religio), řídicí se určitými zákony. Bohové chrání člověka a podporují jej v jeho podnicích, ale jest jim třeba za to přinášeti oběti.

Bohoslužba.

Otec obětoval jménem svého rodu, král jménem obce. Bohové dávají člověku svoji vůli na jevo různými úkazy přírodními; jest ovšem třeba úkazům takovým náležitě rozuměti. Tomuto umění věnovali se podle příkladu etruského některé osoby výhradně; byli to augurové, kteří předpovídali budoucnost z letu ptactva a jiných úkazů nebeských, a haruspikové, kteří věstili z vnitřností zabitých zvířat. Za doby pozdější nesměl býti vykonán žádný důležitý čin bez porady s těmito věstci. Také při jiných úkonech náboženských vyvinul se časem zvyk, že nad přesným jejich prováděním bděly osobnosti zvláště k tomu povolané, i když vlastním obětníkem byl král nebo jiný zástupce obce. Vznikly tak sbory kněžské pro určitá božstva aneb určité obory náboženských úkonů. V Římě byli to: p o n t i f i k o v é, kteří stanovili pořádek bohoslužebných slavností v roce a tím i celý kalendář, jmenovitě záznam dní »příhodných« a »nepříhodných« (dies fasti a nefasti) pro úkony denního života; f l a m i n o v é, kteří zapalovali oběti třem hlavním bohům římským Jupiterovi, Martovi a Quirinovi; f e t i a l o v é, jimž přináležely bohoslužebné úkony při mezinárodních stycích, válce a míru; p a n n y v e s t á l s k é, které udržovaly oheň na posvátném krbu bohyně Vesty, atd.

Kněžské sbory.

Počátky Říma. Z četných (asi 60) obcí latinských byla prý za pradávna nejmocnější A l b a L o n g a. Avšak ok. r. 600 vytiskl Albu z jejího postavení Řím, město veliké budoucnosti, položené na levém břehu Tiberu asi 25 km od jejího ústí.

Nejstarší sídliště římské.

Původ Říma zahalen jest rouchem pověstí, které naprosto nemají jádra historického. Ve skutečnosti nevíme o počátcích Říma ničeho. Řím byl položen na samém pomezí kmene latinského. Nejstarší sídliště bylo na pahorku P a l a t i n s k é m; nad ním vypínal se na sousedním C a p i t o l i u hrad. Časem rozšířil se okrsek městský také na jiné pahorky sousední. Obyvatelstvo dělilo se na 30 svazků rodových (curiae), seskupených ve tři t. zv. triby (Ramnes, Tities a Luceres). Bylo to rozdělení obdobné řeckým fylám. V kuriích rozhodovali statkáři, kdežto drobný lid, který jednak žil v poddanství na jejich pozemcích (c l i e n t e s), jednak se samostatně živil prací svých rukou svobodně na men-

Zřízení obecní.

ších statcích nebo řemeslem (*plebs*), neměl významu politického. V čele obce stáli *králové*, kteří měli jako v obcích řeckých moc kněžskou, vojevůdcovskou a soudní (srv. str. 47.), ale byli ve všem vázáni poradním sborem starších, zástupců to rodů šlechtických (*senatus* — v pozdějších dobách 300 členů). Věci nejdůležitější, jako byla změna zákonů, válka neb mír, předkládal král shromáždění veškerého obyvatelstva; každá kurie projevovala tu pak jako celek svoje mínění (odtud *comitia curiata*), při čemž, jak se samo sebou rozumí, rozhodovaly v kuriích rody šlechtické.

Králové,
senát
a sněmy.

Šíření moci Etrusků na jih přineslo i Římu částečnou ztrátu samostatnosti. Okolo r. 600 dostala se tam v držení panství *dynastie etruská*, ba někteří novější badatelé mají za to, že Řím byl vůbec založen jako etruská osada uprostřed latinského obyvatelstva. Panství etruské dynastie bylo dobou rozkvětu Říma. Panovníci ozdobili město pěknými stavbami, opevnili Kapitol a podřídili také jiné obce latinské své svrchovanosti. Četné rodiny etruské usadily se tehdy v Římě, Římané osvojili si různé pokroky vzdělanosti svých sousedů.

Etruská
dynastie.

Koncem 6. stol. vzepřelo se domácí obyvatelstvo římské vládě cizí dynastie a vypudilo ji (podle podání asi 510 př. Kr.). S dynastií *padla* také *moc královská*. Šlechtické rody strhly vládu na sebe a zřídily v obci vládu republikánskou. Řím octl se tak na prahu nového vývoje.

Pád
království
(ok. 510).

Počátky Říma zde vyličené jsou krátký přehled všeho, co s jakousi jistotou o nich můžeme pověděti. Pozdější Římané měli ovšem o věci té podání velmi rozsáhlé. Ale podání to netkví v zatemnělé paměti prastarých událostí, nýbrž jest z velké části učeným výmyslem pozdějších řeckých a římských kronikářů, kteří se pokoušeli uvéstí nejstarší dějiny italské v přímou souvislost se slavnou minulostí Řeků. Tak vznikla pověst, že trojský uprchlík Aeneas usadil se po mnohém bloudění na pobřeží Latia a jeho syn že založil Albu Longu. Od pozdějších jejich dvou potomků, blíženců Romula a Rema, založen prý byl Řím r. 753 př. Kr. Nově založená obec, v níž pak Romulus vládl jako král, sjednotila se s obcí sabinskou na Quirinale, čímž vznikly dvě triby (Ramnové a sabinští Titiové). V Římě vládlo v l. 753—510 sedm králů, a každému z nich přičítá pověst původ určitých zařízení v obci. Romulus byl zakladatelem města, Numa Pompilius uspořádal soustavu náboženskou, Tullus Hostilius vyvrátil Albu Longu a osadil obyvatelstvo její na pahorku Caeliu (třetí tribus, Lucerové), Ancus Martius založil přístav Ostii, podřídil Římu obce latinské a převedl část jejich obyvatelstva do Říma, ale s neúplnými právy občanskými (to prý byl původ plebejů), Tarquinius Priscus, přistěhovalec z etruského města Tarquinii, vystavěl chrám Jovův na Capitoliu a odvodnil údolí římská síť umělých stok (kloak), Servius Tullius, prý syn otrokyně (představa ta vznikla patrně ze jména Servius), obehnal Řím zdmi a dal obci zřízení timokratické, podobné Solonovu, konečně Tarquinius Superbus, panovník jinak statečný, popudil násilnostmi Římany tak, že svrhli jej a odstranili moc královskou. Poslední podnět zavdalo zneuctění vznešené Římanky Lucretie od syna krále.

Pověsti
o počátcích
Říma.

První čtyři panovníci jsou osoby úplně nehistorické, pro ostatní zbývá pouze nezaručená možnost. Příčinou pádu království nebyly pouze násilnosti posledního krále, nýbrž živel latinský vzepřel se tu proti tvrdé nadvládě etruské.

Přehled.

Po převratech způsobených stěhováním kmenů severních povznesl se Egypt v 16.—14. stol. za 18. a 19. dynastie na první velmoc tehdejší a opanoval Syrii až k Eufratu. Zároveň založili si Chetitové silné panství v Malé Asii a sev. Syrii. Na východě vznikla vedle Babylonie, jež i za dob politické slabosti působila na národy západnější mocným vlivem kulturním, silná říše assyrská. Assyrští králové rozšířili svoje panství již ve 12. stol. proti Chetitům přes Eufrat až k Libanonu. Touže dobou nastal také úpadek Egypta; jeho moc v krajinách asijských klesala, až okolo r. 1000 zanikla úplně. Národům tamním, Feničanům a Israelitům, byla tím dána možnost samostatného vývoje.

V 9.—7. stol rozšířili bojovní králové říši assyrskou na vše strany a podmanili si všechny krajiny předoasijské (mimo Malou Asii), na krátký čas i Egypt. Veleříše ta počala však v 7. stol. klesati a podlehla r. 606 úsilí iranských Medů a semitských Chaldeů. Na jejím území vznikly dvě nové říše, medská a chaldejská (babylonská); k nim družil se Egypt a říše lydská v Malé Asii. — Zatím rozšířili se Indoevropané po větší části Evropy, do Iranu a do Indie. Na Iraně přešla ok. r. 550 nadvláda s Medů na Peršany. Král perský Kyros podmanil si říši lydskou a babylonskou, jeho syn Kambyzes Egypt (525). Král Dareios dal potom říši perské, jež obsahovala v sobě všechny země staré kultury, pevnější zřízení.

Dareios pokusil se také, první z králů asijských, o výboje v Evropě. Tam dospěli zatím Řekové k znamenité vzdělanosti. Když minuly převraty stěhování (ok. r. 1000), byl jejich kulturní stav dosti nízký. Jednoty politické nebylo, kmeny rozpadaly se v místní obce, jimž vládli králové. Časem naučili se však Řekové vzdělávati lépe půdu a chápali se průmyslu i obchodu. Mnoho jich stěhovalo se v 8.—6. stol do ciziny, nejvíce do již. Italie a na pobřeží Černého moře, a zakládali tam četné osady. Moc královská byla tehdy skoro všude odstraněna a nahrazena vládou šlechty. Království udrželo se pouze ve Spartě a na několika málo jiných místech. Proti šlechtě počal se brzy vzpírati obecný lid (demos) a vynutil si v 7. a 6. stol. ústavní změny ve smyslu timokratickém. Zápasů těch používali často jednotlivci (tyrannové), aby se zmocnili vlády v obci. Nejmocnější z obcí řeckých byla v 6. stol. Sparta,

jež podřídila si větší část Peloponnesu ve formě spolku (hegemonie). Jinak nebylo v Řecku jednoty, tak že veliká moc říše perské a fenické kolonie Karthaginy přinášela Řekům vážné nebezpečí. Řekové dospěli však zatím takové výše vzdělanosti, že duševní převaha byla na jejich straně. Z řeckých kolonií nabyly největšího významu osady v Itálii a na Sicilii. Z kmenů italských mohli se jim rovnati pouze Etruskové. Přes to neovládli později Itálie ani Řekové, ani Etruskové, nýbrž kmen latinský, v čele jeho město Řím, které ok. r. 510 vypudilo etruskou dynastii a tím se dostalo na dráhu samostatného vývoje.

ČÁST ČTVRTÁ.

Vítězný zápas Řeků s východem.

(500—275 př. Kr.)

I. Řecko za padesátiletého boje s Peršany.

1. Nezdařené útoky Peršanů a Karthagiňanů na Řecko.

Nezdařená
výprava
do jižního
Ruska.

Dareiovo tažení proti Skythům. Říše perská ovládnuvši celou přední Asii a Egypt nezastavila se ve své rozpínavosti, a tak se po prvé dostaly kraje evropské, v přední řadě Řekové, do okruhu výbojných snah asijských dobyvatelů. První útoky podnikl Dareios I.; nejdříve vydal se (asi 510) na tažení proti kočovným Skythům na severním pobřeží Černého moře. Není dosti jasno, proč se vypravil do těchto nehostiných krajin. Výprava se ovšem nezdařila, neboť Skythové ustupovali dovnitř země; král, proniknuv až asi k Dněstru, seznal marnost dalšího postupu v nekonečných stepích a vrátil se.

Podnět
k odboji
Řeků.

Vzpouza Řeků maloasijských. Nezdařená výprava, jejímž jediným výsledkem bylo podrobení kmenů thrackých, poškodila silně vážnost moci perské. Řekové maloasijské, kteří krále za výpravy podporovali, zatoužili po samostatnosti. Nespokojenost s nadvládou perskou byla mezi nimi tak obecná, že se tyrannovi miletskému Aristagorovi snadno podařilo pobouřiti je k odboji (500).

Nezdar
vzpoury.

Vzbouřenci dožadovali se také pomoci u svých evropských soukmenovců, avšak jenom Athénané poslali na pomoc 20, Eretria 5 lodí. Řekové počali boj útokem, spálili i Sardy, ale jejich podnik trpěl nedostatkem jednotného vedení a kázně, tak že již r. 499 byli rozhodně poraženi na souši a o několik let později bylo také jejich loďstvo zničeno u ostrůvku Lade (naproti Miletu 494). Aristagoras zahynul již dříve

na útěku. Řekům nezbývalo než vzdáti se. Milet byl zbořen a také ostatní města krutě ztrestána a uvedena v tužší porobu nežli dříve.

První výprava perská do Řecka. Nepatrná pomoc poslaná z Evropy dala Dareiovi záminku, aby zakročil také proti Řekům evropským. Již r. 492 vypravil proti nim svého zetě *Mardoniova*. Ten postupoval s loďstvem i vojskem pozemním podél břehu thrackého, avšak mořská bouře způsobila u předhoří *Atthos* loďstvu takové škody, že *Mardonios* se spokojil poddáním Makedonie a vrátil se. Početná síla vojska *Mardoniova* působila nicméně i zdáli na Řeky mocně; když r. 491 *Dareios* vypravil posly k obcím řeckým, aby žádali na znamení poslušnosti země a vody, odvážila se jen malá část obcí neuposlechnouti. Mezi nimi byli ovšem *Atheňané* a *Spartané*, kteří prý dokonce posly usmrtili.

Výprava
Mardoniova
(492).

Druhá výprava. Aby si podrobil Řecko úplně, vystrojil *Dareios* r. 490 novou výpravu. Vůdcové *Datis* a synovec králův *Artafernes* vypluli z přístavů kilických přímo do vod kykladských, aby se vyhnuli nebezpečné cestě podél pobřeží. Výpravy zúčastnil se také *Hippias*, který měl býti opět dosazen ve své knížectví. Ostrovy egejské poddávaly se šmahem, teprve *Eretrijští* vědouce, že nemohou se nadíti mírných podmínek, odhodlali se k obraně za hradbami. Ale již po 5 dnech padlo město zradou do rukou nepřátel a bylo pobořeno. Peršané zamířili pak přímo k *Attice* a vylodili mužstvo v zátocě marathonské na východním pobřeží.

Datis a
Artafernes.

Pád *Eretrie*.

Záhuba *Athen* zdála se neodvratná a nescházelo těch, kteří ze strannictví k *Hippiovi* byli ochotni přijmouti tyranna pod nadvládou perskou. Ale většina občanstva vyslovila se vlivem váženého šlechtice *Miltiada*, který toho roku byl jedním z 10 strategů, pro krajní odpor; na všechny strany byli vysláni poslové o pomoc. Slovo *Miltiadovo* rozhodlo také, aby se Peršanům čelilo ne za hradbami, nýbrž v poli; byloť se báti zrady stranníků *Hippiových*. A tak vytrhlo občanstvo athenské, na 9000 hoplitů (těžkooděnců), k *Marathonu*. Z ostatních obcí pomohly jedině *Plataje* sborem 1000 hoplitů; *Spartané* vyslali sice také pomocný sbor, ale pomoc jejich zpozdila se a přišla až po boji.

Stav *Athen*.

Na rovině marathonské došlo v září 490 k rozhodné bitvě. Peršané byli na počet silnější; o desateronásobné převaze, již později Řekové udávali, nelze ovšem mluvit, nanejvýš o dvojnásobné. Ale vojsko perské, složené převahou z lukostřelců, nemohlo se měřiti s těžkooděnci řeckými, kteří proti nim postupovali v sevřeném šiku a v plném vědomí, že bojují za osobní svobodu. Peršané byli poraženi a musili se s těžkými ztrátami utéci na lodi. Vůdcové pokusili se sice obeplouti *Attiku* a pře-

Vítězství
Řeků
u *Marathonu*.

padnouti nepřipravené Atheny, ale úmysl jejich byl záhy zpozorován a vítězné vojsko athenské vrátilo se rychle na obranu města. Peršanům nezbývalo než odplouti. Hippias zemřel na zpáteční cestě.

Bitva marathonská má veliký význam i v dějinách vojenství. V ní vystupuje po prvé v o j e n s k ý š i k jako jednotné těleso, v němž jednotlivec jest pouze podřízenou částí celku, proti neukázněným houfům nepřátel. Na tomto základě vyvíjí se pak všechno další válečné umění řecké a římské.

Atheny
po vítězství
r. 490.

Řekové a říše perská v l. 490—480. Účinek vítězství athenského v Řecku byl veliký; malá obec odrazila vítězně útok mocné říše. Na popud Miltiadův jali se Athenští hned také vypuzovati perské posádky z ostrovů Kykladských. Avšak útok na ostrov Paros se nezdařil, a toho použili nepřátelé Miltiadovi a obžalovali jej, že zneužil veřejné moci. Raněný Miltiades byl odsouzen k veliké pokutě 50 talentů, a poněvadž jí nemohl zaplatiti, zemřel ve vězení.

Vzpouřa
v Egyptě
a smrt
Dareiova
(486).

V Persii pocítili dobře, že podceňovali Řeky a že by marathonská porážka mohla poškoditi vážnost říše u všech podmaněných národů. Proto jal se Dareios hned připravovati výpravu velikých rozměrů. Ale v tom vzbouřil se Egypt a odporoval po několik let. Zatím zemřel Dareios (486) a teprve jeho syn Xerxes (Chšajarša 486—465) mohl pomýšleti na tažení proti Řecku. Tím byla dána Řekům lhůta desíti let, již mohli použiti k obranným přípravám. Ve skutečnosti učinily tak jediné Atheny, ostatní obce mařily nadále svoji sílu v neplodných sporech domácích.

Themistokles
a Aristides.

V Athenách měli po smrti Miltiadově rozhodné slovo dva znamenití státníci, *Aristeides*, proslulý spravedlivostí a nezištností, a *Themistokles*, politik geniální, ale v prostředcích nevybíravý. Themistokles poznal, že záchrana a budoucnost Athen spočívá na moři. Navrhoval tedy s veškerým úsilím, aby si Athéňané ke svému 50 lodem pořídili z přebytku stříbrných dolů laurijských, jež si občané až dotud rozdělovali, nových sto triér. Návrh potkal se s odporem a sám Aristides postavil se proti němu, obávaje se převratů politických, když by thetové větší měrou nežli dotud byli bráni k službě námořní. Ale většina obce vyslovila se pro Themistokla; Aristides vyobcován (z jara 482) ostrakismem. Atheny zřídily si pak námořní moc, již v ostatním Řecku nebylo rovné. Z prostředků obecních zřizovalo se pouze holé těleso lodní. Výstroj a vydržování mužstva po dobu války náleželo jednotlivým nejbohatším občanům, kteří pak za to na své lodi měli v boji velení (leiturgie námořní). Lodníci byli bráni z thetů.

Lodstvo
athenské.

Výprava
Xerxova.

Třetí výprava Peršanů do Řecká. V dalším boji se ukázalo, že Themistokles měl pravdu. Z jara r. 481 počala se veškerá vojenská

moc říše perské shromážďovati v okolí Sard. Výprava měla jíti opět cestou Mardoniovou. Pro mužstvo pozemní zřízeny přes Hellespont dva lodní mosty. Na jaře r. 480 přešlo vojsko do Evropy. Tolik vojska (na 100.000 lidí a přes 1000 lodí) bylo něčím v Řecku do té doby nevídaným. Naproti tomu nebylo se tehdy Řekům nadíti pomoci ani od soukmenovců italských, neboť ti byli právě tehdy ohroženi útokem Karthařinů. Většina Řeků klesala na mysli a samo orakulum delfské radilo k poddajnosti. Přes to zvítězilo na sjezdu obcí řeckých na Isthmu (na podzim 481) rozhodnutí Athen a Sparty, aby se odporovalo do posledního dechu.

Čísła týkající se válečné moci Peršanů v l. 490 a 480, jak byla svrchu uvedena, jsou pouhé přibližné odhady. Prameny řecké, jmenovitě Herodot, uvádějí čísla nepoměrně větší; tak pro rok 490 110.000 bojovníků, pro rok 480 1,700.000 vojska pozemního, nepočítajíc mužstvo na lodích, služebné a zásobovací sbory, průvod královského dvora a velmožů perských, záškodnictvo, atd. Ale jest si třeba uvést na mysl jenom nemožnost zásobování tak ohromného množství za tehdejších nedokonalých dopravních prostředků v málo zalidněných krajinách thrackých, špatné cesty a nedostatek místa v těsných údolích řeckých atd., abychom poznali, že nelze při nejvyšším odhadu předpokládati leda čísla dříve uvedená. Velikost nebezpečí a později radost z vítězství nad ohromnou mocí perskou působila již u souvěkých Řeků, kteří nikdy tolik vojska neviděli — tím více u pozdějších — číselné představy naprosto nemožné.

Síla vojsk perských.

Úmyslem Řeků bylo zprvu brániti vstup do Thessalie údolím Tempe, ale záhy poznali, že místa toho nelze hájiti pro podezřelé smýšlení Thessalů, Boioťanů, Foků a j. Proto obmezili se na obranu středního Řecka. Spartský král Leonidas obsadil s vojskem asi 7000 hoplitů těsnou cestu (nyní ovšem nánosem řeky Spercheia rozšířenou) mezi mořem a příkrým svahem pohoří Oity (Thermopyly). Ve stejné čáře postavilo se také loďstvo čítající přes 300 lodí u eubojského mysu Artemisia. Velitelem byl Sparťan Eurýbiades, ale vedle něho měl mocné slovo Themistokles, neboť Atheňané postavili téměř polovičku všech lodí.

Řekové u Thermopyl a Artemisia.

V druhé polovici srpna přitáhli Peršané k Thermopylám; Thessalové poddali se bez boje. Xerxes divil se velmi, že tak malý oddíl odvažuje se mu zastupovati cestu, ale Řekové odrazili díky svému výhodnému postavení ve dvoudenních bojích všechny útoky perské. Teprve když se Peršanům podařilo horskou stezkou obejít Řeku (stezku tu ukázal prý jim zrádný Řek Efiates), padl Leonidas s větším dílem svého vojska v hrdinném boji. Zatím připlulo také loďstvo perské, zeslabené značně bouřemi. Řekové srazili se s ním, ale na zprávu o pádu Thermopyl odpluli po nerozhodném boji do zátoky salamské. Střední Řecko bylo otevřeno Peršanům. Boiotie, Lokris a Fokis se poddaly; obyvatelstvo Attiky uchýlilo se jednak na lodi, jednak na Salaminu, ženy a dítky na Aiginu a do obcí peloponneských.

Porážka Řeků u Thermopyl.

Ústup loďstva.

Vítězství
Řeků
u Salaminy.

Peršané zaplavili Attiku, spálili Atheny, a loďstvo jejich obeplulo Euboji a zakotvilo v přístavu falerském naproti Athenám. Peloponnesané chtěli ustoupiti s loďstvem až k Isthmu, kde zatím se shromáždilo pozemní vojsko, ale Themistokles opíraje se o početnou převahu lodí athenských dosáhl, že se vyčkalo bitvy na místě. Peršané uzavřeli pak záliv salaminský, a tam došlo koncem září 480 k rozhodnému boji. Velké lodi perské nemohly se v těsném zálivu dosti rychle pohybovati i utrpěly rozhodnou porážku.

Návrat
Xerxův.

Námořní vítězství u Salaminy bylo pro Řeky úspěchem velikým a rozhodujícím. Xerxes neodvážil se pro pokročilou dobu roční dalších podniků a vrátil se s částí vojska do Asie. Vojsko ostatní, jehož velitelem ustanovil Mardonias, stáhlo se na zimu do Thessalie.

Vítězství
Řeků
u Plataj
a Mykaly
(479).

Mardonios pokoušel se marně roztržiti jednotu Řeků a odlákati jmenovitě Atheňany velikými sliby od ostatních spojenců. Vyplenil sice v létě r. 479 znovu Attiku, ale utrpěl od spojených Řeků, jimž veleli spartský král Pausanias a Aristides, v srpnu 479 u Plataj rozhodnou porážku, v níž sám padl; zbytky vojska odvedl Artabazos Thessalií a Makedonií do Asie. Touže dobou postoupilo i loďstvo řecké, které nějaký čas kotvilo u ostrova Delu, k pobřeží maloasijskému a zničilo pod vedením Sparťana Leotychida a Atheňana Xanthippa perské loďstvo u předhoří Mykaly (479).

Bitvy u Plataj a Mykaly přinesly konečné rozhodnutí o perských snahách podmaniti Řecko. Nezdar druhé výpravy perské mohl býti sváděn na nedostatečnost jejího vyzbrojení; výsledek výpravy Xerxovy ukázal, že ani veškeré síly rozsáhlé říše nestačí, aby podmanily Řecko. Uvědomělost a duševní pokročilost národa řeckého slavila vítězství nad hrubou silou, založenou na početné převaze.

Bitvy
u Himery
(480)
a u Kymy
(474).

Porážka Karthagiňanů a Etrusků. Vítězné sebevědomí Řeků bylo ještě zvýšeno úspěšnými boji západních osad. Karthagiňané použili stísněnosti Řeků se strany Persie k útoku na Řeky sicilské. Vojevodce Hamilkar přitřhl r. 480 s velikým vojskem na Sicilii, ale porážka, již mu tyrann syrakuský Gelon připravil u Himery (prý ve stejný den s bitvou u Salaminy), obmezila panství Karthaginy opět na západní cíp Sicilie. O něco později zničili pak i Řekové jihoitalští převahu Etrusků v Kampanii vítězstvím u Kymy (474). Národ řecký zaujal první místo na Středomoří.

2. Athenský námořní spolek a jeho boje proti Persii a Spartě.

Další boje
s Peršany.

Vznik námořního spolku athenského. Odražením útoků perských neskončil se boj s Peršany. Řekové přešli sami k útoku, jehož

předním cílem bylo osvoboditi všechny obce řecké od nadvlády perské. Ale za změněných okolností změnilo se také vzájemné postavení řeckých obcí. Až dosud přenechávali Atheňané, ačkoli měli ze všech nejčetnější loďstvo, vedení Spartě. Když minulo nebezpečí, nebylo třeba takové ústupnosti. Sparťané, jejichž moc zakládala se na vojsku pozemním, nejevili beztoho přílišné ochoty k velikým podnikům zámořským. Rozhodnutí uspíšilo zpupné chování *Pausaniovo* proti spojencům. Po vzetí Byzantia (478) vzepřely se vojenské oddíly menších obcí řeckých velení spartskému a podřídily se Atheňanům.

Atheňané, kteří zatím na rychlo obnovili a opevnili své město, nespokojili se pouze s dočasným sdružením obcí řeckých, jak je boj proti Persii svedl, nýbrž založili na základě vzájemné dohody, jejíž podrobnosti byly dílem Aristeidovým, *trvalý spolek* se sdruženými obcemi. Každá obec měla stavěti ke společným podnikům podle své možnosti určitý počet lodí anebo platiti určitý roční příspěvek; spolková pokladna byla v chrámě Apollonově na ostrově *Delu*. Tak založena byla r. 477 *námořní symmachie athenská* (spolek delský). Sparťané hleděli na toto povznesení Athen nelibě, ale zevní shoda obou obcí zůstala zatím neporušena.

Spolek
delský
(477).

V čele nového spolku jali se potom Atheňané se vším důrazem vyklízeti posádky perské z pobřeží egejských. V několika letech byl úkol ten dokonán a všechny osvobozené obce připojovaly se ke spolku. Dvůr perský odhodlal se teprve r. 470 k ráznějšímu vedení války. Ale athenský vojevůdce Kimon zničil loďstvo perské při ústí *Eurymedontu* v Pamfylii a připravil tam současně také pozemnímu vojsku rozhodnou porážku. Spolek athenský obsahoval potom všechny ostrovy egejské mimo Melos, Theru a Aiginu, všechna místa na pobřeží thrackém a maloasijském od Bosporu až k Pamfylii, celkem přes 200 obcí. Na příspěvcích peněžních scházelo se ročně 460 talentů.

Úspěchy
spolku
proti
Persii.

Themistokles a Kimon. Politické vedení v Athenách měl po válkách řeckoperských Themistokles, ale vůdcové strany aristokratické vytlačili jej brzy z jeho postavení. Byl to vedle Aristeida zejména *Kimon*, který pro své úspěchy vojenské byl v lidu velmi oblíben. Zásadou jeho bylo přátelství se Spartou a boj proti Persii. Themistokles nemohl přes své nepopíratelné zásluhy udržeti svůj vliv proti této straně, neboť jeho smělé plány a rozsáhlé styky s nejrůznějšími politickými činiteli v Řecku vzbuzovaly nedůvěru proti němu. Jeho vážnost poškodil jmenovitě důvěrný poměr k spartskému králi Pausaniovovi, který se pokoušel zvýšiti moc královskou ve Spartě pomocí heilotů, ano byl viněn dokonce ze zrádného spojení s Persií. Pausanias zaplatil svůj pokus živo-

Rostoucí
vliv
Kimonův.

Pád Themistoklův.

tem, Themistokles byl okolo r. 471 vyobcován ostrakismem. Avšak nepřátelé jeho, hlavně Sparťané, pronásledovali jej i ve vyhnanství, i nezbylo mu na konec, než aby se uchýlil do Persie ke králi Artaxerxovi I. (465—424) a ten dal mu město Magnesii. Zachránitel Řecka od Peršanů skončil svou životní dráhu neslavně jako perský tyran (ok. r. 464).

Kimon v čele Athen.

Po pádu Themistoklově byl pánem situace v Athenách Kimon. Jeho působením bylo dokončeno opevnění Athen a přístavu Piraea a zároveň počato velkolepé dílo, jež mělo Athenám jako mocnosti námořní usnadnit spojení s mořem v každém případě, totiž stavba dvou dlouhých zdí (6—7 km), jimiž Atheny byly s Piraeem spojeny v jedinou pevnost. Ale Kimonova politika, Spartě příznivá, setkávala se v Athenách s odporem stále větším, zvláště když Sparťané při každé příležitosti dávali na jevo nepřízeň k Athenám. Asi r. 465 byla Lakonika stížena zemětřesením, jež zahubilo mnoho životů lidských. Otřesu toho použili messenští i lakonští heiloti a vzbouřili se (třetí válka messenská). Sparta prosila o pomoc v Athenách a Kimon dokázal přes odpor Efialta, vůdce strany demokratické, že Atheny poslaly Spartě 4000 hoplitů. Sparťané vycítili však záhy nepřátelské smýšlení těchto pomocníků a poslali je raději domů. V Athenách pojat byl ovšem tento čin jako urážka a způsobil pád strany aristokratické. Kimon byl vyobcován ostrakismem (461) a Efiartes dostal se k veslu. Padl sice brzy potom úkladnou vraždou, ale straně demokratické dostalo se nového znamenitého vůdce. Byl to Perikles, syn Xanthippův, muž vzdělaný, dobrý řečník a státník.

Třetí válka messenská (464—455).

Vítězství strany demokratické v Athenách.

Změny v ústavě athenské.

Vítězství demokracie. Úsilím Efialtovým a potom Periklovým provedeny byly důležité změny ústavní v duchu demokratickém. Již r. 461 zbaven byl areopag své působnosti dozorčí a zůstal pouhým soudem hrdelním. R. 457 stal se úřad archontský přístupným také třetí třídě občanů. Pouze úřad strategů a správců pokladny zůstal vyhrazen občanům nejmajetnějším. Moc archontů byla omezena na míru co nejmenší tím, že všechny jenom poněkud důležitější případy správní a soudní byly přikazovány ekklesii nebo heliaii. Zvláště heliaia nabyla v té době veliké důležitosti politické. Skládala se z 5000 vylosovaných občanů (aspoň 30letých) a z 1000 náhradníků, kteří úřadovali po skupinách 500—1500 přisedících. Heliaii byla dána politická moc dozorčí odňatá areopagu a soudnictví i v první instanci. Ba důležité processy politické byly přikazovány přímo ekklesii. Rozhodovaly tedy o nejdůležitějších věcech státních široké vrstvy veškerého občanstva. Aby pak bylo skutečně všem občanům možno věnovati se činnosti politické bez újmy svého povolání, zaveden byl denní plat pro heliasty (2 oboly, později

3) a pro členy rady (1 drachma). Vyslanci do cizích krajů dostávali 2—3 drachmy denně.

A tak zavládla v Athenách úplná demokracie. Každý, i nejnížší občan mohl se účastniti správy státní. Věc měla ovšem také svoji stinnou stránku; široké vrstvy lidové podléhají zpravidla snadno vlivu obratných jednotlivců. Zdar Athen závisel tedy na tom, jací vůdcové strhnou na sebe vedení lidu. Pokud v čele obce stáli mužové jako Perikles, nebylo se obávati škodlivých následků; jakmile však později dostávalo se vedení do rukou neschopných nebo nesvědomitých ctižádostivců, mělo to pro stát následky osudné.

Rub
demokracie
athenské.

Poměr Athen ku spojencům. Touže dobou změnilo se také podstatně složení athenského námořního spolku. Jak vzrůstala moc athenská, tak klesaly menší obce z prvotní spolkové rovnosti v podřízenost. Když po vítězství nad Peršany u Eurymedontu některé obce chtěly spolek opustiti, Atheňané přinutili je mocí, aby v něm setrvaly, a potrestali je odnětím částí jejich území, jež pak rozdělili losem mezi nemajetné občany athenské (kleruchy). V době, kdy zavládla v Athenách demokracie, upadla většina obcí spolkových v poddanství. Spolková shromáždění, byla-li vůbec ještě svolávána, pozbyla významu; o sporech mezi obcemi rozhodovalo se v athenské heliaii, o věcech zvláště důležitých v ekklesii. Pokladna byla ok. r. 454 přenesena z Delu do Athen a Atheňané nakládali s důchody spolkovými jako s vlastními penězi.

Spolkové
obce klesly
v pod-
danství.

Rozvoj Athen a konec válek s Persií. Za těchto okolností počali pak také Atheňané směle vystupovati na venek. Vítězná strana demokratická přetrhla spojení se Spartou a jala se bez ostychu těžiti z její dočasné slabosti. Spojili se s Thessalií a s Argem, podrobili si Megaru, čímž zjednali si přístup na Peloponnes, pokořili asi r. 457 Aiginu a podmanili si také r. 456 Boiotii, Fokidu a východní Lokridu. Zdálo se, že Atheny vzrostou také v silnou moc pozemní, ale obec zmařila sama dosavadní úspěchy, přepínajíc síly své přespříliš odvážlivými podniky zahraničními. R. 460 vzbouřili se Egypťané proti Persii. Atheňané, chtějíce rozšířiti svůj vliv i na tyto daleké, ovšem pro dovoz obilí důležité kraje, vystrojili velikou výpravu na pomoc Egypťanům; ale výprava skončila r. 454 žalostnou porážkou. Pod dojmem tohoto neštěstí povolán Kimon nazpět a postaven znovu v čelo vojska proti Persii. Vypravil se r. 449 proti ostrovu Kypru, kdež zemřel dobývaje Kitia. Jeho vojsko zvítězilo sice potom u Salaminu (kyperské) na souši i na moři, leč Atheňané vzdali se pro zápletky v Řecku výbojné politiky na této straně, ponechali v míru r. 448 Kypr Peršanům a spokojili se s pobřežím maloasijským.

Šíření
Athen ve
středním
Řecku.

Vzpouře
v Egyptě.

Kimonova
výprava na
Kypr a mír
r. 448.

Padesátiletý boj Řeků s Peršany skončil úplným osvobozením Řeků maloasijských.

Porážka Athen v Řecku a mír 446. Jakkoli se Atheňané uvolnili na východě, klesala jejich moc v Řecku neustále. Boiotie, Lokris a Fokis osvobodily se r. 447 bitvou u Koroneie; také Megara odpadla. Perikles ujednal potom (446) se Spartou mír na 50 let, jímž oba spolky, athenský a peloponneský, si uznaly své državy. Atheny byly opět obmezeny na panství námořní.

Postavení Periklovo. Po smrti Kimonově byl Perikles po dlouhá léta vůdcem Athěňanů. Dával se voliti strategem, správcem financí, ředitelem veřejných staveb, ale jeho téměř knížecí moc nezakládala se na těchto úradech, nýbrž na osobním vlivu, kterým ovládal lid athenský tou měrou, že všechny jeho návrhy a činy docházely od lidu schválení. Po míru se Spartou Perikles věnoval veškerou snahu opevnění a výzdobě Athen. Jeho péčí, ale ovšem také přirozeným sběhem okolností, staly se Atheny v každém směru první obcí v Řecku a stály v čele hospodářského i kulturního rozkvětu, který spatřujeme v 5. století ve všem světě řeckém.

3. Rozkvět řecké vzdělanosti v 5. století.

Poměry hospodářské. Po válečných pohromách, jež přinesly s sebou útoky perské a karthaginské, vzmožil se v Řecku netušený blahobyt, který byl v první řadě způsoben rozvojem průmyslu a obchodu. Průmyslové obce, jako Megara, Korint, Aigina, Syrakusy, Akragas a zvláště Atheny domohly se velikého bohatství. Města maloasijská ustupují v této době účinkem politických pohrom do pozadí. V Athenách, které za Peisistratovců měly asi 20.000 obyvatelů, žilo koncem 5. stol. (i s Piraeem) na 100.000 lidí, v tom ovšem mnoho cizinců a otroků. Cizinci (metoikové) nemohli tam sice nabývatí pozemků, za to však mohli volně provozovati průmysl a obchod. Rolnictví zůstávalo v Řecku stále na nízkém stupni. Pozemky osévaly se jen ob rok, zrní bylo vyšlapáváno dobyt看em. Těžba obilí byla hospodářskou základnou jenom v krajích méně pokročilých, neboť za tehdejšího čilého ruchu obchodního přiváželo se do Řecka tolik obilí z ciziny, ze Sicilie, Pontu a Egypta, že zemědělci domácí (jmenovitě na velkostatečích) raději pěstovali víno, olivy a ovocné stromoví. V průmyslu rozmáhala se velkovýroba, jejíž soutěži drobní řemeslníci znenáhla podlehli. Při tom užívalo se měrou čím dál rozsáhlejší laciných sil otrockých. Na počátku války peloponneské (431) bylo v Řecku asi ¼ mill. otroků, z čehož 100.000 připadalo na Attiku. V rukou jednotlivců počaly se hromaditi značné kapitály. Nám jsou to ovšem sumy neveliké, ale tehdy

Rozkvět obcí průmyslových.

Zemědělství.

Otroci.

bylo již 8—10 talentů (50—60.000 K) velikým majetkem; největší boháči měli 50—60 talentů. Peníze měly tehdy větší cenu nežli nyní, ačkoli již poklesly proti 6. století. Metrický cent pšenice stál

Cena peněz.

Athenách ok. r. 400, kdy ceny již značně stouply, asi 9 K, dělníkovi platilo se podle výcviku 2 oboly až i drachma denně (35 h až 1 K), otroka bylo lze koupiti za 100—150 drachem (= korun). Nad to byly všední potřeby (strava, oděv, zábavy a j.) obyčejného Řeka té doby menší nežli nyní, tak že peníze měly proti našim poměrům hodnotu podle poměrů až i pateronásobnou. Výpůjčky byly ovšem drahé, úrok 12—18% byl zcela obyčejný, při podnikcích zámořských, kde možnost ztráty byla větší, 20—30% i více.

Na tomto hospodářském základě rozvinul se v Řecku v 5. stol. utěšený ruch duševní; literatura, věda a umění výtvarné dospěly výše podivu hodné. Střediskem a východiskem těchto snah byly Atheny, kde dostávalo se jim, hlavně přičiněním Periklovým, největší podpory hmotné; vedle Athen také Syrakusy.

Literatura. Povznášející dojem z vítězství nad barbary byl mocnou vzpruhou činnosti básnické. Lyrikové P i n d a r o s (asi 520—440), S i m o n i d e s a B a k c h y l i d e s opěvali ve vzletných písních statečné činy válečné. Ale duch doby přinesl s sebou, že v básnictví lyrickém docházela větší pozornosti stránka hudební; báseň stává se znenáhla pouze textem k hudbě. V náhradu za odumírající lyriku povznesl se nový druh básnictví, jehož rozkvět připadá právě do 5. stol., totiž básnictví dramatické.

Básnictví
lyrické.

Řecké d r a m a vzniklo z dithyrambů, které bývaly zpívány o slavnostech Dionysových od sboru přestrojeného kozlími kůžemi za satyry (odtud τραγωδία = zpěv kozlí; jsou však i jiné výklady toho názvu). První krok k vlastnímu dramatu učinil prý již r. 534 T h e s p i s, přiděliv náčelníku sboru zvláštní zpěvný úkol tak, že mezi ním a sborem vznikl d i a l o g. Ale prvním opravdu dramatickým básníkem jest teprve A i s c h y l o s (525—456), který skládal své kusy tak, že vedle sboru vystupovali dva herci, kteří ovšem mohli v témž kuse hráti různé osoby (měliť na tvářích škrabošky), a zároveň bral látky z veškeré mythologie řecké. Dále pokročil S o f o k l e s (asi 496—406) přidav herce třetího. na čemž se pak už přestalo. Z děl Aischylových vyniká trilogie Oresteia, z prací Sofoklových Antigona. Aischylos líčí ve svých tragediích postavy heroické, tedy lidi s vlastnostmi nadpřirozenými, jak si je Řekové pro nejstarší dobu představovali; Sofokles předvádí už lidi skutečné, ale zidealisované, tedy buďto neobyčejně šlechtné nebo neobyčejně ničemné. Teprve třetí veliký básník tragický E u r i p i d e s (480—406) zobrazuje, třebaže také bral látky z mythologie. skutečný život, lidi, jak sku-

Vznik
dramatu.

Aischylos.

Sofokles.

Euripides.

tečně jsou. Postavy jeho dramát zastupují často myšlenkové proudy doby Euripidovy

Poměrný věk tří nejslavnějších básníků tragických určen jest bitvou salaminskou. Aischylos bojoval v ní jako dospělý muž, Sofokles byl jako 16letý jinoch náčelníkem sboru mladíků při slavnosti děkovné, Euripides narodil prý se v den bitvy.

Komedie. Souběžně s tragedií vyvíjela se také veselohra, komedie, jejíž název odvozuje se od hlučných veselých průvodů ($\kappa\omega\mu\omicron\varsigma$), rovněž o slavnostech Dionysových. Počátek uměleckého zpracování učinil Epicharmos v Syrakusách, ale k největšímu rozkvětu byla komedie přivedena opět v Athenách, kde největší obliby došel Aristofanes (445—385). Na rozdíl od tragedie brali si básníci komičtí události ze současného života, uvádějice průhlednými narážkami v posměch společenské zvrácenosti a slabosti vynikajících osobností své doby, při čemž nešetřili ani mužů nejvlivnějších a nejváženějších (Kleona, Sokrata a jiných).

Dramatické kusy hrály se pod širým nebem a za dne. Herci, představující namnoze osoby heroické, oblékali se v nádherná roucha a obouvali si střevíce s vysokými podpatky (kothurny); na tvářích měli masky.

Umění výtvarné. Stejně kvetlo umění výtvarné, podporováno jsouc štědrostí vlád i jednotlivců; nejkrásnější rozvoj projevují Atheny. Stavby v Athenách. Již Kimon dbal vedle opevnění také okrasu města. Z té doby pochází stoá, sloupová řada vyzdobená výjevy z bitvy marathonské na náměstí (agoře) athenském, a chrám Theseův (469). Ale nejvíce vykonal Perikles. Jeho péčí byla přestavěna Akropolis podle nového plánu; uměleckým rádcem byl mu slavný sochař Feidias. Na Akropoli stoupalo se od západu po mramorovém schodišti a vcházelo se sloupovou branou (propylejemi, vystavěnými 437—432 od Mnesikla). Na pravo od vchodu stál chrámeček bohyně Niky, na levo pinakotheka (obrazárna). Na nádvoří Akropole byly mimo menší budovy vystavěny dva nádherné chrámy; na straně jižní Parthenon (chrám Atheny-panny), jež ve slohu dorském zbudoval Iktinos r. 438, a naproti němu Erechtheion, vlastně dvojchrám v ionském slohu, zasvěcený Atheně a herou Erechtheovi. Na nádvoří před oběma chrámy stála vysoká (20 m) socha Atheny-bojovnice. Na severním svahu Akropole zbudován byl touže dobou Theseion, dorský chrám zasvěcený snad Hefaistovi (Theseion říká se mu omylem), památný tím, že se jediný z chrámů ve vlastním Řecku zachoval až do dneška v celosti. — Také v jiných obcích vznikly v 5. stol. znamenité stavby chrámové, jako chrám Athenin na Aigině, Zevův v Olympii (460), zachovaný chrám

Poseidonův v Paestu (v již. Itálii), pak chrámy v Syrakusách, Selinuntě, Akragantu a jinde na Sicílii. (Obr. 21. a 22.)

Světské stavby této doby vynikají nemnoho. Pro umění dramatické zřizována divadla. Nebyly to v pravém slova smyslu budovy, nýbrž polokruhovitě řady sedadel nížících se do středu, a před nimi jeviště (*σκήνη*), budova otevřená směrem k obecnstvu. První jeviště bývaly dřevěné boudy a také diváci usedali na dřevěných lavicích. Jenom Atheny a Syrakusy měly už v 5. století divadla kamenná. V Athenách zbudoval Perikles mimo to také okrouhlou zpěvní síň (Odeion) na jižním svahu Akropole. Domy soukromé byly jednoduché. I boháči bydlili v příbytcích nanejvýš jednopatrových. Ani Atheny nevynikaly výstavností, spíše Piraeus, který zřízen byl jako moderní město s přímými ulicemi. S Athenami byl spojen dvěma dlouhými zedmi; k nim připojil Perikles ještě třetí zeď, která obsáhla i přístav Falerský.

Divadla.

Stavby soukromé.

Větší pokroky nežli stavitelství učinilo sochařství. I tu prosluly nejvíce vedle starších středů tohoto umění (Argu, Aiginy, Sikyonu a j.) Atheny. Nade všechny vrstevníky vynikl Feidias (nar. ok. r. 500). Jeho dílem byla socha Atheny-Panny v Parthenonu (12 m vysoká) zhotovená ze zlata a slonoviny, držící v pravici sochu bohyně Niky; pak sedící socha Zeva v chrámě olympijském (450), v jejímž obličejí pojí se důstojnost s vlídností. Skulptury na vlýsu parthenonském provedeny byly aspoň podle jeho návrhů. Vedle něho proslul Polykleitos Sikyonský (působil v Argu v l. 440—410), z jehož prací vyniká diadumenos (vítězný athlet ovinující si vlasy stuhou), doryforos (mladík nesoucí kopí) a socha Hery v chrámě mykenském. V Athenách působil kolem r. 450 také Boioťan Myron (diskobolos, Marsyas). Srv. obr. 25. a 26., pak též obr. 12. na str. 182.

Sochařství.

Feidias.

Polykleitos a Myron.

Nemenší pokroky učinilo malířství, vybavujíc se z područí architektury. První slavný malíř této doby je Polygnotos. Působil v Athenách (vyzdobil na př. sloupovou síň na náměstí zvanou *στοὰ ποικίλη*), ale hlavním jeho dílem byla výzdoba síně v Delfech, v níž zobrazil výjevy ze zkázy Troje a z podsvětí. Veliký pokrok učinil Apollodoros Athenský (v 2. pol. 5. stol.) užívaje k zobrazení prostoru světla a stínu. On maloval vedle nástěnných obrazů již také samostatně na dřevě.

Malíři Polygnotos a Apollodoros.

Z původních památek sochařských zachovalo se velmi málo, z malířských skoro nic. Nedostatek ten nahrazují nám u sochařství pozdější napodobeniny, třeba řemeslné, pokrok malířství můžeme posuzovati podle maleb na vásách. Způsob výzdoby vás měnil se od konce 6. stol. tak, že pozadí pokládá se černě, obraz sám zůstává červený. (Srv. obr. 24.) Technika se v 5. stol. velmi zdokonalila. Výrobky athenské zastínily

Vásy.

všechny ostatní a vyvážely se hojnou měrou do ciziny (veliké množství vás attických bylo nalezeno na př. v Etrurii).

Umění a náboženství.

Význam náboženství. Veškeré umění řecké souvisí v 5. stol. ještě velmi těsně s životem náboženským. V stavitelství byly skoro jediným předmětem umělecké péče chrámy; také malířství a sochařství slouží z velké části bohoslužbě. Veliká vítězství dobytá nad cizinou posílila ovšem u širokých vrstev úctu k domácím bohům, ačkoli v některých směrech bývalá neobmezená důvěra počala se viklati. Jmenovitě věštitelna delfská uškodila si velice svým chabým výrokem za výpravy Xerxovy. — Mnohem větší měrou pronikly tyto pochybnosti u vrstev vzdělanějších, jejichž názory projevují se v soudobé literatuře. Velmi názorný jest rozdíl smýšlení u Aischyla, jehož díla jsou ještě cele proniknuta důvěrou v bohy, a u Euripida, který své pochybnosti často dosti nepokrytě dává na jevo. Stejnou změnu názorů lze pozorovati v pojmání dějin a hlavně v pracích vědeckých.

Nové názory v literatuře.

Dějepisectví. První veliké dějepisné dílo řecké vzniklo pod dohledem válek perských. Spisovatelem jeho byl Herodotos z Halikarnassu (nar. 484), zároveň první vědecký cestovatel řecký. Prošel velikou část světa tehdy známého (byl v již. Rusku, Babylonii, Egyptě a v Itálii) a sepsal (ok. r. 430) dílo o bojích Řeků s barbary v 9 knihách, do něhož vhodně vpletl všechny zeměpisné i dějepisné poznatky o cizích zemích, jichž na cestách nabyt. Herodotus vidí v dějinách ještě přímé zasahování bohů. Druhý veliký dějepisec řecký, Atheňan Thukydides (* asi 460), který popsal prvních 20 let války mezi Spartou a Athenami (431—411), pojímá dějiny již jako výsledek mravního a politického snažení lidského.

Thukydides.

Hloubání o vzniku světa.

Filosofie. Nejvíce odchýlila se od běžných názorů náboženských filosofie. Řada vynikajících myslitelů pokoušela se proniknouti záhadu původu a vzniku světa. Žák Thaletův Anaximandros prohlásil za původ všech věcí nekonečno (τὸ ἄπειρον), jakousi pralátku, co do jakosti neurčitou a věčně se pohybující, jehož žák Anaximenes vysvětloval původ všech věcí ze vzduchu. Empedokles akragantský (asi 490—430) stanovil čtyři základní živly: vzduch, vodu, zemi a oheň, z nichž prý dvěma silami, přitažlivostí a odpudivostí (anebo, jak on praví, láskou a nenávistí) vznikly všechny věci. Anaxagoras z Klazomen (500—428), přítel Periklův, přijal za základ nekonečné množství prvků, z nichž nejčistší a nejjemnější jest duch (νόος); duch uvedl prvky v pohyb a dal tak podnět ke vzniku přírody. Anaxagoras vnesl tedy do řecké filosofie po prvé dvojí základní princip: ducha a hmotu. Nejdokonaleji řešil záhadu o něco později Demokritos

Anaxagoras.

Demokritos.

Abderský (460—370), učenec, který úplně ovládal veškero vědění svého věku; základem všeho jsoucna jest látka jediné podstaty, nezničitelná, složená z nekonečně malých tělísek (ἄτομοι), která se podle zákona tíže seskupuje v prázdném prostoru v tělesa.

Tak dospěla řecká filosofie Demokritem na základě pouhého hloubání v podstatě k témuž předpokladu, jež přijímá i věda moderní. Ale soustava Demokritova nepronikla v učeném světě řeckém zrovna jako všechny dřívější, neboť byly to přece jenom domněnky neopřené o pozorování přírody. Skutečné poznání přírody pokročilo při všech těchto snahách dosti málo. Učenci této doby nedospěli přes některé počátky (na př. Anaxagoras tvrdil, že měsíc je obydlen, a slunce i hvězdy že jsou žhavá tělesa) k přesvědčení o kulatosti země a o podstatě těles nebeských; zoologie a botanika byly pěstovány jen se zřetelem k lékařství. Názory některých filosofů podporovaly přímo toto zanedbávání přírody. Parmenides (nar. 520—515) a jeho stoupenci (škola elejská podle Eley v již. Itálii) tvrdili, že skutečné jsoucno může býti jen jedno a nemění se, že tedy smysly naše, pokud nám zjevují množství a pohyb, nás klamou. Nejostřeji vyslovili tuto myšlenku filosofové Protagoras a Gorgias. Protagoras (* 480 — † 411) praví, že měrou všeho je člověk, že tedy poznání u různých osob jest různé, a Gorgias (* 483 — † 375) hlásá svou proslulou větou: »Nic není; i kdyby něco bylo, nemohli bychom to poznati, a kdybychom to i mohli poznati, nedovedli bychom to jiným pověděti« — přímo nemožnost vědy.

Skrovná
znalost
přírodních
jevů.

Škola
elejská.

Protagoras
a Gorgias.

Sofisté. Není proto divu, že řecká veřejnost přijímala nedůvěřivě výsledky hloubání filosofického a že pohlížela nepříznivě i na činnost mužů, kteří vystupující jako učitelé z povolání podávali za peníze rozhled po tehdejší vědě všem, kdož chtěli dojít vyššího vzdělání. Učitelům těmto říkalo se sofisté a jejich nejpříznivějším působištěm byly Atheny; mezi ně patří i Protagoras a Gorgias. Cílem jejich vyučování nebyla věda sama o sobě, nýbrž spíše způsob, jak užívati různých poznatků v životě. Hlavním polem jejich činnosti byla tedy rhetorika, ethika a vůbec praktická moudrost životní. Působení jejich bylo ve veřejnosti provázáno nelibostí; vytýkalo se jim, že kazí mládež svádějící ji k neznabožství. Výtka ta byla ovšem neoprávněna, ale ukazuje, jak málo proniklo porozumění pro výsledky vědeckých snah do širokých vrstev lidových. Vrstvy ty, odchované ve starých názorech o bozích, pohlížely s nedůvěrou na všechny snahy, které od názoru tohoto se odchylovaly. Anaxagoru nechránila ani přízeň Periklova, aby jako neznaboh nebyl vypověděn z Athen.

Působení
sofistů.

Nepřízeň
lidu
k sofistům.

Výchova mládeže. Starost o výchovu mládeže byla ponechána v obcích řeckých rodičům, ježto škol v našem smyslu nebylo, nýbrž

jenom učitelé soukromí. Rodiče byli ovšem povinni dáti své syny řádně vzdělati; v Athenách vydal o té věci nařízení už Solon. Vzdělání dívek bylo zanedbáváno. Při výchově hochů dbalo se výcviku tělesného stejně jako vzdělání duševního. Učili se grammatice (čtení, psaní a počtům), zpěvu a hudbě. První učební knihou byl od 5. století Homer. Tělocviku učila se mládež ve školách, zvaných palaistry (παλαίστρα), dospělí cvičivali na veřejných cvičištích, zvaných gymnasia. >

II. Zápas o hegemonii v Řecku.

1. Válka peloponneská a další boje mezi obcemi řeckými.

Příčiny
nepřátelství
Athen
a Sparty.

Příčiny a první období války. V 5. století ustálil se v Řecku politický dualismus. Většina obcí byla sjednocena pod vedením buď Sparty nebo Athen. Oba spolky, peloponneský a áthenský, byly tedy přirozené soupeřové, a při vzájemné nevráživosti obou bylo třeba jen dosti malé záminky, aby nastal mezi nimi rozhodný boj, který r. 446 byl pouze na čas oddálen. R. 434 dostali se Korinťané do války se svou osadou Korkyrou. Korkyřané povolali na pomoc Atheny a přistoupili k jejich spolku (433). Korinťané jsouce ohroženi politickou i obchodní převahou Athen docílili toho, že věci jejich ujal se celý spolek peloponneský, a tak nastala r. 431 válka peloponneská, osudná pro celé Řecko.

Podnět
k válce.

Athenský spolek měl převahu na moři, spartský na souši. Když tedy r. 431 Sparťané pod králem Archidamem vpadli do Attiky, nepustil se Perikles s nimi do boje, nýbrž svolal obyvatelstvo z kraje do Athen, kde umístění byli částečně mezi dlouhými zedmi, a nechal Attiku pustošiti nepřátelům; za to plenilo loďstvo athenské pobřeží peloponneská. To se opakovalo i roku 430. Vážnější pohromu přinesl Athenám r. 429 mor, jemuž podlehl mnoho občanů, mezi nimi i Perikles. Ačkoli postavení jeho bylo poslední dobou pro zpusťování Attiky značně otřeseno, přece pocítily Atheny silně jeho ztrátu nemajíce vůdce jemu rovného. Největšího vlivu na lid domohl se jirchář Kleon, muž výmluvný a poctivý, ale vášnivý a bez politického rozhledu Periklova. Jak vážnost Athen byla otřesena, ukázal r. 428 odboj Mityleny na Lesbu. Jenom s velikým napětím sil pokořili Athenští odpadlého spojence; vzpoura byla pak potrestána neobyčejně krutě. Atheňané octli se sice hned potom ve výhodě proti nepříteli obsadivše přístav Pylos v Messenii (425), z něhož je Sparťané marně hleděli vypuditi, ale také

Smrt
Periklova.

Kleon.

Spartané našli konečně místo, kde mohli Athenám nejvíce škoditi. Vojevodce *Brasidas* vypravil se r. 424 do koloniálního území athenského na sev. pobřeží egejském a opanoval důležitou *Amfipoli*. Pokus Atheňanů dobýti *Amfipole* zpět skončil porážkou (422). Poněvadž však oba vůdcové bojovných stran, *Kleon* i *Brasidas*, v boji tom padli, podařilo se mírné straně v Athenách, v jejímž čele byl *Nikias*, umluviti r. 421 mír na 50 let podle stavu před válkou.

Mír *Nikiův*
(421).

Mírem *Nikiovým* byl vzájemný boj odložen pouze na krátko. Demokracie athenská podněcovaná demagogy byla zaujata krajní záští proti Spartě, a část spojenců spartských, *Korint*, *Theby* a *Megara*, byla rovněž nespokojena s ukončením války. Nastaly z toho zápletky na Peloponnesu, do nichž zasáhli vojensky Spartané i Atheňané (418), ale k porušení míru *Nikiova* prozatím nedošlo.

Nové
zápletky.

Athenská výprava na Sicilii. Za takového stavu věci bylo velmi na pováženou, že se Atheňané dali strhnouti k rozsáhlému podniku zámořskému, jehož cílem bylo založiti si panství na Sicilii. Jejich sicilský spojenec *Segesta* volal je na pomoc proti *Syrakusám*. Athenská demokracie, v jejíž čelo se tehdy postavil *Alkibiades* (nar. 451), mladý muž geniálních schopností, ale bez hlubších zásad mravních, nechala se svést, a přes odpor *Nikiův* vystrojena r. 415 veliká výprava proti *Syrakusám*; vůdci byli *Alkibiades*, *Nikias* a *Lamachos*. Když už výprava byla na cestě, byl *Alkibiades* působením svých protivníků odvolán, aby se zodpovídal z přečinů proti náboženství. Netuše nic dobrého dal se *Alkibiades* na útěk, a když se dověděl, že byl za své nepřítomnosti odsouzen k smrti, uchýlil se do Sparty. Na jeho podnět vypravili Spartané *Syrakusám* malou pomoc, ale pomoc ta přišla městu právě v čas, aby zabránili uzavření města od moře. *Lamachos* padl a *Nikias* počínal si tak váhavě, že se Atheňané před *Syrakusami* octli přes posilu poslanou z domu. v postavení velmi povážlivém. *Nikias* otálel s ústupem tak dlouho, až příhodný okamžik minul. Loďstvo bylo uzavřeno v přístavě, tak že bylo třeba nastoupiti cestu po souši, a na té bylo zchátralé vojsko athenské dílem pobito, dílem zajato (413).

Podnět
k výpravě
na Sicilii.

Proces
Alkibiadův.

Zkáza
výpravy.

Válka dekelejská 413—403. Pomoc, kterou Spartané poslali *Syrakusám*, byla nepřímým vypověděním boje Atheňanům. Spartané vpadli r. 413 opět do *Attiky*, ale nespokojili se pouhým popleněním, nýbrž obsadili tvrz *Dekeleiu*, asi 20 km severně od Athen, a odtud stále ohrožovali město. Mimo to jali se skrze *Alkibiada* jednati s maloasijským satrapou *Tissafernem*. Smlouvou v *Miletě* (412) přiznali mu, ovšem neurčitou formulí, vládu nad Řeky maloasijskými, začež jim *Peršané* slíbili pěněžitou pomoc. Spojení Sparty s Persií bylo Athe-

Obnovený
boj Sparty
a Athen.

Spolek
Sparty
s Persií
(412).

nám tím nebezpečnější, že mnohé obce (Euboja, Lesbos, Chios, města na pobřeží maloasijském a při Hellespontu) od nich odpadávaly a válečný poklad spolkový, který na počátku války činil 6000 talentů, byl téměř vyčerpán.

Vnitřní
převrasy
v Athenách.

Tyto neúspěchy připravily v Athenách dosavadní demokratické vůdce o všechnu důvěru. Protivníci demokracie použili r. 411 obecné tísně, aby zavedli vládu oligarchickou. Ale převrat narazil na odpor loďního mužstva stojícího v boji u ostrova Samu. Toho použil Alkibiades, který se zatím již zneprátelil se Sparťany, a dosáhl obratným vyjednáváním, že pobouřené loďstvo přijalo jej za svého vůdce. Oligarchie v Athenách padla, a když r. 410 Alkibiades zničil spartské loďstvo u Kyzika, byl mu slavnostně povolen návrat do vlasti a vedení války vloženo do jeho rukou (408). Ale v tom odhodlala se také Persie k vydatnější pomoci. Nástupce Tissafernův králevic Kyros poskytl Sparťanům peněz na nové loďstvo. Nepatrná celkem nehoda, již Alkibiades utrpěl v boji, zvrátila jeho postavení v Athenách tak, že uchýlil se na své statky na thrackém Chersonesu. Velení přikázáno opět 10 strategům právě v době, když Sparťané postavili v čele svého loďstva Lysandra, muže lstivého a neobyčejně nadaného. Moc athenská bortila se na všech stranách. Spojenci odpadávali, peněz nebylo, ve vojsku se rozmáhala nekázeň a ke všemu dělala obnovená demokracie athenská v politice chybu za chybou. Když r. 405 Lysander zničil u Aigospotamů nedbale vedené loďstvo athenské, byly Atheny bez moci.

Porážka
Athen
u Aigospotamů.

Dějepisec Xenofon vypravuje, že té noci, kdy zpráva o porážce stihla do Athen, prý nikdo nespal; bylo se ovšem obávati nejhoršího. Část občanstva chtěla se brániti za hradbami do krajnosti; ale nemajíce potravín byli po 5měsíčním obležení r. 404 přinuceni přijmouti mír, jež jim Sparta přes odpor některých svých spojenců povolila. Atheny musily vydati zbytky loďstva až na 12, zbořiti dlouhé zdi a hradby pirejské a vstoupiti do spolku spartského. Působením Sparty byla také zrušena ústava demokratická a veškera moc vložena prozatím do rukou tří ceti předních občanů.

Mír r. 404.

Kartha-
giňané
a tyrann
Dionysios I.

Poměry na Sicilii. Touže dobou, kdy Sparta zvítězila nad Athenami ovládla veškero Řecko, vznikla také na Sicilii jednotná moc většího rozsahu. Po porážce athenské obrátila se Segesta r. 410 o pomoc do Kartaginy. V boji ukázala se převaha na straně karthaginské. Nespokojenosti z toho použil 25letý Dionysios a zmocnil se r. 406 v Syrakusách tyrannidy. Zprvu byl nucen ponechatí Karthaginským většinu jejich výbojů, ale r. 397 obnovil boj a přinutil je po pětiletém úporném zápase k míru, v němž se musili spokojiti svou dřívější državou v západní části ostrova. Ostatek Sicilie byl sjednocen

pod panstvím Dionysiovým. Potom opanoval Dionysios v l. 391—387 i jižní cíp Itálie a udržel se v tomto panství až do své smrti r. 367.

Sparta v čele veškerého Řecka. Naproti tomu neosvědčila se Sparta jako vůdčí moc v Řecku. Zlepšení, jehož se nadáli někdejší spojenci athenští v poměru k vůdčí obci spolkové, nenastalo. Sparťané vložili do všech důležitějších míst vojenské posádky a zaváděli všude vlády oligarchické. — Domácí poměry ve Spartě samé nebyly utěšené. Veliká část občanstva zchudla a veškeru moc mělo několik rodin, jež obohatily se kořistí válečnou. Rozpor mezi oběma stranami znepokojoval obec každou chvíli a ochromoval ovšem i síly Sparty na venek. To se ukázalo již r. 403 v záležitosti athenské.

Vláda »30 tyranů« v Athenách popudila svou krutostí záhy veškeré občanstvo. Četní občané, kteří násilnostmi vládců byli přinuceni k útěku, počali se shromažďovati v sousedních obcích; r. 403 použili příhodné chvíle a učinili pod vedením Thrasybulovým útok na Atheny. Vojsko oligarchů bylo poraženo, jejich vůdce Kritias padl a v Athenách obnovena demokracie. Sparťané zakročili sice, ale neshoda mezi vůdci Lysandrem a králem Pausaniou II. byla příčinou, že v Athenách ponechán pořádek, jaký byl.

Řekové a Persie. Vzpoura Kyrova. Ještě méně osvědčila se Sparta ve věci týkající se všeho národa, totiž v obraně obcí maloasijských. Rozbroje v říši perské byly Řekům příznivy. R. 405 zemřel král Dareios II. a nastoupil po něm nejstarší jeho syn Artaxerxes II. zvaný od Řeků Mnemon (405—362). Ale jeho bratr Kyros, místopředseda sardský a starý spojenec Sparťanů, vzbouřil se proti němu. Znaje vojenskou zdatnost Řeků, hleděl jich získati co nejvíce do svých služeb. Za války peloponneské stalo se vojenství valné části lidu řemeslem, a tak vstoupilo asi 12.000 Řeků s tichým souhlasem Sparty do služeb Kyrových. Kyros přitřhl bez překážky až do samého středu říše, ale u Kunax nedaleko Babylonu postavil se mu Artaxerxes s vojskem mnohem četnějším (401). Řekové bojovali na levém křídle vítězně, ale Kyros padl a jeho smrtí shroutil se celý podnik. Řečtí žoldníci osaměli v samém středu říše perské, nicméně probili se pod vedením Atheňana Xenofonta k moři (u Trapezuntu) a odtud podél pobřeží až k Hellespontu.

Xenofon popsal toto tažení v díle zvaném Kyru anabasis (Κύρου ἀνάβασις). Podle toho označován bývá pochod Řeků Persií jménem anabasis.

Persie a Řecko až do míru r. 386. Zdar zpátečního tažení řeckých žoldníků dokázal slabost říše perské a byl Sparťanům podnětem, aby vystoupili otevřeně proti ní (399), neboť obce maloasijské dovolá-

Vnitřní ráz
panství
spartského.

Pád
30 tyranů
v Athenách.

Vzpoura
Kyrova.

Bitva
u Kunax
(401)
a návrat
Řeků.

Válka
Sparty
proti Persii
(399—386).

Válka
»korintská«
v Řecku.

Mír
Antalkidův
r. 386.

vály se jejich ochrany. S počátku byla převaha na straně Sparťanů; král Agesilaos pronikl až k Sardám a dobyl tu r. 395 vítězství, ale nespokojenost se spartskou nadvládou v Řecku zmařila tyto úspěchy. Theby, dlouholetý spojenec Sparty, spojily se s Athenami, Korintem, Argem a jinými obcemi proti Spartě a Sparťanům nastala tak válka v Řecku samém (válka korintská). Agesilaos odvolán z Asie, ale ani jeho vojenské úspěchy nezastavily rozkladu moci spartské. Atheňan Konon zřídil z peněz perských loďstvo, s nímž zničil námořní moc spartskou u Knidu (394). Atheňané obnovili potom s přispěním Persie dlouhé zdi a počali si znovu zřizovati moc námořní. Tu vzdala se Sparta rychle výbojů v Asii a jala se vyjednávat s Persií. Její vyslanec Antalkidas umluvil mír (mír Antalkidův čili královský r. 386), k němuž pak přistoupily chtíce nechtíce i ostatní obce řecké. Nejsmutnější podmínkou bylo, že obce maloasijské byly výslovně přiznány Persii. Ve vlastním Řecku měly všechny obce býti svobodné; jenom Atheňanům ponechány ostrovy Lemnos, Imbros a Skyros.

Přehmaty
Sparťanů.

Pelopidas a
Epameinondas.

Porážka
Sparty
u Leukter
(371).

Boj Theb proti převaze spartské. Prospěch z míru Antalkidova měli přece jen Sparťané, neboť šířili pod záminkou provádění a ochrany míru svůj vliv s velikou bezohledností po všem Řecku. Konečně vzepřely se jejich svévoli Theby; r. 379 svrhli tamní demokraté vládu oligarchickou, podporovanou od Sparty. V čele vítězné strany stáli znamenití vůdcové Pelopidas a Epameinondas. Sparťané vytrhli proti nim, ale nezdařený pokus vůdce spartského přepadnouti Piraeus přivedl Atheňany na stranu Thebských. Četné obce ostrovní přidaly se k Athenám a tak založili si Atheňané r. 378 nový námořní spolek, čítající na 70 obcí úplně rovnoprávných. Podobně sdružili i Thebané pod svým vedením obce boiotské. Proti těmto spojeným silám moc Sparty nestačila, i došlo po několikaletém marném boji k vyjednávání na Isthmu (371). S Athenami bylo docíleno brzo shody, ale Thebané opřeli se rozhodně požadavku spartskému, aby rozpustili spolek boiotský. Sparťané odpověděli tažením do Boiotie, ale Epameinondas připravil jim rozhodnou porážku u Leukter. Příčinou vítězství thebského nad přesilou spartskou byla změněná taktika vojenská. Již za války korintské zavedl Atheňan Ifikrates s úspěchem pro své vojsko lehčí zbroj, ale za to delší meče a oštěpy. Epameinondas užil mimo to i nového sestavení šiku; obsadil totiž levé křídlo neobvykle silně a jeho mocným nárazem roztříštil šik nepřátelský.

Úpadek
moci
spartské.

Boje v l. 371—362. Porážka nepřemožených dotud hoplitů spartských stala se Spartě osudnou. Na celém Peloponnesu nastalo hnutí proti ní. Arkádové sjednotili se ve spolkový stát s nově založe-

ným hlavním městem Megalopolí (370); Epameinondas, který přitáhl na pomoc novým spojencům, pobouřil i Messenii a obnovil její samostatnost (369), ano podnikl i útok na Spartu, ovšem bez úspěchu. Theby staly se první mocí v Řecku. Za rozbrojů v Thessalii rozšířil Pelopidas vliv Thebanů i na tuto zemi (368), ano zakročil i v domácích sporech makedonských. Epameinondas šel se dokonce zřizovati loďstvo. Ale všechny tyto rozsáhlé podniky vyčerpaly brzy síly Thebanů. Když r. 364 Pelopidas v Thessalii padl, počala se moc Theb na všech stranách viklati. Epameinondas vypravil se r. 362 znovu na Peloponnes na ochranu tamních spojenců, ale padl v nerozhodné bitvě u Mantineje. Theby pozbyvše obou vůdců, kteří založili jejich moc, musily se vzdáti dosavadní výbojné politiky. Také v ostatním Řecku jevila se taková únava, že válčící obce učinily mezi sebou mír podle skutečného stavu věcí. Jenom Sparťané nepřistoupili k míru. nechťice uznati samostatnosti Messenie; přes to byla pro ně Messenie ztracena na vždy. Ale ani Atheny neudržely si trvale svého spolku v celosti: právě nejmocnější obce spolkové (Rhodos, Kos, Chios, Lesbos, Byzantion a j.) vynutily si po několikaletém odboji, že byly r. 354 ze spolku propuštěny. Atheňanům zbyla pouze Euboja a některé menší ostrovy.

Vzrůst moci thebské.

Bitva u Mantineje a mír r. 362.

Výsledek mnoholetých domácích bojů byl tedy, že žádné obci nepodařilo se sjednotiti Řecka trvale; naopak všechny oslabily navzájem svoje síly tou měrou, že snadno upadly v moc krále makedonského.

Ochablost Řecka.

2. Stav řecké vzdělanosti v době válek domácích (430-350).

Poměry hospodářské. Přese všechny dlouholeté války domácí nebral hospodářský rozkvět Řecka ve 4. století valné újmy. Atheny a Syrakusy udržely se ve svém postavení jako přední obce průmyslové a obchodní. Podle výnosu 2% cla, které se v Piraeu ze všeho přiváženého zboží vybíralo, může se cena zboží toho páčiti ročně na 2000 talentů. Samého obilí přiváželo se ročně na 400.000 hl; dobrá polovice toho pocházela z pontských měst; tím jest zároveň řečeno, čím byla Athenám města při Bosporu a Hellespontu. Měštům maloasijským byl náhradou za ztrátu politické nezávislosti uvolněn obchodní styk s nitrozemím. Nejvíce se povznesl ve 4. stol. Efesos jako východisko cesty do Sard. V průmyslu rozmáhala se velkovýroba a otrocká práce na újmu svobodných živností. Ve velikých dílnách pracovalo až na 120 dělníků; závodů o 20—30 dělnících byl značný počet. Usilovnějším těžením z dolů a přílivem drahého kovu z ciziny (na př. z Persie) klesla cena peněz. Cena obilí se od konce 5. stol. asi do r. 340 téměř zdvojnásobila;

Rozvoj obchodu a průmyslu.

Obchod
peněžní.

podle toho stouply také mzdy dělnické z 3 obolů až drachmy na 1½ až 2½ drachmy. Zvýšený obrat peněžní přinesl s sebou také vývoj bankovníctví. Počátek učinily chrámy se svými poklady; bohatí ukládali si tam přebytky svého jmění a platili poukázkami na jmění chrámové. Koncem 5. stol. zřizovali si také jednotlivci peněžní obchody (τραπεζίται podle stolců, u nichž sedali na náměstí). Proslulý bankéř Pasion na poč. 4. stol. obchodoval s kapitálem 50 talentů.

Obce
průmyslové.

Rozvoj hospodářství peněžního byl příčinou, že v obcích průmyslových a obchodních (hlavně ovšem v Athenách) bohatství se hromadilo u továrníků, obchodníků, bankéřů, a staré statkářské rodiny chudly; možnost různého výtěžku byla však příčinou, že i střední vrstvy žily v poměrném blahobytu. Jinak bylo v obcích zemědělských, méně pokročilých. Tam přišla časem valná část občanstva na mizinu. Výmluvným příkladem je tu Sparta, kde dělením majetku v rodinách velká část občanstva zchudla a nemohouc zapraviti příspěvku ke společným hostinám pozbývala práv občanských. Již ok. r. 370 bylo jenom 1500 plnoprávných občanů, a ztráta Messenie způsobila hned potom nově majetkovou zkázu četných rodin. Jediným východiskem z bídy byla jednotlivci služba vojenská. Přebytek obyvatelstva, který v 8.—6. století vedl k rozsáhlé kolonizaci, uvolňoval se ve 4. stol. řemeslem válečným; Řecko bylo ve 4. stol. nevyčerpatelným zdrojem zoldnéřstva.

Kraje
zemědělské.

Obecní
finance,
zvl. v Athenách.

Finance jednotlivých obcí přicházely za četných válek často z rovnováhy. V Athenách byla obecní pokladna zatížena mimořádnými příspěvky, jež se po válce peloponneské poskytovaly občanům, totiž vedle starších poplatků pro heliasty a členy rady též platem za účast v ekklesii (3 oboly, později 1 drachma) a placením vstupného do divadla chudším občanům (θεωρικόν). Tak se stávalo, že za strannických zápasů bývali zámožní občané odsuzováni k pokutám a do vyhnanství jenom proto, aby se jmění jejich mohlo zabaviti; v Athenách vyskytují se koncem 5. stol. udavači z řemesla (sykofanté). Také jmění chrámové bývalo časem zabíráno, ovšem pode jménem dočasné výpůjčky, k účelům státním. Přes to nebyvalo ve 4. stol. nic neobyčejného, že vojevůdce nedostávaje pro mužstvo platu vydíral, kde se právě dalo, což ovšem bylo účelnému postupu vojenskému nemálo na újmu.

Básnictví.

Literatura. Básnická činnost byla v této době velmi hojná, ale vytvořeno celkem málo znamenitého. Nejvíce bylo pěstěno drama, neboť vedle Athen a Syrakus zřizovala si také četná jiná města divadla; ale z velikého množství dramát měla malá část trvalou cenu. Proto se těšily veliké oblibě kusy starší, jmenovitě Euripidovy. Více nežli tragédie prospívala komedie, líčíc poměry denního veřejného života. Větší pokroky než básnictví činila hudba.

Význam básnické tvorby ve veřejnosti byl zastíněn rozvojem řečnictví. V obcích s demokratickým zřízením vítězil ve veřejném životě, v politických schůzích i před soudem ten, kdo uměl získati davy pro sebe výmluvností. Umění řečnické bylo proto hojně pěstěno a stávalo se jednotlivcům přímo povoláním, buď že vyučovali jiné, buď že sami působili politicky anebo v soudní síni. Ve 4. stol. stalo se zvykem, že strany dávaly před soudem obhajovati svou věc dobrými řečníky. Byli tedy starověcí řečníci učители, politiky a advokáty. Za vynikajícího mistra slohu byl slaven Atheňan *I s o k r a t e s* (436—338). Řečnictví.

Filosofie. Velmi mnoho bylo pracováno v e v ě d á c h. Ve filosofii nastal za války peloponneské obrat. Neuspokojivé výsledky hloubání o původu světa způsobily, že veřejnost odvracela se s nechutí od těchto otázek. Sofisté, zabývající se praktickým vyučováním, obrátili zájem výhradně k člověku, co jest cílem života, jaké jsou meze poznání lidského, jaký jest poměr jednotlivce k ostatnímu světu atd., zajímali se tedy především o otázky e t h i c k é. Ale všechny nauky sofistů zastínil Atheňan Sokrates. Nové dráhy ve filosofii.

S o k r a t e s (470—399), syn řezbářův a sám povoláním řezbář, nezabýval se filosofii odborně, ale přemýšlel mnoho o záhadách životních a přiváděl své názory k platnosti nahodilými rozmluvami se známými i neznámými při rozličných příležitostech. Znenáhla skupil se kolem něho kruh oddaných ctitelů, k němuž náleželi mladí lidé různých stavů, mezi nimi také *Alkibiades* a *Kritias*. Sokrates vycházel od týchž předpokladů jako sofisté, ale stavěl své výsledky přímo proti jejich učení, že člověku není možno smysly svými postihnouti neklamné pravdy, a potíral je vlastní jich zbraní, totiž řečnickým uměním vyvozovati z daných praemiss logicky' správný závěrek. Prohlásil, že člověku jest možno proniknouti k podstatě věcí, když uvědomí si náležitě pojem každé věci přesnou definicí. Za nejvyšší předmět poznání kladl ctnost, totiž znalost a konání dobra. Dobro jest možno poznati; jest to souhrn všeho, co člověku jest užitečné, ale ne člověku jednomu, nýbrž lidstvu jako celku. Toto konání dobra jest příkazem svrchované bytosti rozumové, jejíž bytí dovozoval odtud, že pořádek světový předpokládá nutně jakéhosi původce. O poměru této bytosti k bohům se nevysslovil, třeba že jsoucnost bohů uznával. Sokrates (470 – 399).

Ačkoli Sokrates uváděl vlastně vědu ve smír s názory náboženskými tehdy platnými, přece neušel pronásledování. Široká veřejnost athenská, jsouc vůbec zaujata nenávistí proti filosofii, nerozeznávala jeho činnosti od sofistů; Aristofanes uváděl jej v posměch komedií »Oblaky«. Sokrates způsobil si také četné nepřátele svou přímostí a odporem proti demokracii. A tak byl r. 399 obžalován, že kazí mládež — ukazovalo se

při tom na Alkibiada a Kritiu — a poněvadž si i před heliaji vedl směle, byl odsouzen k smrti (399).

Žáci Sokratovi. Sokrates sám nenapsal ničeho; i známe jeho učení jenom ze spisů dvou jeho žáků, filosofa Platona a dějepisce Xenofonta. Žáci Sokratovi pojali učení mistrovo namnoze jednostranně. Tak na př. zdůraznil *Antisthenes* (440—366) Sokratův životní cíl, ctnost, do té míry, že zavrhoval všechny radosti a zvyklosti životní, pokud nejsou k životu nevyhnutelný, jakožto zbytečné. Jeho stoupenci, *kynikové* (zvaní tak podle gymnasia *Kynosarges*) pohrdali přepiátě a okázale vším pohodlím, chodili ošuměle, nedbali společenských zvyků a pod. Nejvíce v tom proslul *Diogenes* ze Sinopy (404—323).

Učení Platonovo. Plně pojali učení Sokratovo jediný *Platon* (427—347), ale bu- doval na jeho základech dále a snažil se uvésti je v souhlas s otázkami o původu světa. V tomto směru přijímá Platon vedle světa skutečného ještě i svět nadpřirozený. Pojmy, jež Sokrates hleděl pro každou věc určitě vymeziti, nejsou podle Platona pouhé abstrakce, odvozené z věcí skutečných, nýbrž bytují opravdu ve světě nadhvězdném; tam má tedy každá představa pozemská, ať jest jakákoli (strom, dům, nábytek, město, špatnost, krása, škaredost atd.), svůj pravzor (*ἰδέα*). Největší idea jest idea dobra. Svět povstal tím způsobem, že stvořitel (*δημιουργός*) vtělil tyto ideje v látku. Naše poznávání světa vnějšího děje se potom tak, že duše si při pohledu na určité předměty skutečné vzpomíná na jejich pravzory, jež poznala před svým vtělením.

Život Platonův. Platon vedl život velmi pohnutý. Po smrti Sokratově opustil Atheny a zdržoval se v různých zemích, v Kyreně, Egyptě, v jižní Itálii a na Sicilii, ale konec života strávil v Athenách, kde založil v sadě Akademii filosofickou školu. Zabýval se, jak podstata tehdejší filosofie nesla s sebou, také astro- nomii, matematikou, přírodními i politickými vědami. Jeho četné spisy, v nichž uložil své učení, mají formu rozmluv (dialogů). Platonovy filoso- fické názory byly pak dále vzdělávány od jeho stoupců (*škola akade- mická*) a měly po všechny pozdější časy veliký vliv na soustavy různých vynikajících myslitelů; ovšem právě nejlepší žák Platonův Aristoteles dal se směrem zcela jiným.

Astronomie. **Ostatní vědy.** V astronomii pronikla ve 4. stol. obecně představa o kulatosti země; *Archytas* Tarentský (430—348) učinil první pokus určití její objem (odhadoval jej na 400.000 stadií = 74.000 *km*). Naproti tomu neujalo se pythagorejské učení o pohybu země. *Eudoxos* Knidský (ok. 408—356) prohlásil, že země stojí nehybně a kolem ní otáčejí se tělesa nebeská v soustředných sférách. — Řešení otázek hvězdářských podporovaly pokroky *matematiky*, nájme *geometrie*. Od konce 5. stol. soustřeďuje se badání mathematické kolem tří proslulých úkolů: kvadratury kruhu (a kuželoseček), trisekce úhlu a zdvojení kostky (problém delský). Nejlepší řešení úlohy delské podal *Menaichmos* průsekem dvou parabol.

Mathe- matika.

Vědu l é k a ř s k o u přivedl k velkému rozkvětu H i p p o k r a t e s z K o a (asi 460—377 ?). Jeho názory staly se základem vědy lékařské na mnoho set let. Lékařství.

Z řeckých d ě j e p i s c ů této doby vyniká nejvíce Atheňan X e n o f o n († 362), žák Sokratův. Vedle vzpomínek na Sokrata zůstavil po sobě řadu prací dějepisných, z nichž nejdůležitější jsou Hellenika (dějiny řecké 411—362) a Anabasis. — O dějinách východních psal K t e s s i a s, který v l. 415—398 byl lékařem při dvoře perském; pravdu od pověstí rozlišoval ještě méně nežli Herodot. Dějepisectví.

Pokrok vzdělanosti řecké jeví se nejenom z vylíčených výsledků činnosti literární, nýbrž ještě více tím, že ve 4. stol. počalo vzdělání pronikati značnější měrou i do širších vrstev, třeba že vyšší vyučování zůstávalo napořád věcí soukromou. Přes všechny časté války se krutost válečná mírnila. Surové nakládání s poraženým nepřítelem (jako na př. na Sicilii r. 413) náleželo ve 4. století k výjimkám. Zajatcům se skoro vždy povoloval výkup. Celkový stav vzdělanosti.

Umění. V umění výtvarném byla vzorem veliká díla století 5., ale technická dovednost se zdokonalila. Střediskem zůstávaly Atheny; pracovalo se tu ovšem z velké části pro cizí zákazníky. Ze s t a v e b c h r á m o v ý c h této doby zasluhují zmínky chrám v Akragantě z r. 406 a nový nádherný chrám Artemidin v Efesu, vystavěný ok. 350 na místě staršího, který r. 356 vyhořel. Vedle chrámu docházejí většího významu také s t a v b y s v ě t s k é. Záliba v umění dramatickém vedla k stavbě četných divadel (vynikalo na př. divadlo v Epidauru). Také monarchické vlády tehdejší přispěly k rozvoji architektury. Proslulé byly palácové stavby makedonského krále Archelaa (413—399) v Pelle a tyranna Dionysia v Syrakusách, jakož i náhrobek, který vdova po karském satrapovi Mausolovi dala ok. r. 350 svému manželu zříditi v Haliċarnassu («mausoleum»). Stavby chrámové.

K rozvoji s o c h a ř s t v í přispěl zvyk, který se počal ujímati v obcích řeckých, že se stavěly zasloužilým mužům pomníky na veřejných místech. Vedle toho skýtaly ovšem i náboženské zájmy hojně práce, ale v rázu těchto výtvorů jeví se již změněný duch doby. Sochy bohů neprojevují už bytosti nadpřirozené; jsou to postavy čistě lidské s pouhým jménem toho neb onoho boha. Nejslavnější sochaři této doby jsou S k o p a s (Achilleus a Thetis, Niobe) a P r a x i t e l e s (Afrodite Knidská, Hermes nesoucí malého Dionysa, Eros a Satyr, Apollon Sauroktonos = zabíjející ještěrku a j. Obr. 27.). Ve velikém množství prací té doby bylo ovšem mnoho výtvorů čistě řemeslných. Sochařství

Největší pokroky učinilo m a l í ř s t v í. Výzdoba chrámů a paláců skýtala umělcům rozsáhlé pole činnosti, ale malíři tvořili též hojně Malířství.

Zeuxis a Parrhasios.

samostatné obrazy na dřevěných deskách. Vynikající malíři této doby jsou **Z e u x i s** z Herakleje (420—380) a **P a r r h a s i o s** z Efesu. Zeuxis vyzdobil freskami palác Archelaův; maloval výjevy z mythologie a z pověstí, ale také genrové obrázky. Parrhasios volil náměty převahou z mythologie; zdokonalil prý užívání světla a stínu. Z děl těchto mistrů nezachovalo se nic; o vývoji malířství můžeme opětně souditi jenom z maleb na vésách.

Umělecký průmysl.

Ve výrobě v á s ovládl ve 4. stol. nový způsob. Na místě vás s červenými figurami a černým pozadím vešly v oblibu t. zv. lekythy, štíhlé nádoby s tenkým krkem z bílé hlíny a vyzdobené obrazy polychromickými. Vyráběly se nejvíce v Athenách, vedle toho i v Tarentě. Také jiné obory průmyslové, rytí drahých kamenů, zlatnictví, ražení mincí, projevují snažení umělecké.

III. Řecko pod vedením Makedonie. Podmanění východu.

1. Sjednocení Řecka Filipem II.

Nedostatek politické jednoty.

Rozháranost Recka a počátky Makedonie. Politický i kulturní život Řeků soustřeďoval se až do 4. stol. př. Kr. — nehledíme-li ke koloniím — především v obcích na pobřeží egejském. Při všem vynikajícím rozvoji nepodařilo se jim uvésti Řecka v jednotu politickou, která by národu umožnila rozvinouti své síly také na venek. Všechny pokusy toho druhu měly ten jediný účinek, že obce tyto vyčerpaly se až k politické malomocnosti. Bylo proto pro národ řecký svrchovaně důležité, že právě v době tohoto obecného rozkladu počali se hlásiti k politickému životu kmenové, kteří až dotud stáli mimo ostatní vývoj, a to právě kmenové, u nichž se udržela vláda královská. Čeho nesvedla aristokracie, demokracie a ostatní formy republikánské, provedla lehce vyspělá monarchie.

Epirus.

Ve 4. stol. sjednotili se kmenové e p i r š t í ve volnou jednotu pod náčelnictvím knížat kmene Molossů. Mnohem větší význam pro Řeky měl vývoj M a k e d o n i e. Králové makedonští rozšířili v 7. a 6. stol. své panství z údolí Haliakmonu do dolního poříčí Axia (Vardaru) až ke Strymonu a úrodný tento kraj stal se pak jádrem jejich panství. Obyvatelstvo skládalo se z bojovné šlechty a svobodného lidu selského. Četné kolonie řecké založené na pobřeží zdržovaly politický význam země, ale sblížovaly ji za to s kulturními pokroky ostatních Řeků. Koncem 5. stol. přivedl král A r c h e l a o s (413—399) svoji zemi hojnými styky s Řeky na dráhu všestranného pokroku. Euripides, Zeuxis a jiní vý-

Starší dějiny Makedonie.

znamní mužové žili nějaký čas při jeho dvoře. Rozbroje, které po smrti Archelaově nastaly v rodině královské, zastavily na čas kulturní vývoj země, a vpády loupeživých kmenů illyrských i thrackých ochromily její moc politickou. Ale Makedonii dostalo se v pravém okamžiku vladaře, který její přirozené bohatství a nevyčerpanou dotud sílu národní přivedl na pravou cestu. R. 359 zmocnil se vlády Filip II., nejmladší syn krále Amynty II.

Filip II. a rozbroje v Řecku. Král Filip byl za doby rozbrojů o trůn vzat na čas od Pelopidy jako rukojmí do Theb (v. str. 93). Poznal tedy Řecku na vlastní oči a těžil z toho poznání. Především zbavil Makedonii loupeživých Illyrů a Thraků, dobyl r. 357 Amfipole a obsadil hory Pangajské, bohaté zlatem. Založil tam město Filippoi a měl odtud hojné důchody. Podle nabytých zkušeností zřídil si pak válečnou moc, jaké nebylo nikde v Řecku. Jádrem pěchoty byla falanx, sevřený šik mužů ozbrojených kopími 5—6 metrů dlouhými, jež zadní řady kladli na ramena předních tak, že celek tvořil jedinou nerozbornou hmotu. K tomu měl dobrou jízdu z makedonských rytířů, kdežto obce řecké jízdy neměly. Bohaté lesy makedonské dávaly mu hojně dříví na loďstvo.

Rozbroje v Řecku poskytly Filipovi záhy příležitosti, aby tam uplatnil převahu svých zbraní. Thebané obžalovali na shromáždění amfiktyonů Foky, že si přivlastnili půdu náležející chrámu delfskému. Přes odpor Athen a Sparty byla vyhlášena Fokům »svatá válka« (355) a Thebané a Thessalové ujali se provedení rozsudku. Fokové, ocitnuvše se v nejhorší tísní, obsadili Delfy a zmocnili se k velikému pohoršení obcí řeckých pokladu chrámového. Potom najali veliké vojsko námezdné, porazili Thebany a vtrhli do Thessalie. Ohrožení Thessalové obrátili se o pomoc do Makedonie. Filip porazil r. 353 Foky a osvobozená Thessalie se mu poddala.

Zápas Athen s Makedonií. Vzrůst moci Filipovy vzbudil veliké obavy u obcí, jejichž zájmy byly jím nejdříve ohroženy. Byly to Atheny, které již od vzetí Amfipole (357) vedly s Filipem válku na pobřeží thrackém, ač bez náležitého důrazu, a pak obce na Chalkidice, v čele jich Olynthos. Olynthští vstoupili r. 349 ve spolek s Atheňany, ale tím uspíšili jenom svoji záhubu. Filip podmanil postupně všechny obce chalkidické a dobyl r. 348 konečně i Olyntha, jež srovnal se zemí. Pomoc athenská nedošla v čas. Pád Olyntha způsobil veliké pobouření v Athenách. Mladý řečník Demosthenes (nar. ok. r. 384) naléhal již od r. 351 se vším úsilím na ráznější boj proti Filipovi. Ale zubožené finance athenské znemožňovaly každé větší napětí sil; nad to vzbouřila se r. 348 Euboja. Nezbyvalo nežli nakloniti se k míru, jehož si ostatně přál také Filip. A tak se stalo, že r. 346 byl ujednán mír

Filip II.
(359—336).

»Svatá
válka«
v Řecku.

Atheny a
Olynthos.

Demosthenes.

Mír
Filokratův
(346).
Zkáza Foků.

Filokratův (podle předního vyslance athenského) podle stavu, jaký právě byl. Sám Demosthenes byl v poselstvu, jež mír ujednalo.

Vliv
Makedonie
v Řecku.

Tak uvolnil si Filip ruce v boji proti Fokům. Jakmile poklad delfský došel, byla jim další obrana nemožná a Filip přinutil je r. 346 ve spolku s Thebany k úplnému poddání. Fokové byli rozsídleni do otevřených dědin, zbaveni místa v amfiktyonii a jejich dva hlasy přiřčeny Makedonii, jež byla tak pojata do národního svazku hellenského. Filip podmanil si potom kmeny thracké a založil tam r. 341 město Filippopolis (Plovdiv). Úspěchy Makedonie působily v Řecku mocným dojmem; četné obce řecké, jmenovitě na Peloponnesu, vstoupily ve spolek s Filipem, ba počaly se již ozývati v Řecku hlasy (na př. staříčků Isokrates; viz str. 95), aby Makedonie sjednotila obce řecké v boj proti odvěkému nepříteli perskému. Myšlenka všeřecké jednoty, která dávno už se uplatnila v životě duševním, razila si cestu i v politice.

Činnost
Demosthe-
nova.

Na největší odpor narážel rostoucí vliv Makedonie u demokracie athenské. Její vůdce Demosthenes zahájil po míru z r. 346 urputný boj proti zastancům smíru s Makedonií: Filokratovi, řečníku Aischinovi a j., vině je z újatnosti a ze zrady spáchané na národní věci, ovšem s nevelikým zdarem. Když pak šíření moci makedonské při Propontidě vedlo r. 341 k novému nepřátelství Athen s Filipem, zasazoval se raději o spolek s Persií. Jeho působením byly ovšem zreformovány také finance athenské, odstraněno theorikon a jinaké rozdělení peněz nemajetným občanům, aspoň za války, a získáni četní spojenci.

Druhá
»svatá«
válka.

Sjednocení Řecka Filipem II. Ale politický rozvrat Řecka byl příliš veliký, aby úsilí prostého jednotlivce mohlo jeho důsledky zastaviti. R. 339 obžalováno bylo na sjezdě amfiktyonů z malicherných strannických zájmů město Amfissa, že zabralo pozemky zasvěcené Apollonovi (druhá svatá válka). Přes odpor athenských a thebských posílů bylo uloženo Filipovi, aby potrestal obviněnou obec. Filip přitřhl do středního Řecka a obsadil důležitou Elateiu. Tu spojili se přičiněním Demosthenovým Thebané s Atheňany a postavili silné vojsko k ochraně středního Řecka. Ale Filip zvítězil v srpnu 338 u Chaironeje a zlomil veškeren odpor. Thebám bylo přijmouti makedonskou posádku; Atheňanům povolen mír s podmínkou, že vstoupí ve spolek s Makedonií. Také obce peloponneské mimo Spartu musily se poddati. Nové poměry politické došly výrazu na obecném sjezdu v Korintě (koncem 338), kde prohlášen byl spolek všech obcí řeckých pod vůdcovstvím Makedonie. Do míst zvláště důležitých byla vložena makedonská posádka.

Bitva u
Chaironeje
(338).

Sjezd
v Korintě.

Řecký národ byl po prvé sjednocen politicky. Jest pravda, že jednotlivé obce zbaveny byly svobody, a to i obce slavné mi-

nulosti, a že nadvláda makedonská byla také jinak nevýhodna pro Řeky; ale veliké politické i kulturní úspěchy živlu řeckého v době nejbliže příští ukázaly, oč větší byl proti zmíněným ztrátám zisk z politické jednoty.

2. Výboj krajin asijských.

Říše perská a Egypt ve 4. stol. Předním úkolem nové hegemonie řecké byl podle obecného přesvědčení boj proti starému nepříteli Řeků, proti říši perské. Veliký rozsah této říše nevážil již dávno u Řeků nic. Proti kvetoucím drobným obcím řeckým byla říše perská těleso sice ohromné, ale bez života, jehož trvání umožňovala pouze kulturní ztrnulost a netečnost podmaněných národů. Klesající moc králů byla příčinou častých odbojů, ale nebyly to projevy uvědomělé touhy národů po samostatném životě, nýbrž namnoze podniky vedené ctižádostivými zájmy satrapů. Jenom jedna země tvoří tu výjimku — E g y p t. Egyptané snášeli panství perské od prvopočátku s nevolí, i podařilo se jim po několika nezdařených pokusech skutečně r. 414 svrhnutí nenáviděné jho. Země požívala pak po dva věky lidské úplné samostatnosti pod vládou dynastie 29. a 30. Teprve král A r t a x e r x e s III. Ochos (362—338) porobil Egypt opět r. 344 a zastrašil zemi nelidskými ukrutnostmi. V boji tom byli na obou stranách jádrem vojska řečtí žoldnéři. Dobytí Egypta byl poslední válečný úspěch říše perské. Právě v době, kdy se sjednocené Řecko hotovilo k útoku, rozrývaly Persii spory o trůn, v nichž na konec zvítězil r. 335 D a r e i o s III. Kodomannos, člen poboční větve rodu královského.

Slabost říše perské.

Egypt samostatným 414—344.

Nastoupení Alexandra Vel. Makedonské tažení do Persie zdrželo se neočekávanou událostí; když už část vojska stála na půdě asijské, byl Filip II. úkladně zavražděn. V Makedonii nastal z toho zmatek a v Řecku chystala se strana protimakedonská těžiti z příhodného okamžiku. Ale zoletý syn Filipův A l è x a n d r o s, zajistiv si panství doma, vtrhl do Řecka tak rychle, že obce nejspíše dosud přichystány k odporu obnovily na s j e z d ě v K o r i n t ě dřívější spolek. Alexander obrátil se pak ještě proti severním kmenům thrackým, aby zabezpečil říši i na té straně, a pronikl až k Dunaji. Klamná zpráva, že tam v boji zahynul, způsobila nové hnutí v Řecku. Thebané vypudili makedonskou posádku, Atheňané chystali se návodem Demosthenovým k boji. Avšak Alexander přitřhl opět s nečekanou rychlostí, dobyl Theb a rozbořil je (335). Zkáza Theb zastrašila Řeky tak, že všechen odpor utichl a král mohl pomýšleti na výpravu do Persie.

Smrt Filipa II. (336).

Alexander a Řekové 336—4.

Výboj
Malé Asie.

Tažení do říše perské. Alexander, zůstaviv správu Makedonie Antipatrovi, vypravil se na jaře 334 asi s 30.000 pěšimi a 4500 jezdci přes Hellespont do Malé Asie. Vojenským rádcem mladého krále byl zkušený vojevůdce Parmenion, a jemu sluší vlastně přičísti veliká vítězství nad Peršany. Satrapové maloasijské postavili se na odpor nad řekou Granikem, ale byli poraženi. Za to mělo perské loďstvo, jemuž velel Řek Memnon, číselnou převahu. Alexander táhl proto nejdříve na jih, aby si zajistil pobřeží. Řecké obce přidávaly se k němu. Potom teprve obrátil se k východu a přitáhl bez odporu z jara 333 do Kilikie. Memnon pokusil se opanovati ostrovy egejské, ale dobýváje Mytileny zemřel na velikou škodu věci perské; loďstvo jeho odplulo potom do přístavů syrských.

Dareios III.
poražen
u Issu (333).

Zatím sebral Dareios III. veliké vojsko a vypravil se sám proti nepříteli. Postupoval vojensky obratně, ale v bitvě u Issu (na podzim 333) zvítězilo válečné umění řecké. Dareioův tábor i vlastní jeho rodina dostala se do moci krále makedonského. Alexander nepřijal nabízeného míru a táhl na jih. Města fenická a ostrov Kypr poddávala se bez boje. Jenom Tyros bránil se houževnatě, ale po 7 měsících podlehl a byl zbořen (v čci. 332). Potom vzdalo se Alexandrovi také loďstvo perské. V Egyptě vítali Alexandra jako osvoboditele; v oase Ammonově pozdravili jej kněží jako syna Ammonova a tedy jako zákonitého panovníka. Alexander založil při západním rameni nilském nové město Alexandrii, a zesíliv své vojsko z dobytých krajin i z domova, vydal se poč. r. 331 na další tažení.

Alexander
v Egyptě.

Bitva u
Gaugamel
(331).

Postup do vnitra říše perské byl spojen s nesnázelemi mnohem většími než dotud. S vážnějším odporem setkal se však Alexander až nedaleko zřícenin ninivských, kde se mu Dareios postavil (u vesnice Gaugamel) s brannou mocí svých zemí východních. I tentokrát zvítězil vojenský výcvik nad přesilou nepřátel. Dareios dal se na útěk do stepí iranských. Země nejstarší kultury, Babylon, Susy, vzdaly se bez boje s veškerým svým bohatstvím. Odtud vtrhl Alexander do vlastní Persidy, dobyl Persepole a ukořistil tam ohromné poklady králů perských (prý 120.000 talentů). Tam také dovolil po prvé svému vojsku pleniti jako v zemi nepřátelské. Na jaře r. 330 vtrhl pak bez boje do Egbatan. Odtud poslal pomocné sbory řeckých obcí domů a nahradil je žoldněři. Dareios prchaje snažil se marně sebrati nové vojsko. Vlastní jeho satrapové vzbouřili se proti němu a jejich vůdce Bessos dal na zprávu, že vojsko Alexandrovo se blíží, nešťastného krále zavraždit.

Konec
Dareioův.

Alexander pánem říše perské. Smrtí Dareiovou byl výboj říše perské v podstatě ukončen, bylo třeba pomýšleti na vhodnou orga-

n i s a c i dobyté državy. Alexander snažil se, aby nové panství přiléhalo co nejvíce k dotavadním řádům. Ponechal rozdělení na satrapie i s jejich dotavadními povinnostmi; řecké obce byly prosty poplatků. Jenom vojenská správa říše byla nově upravena. Také dvorské zvyky přizpůsoboval Alexander názorům svých nových poddaných a vyžadoval i od svých Makedonů, aby dbali perských řádů etiketních, jež přikazovaly božskou poctu pro krále. Z toho vzrůstala se nespokojenost ve vojsku, které by bylo nejraději pokládalo dobyté země za kořist válečnou. Když Alexander postoupil na zimu r. 330 do vnitra Iranu, objevilo se mezi důstojníky spiknutí, v něž zapleten byl i Parmenionův syn F i l o t a s. Alexander použil toho, aby se zbavil nepohodlného vojevůdce, jemuž byl zavázán za všechna vítězství.

Organisace
dobytých
krajín.

Nespokojenost vojska.

Na jaře r. 329 vypravil se Alexander s částí vojska do krajín na sever od Iranu. Tam zajal Bessa a dal jej popraviti, pronikl potom až k J a x a r t u (Syr Darja) a založil tam město Alexandria Eschate (Chodžend). Tam pojal také za manželku R o x a n u, zajatou dceru satrapy bakterského. Projevy nespokojenosti vojska se opakovaly, avšak Alexander potlačoval krutými tresty každý odpor. Zabezpečiv si severní kraje, rozhodl se proniknouti ještě dále na východ, nežli sahala stará říše perská, d o I n d i e. Indie byla Řekům známa jenom ze vzdálených pověstí jako země báječného bohatství a téměř pohádkových poměrů. Výboj těchto krajů ležících na samém konci známého světa a obestřených rouškou tajemnosti měl korunovati dobovatelskou slávu Alexandrovu.

Cíl
výpravy.

Dějiny Indie až do 4. stol. př. Kr.

Obyvatelstvo a řády politické. Původní obyvatelstvo Indie bylo pletí tmavé (Dravidové), ale bylo záhy zatlačeno novými přistěhovalci. Ok. r. 2000 př. Kr. pronikli do Pendžabu arejští I n d o v é, zabrali ve staletých tuhých bojích nízinu Hindustanskou, část Dekhanu a pronikli v 6. stol. i na Ceylon. Dravidové byli od nich částečně porobeni, ale v nepřístupných horách Dekhanu uhájili si nezávislost. Indové nedospěli nikdy k jednotě politické, tvořili vždy mnoho drobných panství, jejichž vzájemný poměr ovšem býval v různých dobách různý. Za stálých bojů s domorodci vytvořila se mocná šlechta; zvláštní pak vývoj náboženských názorů dal vznik mocnému duchovenstvu. Podmanění domorodci byli porobeni úplně. Společenské toto rozvrstvení obyvatelstva vžilo se časem tak pevně, že toho není nikde jinde příkladu. Třídy obyvatelstva staly se uzavřenými k a s t a m i, jichž naprosto nebylo možno překročiti. Nejvyšší co do hodnosti byli brahmani (kněží), po nich šlechta (kšatryové), k níž počítal se i král, prostý lid (vajsjové)

Indové a
Dravidové.

Kasty.

a porobení domorodci (sudrové). Ostatní Dravidové, pokud nevešli v společenskou jednotu říší indských, sluli čandalové (pariové) a byli ve svrchovaném opovržení. Péči brahmanů uvedeny byly tyto kruté řady v přímou souvislost s náboženstvím.

**Brahma-
nismus.**

Poměry náboženské. Nejstarší náboženství Indů záleželo ve ctění rozličných sil přírodních (I n d r a, bůh slunce, V a r u n a, bůh oblohy, A g n i, bůh ohně atd.), ale v Indii vyvinula se z něho znenáhla úcta jediného boha B r a h m y, prazdroje a prapůvodu všech věcí. Monotheistický tento názor došel však plného uznání a pochopení (asi v 8. až 6. stol. př. Kr.) pouze mezi třídami vzdělanými; v obecném lidu žilo dále mnohobožství a jmenovitě bohové V i š n u a Š i v a nabyli časem veliké vážnosti. Rozdělení lidu na kasty mělo podle učení kněží původ v Brahmovi. Duše žila po smrti, ale jenom ctnostný člověk mohl dojít posmrtného cíle, totiž spojení s Brahmou; duše hříšníků musily se za trest po smrti znovu vtělit v kasty nižší anebo i do těl zvířecích a očistiti se tam novým bohu libým životem.

**Budd-
hismus.**

Ponuré tyto nauky, které znemožňovaly jednotlivci povznést se za života podle schopností, nebyly přijímány bez odporu. Odchylné názory, které se ozývaly proti učení brahmanů, došly konečně žádoucího ucelení v nauce, již v 6. stol. př. Kr. hlásal prorok B u d d h a (asi 560—480), původně královský princ z říše Magadhá při dol. toku Gangu. Buddha zavrhl kastovnictví a hlásal rovnost všech lidí. Život vezdejší jest nepřetržitá řada útrap a bolestí, jimž nelze uniknouti ani smrtí, neboť Buddha uznával stěhování duší. Jenom ten, kdo zničí v sobě veškeru lásku k životu, potlačí v sobě všechny žádosti a vášně a pohřízí se tak ve stav naprosté duševní odumřelosti (nirvanam), dojde pravé blaženosti. Poněvadž pak stavu toho se mohou přirozeně dopracovati jen málokteří, mají si lidé navzájem svůj osud zmírňovati milosrdenstvím, trpělivostí a láskou.

**Rozšíření
buddhismu.**

Krásná tato nauka nacházela hojně přívrženců a byla zejména v době Alexandrově na postupu, až došla v 3. stol. př. Kr. převahy nad brahmanstvím. Ale zároveň brala zkázu vnitřní. Ačkoli Buddha sám neuznával bohů, byl později sám od svých stoupenců prohlášen za boha a učení jeho všelikými příměsky znešvařeno; nejčistší se dochovalo na Ceylonu. V pozdějších stoletích vzchopili se brahmani k tuhému boji proti buddhismu a vytiskli jej (asi v 6. stol. po Kr.) z Indie skoro úplně; za to rozšířil se do Číny, Japanu a Zadní Indie tak, že nyní má na 600 mill. vyznavačů.

**Jazyk,
písmo
a literatura.**

Vzdělanost. Nejstarší literární plody Indů jsou rozličné zpěvy náboženské a bohoslužebné, které byly později sebrány v knihy t. zv.

V é d. Jazyk těchto zpěvů nazývá se s a n s k r i t. Nejstarší zachované písemní památky jsou ze 4. stol. př. Kr. Jsou psány písmem hláskovým, částečně slabičným. Vzniklo-li toto písmo u Indů samostatným předchozím vývojem, či bylo-li v základě svém přejato od Semitů předasijských, není dosud zjištěno. Indové psali na listech palmových, kožích, deskách dřevěných i kovových a pod. Staré zpěvy hrdinské byly někdy v 6.—2. stol. př. Kr. sloučeny ve dva veliké epické celky, M a h a b h a r a t a m a R a m a j a n a m. Do této doby patří také počátek hojné literatury pohádkové. Pověsti nahrazovaly Indům dějepis, pro jehož přesné záznamy neměli porozumění.

U m ě n í v ý t v a r n é vzniklo teprve v l i v e m b u d d h i s m u. Brahmská bohoslužba neznala chrámů. Teprve když buddhisté jali se zřizovati chrámy a sochy Buddhovy, uznali také brahmani za dobré získávati lid větší nádherou bohoslužebnou a stavbami chrámů. Památky zachované jsou však teprve z doby po Alexandrovi.

Umění.

Veliké přírodní bohatství indické lákalo ode dávna národy západní. Kupci babylonští přicházeli již v nejstarších dobách do země a přiváželi odtud koření a jiné plodiny, drahé kamení a pod. Válečnou výpravu do Indie podnikl D a r e i o s, ale bez velkého zdaru. Tak stály věci, když Alexander přitáhl se svým vojskem.

Styky
s národy
západními.

A l e x a n d r o v o t a ž e n í d o I n d i e a k o n e c j e h o v l á d y.

Výprava indická. Alexander zůstavil část vojska v Baktrii a vydal se v létě 327 na pochod údolím řeky Kabulu. Nejbližší říše indická ležela mezi Indskými přítoky Hydaspem (Džihlán) a Akesinem (Čináb); vládl jí král P o r o s. Alexander porazil jeho vojsko přes to, že Řekové se tu po prvé setkali s válečnými slony, a přiměl jej k uznání svrchovanosti (326). Na dalším postupu nejevily se sice známky většího odporu se strany Indů, ale vojsko trpělo mnoho nezvyklým podnebím a jinými nesnázi a vzepřelo se na konec dalšímu pochodu do vzdálených neznámých krajín. Alexander byl nucen povoliti a obrátil se při řece Hyfasi (Bias) na zpáteční pochod směrem jižním k ústí Indu. Část vojska plavila se po lodech, jež zbudovány byly na řece Hydaspu. Na příhodných místech byly zakládány stanice a města. Od ústí Indu táhl pak Alexander za nesmírných nesnází pustinami jihoiranskými a přitřhl na podzim 325 k zálivu perskému, kamž zatím připlulo také loďstvo.

Říše
Porova.

Návrat.

Poslední činy Alexandrovy. Vrátil se v pravý čas, neboť přehmaty jeho správců a různé jiné nepořádky vyvolaly obecnou nespoko-

Alexander
jako
organisátor.

jenost. Alexander zavedl rychle zase pořádek a pracoval horlivě o přiměřeném vybudování své říše. Zavedl jednotnou minci, podporoval sňatky svých důstojníků s Peršankami, přijímal domorodce do vojska a hleděl vůbec, aby všichni poddaní jeho rozsáhlé říše splynuli tmelem řecké vzdělanosti. Při tom bylo mu ovšem stále krotiti nespokojenosti svého vojska, jež se tím jaksi cítilo odstrkováno. Jeho neklidný duch zabýval se novými výbojnými plány, především proti Arabii; ale v červnu 323 zastihla jej nenadále smrt. Námahy na vojenských taženích a nezřízený život podryly jeho zdraví v mladém věku 33 let.

3. Nové útvary politické a vzdělanost té doby.

Správa říše
po smrti
Ale-
xandrově.

Rozklad říše Alexandrovou. Smrtí Alexandrovou bylo veliké dílo jeho ohroženo v samých základech. Světové jeho říši, založené na převaze ducha řeckého nad východem, bylo třeba, aby byla pevnou rukou dále řízena ve směru, jak počal její zakladatel. Avšak Alexander neměl schopného nástupce. Teprve po jeho smrti narodil se Roxaně syn *Alexandros* (IV.). Po vůli vojska, jemuž za nejasných těchto poměrů připadla rozhodující moc, prohlášen byl pohrobek králem spolu se slabomyslným bratrem Alexandrovým *Filipem Arrhidaiem*. Správcem říše stal se velitel osobní stráže *Perdikkas*. Přední vojevůdcové dostali správu nejdůležitějších provincií: *Ptolemaios* Egypt, *Lysimachos* Thrakii, *Antigonos* Frygii a pod.; *Antipater* zůstal správcem Makedonie.

Odboj
Řeků.

Největší naděje vzbudila smrt Alexandrova v Řecku. Demosthenes nabyl opět předního vlivu v rodné obci; Atheňané, Aitolové a jiné obce řecké spojily se k boji proti panství Makedonskému. Když však po některých úspěších na souši bylo athenské loďstvo zničeno u ostrova *Amorgu*, padla hlavní opora, na níž dosud moc Athen se zakládala; Atheňanům nezbývalo v září 322 nežli poddati se *Antipatrovi* a přijmouti makedonskou posádku do Munychie. Vůdcové odporu byli popraveni aneb vypuzeni. Demosthenes ušel pochopům jen dobrovolnou smrtí na útěku. To byl vlastní konec samostatnosti athenské. Aitoly uchránily úplného pokoření rozbroje, jež zatím nastaly mezi předními vůdci makedonskými.

Přední
voje-
vůdcové
pány říše.

Diadochové. Když zemřeli *Perdikkas* (321) a *Antipatros* (319), snažili se všichni přední vůdcové vojenští, aby uchvátili co nejvíce moci pro sebe. Vládu v celé říši chtěl na sebe strhnouti *Antigonos*, ale proti tomu vzepřel se v Makedonii *Kassandros*, syn *Antipatrův*, *Ptolemaios* v Egyptě a *Seleukos*, náměstek babylonský. Tyto

spory byly vneseny také do rodiny královské a měly posléze v zápětí násilný konec všech jejích členů (do r. 309). Když už nebylo zákoni-
tého dědice trůnu, prohlásil se r. 306 králem sám Antigonos; ale také jeho protivníci přijali ve svých územích titul královský a učinili všem jeho snahám konec vítězstvím u Ipsu (301), kde Antigonos padl.

Bitva u Ipsu
(301).

Bitva u Ipsu rozhodla o osudu říše Alexandrovny. Na udržení jednoty nebylo pomýšlení, neboť každý z nových vládců, jež Řekové zvali *diadochy*, držel se pevně ve svém panství. A tak rozdrobila se říše Alexandra Vel. na tři větší státní celky, jejichž meze ovšem dlouho byly neustáleny. Byla to 1. Makedonie s Řeckem, kde po smrti Kassandrově (297) nastaly dlouholeté boje o trůn, až na konec ty kraje ovládl r. 278 vnuk Antigonův Antigonos (Gonatas), 2. Egypt, kde vládl Ptolemaios, a 3. říše syrská, obsahující krajiny asijské, jež ovládal Seleukos.

Nové státy.

Počátky hellenismu na východě. Mnohem trvalejší byly kulturní účinky díla Alexandrova. Celý východ otevřel se podnikavosti živlu řeckého. Dávalo-li se až dotud množství Řeků pro nedostatek obživy na řemeslo vojenské, nastalo nyní rozsáhlé *stěhování* do nových provincií. I v této věci ukázal cestu Alexander zakládaje všude na východě četné vojenské i tržní osady. Diadochové následující ho v tom založili v Malé Asii, Syrii, Egyptě, Mesopotamii i dále na východě množství řeckých měst, která byla netoliko oporou novým vládcům, nýbrž i středisky nového kulturního života. Z nich nabyly vedle egyptské Alexandrie největšího významu: Antiochie při ústí Orontu (zal. 300), Ptolemais (Ake) ve Fenicii, Seleukeia nad Eufratem a Seleukeia nad Tigridem. Také v Makedonii byla tehdy zakládána nová města, Kassandreia, Thessalonike (r. 315) a j. Do nových osad hrnuly se zpousty řeckých vystěhovalců, vojenští vysloužilci podělováni byli pozemky na venkově; a tak rozlil se živel řecký po celém východě. Řečtina (dialekt attický) stala se všude řečí úřední, také zřízení a správa obcí byla upravena podle vzoru řeckého. Osídlení řecké bylo ovšem čím dále k východu slabší a také na západě byli řečtí přistěhovalci, jak přirozeno, jenom menšinou mezi obyvatelstvem domácím (i v městech), ale řecká řeč a vzdělanost ovládly všechen veřejný život. Nastává doba *hellenismu*. Nové útvary politické nedospěly hned k samostatnému kulturnímu významu. Vlastní Řecko bylo střediskem veškerého duševního života ještě dlouho potom, když nemělo už samostatnosti politické. Jmenovitě ve vědeckém snažení zůstávaly zatím Atheny místem předním. Působili tu filosofové Aristoteles, Epikuros, Zenon, jejichž nauky staly se základem vědeckého myšlení dlouhých dob pozdějších.

Stěhování
Řeků na
východ.

Nová města.

Šíření
vzdělanosti
řecké.

Řecká vzdělanost z doby makedonské.

Literatura. Z literárních plodů této doby vynikají díla vědecká daleko nad tvorbu básnickou. První místo má tu filosofie, jejímž nejslavnějším zástupcem je Aristoteles.

Život
Aristo-
telův.

Aristoteles (* 384 ve Stageiře) pocházel z rodiny lékařské a přišel r. 367 do Athen, kde byl žákem Platonovým. Od r. 342 byl na krátko vychovatelem Alexandra Vel., ale neměl naň zvláštního vlivu. R. 335 vrátil se do Athen a založil tam školu v gymnasiu zvaném Lykeion. Za války proti Makedonii odešel r. 322 z Athen a zemřel t. r. v Chalkidě.

Učení
Aristo-
telovo.

Aristoteles byl největší učenec starého věku, obsáhl všechno současné vědění a vykonal ve všech oborech věci znamenité. Ve vlastní filosofii odchýlil se od Platona. Nepokládá pojmů (ideje) za skutečné bytosti, nýbrž pouze za formu, v níž se látka k určitému účelu vtělí pohybem; prapůvod tohoto pohybu sluší hledati v nejvyšší ze všech forem, jež bytuje jako čistá forma bez látky, a to je bůh. Aristoteles tedy zmírnil Platonův dualismus světa duševního a hmotného, ale nevybavil se z něho. Pramenem veškerého poznání je pozorování a zkušenost (empirie); z jednotlivých zjevů dobíráme se pak úsudkem obecných pojmů. V přírodním názoru přijímá Aristoteles Empedoklovy 4 živly, připojil k nim však živel pátý (quinta essentia), nejdokonalejší: aether, z něhož jsou tělesa nebeská. V astronomii přidržuje se názoru geocentrického. Aristoteles snesl s pomocí svých žáků všechny tehdejší poznatky vědecké a zpracoval je s pílí podivuhodnou soustavně podle určitých oborů. Jeho podnětem počíná se dřívější obecné vědění (filosofie) třídit v určité obory vědecké. K některým vědám (logice, poetice) položil vlastně on teprve základy. Dílo Aristotelovo jako snůška veškeré řecké učenosti bylo střednímu věku vrcholem všeho vědění a základem všeho myšlení tehdejšího.

Soustava
věd.

Skepti-
cismus.

Za diadochů odvracelo se filosofické hloubání opět nedůvěřivě od vědeckého zkoumání přírody. Průkopníkem tohoto skepticismu byl Pyrrhon z Elidy (360—270), který učil, že o podstatě věcí nemůžeme ničeho zvědět, a že veškeren náš život záleží pouze v pocitech smyslových každého jednotlivce. Proto v popředí filosofických soustav této doby stojí opět ethika. Největší vliv na pozdější věky měli Epikuros ze Samu (342—270) a Feničan Zenon z Kitia na Kypru (333—262). Oba založili si školy v Athenách.

Epikuros.

Epikuros vychází od stanoviska demokritovského. Jako všechna tělesa, skládá se i duše z atomů, které se při smrti rozplynou; není tedy života ani odplaty po smrti. Bohové sice jsou, ale žijí mimo svět a nestarají se oň. V životě jest jenom jedině nepodmíněné zlo, bolest, a je-

diné dobro, rozkoš, ale ne rozkoš smyslná, nýbrž duševní klid, který jest údělem ctnostného života. — Z e n o n pokusil se jako Sokrates a Platon, aby smířil víru s vědou. Jeho nauka jest vlastně soustava theologická. Veškeren svět řídí bůh a stvořil jej pro člověka; co lidé mají za bohy, jsou jenom nižší bytosti. Mravní život záleží v bezpodmínečné odevzdání do vůle boží a v konání ctnosti, která není jako u Epikura cestou k blaženosti, nýbrž vlastním účelem života. Zenon učil v athenské stoi (str. 85), odtud sluli jeho přívrženci stoikové.

Zenon
a stoikové.

Vedle filosofie zasluhuje v této době zvláštní zmínky dějepisectví. E f o r o s K y m s k ý (nar. ok. r. 380) vypsál po prvé všechny dějiny řecké od stěhování dorského, všimaje si také poměrů zeměpisných. Dovedl své dílo až do obležení Perintha Filipem II. r. 340. Znamenitým líčením vyniká T h e o p o m p o s z Chia (nar. 380), žák Isokratův. Pokračoval v díle Thukydidově od r. 410 a vypsál zejména sjednocení Řecka Filipem. Ze zlomků, jež se zachovaly, je patrné, že byl dobrý psycholog a přísný posuzovatel osobností.

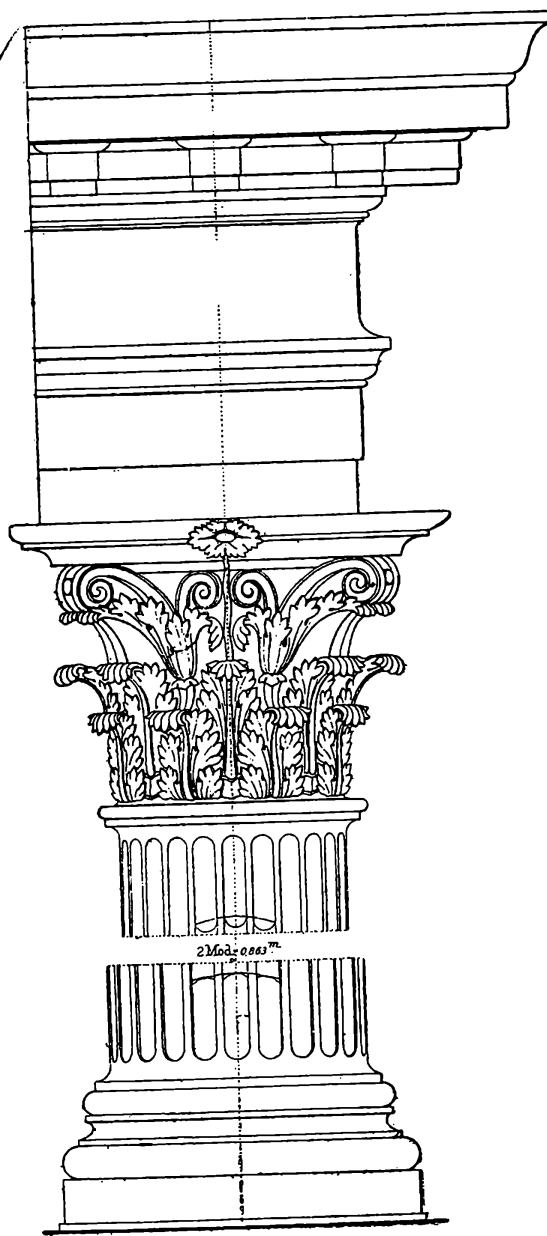
Dějepisci.

Básnická síla Řeků v této době mizí. Trvalého významu jsou pouze plody t. zv. mladší komedie attické, jež líčí s oblibou výjevy a povahy ze současného života nepolitického a libuje si v umělé osnově dějové. Předním zástupcem je M e n a n d r o s (342—291).

Mladší
komedie.

Umění. Umělecká činnost z doby konce samostatnosti řecké jest dovršením předchozího vývoje. V stavitelství vytvořil se nový sloh korintský, rozdílný ovšem málo od ionského. Nejpatrnějším znakem jeho jest hlavice zdobená listy akanthovými. (Obr. 11.) V tomto slohu zbudován byl r. 335 v Athenách okrouhlý chrámek, známý pod jménem pomníku Lysikratova.

Sloh
korintský.

Obr. 11. Sloup korintský.

- Plastika a malířství doby Alexandra Vel. honosí se dvěma slavnými jmény. Jsou to sochař (vlastně kovolitec) Lysippos a malíř Apelles. Lysippos Sikyonský kvetl v l. 330—315. Tvořil sochy štíhlejší, nežli dotud bylo zvykem, a dbal co nejvíce realistické věrnosti. Z četných (na 1500) prací jeho vynikají sochy Zevovy, Herakleovy, Alexandra Vel. a sochy mladíků, zvláště Apoxyomenos (mladík utírající své tělo). Jeho žák Chares vytvořil proslulou sochu boha Helia na Rhodu, přes 30 m vysokou (koloss rhodský), která po 60 letech byla zničena zemětřesením. Z této doby pochází také proslulý sarkofag »Alexandrův«, zdobený reliefy ze života Alexandrova; jest to jeden z 18 sarkofagů nalezených r. 1887 v Sidoně a chovaných nyní v museu Cařihradském. (Obr. 28.)
- Apelles. V malířství zastínil všechny vrstevníky Apelles z Kolofonu (356—308); na vrchole své tvorby (340—318) žil v Efesu. Jeho obrazy vynikaly ušlechtilostí a neobyčejnou zručností. Jeho nejslavnější dílo bylo Anadyomene (Afrodité vystupující z moře). Zobrazoval rád náměty allegorické (Pomluvu, Závist a j.) a maloval velmi dovedně podobizny. Alexander Vel. prý dával se malovati toliko jemu.

V 3. stol. př. Kr. počal se kulturní život řecký vyvíjeti za podmínek zcela jiných nežli v době úplné samostatnosti obcí řeckých. Poměry, jež nastaly po smrti Alexandra Vel., uvedly také duševní vývoj národa řeckého na nové dráhy

IV. Římské dějiny až do sjednocení Itálie.

1. Republika za stavovských zápasů mezi patricii a plebeji.

- Počátky republiky.** Vypuzení etruské dynastie stalo se pro Řím počátkem nového vývoje. Převrat byl dílem šlechtických rodů (patriciů), a ti strhli pak vládu na sebe. Nejvyšší moc byla vložena do rukou dvou praetorů (název konsulové je pozdější), jimž po boku stál výbor ze šlechty, senát. Praetorové byli voleni na rok, střídali se v úřadě po měsíci a každý z nich měl právo zakročiti proti jednání svého kollegy. Po odstoupení s úřadu byli zodpovědni. Nejvyšší kněžské funkce zůstaly i na dále »králi«, totiž doživotnímu úředníku, zvanému rex sacrorum, ale vrchní řízení veškeré bohoslužby měl pontifex maximus. Ve zvláštních případech, když bylo potřebí jednotného vedení obce, bývala vkládána neobmezená moc do rukou jednoho muže, diktátora, ježž na vyzvání senátu jmenoval konsul. Ale moc diktátorova trvala jenom na čas potřeby, nejdéle 6 měsíců.

Postavení Říma na venek bylo po pádu království velmi těžké. Převa ha E t r u r i e ohrožovala stále jeho svobodu. Podle podání přitáhl král klusijský P o r s e n n a r. 507 na Řím a přinutil jej, aby se podrobil. Jenom zvolna vybavoval se Řím z tohoto područí. Teprve porážka, již námořní moc Etrusků utrpěla r. 474 od spojených Řeků kymských a H i e r o n a syrakusského, měla v zápětí jakousi rovnováhu mezi Etrusky a Latiny. Nebezpečí, které ještě na poč. 5. stol. hrozilo Latinům od Etrurie, bylo příčinou, že se Římu podařilo sjednotiti o b c e l a t i n s k é v trvalý s p o l e k pod svým vedením (prý 493). Vedle Etrusků válčili Římané mnoho také s ostatními sousedy, Volsky (na j.), Herniky (na v.) a Aequy (na sv.). Není jisto, náleželi-li tito kmenové k větvi latinské či sabellské. Hernikové byli brzy přinuceni přistoupiti ke spolku latinskému, ale s Volsky a Aequy měli Římané po celé 5. století četné boje.

Boje
s Etrusky.

Spolek
latinský.

Počátky hnutí plebejského. Se zevním napětím Říma v 5. stol. souvisí vážné převraty vnitřní, jejichž podrobnosti však známe málo. V těžkých oněch bojích bylo třeba povolávati hojnější měrou do zbraně p l e b e j e, drobné to rolnictvo venkovské a řemeslný lid městský (str. 71). Plebejové, kteří až dotud byli úplně pod vládou městských rodů patricijských, počali se u vědomí své důležitosti domáhati lepší úpravy řádů obecních. Jako v obcích řeckých obracely se první jejich snahy proti svévoli úřadů, i vymohli si ok. r. 471 zřízení čtyř plebejských úředníků, zvaných t r i b u n i p l e b i s. Tribunové měli jako zástupcové čtyř městských okrsků, zvaných triby (triby tyto sluší ovšem rozeznávati od starých tří trib, srv. str. 70.), chrániti plebeje proti každému přehmatu úřednímu. Byli voleni ročně v obecných shromážděních plebejů (concilia plebis) a jejich pravomoc vztahovala se pouze na obvod městský. Jim k ruce byli a e d i l o v é, původně strážcové selské svatyně bohyně Cerery, jimž připadl úkol udržovati pořádek mezi plebeji.

Snahy
plebejů.

Tribuni
plebis.

Aedilové.

Tribunové stali se přirozenými vůdci a mluvčími lidu v jeho snahách. Jali se domáhati ústavních změn ve prospěch plebejů a sepsání dotavadních právních zvyklostí, aby napříště libovůle úřadů byla zamezena. Patriciové vzpírali se těmto požadavkům, ale na konec musili povolit v obojím směru. Rozbroje mezi rody patricijskými usnadnily v polovici 5. stol. zdar tehdejších snah plebejských.

Další snahy
plebejů.

Decemvirové. K sepsání zákonů byla r. 451 zřízena komise 10 mužů (decemviri legibus scribundis), již se dostalo na rok 450 mimořádné nejvyšší moci. Konsulové a tribunové nebyli na ten rok voleni. Komise však nezmohla za rok veškeré práce, proto byli r. 450 zvoleni noví decemvirové, ale ti popudili násilným jednáním a panovačnými

Decem-
virové
r. 450 a 449.

Zákony
12 desk.

choutkami lid tou měrou, že nastalo v Římě vzbouření a decemvirové musili ustoupiti (449). Nově zvolení konsulové Marcus Horatius a Lucius Valerius ukončili potom zákonodárné práce a vyvěsili na foru (náměstí římském) soupis zákonů na 12 deskách (*leges duodecimitabularum*). Zákony ty staly se základem všeho dalšího právního vývoje.

Zřízení trib
venkov-
ských.

Změny ústavní. Mnohem důležitější pro vývoj státu římského byly pronikavé změny ve vnitřním zřízení obce, které pravděpodobně souvisí s činností decemvirů, ač pozdější podání římské klade je značně dříve, částečně do doby královské. Především bylo obyvatelstvo římského venkova postaveno politicky na roveň městskému, a pokud bylo v poddanství patricijských statkářů (t. zv. klientové), prohlášeno svobodným. Veškeré území římské dělilo se pak na 21 trib, z nichž 4 byly městské, 17 venkovských, a triby tyto vstoupily na místě dřívějších svazků rodových (kurií). Starému sněmu kuriátnímu zůstaly potom toliko věci náboženské a rodové, a pak právo udíleti nově zvoleným úředníkům imperium, totiž čistě formální úkon, jímž je uváděly v úřad. Moc zákonodárná přešla na shromáždění trib (*comitia tributa*), v nichž ostatně, jmenovitě ve venkovských, patriciové měli pomocí závislých lidí dlouho ještě skutečnou převahu.

Comitia
tributa.

Majetkové
třídy a
centurie.

Zároveň byla nově upravena také povinnost vojenská. Všichni občané, patriciové i plebejové bez rozdílu, byli povinni službou vojenskou podle své majetnosti. Za tím účelem bylo veškeré občanstvo rozděleno na 5 tříd (*classes*) podle toho, měli-li aspoň 20, 15, 10, 5 nebo posléze 2 jugera (jitra) polností. Každá třída stavěla určitý počet setnin (*centurií*), bohatší více, chudší méně. Polovice setnin v každé třídě brána z občanů mladších (od 18 do 45 let), polovice ze starších (do 60 let). Občané nemající ani dvou juger a občané nemajetní (*proletarii*, *capite censi*) sloužili podle potřeby jenom jako lehkooděnci. Také postavení v šiku a výzbroj řídily se majetkem. Občané první třídy stáli v první řadě a musili si ovšem opatřiti výzbroj nejlepší. Nejbohatší patriciové první třídy stavěli šest setnin jízdy. Kolik setnin jinak každá třída původně stavěla, nevíme. Koncem 4. stol. ustálil se počet na 80 + 20 + 20 + 20 + 30 centurií, k tomu přistupovala 1 setnina proletariů, 4 setniny řemeslníků a hudebníků a 18 setnin jízdy. — Šlo-li o válku výbojnou, bývaly centurie svolávány za město na pole Martovo a rozhodovaly hlasováním, má-li se válka vésti čili nic. Každá centurie měla při tom jeden hlas.

Nové úřady. Změnami ve zřízení obce římské vzrostl rozsah obecních záležitostí, což bylo příčinou, že konsulům byly po bok postaveny nové úřady, dva quaestori (r. 447) a dva censoři (443). *Quaestori*

byli původně pouhými pomocníky konsulů v řízení trestním a ve správě pokladny a jmenovali si je konsulové sami; r. 447 stali se samostatnými správci pokladny a voleni pak v komitích tributních. Úřad *censurů* zřízen byl pro soupis a třídění občanstva podle jmění. Soupis takový (*census*) konal se nejdříve vždy po 4, později po 5 letech; tak bývali také voleni censorové, ale neúřadovali po celé čtyřletí nebo pětiletí, nýbrž jenom tak dlouho, až ukončili práce s censem spojené. Později byla doba jejich úřadování stanovena na 18 měsíců. — Po pádu decemvirů byl také počet tribunů rozmnožen na 10 a byli i s aedily postaveni pod ochranu práva posvátného (*sacrosancti*).

Censoři.

Tribunové.

V pozdějším podání římském vypravuje se o převratech za prvních dob republiky dosti mnoho, ale zmateně a v nemožné příčinné a časové souvislosti. Rozdělení občanstva (patriciů i plebejů) na třídy podle majetku přičítá se už králi Serviu Tulliovi okolo r. 550 př. Kr., zřízení trib venkovských položeno na samý počátek republiky. Vznik tribunátu a všechny pozdější události vyzdobeny jsou řadou pověstí. Plebejové byli prý četnými válkami uvedeni do bídy a dluhů, a nemohouce se dovolati pomoci, vytrhli prý r. 494, když se vraceli z války s Volsky, v plné zbroji na blízký pahorek »Svatou horu« (*prima secessio plebis in montem sacrum*). Rozvážný Menenius Agrippa přiměl prý je bájkou o žaludku a údech těla lidského k návratu a patriciové povolili jim úřad tribunů. Ale mladý patricij Gnaeus Marcius (*Coriolanus*) snažil se připravit je nezákonnými prostředky o novou vymožnost, i byl od tribunů obžalován a spasil se jen útekem. Uprchl k Volskům a vedl je proti rodnému městu, jež oblehl. Teprve jeho matka Veturia uprosila ho, že odtáhl. — K úřadování druhých decemvirů pojí se pověst o zneuctění Virginie, dcery váženého plebeje Virginia, od předního z decemvirů Appia Claudia. Lid pobouřený Virginiem vystěhoval prý se r. 449 po druhé na Svatou horu (*altera secessio plebis*) a byl upokojen teprve různými ústupky, jež mu vymohli oba noví konsulové.

Pověsti o první době republiky.

Při porušenosti podání římského není ovšem možno vystihnouti skutečný vývoj s plnou jistotou; co nahoře bylo vypravováno, jest tedy pouze přibližně správný obraz pravého stavu věcí.

Zápas plebejův o úřady. Úspěchy, jichž si plebejové dobyli, zabezpečivše si řádné konání práva a zlomivše politické nadprávi patriciů, nestačily předním z plebejů. Nejednen plebej zbohatl zatím tak, že se vyrovnal majetkem patriciům, i zatoužil přirozeně, aby jim byl roven úplně a měl také přístup k úřadům. A tak učinil již r. 445 tribun Gajus Canulejus návrh, aby mezi patricii a plebeji byly dovoleny pravo-
platné sňatky (*pravo con nubia*), čehož před tím nebylo; ostatní tribunové připojili pak požadavek, aby i plebejové mohli býti konsuly. Patriciové svolili, ač neradi, k prvnímu návrhu, ale druhému se rozhodně opřeli. Že však tribunové trvali pevně na svém, shodly se obě strany konečně tak, aby místo konsulů spravovali obec v některých letech vojens-
ští náčelníci s mocí konsulskou (*tribuni militum consulari potestate*). Poněvadž v novém zřízení vojenském nerozhodoval rod, nýbrž majetek, bylo lze i plebejům dojítí této nejvyšší vojenské hodnosti volbou centurií. Senát vyhradil si ovšem právo stanoviti, kdy mají býti

Návrhy Canulejovy.

Tribuni militum cons. potestate.

volení konsulové, kdy tribunové vojenští. Ponejprv byli tribunové voleni r. 438; počet jejich kolísal později mezi 3—8. Ale teprve r. 400 byl skutečně první plebej zvolen za tribuna vojenského.

Plebejové
quaestory.

O něco později (421) vymohli si plebejové přístup ke quaesture, ale první plebej byl zvolen za quaestora teprve r. 409.

Vznik
sněmu
centuriat-
ního.

Comitia centuriata. Ustanovení, že nejvyšší úřad v obci mají občas místo konsulů zastávají vojenští tribunové, zvýšilo politický význam centurií, neboť volily potom netoliko tribuny, nýbrž i konsuly a bývaly svolávány, aby rozhodovaly i o jiných důležitých věcech. Vznikl tak nový sněm (comitia centuriata), který brzy zastínil sněm tributní, ač jinak oba trvaly nadále vedle sebe, dělíce se o zákonodárství a volbu úředníků. Starý sněm kuriatní klesl časem na pouhou formalitu.

2. Vzrůst panství římského.

Válka
s Vejeji
(406—396).

Dobytí Vejí. Ve válkách, které Římané v čele obcí latinských vedli se svými sousedy Volsky, Aequy a Etrusky, počala se koncem 5. stol. jeviti rozhodná převaha na straně Říma. V Etrurii bylo to město Veji, s nímž Římané mnoho válčili s různým zdarem. Moc vejských byla na konec zeslabena tak, že římský diktátor M. Furius Camillus dobyl města po 11letém boji (asi 406—396) a rozbořil je. Území vejské až k jez. Bracciano (lacus Sabatinus) bylo rozděleno římským a latinským občanům. V tom zasáhl do dějin severní a střední Italie nový činitel, Gallové.

Gallové a
kultura,
latěnská.

Gallové. Gallové čili Keltové byli tou dobou vedle Řeků a Italů nejpokročilejší z národů evropských. Rozpínajíce v 1. polovici I. tisíciletí svoji výbojnou sílu na všechny strany (viz str. 45), pokročili zároveň ve hmotné vzdělanosti tou měrou, že asi od r. 400 př. Kr. všude jest u nich patrná větší vospělost proti době hallstattské. Nové toto období kulturní nazývá se dobou latěnskou (Latène v severových. cípu jezera Neufchatelského). K poznání písma a vyššího duševního života nedospěli; náleží tedy i kultura latěnská době předhistorické, jsouc posledním stupněm jejího vývoje v Evropě. — Keltové byli národ bojovný a rytířský. Ale vedle chrabrosti, velkodušnosti a obětavosti měli i špatné vlastnosti; byli marniví, nestálí, ukrutní a náchylní ku zhýrálemu životu. Pro politický vývoj bylo nejosudnější, že neznali kázně ani svornosti. Jejich výbojné podniky byly spíše dobrodružné výpravy jednotlivých kmenů nebo bojovných družin ženoucích se především za:

Povaha
Gallů.

kořistí. Tak se stalo, že přese všechny své veliké vojenské úspěchy nevytvořili nikdy trvalých celků politických a podlehli na konec nadvládě jiných národů.

Galské vpády do Itálie. Koncem 5. stol. počaly se východní kmeny keltské šířiti směrem jižním a východním. Osm kmenů galských, zvláště *Bojové* a *Senonové*, pronikli ok. r. 400 do sev. Itálie, vytiskli odtud Etrusky a usadili se v Popádí mezi Ligury a Venety. Při moři Adriatickém rozšířili se na újmu Umbrů až k Anconě. Odtud podnikali loupežné vpády do končin jižnějších. R. 386 přitáhl galský voj k městu Clusiu. Římané vypravili k nim posly, aby zakročili ve prospěch klusijských, ale poslové prý se účastnili boje na straně obležených. Popuzení Gallové obrátili se proti Římu a připravili svým nezvyklým zjevem římskému vojsku nad říčkou *Allii* takovou porážku, že výročí této bitvy (18. čce — *dies Alliensis*) zůstalo Římanům povždy dnem neblahým. Vojsko i obyvatelstvo římské se rozprchlo tak, že Gallové zpustošili bez překážky Řím, který tenkrát neměl ještě pevných hradeb. Jenom na Capitolu bránila se posádka vedená *Markem Manliem* po několik měsíců, ale musila se na konec přece draze vykoupiti zlatem (prý tisícem liber, tedy asi 1 mill. K).

Náraz Gallů na Etrusky a Umbry.

Bitva nad Allii (386).

Dobytí Říma působilo mocně na tehdejší národy; jest to první událost z dějin římských, které si povšimla veřejnost řecká. Dobu vpádu určují dějepisci řečtí. kladouce ji na týž rok s mírem Antalkidovým. Podání římské radí ji k roku 390. Událost sama byla ovšem zase později vykrášlena mnohými pověstmi. Galský vojevůdce přihodil prý, když se vážilo výkupné, zpupně svůj meč k závaží, řka: *vae victis!* Ale zatím sebral *Camillus* z uprchlíků římských četné vojsko, přepadl vracející se Gally a kořist jim odňal. Jest patrné, že pověstí tou měla se zastříti mrzutá pozdějším věkům skutečnost, že Římané byli tehdy hluboce pokořeni.

Pověsti o vpádu Gallů.

Boje Římanů ve střední Itálii. Přese všechny škody, jež vpád galský Římu přinesl, byla to přece jen náhlá bouře bez trvalých účinků. Římané obnovili rychle své město a jali se brzy zase rázně vystupovati proti sousedům, z nichž někteří ostatně sami utrpěli mnoho vpádem galským. Jmenovitě moc Etrusků byla trvale zlomena. Římané založili hned po odchodu Gallů na území vejském čtyři nové triby. Gallové podnikali nové nájezdy do území římského, ale s účinkem nepoměrně menším nežli po prvé; r. 348 byli s velikými ztrátami odrazeni. V téže době bojovali Římané vítězně s *Volsky*; spolek, který ujednali r. 354 se *Samnity*, umožnil jim podrobiti znenáhla (do r. 332) *Volsky* trvale a přivtěliti jejich území postupně ku své državě jako 4 nové triby. Vážné nebezpečí přinesla Římu r. 340 v z p o u r a dotavadních spojenců, *obcí latinských* (340), ale Římané podrželi v tříletém boji vrch. Spolek latinský byl pak 338 zrušen; obce latinské mimo *Tibur* a *Prae-*

Účinky vpádu galského.

Podrobení Volsků a Latinů.

nebyly zbaveny části svého území a sníženy na stupeň poddaných. K a p u a a jiné obce kampanské vstoupily potom r. 334 s Římany v branný spolek podobného asi rázu, jako byl dříve latinský.

Vzrůst moci
tribunské.

Nové úspěchy plebejů. Rozvoj panství římského na venek provázely opět domácí spory. Zřizováním nových trib vzrostl počet plebejů a za stálých válek rostl také jejich vojenský význam. Tribunové jali se vystupovati směle a útočně. Časem osvojili si právo zatknouti každého, kdo by se jim protivil, ani konsula nevyjímajíc, právo zastaviti (slovem »veto«) nařízení každého úřadu, usnesení komitií, ano později i senátu, když se jim zdálo, že by z něho vzešla škoda plebejům. Mohli také svolávati plebeje k poradám (concilium plebis). Veliká jejich pravomoc byla mírněna odpovědností po úředním roce a také tím, že měli právo veta proti sobě navzájem.

Plebejové
konsuly
(od r. 366).

Cílem snah bohatých plebejů byla úplná rovnost s patricii ve správě obce. Tribunové *Licinius Stolo* a *Sextius Lateranus* obnovili boj o konsulát. Žádajíce, aby se příště nevolili již tribunové vojenští, nýbrž konsulové, a to vždy jeden z plebejů. Svorný postup plebejů přinutil patricie k ústupnosti. *Lateranus* zvolen byl r. 367 prvním plebejským konsulem na rok 366, ale patriciové vyhradili si při tom nové úřady, jež tehdy bylo třeba zříditi. Byl to *praetor*, který r. 366 byl přidán konsulům jako *collega minor* pro soudnictví civilní, a dva *patricijští aedilové*, kteří měli míti na starosti pořádek v městě, zdravotnictví, stavební řád a pod.

Nové
úřady.

Podle podání získali oba tribunové všechny plebeje pro společný postup tím, že zároveň navrhli, aby obecní polnosti nehromadily se v nájmu pouze několika rodin a aby dlužníkům bylo splácení dluhů usnadněno — a že žádali, aby o všech třech návrzích hlasovalo se najednou (*per satum*). Všechno to jest výmysl pozdějších dějepisců.

Rovnost
plebejů
s patricii
v úřadech.

Připuštěním plebejů ke konsulátu byl dlouholetý zápas o rovnoprávnost v Římě v podstatě rozhodnut. Plebejové domohli se potom poměrně rychle, ač ne beze sporů, přístupu také k ostatním úřadům. Nejdéle udrželi si patriciové své výlučné postavení v úkonech bohoslužebných, ale r. 300 byli plebejové (zákonem *Ogulniovým*) připuštěni i do kollegií *augurů* a *pontifiků*. Nepochybně byli v této době někteří plebejové (*conscripti*) přijati také do senátu, což se prý podle podání stalo již na počátku republiky. S počátku neměli týchž práv jako *patres*, ale později, když se senát doplňoval z vysloužilých úředníků, vymizel rozdíl a udržoval se jen v oslovení: *patres conscripti*.

Samnitě,
Lukanové,
Brettiové.

 Kmenové samnitští. Zatím narazili Římané, šíříce svou moc ve střední Itálii, na soupeře stejně silného, bojovný kmen *samnitský*.

S a m n i t é sídlili v divoké horské končině jihovýchodně od Latia a žili jako pastýřské kmeny pod rodovými náčelníky v otevřených dědinách. Jediné středisko městské bylo Bovianum. Chudost domácího kraje podněcovala ode dávna jednotlivé čeledi k výbojnému stěhování do úrodnějších krajín okolních. Tak osadili koncem 5. stol. Kampanii a skoro touže dobou ovládl kmen L u k a n ů krajinu jižně od řeky Silaru, zvanou potom Lukanií. Od Lukanů oddělili se v pol. 4. stol. B r e t t i o v é čili Bruttiové a pronikli až do nejjižnějšího cípu Itálie (Bruttium, nyn. Kalabrie). Řecké osady na pobřeží jižní Itálie upadaly postupně do moci těchto kmenů.

První válka samnitská. S vlastními Samnity stýkali se Římané s počátku přátelsky a r. 354 zajistili si spolkem s nimi převahu nad některými menšími kmeny. Proto jest naprosto nesprávné vypravování pozdějších kronikářů o dvouleté válce mezi Římany a Samnity v l. 343—341. Teprve když Římané rozšířili své území až po hranice Samnia a připojili k svému panství také soukmenovce Samnitů v Kampanii (str. 116.), vznikly u Samnitů obavy. Když posléze Římané uvedli ve svou moc také řeckou kolonii Neapolis, sáhli Samnité ke zbrani (326). Boj trval dlouho, neboť obě strany byly téměř stejně silny. V prvních letech nedařilo se Římanům; r. 321 bylo jejich vojsko zaskočeno v soutěsce Caudijské a přinuceno ku vzdání. Ale potom spojili se s Římany A p u l o v é a L u k a n o v é, tak že Římané se brzy octli ve výhodě. Vystoupili sice proti nim r. 311 také E t r u s k o v é, ale byli po tříletém boji přinuceni k pokoji, načež Římané přivedli Samnity několika vítězstvími do takové tísně, že prosili r. 304 o mír. Bylo jim ponecháno pouze vlastní Samnium a odňat přístup k moři. Vojenská organisace Římanů zvítězila nad hrubou a neukázněnou silou Samnitů.

Římané
a Samnité
do r. 326.

Válka v l.
326—304.

Druhá válka samnitská. Římané podrobili potom úplně A e q u y a přinutili drobné kmeny sabellské, sedící v horách severně od Samnia, ke spolku. Nově získané krajiny zabezpečovali si zakládající vojenské osady po veškeré střední Itálii. Ohrožení Samnité vzchopili se proto r. 298 k novému boji; tentokrát stáli s nimi Lukanové za jedno. Také Etruskové a Gallové senonští postavili se na stranu Samnitů. Řím dostal se na krátko v postavení dosti nebezpečné, ale veliká porážka, již spojenci utrpěli 295 u S e n t i n a (v Umbrii), rozhodla boj ve prospěch Římanův. Samnité bránili se ještě několik let, až je konsul M' C u r i u s (Dentatus) přinutil r. 290 k míru. Zůstali sice podle jména samostatní, ve skutečnosti byli podrobeni Římu. Zároveň s nimi musili se Římu poddati také S a b i n o v é.

Boje
s menšími
kmeny.

Druhá válka
se Samnity.

Římané
pány
střední
Italie.

Vítězstvím nad Samnity stali se Římané pány ve škeré střední Italii. O něco později byli bez větších nesnází podrobeni také Etruskové i Gallové senonští (284). V území Gallů založili Římané kolonii Senu (Sena Gallica). Samostatnost některých drobnějších kmenů nemohla míti pak už dlouhého trvání.

Podmanění jižní Italie. Pokroky Říma vzbudily obavy u kmenů

Válka
s Tarentem
(282—272).

dolnoitalských a u města Tarenta, které si téměř jediné z osad řeckých v jižní Italii udrželo nezkrácenou moc proti domorodcům. Za první války samnitské zřídili si Římané (ok. 311) také válečné loďstvo. Když r. 282 římské lodi pluly do Adriatického moře mimo Tarent, byly od Tarentských přepadeny a dílem i zničeny. Římané odpověděli válkou. K Tarentu přidali se Lukanové, Bruttiové i Samnité, ale síly spojenců na Římany nestačily. Tarentští povolali si tedy na pomoc dobrodružného krále epirského Pyrrha. Pyrrhos snil o založení velikého panství; za rozbrojů v Makedonii pokusil se o tamní trůn, ale byl brzy vypuzen. Vyhověl tedy ochotně vyzvání Tarentských a přitřhl se značným vojskem r. 280 do Italie doufaje, že si podrobí západní končiny tak rychle, jako kdysi Alexander východ. Jeho první podniky byly provázeny úspěchem; porazil Římany ve dvou bitvách, u Herakleje (280) a u Ascula v Apulii (279). Ale zásluhu o tato vítězství měla pouze thessalská jízda a pak sloni, jichž Římané dotud neznali. Jinak měl Pyrrhos takové ztráty (»Pyrrhovo vítězství«), že se odhodlali raději nabídnouti Římanům mír, kdyby upustili od války proti Tarentu a jeho spojencům. Římský konsul C. Fabricius přistoupil na tyto podmínky, ale senát neschválil ujednání, hlavně na přimluvy Kartaginských, kteří nabízeli Římu pomoc, jenom aby Pyrrhos nemohl přispěti Řekům sicilským. Přes to ustal Pyrrhos v boji proti Římanům a odplul r. 278 přece na Sicilii. Ale ani tam nepořídil pro nesvornost obcí sicilských ničeho i vrátil se r. 275 do Italie, kamž jej opět volali jeho tamní spojenci, jsouce tísněni od Římanů. Tentokrát však odrazil M. Curius útok Pyrrhův u Beneventa (275); též záležitosti řecké volaly Pyrrha domů, i odtáhl s většinou vojska z Italie. Tarentští se svými spojenci byli za nedlouho donuceni poddati se nadvládě římské ve formě spolku (272).

Pyrrhos
spojencem
Tarenta.

Zmařené
jednání
o mír.

Vítězství
Římanů
(275).

Římané
pány polo-
ostrova.

Když si potom Římané podmanili ještě některé kmeny ve střední Italii, byl všecek poloostrov od říček Macry a Rubiconu až k úžině Messinské sjednocen pod jejich vedením. Název Italie, který znamenal původně toliko jižní cíp poloostrova, rozšířil se na celý poloostrov. Stát římský povznesl se na světovou velmoc a vstoupil po válce s Pyrrhem v pravidelné diplomatické styky s některými státy řeckými na východě, jmenovitě s Egyptem.

3. Vnitřní stav republiky římské ve 4. a 3. stol. př. Kr.

Poměr Říma k poddaným. Panství římské nad Itálií bylo založeno na různém právním podkladě. Vlastní území římské, na němž seděli plnoprávní občané, bylo postupně rozšířeno (do r. 241) až na 35 trib., obsahujíc území od lesa Ciminského v již. Etrurii až do Kampánie. Dále už potom okrsek Říma nebyl rozšiřován; nově přibylí občané byli přidělováni do některé z 35 trib. Poddaní římská měla různé postavení. Některým obcím dostalo se práva latinského, jako měly Tibur a Praeneste; občan, který tam došel úřadu, nabýval občanství římského. Jiné obce (t. zv. municipia) měly právo římské bez práva hlasovacího (sine suffragio et sine iure honorum), byly tedy poddanými v pravém slova smyslu. Většina Italů měla název spojenců (foederati); měli totiž ve vlastních věcech plnou samosprávu, ale musili sloužit Římu vojensky a nesměli vstupovati ve spolky ani mezi sebou ani s cizími mocnostmi. Jejich poměr k Římu byl u různých obcí různý. Vůbec měli podrobení obyvatelé Itálie právní postavení velmi rozmanité podle zásady: divide et impera.

Občané římské.

Obce latinské.

Municipia.

Spojenci.

Ústavní poměry v Římě. V Římě samém bylo i po plebejském vítězství dosti sporů o pravomoc konsulů a komitií. Odtud vyšel r. 300 zákon konsula M. Valeria (lex Valeria de provocatione), který stanoví, že občan římský odsouzený k smrti anebo k trestu tělesnému má právo odvolati se k sněmu centuriatnímu, ale jenom tehdy, když rozsudek byl vynesen v okrsku městském. Zákona tohoto vážili si v pozdějších dobách vždy jako nejdůležitější výsady občana římského. — Nové nepokoje vznikly r. 287, ale z příčin více sociálních. Zadlužení sedláci domáhali se nepochybně výhodnějšího rozdělení pozemků odňatých Sabinům. Lid vytrhl z Říma na pahorek Janiculus a chystal se k brannému odporu. Diktátor Q. Hortensius upokojil lid a vymohl zákon, jímž snesením plebejského sněmu (concilium plebis) přiznána právní závaznost. Sněm plebejský splynul potom se starými komitiemi tributními, s nimiž měl podobné složení.

Lex Valeria de provocatione.

Vzbouření lidu 287.

Zákon o provokaci klade pozdější podání do dob mnohem starších, do r. 449 nebo 509, ba i do doby krále Tulla Hostilia. Možná, že již před r. 300 byla soudní pravomoc konsulů nějak obmezena, ale právo odvolati se ke komitiím nelze podle ducha dějin římských klásti leč do doby mnohem pozdější, tedy do r. 300, pro nějž mluví zmínka u dějepisce Livia.

Nejvyšší úřady, totiž ty, jež měly svrchovanou moc ve svém oboru, osazovaly se volbami v komitiích jednak centuriatních, jednak tributních. Nazývaly se úřady kurulskými (magistratus curules) úředníci zasedali při slavnostních příležitostech na čestném křesle, zva-

Úřady kurulské.

ném sella curulis. Byli to: konsulové, praetorové a aedilové kurulští (zvaní tak na rozdíl od plebejských). Nižší co do hodnosti byli quaestorové, za to však vzrostla časem velice vážnost i moc censorů. R. 312 přidělil jim zákon *Oviniiů* v právo doplňovati senát a třeba také vylučovati ze senátu; s právem vylučovati nehodné senátory souvisela *censura morum*, totiž dozor na mravní zachovalost senátorů a občanstva vůbec. Vedle toho prováděli obecní stavby a dohlíželi na všechno státní hospodářství.

Rozdíl ústavy římské od demokracií řeckých.

Ráz římské republiky. Přese všechno rozšíření práv občanských na široké vrstvy plebejské lišila se ústava římská naprosto od demokracií řeckých. Komitie mohly býti svolávány a řízeny jenom od úřadu k tomu oprávněného a rozhodovaly pouze o věcech zásadních, jež jim úřady v dorozumění se senátem předkládaly. Jinak měl všechny záležitosti státní, pokud úřadové o nich sami nerozhodovali, v rukou senát. Senát stanovil obecní rozpočet, rokoval předem o návrzích, které měly býti dány komitiím, jednal s cizími vyslanci, stanovil podmínky poraženým, bděl nad státním náboženstvím a nad zachováním zákonů. Úředníkům bylo se v zásadě řídit jeho sneseními (*senatus consulta*). Členové senátu byli doživotní, a poněvadž se časem stalo pravidlem, že byli, pokud možno, vybírání z vysloužilých úředníků, tedy zkušených politiků, zaručoval senát stálost a důslednost politiky, jíž v obcích řeckých nebylo.

Oprava vojenství v 4. stol.

Vojenství. Za četných válek, jež Římané vedli, věnovali přirozeně velikou péči vojenství. Ve 4. stol. př. Kr. (podle podání prý působením Camillovým) byly tu zavedeny důležité změny. Vojsku byl za války vyplácen žold, který se podle potřeby hradil válečnou daní (*tributum*). Branná moc byla rozdělena v pluky (*legiones*) po 30 manipulích a šik neřadil se již podle majetku, nýbrž podle stáří a výcviku. Manipuly byly rozestaveny ve třech řadách (*hastati, principes, triarii*) tak, že mezi nimi byly mezery, a manipuly následující řady stály za mezerami řady přední. Legii doplňovali lehkooděnci (*velites*). — Obyčejně byly stavěny do pole 4 legie, každý konsul měl po dvou; k tomu družily se sbory spojenců.

Zemědělství, průmysl a obchod.

Poměry hospodářské. Základem hospodářského života římského zůstávalo při všem politickém rozvoji zemědělství. Poněvadž rozsah území římského neustále rostl, bylo možno i nejchudším občanům nabývatí pozemků za snadných podmínek. Z té příčiny zůstával průmysl a obchod stále za zemědělstvím. Obchod s cizinou měli v rukou statkáři, ale nevedli ho zpravidla přímo, nýbrž skrze své otroky, propuštěnce a lidi jinak závislé. A zbohatli-li nejmajetný občan obchodem,

zakupoval z nabytého jmění pozemky, neboť práva politická byla založena na majetku pozemkovém. Nebylo tedy v Římě dlouho podmínek, aby mohl vzniknouti zvláštní stav velkých průmyslníků a kapitalistů. Tento stav věcí jevil se také v prostém životě i zámožnějších občanů. Sabinské poselství přicházejíc k M' Curiovi, aby si zajistilo jeho přízeň, zastihlo jej, an si krájí do hrnka řepu k večeři. Teprve na poč. 3. stol. př. Kr. vzrůstá se v nejzámožnějších rodinách přepych (na př. stříbrné stolní náčiní).

Prostý způsob života.

Až do 4. stol. př. Kr. neměli Římané peněz ve vlastním slova smyslu. Užívalo se sice již v 5. stol. př. Kr. kusů mědi, které podle váhy byly brány v ceně určitého kusu dobytka, ale vlastní mince pocházejí teprve z polovice 4. stol.; jest to měděný a s, vážící libru a platicí asi 25 h. Teprve ok. r. 268 př. Kr. zavedli v Římě stříbrnou měnu podle kursu attického. Základem byl denarius, položený na roveň řecké drachmě (tedy asi koruna). Měděný as byl snížen asi na 10 hal. našich peněz a někdejší jeho hodnotu zaujal stříbrný sestertius (semistertius = 2½ nového assu, tedy asi 25 h). Míry a váhy přejali Římané již v nejstarší době od Řeků.

Peníze.

Život duševní. Všecek soukromý i veřejný život římský se nesl směrem praktickým. Básnická tvorba, vědecké hloubání a umělecké snažení leželo mimo potřeby všedního života a neujímalo se tedy dlouho v Římě. Slovesné plody omezovaly se proto na zpěvy bohoslužebné, škádlivé popěvky o veselých svátcích a smuteční písně (nenie) při pohřbech. Pěvci z povolání, kteří při slavnostech obveselovali lid, byli v opovržení. Zpěvů hrdinských nebylo a také dějepisné záznamy byly velmi skrovné. Úřední letopisy, jež měli na starosti pontifikové (annales pontificum), obsahovaly téměř jen seznamy ročně volených úředníků a nehojné zápisky věcné. Teprve pozdější věky snažily se tyto mezery vyplniti různými smyšlenkami.

Nejstarší plody slovesné.

Kalendář římský byl zřízen podle vzoru řeckého. Podání připisuje úpravu jeho už králi Numovi. Základem byl rok měsíční; proto roky o 12 měsících střídaly se s přestupnými o 13 měsících. Ale průměr převyšoval délku skutečného roku; rozdíl ten byl ob čas vyrovnáván dosti nahodile, proto bylo v římském kalendáři za republiky plno zmatků. Rok začínal březnem, teprve od r. 153 př. Kr. lednem.

Kalendář.

Stavby. Prostý život římský nebyl vhodnou půdou ani pro umění výtvarné. Nejstarší chrámy byly zcela prosté malé čtverhranné stavby; soukromé domy byly ze dřeva. Dokonalejší způsob staveb poznali Římané od Etrusků. Ještě ve 4. stol. byl Řím, tak jak byl obnoven po vpádu galském, vlastně veliká vesnice s domky nevzhled-

Prostota starších staveb.

nými a ulicemi nepravdělnými. Teprve od pol. 4. stol. počaly vznikat stavby umělejší, ale praktický Říman dbal nejprve vhodnosti a teprve potom krásy.

Hradby a stoky mské. Řím byl obehán pevnými hradbami, jež pozdější doba připisovala králi Serviu Tulliovi, a opatřen sítí stok, částečně dosud zachovaných, jejichž původ byl podobně přičten už Tarquiniu Priskovi. Stoky tyto (*kloaky*) byly dílem na svou dobu znamenitým. Bylo v nich s úspěchem užito klenby, již Římané poznali u Etrusků, a jež ve stavitelství řeckém nedošla ocenění. Odtud věnovali Římané stále pozornost stavbě vodovodů, hrází, silnic atd. Censor Appius Claudius (312) byl první, který se jal mocí svého úřadu podnikati z obecních důchodů takové užitečné stavby. On vystavěl proslulou silnici **Via Appia.** z Říma do Capuy (via Appia), jež byla potom prodloužena do Tarentu. Vedle těchto velkolepých podniků nemají stavby chrámové v této době valného významu. V plastice byli učitelé Římanův Etruskové; hotovili veliké sochy z bronzu i drobné předměty z hlíny, zlata a mědi. Poč. 3. stol. ujímá se toto umění v Římě. Z r. 296 jest proslulá vlčice kapitolská; o něco později byla postavena na Kapitolu ohromná socha Jovova. Pracovalo ovšem v Římě mnoho umělců řeckých a etruských.

Vlčice kapitolská.

Řecké bájesloví v Římě. **Vliv řecký.** Hojnější styky s Řeky, počínající za války s Pyrrhem, posílily proud řecké vzdělanosti do Říma. Římané seznámili se s řeckou mytologií a počali ji přenášeti do svých náboženských názorů stotožňující svá božstva s řeckými (Jupiter a Zeus, Mars a Ares, Venus a Afrodite a pod.), anebo přejímající božstva řecká (na př. Apollona). Ve vznešených rodinách římských šířila se známost řeči a literatury řecké i řecké způsoby životní. Před válkami punskými pronikala hellenisace do Říma ovšem jenom skrovně.

Život soukromý. V soukromém životě trval svazek rodinný v dávné vážnosti; svazky rodové pozbyly své původní důležitosti, ale význam jejich nezanikl přece zcela a projevoval se na venek ve jménech jednotlivců. Jméno občanů skládalo se ze jména osobního (*praenomen*) a ze jména rodového (*nomen*). Teprve později přistoupilo k tomu v rozvětvených rodech jméno rodinné (*cognomen*) jako třetí. — Jména osobní zkracovala se v písmě ustáleným způsobem: A. = Aulus, C. = Gaius, Cn. = Gnaeus, D. = Decimus, L. = Lucius, M. = Marcus, M' = Manius, P. = Publius, Q. = Quintus, S. = Servius, Sp. = Spurius, T. = Titus, Ti = Tiberius a j.

Rod a rodina.

Dům římský. Podstatnou částí domu římského bývalo atrium, veliká síň osvětlovaná otvorem ve střeše, vlastně tedy nádvoří. Pod otvorem bývala upro-

střed atria nádržka (impluvium), kam stékala voda dešťová. Kolem atria byly rozloženy podle zámožnosti majetníkovy jiné místnosti. — Oděv byl lehký. Vespod nosili Římané t u n i k u, volné roucho, sahající zpravidla po kolena a přepásané uprostřed. Na tuniku oblékali muži t o g u, dlouhý to kus látky přehozený uměle přes tělo, ženy p a l l u. Na nohy obouvali vysoké střevíce, jež uvazovali řeménky; doma nosili trepky nebo sandály. Hlavu nosili zpravidla nekrytou; v 3. stol. zobecnělo u mužů holení.

Oděv.

Přehled.

Říše perská, obsáhnuvši všechny země staré vzdělanosti, pokoušela se o podmanění Řecka evropského. Ale Řekové majíce nad Peršany duševní převahu odrazili výpravy perské (492, 490, 480) stejně jako veliký útok Karthaginců na Sicilii (480) a přešli pak k útoku proti Persii, aby osvobodili Řeky maloasijské. Atheny postavivše se v čelo spolku obcí pobřežních a ostrovních skončily boj s úspěchem r. 448. Řecko té doby vyniká znamenitou vzdělaností, jež dospěla vrcholu v Athenách za doby Periklovy. Vzrůst spolku athenského pozorován byl nelibě ve Spartě, a tak došlo při první nahodilé příležitosti r. 431 k válce mezi oběma prvními obcemi v Řecku (válka peloponneská). Sparťané zvítězili po dlouhém boji r. 404 nad špatně vedenou demokracií athenskou a stali se první mocí v Řecku. — Ale za nové války s Persií (od r. 399) ukázaly se slabé základy jejich panství; některé obce v Řecku pozdvihly se proti nim (Korint, Theby, Atheny), a v míru r. 386 musili se Sparťané vzdáti nadvlády v Řecku, zároveň bylo však panství nad Řeky maloasijskými znovu přiřčeno králi perskému. Boje v Řecku neustaly ani potom. Panství Sparty na Peloponnesu bylo nadobro zničeno od Thebanů, ale Řecko nemělo z těch bojů nijakého prospěchu, a vysílené obce učinily r. 362' mír.

Slabosti této použil rázný král makedonský Filip II. a šířil obratnou politikou svůj vliv v Řecku, až je r. 338 bitvou u Chaironeie přivedl úplně pod svou moc. Jeho syn Alexander Veliký podnikl potom r. 334 v čele Makedonů a Řeků výpravu proti zchátralé říši perské, dobyl jí za krátko a založil světovou monarchii s rázem řeckým. Po jeho smrti (323) rozpadla se jeho říše na několik států — hlavní byly Makedonie (s Řeckem), Egypt a říše syrská — a v nich šířila se řecká řeč a vzdělanost, která zatím dospěla v domovině vysokého stupně dokonalosti jak v literatuře a ve vědě, tak i v umění.

Státům hellenistickým postavil se ve 3. stol. po bok na západě stát římský. Římská republika přetrvavši vítězné útoky cizí (Etrusků.

později Gallů) vyvíjela se uvnitř za stálých vnitřních sporů mezi patricii a plebeji, ale spory ty nerušily jejího rozvoje na venek. Řím postavil se v čelo kmene latinského a podrobil si nejdříve okolní kmeny (v 1. polovici 4. stol.), potom vítězným bojem se Sannity (326—290) Itálii střední, posléze po válce s Tarentem a Pyrrhem epirským (282—272) také Itálii jižní. R. 266 byl celý poloostrov sjednocen pod panstvím Římanů; většina kmenů byla ponechána při domácím zřízení a byli poddáni Římu jako spojenci. Římané měli pak na západě jediného soupeře, stát Karthaginský, a přidružili se jako rovnocenná moc státům řeckým na východě.

ČÁST PÁTÁ.

Doba hellenismu a politické převahy Říma.

(275—30 př. Kr.)

I. Římané v boji o západní Středomoří.

1. První válka punská¹⁾ (264—241).

Opanováním Itálie stali se Římané v e l m o c í. Na západě měli jediného mocného soupeře, s t á t K a r t h a g i n s k ý. Pokud zájmy obou těchto států se neseťkaly přímo, trvalo mezi nimi přátelství, které bylo utvrzeno od r. 348 několika námořními smlouvami. Ještě za války s Pyrrhem stály oba ve spojení (str. 118.). Jakmile však Římané posunuli své panství až k úžině Messinské, počaly se prospěchy křížiti. Cílem výbojné touhy římské stala se pak S i c i l i e jako přirozená součást poloostrova Italského a ještě více jako obilnice, jež v neúrodných letech kryla nedostatek úrody v Itálii. Ale Sicilie ležela ode dávna v okruhu zájmů karthaginských. Západní část patřila jim přímo, o zbytek sváděli dlouholeté boje s osadami řeckými. Proto došlo hned po sjednocení Itálie k boji o ostrov ten a v dalších důsledcích o nadvládu na celém západním středomoří, kterou až dosud měli Karthagiňané. Byl to zápas státu rolnického, jehož síla zakládala se na svobodném obyvatelství selském, se státem obchodně-kapitalistickým, bohatým sice, ale bez přirozené základny širších vrstev svobodného lidu.

Řím
a Karthago.

Příčina a počátek války. Podnět k srážce zavdalo město M e s s a n a. Tam zmocnili se brzy po r. 289 vlády M a m e r t i n i, kampanští žoldníci, kteří před tím byli ve službách bojovného vládce syrakuského

Mamertini
v Messaně.

¹⁾ Římané označovali Karthagiňany jménem P o e n i, odtud adjectivum punicus, punský = karthaginský.

Zakročení Římanů (264). Agathokla (316—289), ale po jeho smrti byli propuštěni. Loupeživost Mamertinů byla příčinou, že se syrakuský král Hieron (r. 269—215) obrátil proti nim a uvedl je do takové tísně, že prosili o pomoc v Karthagině i v Římě. Karthaginské loďstvo, které kotvilo u ostrovů Liparských, vložilo do Messany posádku. Ale také Římané užili, ač ne bez váhání, lákavé příležitosti a vyslali tam konsula Appia Claudia s vojskem (264). Konsul přeplul v létě r. 264 úžinu a vypudil Karthagiňany z Messany. Tím byl dán podnět k první válce punské (264—241).

Postup Římanů na Sicilii.

Římské úspěchy a výprava do Afriky. Římané postupovali rychle; získali na svou stranu Hierona, dobyli r. 262 Akragantu a jali se vypuzovati Karthagince také ze západní Sicilie. Ale to nebylo dobře možno, pokud Karthagiňané vládli mořem. S obvyklou rázností rozhodli se proto Římané zříditi si rozsáhlejší loďstvo, i vystavěli v krátké době 120 lodí. Jejich mužstvu scházel ovšem lepší výcvik lodní; proto dal konsul C. Duilius opatřiti všechny lodi padacími můstky s ostrými zobci, aby jimi loď nepřátelská mohla býti zachycena a vzata od mužstva po můstku na ni se hrnoucího. Zaměnil tedy dosavadní způsob boje, při němž šlo o to, aby loď nepřátelská obratnými pohyby lodními byla probodena a potopena, v boj muže proti muži jako na souši,

Vítězství Myl (260).

v němž Římané byli zběhlejší. A tak se stalo, že Římané dobyli jeho vedením r. 260 u Myl prvního námořního vítězství. Úspěch ten zvýšil jejich odvahu; obsadili Korsiku a odhodlali se napadnouti nepřitele v jeho vlastní zemi.

Výprava do Afriky.

Konsul Atilius Regulus vypravil se r. 256 s vojskem do Afriky, přistal v Klupei a uvedl brzy Karthaginské do takové tísně, že požádali o mír. Ale přepjaté požadavky Regulovy roznítily zmalomyslnělé znovu k odporu. Najali do svých služeb řecké žoldnéře a ti způsobili r. 255 Římanům rozhodnou porážku u TUNET. Regulus byl zajat a zbytky poraženého vojska odpluly z Afriky.

Co se vypravuje o poselství Regulově do Říma a o potomních jeho útrapách v Karthagině, jest pověst bez jádra historického.

Hamilkar Barkas.

Konec války a dobytí Sardinie. Po nezdařilé výpravě africké přestali Římané opět na dobývání Sicilie. Ale přese všechno úsilí nepodařilo se jim opanovati nejzápadnější punské državy Lilybaeum a Drepanon, neboť Karthagiňští udrželi si převahu ve vodách sicilských. K tomu ke všemu obsadil nový vůdce karthaginský Hamilkar Barkas r. 247 horskou tvrz Heirkte u Panorma a činil stálými výpady Římanům těžké škody. Dlouholetým marným bojem vysílily se oba státy tak, že stačil jediný rozhodnější úspěch některé strany, aby válka byla skončena. A úspěchu toho docílili Římané, když si r. 242 z dobro-

volných příspěvků zbudovali nové loďstvo. Konsul *L u t a t i u s C a t u l u s* způsobil s ním Karthagincům u o s t r o v ů *A e g a t s k ý c h* takovou porážku, že nebylo jim možno dále válčiti. Římané, jejichž síly byly na ten čas rovněž vyčerpány, povolili jim mír dosti výhodný. Karthaginští postoupili Římu všechno své území na Sicilii a uvolili se zaplatiti do 20 let 3200 attických talentů (19 mill. K) válečné náhrady (241).

Vítězství
Římanů
r. 242 a mír.

Karthaginu stihlo však ještě jiné pokoření. Cizí žoldníci, kteří měli býti po válce propuštěni, vzbouřili se pro nezaplacenou mzdu. K nim přidalo se libycké domorodé obyvatelstvo a posádky na Sardinii. Jenom s největší námahou zdolal Hamilkar Barkas tuto vzpouru po více než tříletém těžkém boji (238). Sardinští žoldníci povolali na pomoc Římany; ti váhali zprvu, ale potom vypravili přece vojsko na ostrov a počali tak n o v o u v á l k u. Karthaginským nebylo naprosto možno obnoviti boj s Římem i musili si vykoupiti mír odstoupením Sardinie a válečnou náhradou 1200 talentů. Nezapomněli však Římanům nikdy jejich nešetného a sobeckého činu.

Vzpouza
žoldníků
v Kartha-
gině,

Římané
zabrali
Sardinii.

Provincie. Nově dobyté kraje nebyly přivtěleny k římské državě podle dotavadního způsobu; obyvatelé jejich nestali se ani občany ani tak zvanými spojenci. Mimo některá města, jež byla přijata za spojence, byla veškera půda prohlášena zásadně majetkem státu římského, a držitelé musili z ní platiti poplatek i jiné dávky; za to byli ponecháni při svých domácích právních rádech a nebyli bráni k službě válečné. Vrchní správu vedli od r. 227 praetorové ročně tam vysílání, jeden na Sicilii, druhý na Sardinii s Korsikou. Území takto spravované nazývalo se p r o v i n c i í.

Zřízení
dobytých
krajín.

Římské výboje v Illyrii a Popádí. Po válce s Karthagiňou byla pozornost Římanů obrácena na stranu opačnou. V protější *I l l y r i i* utvořilo se volným seskupením kmenů větší panství, jehož středisko bylo u jezera Skaderského. Obyvatelstvo znepokojovalo pobřeží adriatická námořním loupežnictvím. Římané počali proto r. 229 válku proti královně *T e u t ě* a přinutili ji k obmezení plavby po moři a k poplatku (228). Řecké osady na pobřeží illyrském a dalmatském vstoupily do spolku římského. Římané ovládli moře Adriatické.

Boj proti
pirátům
v Illyrii.

Touže dobou nastalo hnutí také mezi *g a l l s k ý m i* kmeny v Popádí. Kmenové předpádští byli znepokojeni, když Římané jali se kolonizovati pohraniční území, i pobouřili všechny kmeny *g a l l s k é* v sev. Itálii, ano i některé kmeny za Alpami a vpadli r. 225 s velikým vojskem do Etrurie. Římané zničivše veškeru jejich moc u *T e l a m o n u* jali se podmaňovati Popádí. Bitvou u *C l a s t i d i a* nad Pádem (222) Gallové byli přinuceni k poddání a Římané zakládali tam kolonie (Mutinu, Cremonu, Placentii). Ale všechny podniky tyto byly zastaveny novými zápletkami s Karthagiňou.

Boj proti
Gallům
v Popádí

2. Druhá válka punská (218—201).

Punské výboje v Hispanii. Karthagiňané hledali si za Sicílii náhrady jinde. Vojevůdce **Hamilkar Barkas** v Hispanii. vypravil se hned po skončené válce s vojskem do Španěl, aby bohatství těchto krajů získal svému městu. Podmanil některé kmeny iberské a těžil hojně ze stříbrných dolů v Sierra Moreně. Když r. 229 padl, ujal se vedení zeť jeho **Hasdrubal** a založil pro spojení s Afrikou opevněný přístav Novou Karthaginu (nyn. Cartagena). Římané, obávající se přílišného vzrůstu svého soupeře, vzali kmeny severošpanělské ve svou ochranu a přiměli **Hasdrubala** ke smlouvě (226), že nepřekročí Ebra. R. 221 byl **Hasdrubal** zavražděn a velení ujal se 26letý syn **Hamilkarův Hannibal**, který náleží k nejznamenitějším vůdcům starověkým. Aby zastavili jeho postup, dali se Římané do spolku s městem Saguntem, ačkoli leželo jižně od Ebra; leč **Hannibal** oblehl r. 219 Sagunt a dobyl ho přes protesty jejich po 8 měsících. Římané žádali zadostučinění v Karthagině, ale tam toužili oplatiti Římanům odnětí Sardinie; i zamítli požadavky římské a přijali vypořádání války s uspokojením.

Hannibalova výprava do Itálie. Římané vyslali jedno vojsko do Španěl, druhé do Afriky. Ale **Hannibal** je předešel. Jsa na válku připraven, zůstavil v Hispanii bratra **Hasdrubala** s částí vojska a překročil z jara r. 218 Pyreneje, aby napadl Itálii se strany pozemní. Byl dobře zpraven o poměrech italských a nadál se podpory od podmaněných kmenů tamních. Římanům nepodařilo se překaziti **Hannibalovi** přechod přes Rhône; **Hannibal** dostal se potom po horských stezkách za velikých nesnází a ztrativ cestou polovici vojska přes Alpy (nejspíše přes Malý Sv. Bernard). Část kmenů galských přidala se hned k němu. Římanům nezbývalo než odvolati oba konsuly od prvotního poslání do severní Itálie; ale **Hannibal** zotaviv se zatím z útrap přechodu odrazil jejich útok (koncem 218). Z jara r. 217 překročil Apenniny a zničil vojsko konsula **C. Flaminia** u jezera Trasimenského. Z toho nastalo v Římě veliké zděšení a **Q. Fabius** jmenován diktátorem. Než **Hannibal** netáhl na Řím, nýbrž podél adriatického pobřeží do jižní Itálie, aby odlákal Římu nejdříve všechny spojence. **Fabius** maje na paměti nehody svých předchůdců nedal se s ním do rozhodné bitvy, nýbrž unavoval jej menšími šarvátkami a překážkami v zásobování. Ale v Římě by se byli rádi nepřítelů co nejdříve zbavili a nechápali opatrného postupu **Fabiova**, jemuž přezděli posměšně **Cunctator**. Proto postavili r. 216 do pole vojsko neobyčejně veliké, 8 legií, a svěřili velení opět konsulům **L. Aemiliu Paullovi** a **M. Terentiu Varronovi**. Ale neprozřetelností a ukvapeností **Varronovou** bylo vojsko římské od **Hannibala** poraženo

Hamilkar
Barkas
v Hispanii.

Hannibal a
počátek
nové války.

Hannibal
táhne přes
Pyreneje
a Alpy.

Hanni-
balova
vítězství
v Itálii.

Q. Fabius
Cunctator.

Porážka
Římanů u
Cann (216).

u Cann v Apulii (v létě 216) a téměř zničeno. Konsul Aemilius Paulus padl. ✓

Hannibal na vrcholu. Neobyčejná tato porážka dolehla těžce na Římany nejenom sama sebou, nýbrž i proto, že spojenci jihoitalští, kteří až dotud odolávali všem nabídkám Hannibalovým, počali kolísati. Kmeny jihoitalské a Capua odpadly k Hannibalovi, jenom obce řecké zůstávaly Římu věrné. Římané napiali veškeré své síly; všechno vedení vzal do svých rukou senát. V Itálii samé obmezili se po dosavadních zkušenostech pouze na obranu, za to však jali se rázně potíratí své protivníky mimo Itálii, aby se Hannibalovi nemohlo odnikud dostatí pomoci. Bylo pro ně výhodou, že převaha námořní byla na jejich straně. A Hannibal potřeboval skutečně pomoci, neboť síly jeho byly přese všechny úspěchy zeslabeny a nestačily k rozhodnému útoku na Řím. Získal sice 216 krále makedonského Filipa III. (221—179) k boji proti Římanům, ale ti zabezpečili se proti novému nepříteli spolkem s Aitolý a o něco později také s pergamským králem Attalem I., tak že válka s Makedonií obmezila se na nepatrné srážky. Větší význam měla pro Hannibala Hispanie se svým bohatstvím; avšak Římané vypravili tam r. 217 vojsko, v jehož čele stáli P. Cornelius Scipio a jeho bratr Gnaeus, a ti zaměstnávali Hasdrubala tak, že nemohl bratrovi pomoci. Ani obrat na Sicílii, kde po smrti krále Hierona (215) Syrakusy se spojily s Karthaginci, nepřinesl Hannibalovi velikých výhod, neboť Římané zakročili tam rázně a dobyli města po dvouletém obležení (212). Při dobytí Syrakus zahynul slavný matematik a fysik Archimedes.

Stav
po bitvě
u Cann.

Spojenci a
boje mimo
Itálii.

Obrat ve prospěch Římanů. A tak počalo se postavení Hannibalovo měniti v jeho neprospěch. Dobył sice ještě několika vítězství nad Římany, zmocnil se r. 212 Tarenta a některých jiných obcí řeckých na jihu, ale r. 211 stihla ho těžká rána pádem Capuy do rukou Římanů. Hannibal marně se snažil zachrániti město pochodem proti Římu (Hannibal ante portas). Kruté potrestání Capuy mělo v zápětí, že odpadlí spojenci římské počali se vraceti na stranu Římanů. Obrat mohl přijíti jenom z Hispanie.

První
úspěchy
Římanů
v Itálii.

Také ve Španělech sklonilo se štěstí válečné konečně trvale na stranu Římanů. Mladý P. Cornelius Scipio, který po smrti otcově a strýcově byl r. 210 pověřen tammím velením, získal domorodce na svou stranu, zmocnil se r. 209 smělym přepadením Nové Karthaginy a porazil r. 208 Hasdrubala u Baeculy (nyn. Bailén). Porazenému Hasdrubalovi podařilo se však uniknouti na sever a dostatí se z jara r. 207 přes Alpy do Itálie. Jeho spojení s Hannibalem mohlo znovu vážně ohroziti

Boje
v Hispanii
a tažení
Hasdrubalovo
do Itálie.

věc římskou, avšak Římanům podařilo se jej r. 207 zaskočiti a zničiti nad řekou *M e t a u r e m*. Hasdrubal sám padl.

Výprava
Scipionova
do Afriky.

Bitva
u Zamy
a mír 201.

Konec války. Bitvou nad Metaurem byla celá válka v podstatě rozhodnuta. Hannibal byl nucen ustoupiti do Bruttia a tam se jen brániti; z Hispanie byli Punové r. 206 vytlačeni úplně. Římané, kteří r. 205 učinili mír s Filipem odstoupivše něco málo ze své illyrské državy, mohli pomýšleti na útok do Afriky. Scipio byl r. 205 zvolen konsulem a vypravil se tam s četným loďstvem (204). S počátku nedařilo se mu valně, ale r. 203 uvedl Karthaginské dvěma porážkami do takové tísně, že povolali Hannibala z Italie domů. Mezi oběma nejslavnějšími vojevůdci té doby došlo r. 202 k rozhodné bitvě u *Z a m y*. Hannibal byl poražen a vysílené Karthagině nezbývalo nežli žádati o mír za podmínek jakýchkoli. V m í r u r. 201 bylo se Karthagiňanům vzdáti všeho mimoafrického území a uznati náčelníka Numidů *M a s i n i s s u*, který v boji podporoval Římany, nezávislým králem Numidie (dn. Alžírsko); vydati válečné loďstvo až na 10 triér a slíbiti, že nepovedou války mimo Afriku vůbec, v Africe jenom, dovolí-li Římané. Válečná náhrada stanovena na 10.000 talentů (60 mill. K) splatných v 50 letech. Vítěznému Scipionovi dostalo se čestného příjmi *A f r i c a n u s*.

Následky
války.

Karthago kleslo na stát významu podřízeného. Římané stali se rozhodující mocí na celém západním středomoří. Území jejich vzrostlo o východní Sicílii a jižní část Španěl, kde byly utvořeny dvě nové provincie. Italie utrpěla válkou mnoho. Ztráty na lidech i na majetku bylo ještě dlouho cítiti; jižní Italie, která byla od r. 216 vlastním bojištěm, byla téměř vylidněna.

Přes to urychlili Římané mír s Karthaginou jenom z té příčiny, aby mohli činně zasáhnouti do poměrů na východě.

II. Založení římské nadvlády na východě.

1. Stav říší hellenistických v 3. století.

Rozklad říší
východních.

Vpád Keltů
do Řecka a
do M. Asie
279.

Úpadek politický. Státy, jež vznikly na troskách říše Alexandra Vel., překročily brzy vrchol své moci politické. Nejklidnější byl poměrně vývoj říše egyptské, k níž v III. stol. náležela i Palestina, část jižního pobřeží maloasijského a některé obce v moři Egejském. *M a k e d o n i e* a ještě větší měrou říše *S e l e u k o v c ů* neměly této vnitřní ucelenosti a zápasily stále se vzpourami a odpady jednotlivých částí. Velikou pohromu přinesl zemím kolem Egejského moře v p á d *K e l t ů* z Podunají r. 279. Keltové zplenili Makedonii a Řecko, obrátili se pak

do Thrakie; odtud přešli částečně do Malé Asie (asi 20.000 lidí), kde usadili se na konec při středním Halysu v krajině po nich nazvané *G a l a t i i*. Vpád keltský působil rozkladně. Makedonie rozháraná bez toho vnitřními spory byla oslabena tak, že nemohla si trvale udržeti nadvládu nad veškerým Řeckem. Atheny, Sparta a jiné kdysi slavné obce řecké byly sice tou dobou naprosto bez moci, za to však nabyli významu kmenové, kteří až do té doby stávali v pozadí, totiž *A i t o l o v é* a *A c h a i o v é*. Aitolové utvořili za rozbrojů diadošských s některými sousedními kmeny branný spolek; v podobný spolek sdružili se r. 280 Achaiové a k nim pak přidaly se četné jiné obce na Peloponnesu. Oba tyto spolky odpíraly úspěšně nadvládě makedonské, ale při tom oslabovaly svoji moc malichernými spory domácími.

Spolky
aitolský a
achajský.

Nejrychleji rozpadala se říše *S e l e u k o v c ů*. Moc panovnická oslabovaná stále rozbroji v rodině královské nebyla s to, aby udržela všechny rozlehlé kraje v celosti. Náměstkové vzdálenějších provincií strhli na sebe brzy všechna práva královská tak, že zbýval již jenom nepatrný krok, aby se prohlásili samostatnými. V Malé Asii urychlil tento rozklad vpád Keltů. Tak vznikly tam v 1. pol. 3. stol. samostatné říše *p e r g a m s k á*, *b i t h y n s k á*, *k a p p a d o c k á* a *p o n t s k á* (na již. pobřeží Černého moře). Také některé řecké obce pobřežní požívaly úplné samostatnosti; nejvýznačnější z nich byl *R h o d o s*. Jmenované říše měly ráz řecký, ale na východě, v Iranu, kamž hellenisace bez toho jenom slabě zasáhla, znamenalo odpadnutí zároveň reakci proti hellenismu. V čelo tohoto hnutí postavil se kočovný kmen *P a r t h ů*. Jeho náčelník *Arsakes* založil si asi r. 248 panství v severním Iranu, a říše ta šířila se zvolna na všechny strany. Syrský král *Antiochos III.* přinutil sice Parthy, aby uznali jeho svrchovanost, a obnovil výpravou r. 212 své panství až do západní Indie, ale účinky této výpravy trvaly pouze na krátko.

Drobení
říše
syrské.

Nové státy
v M. Asii.

Vznik říše
parthské
(ok. 248).

Ráz monarchie. Monarchie ve všech starších i pozdějších útve-
rech hellenistických měla původ vojenský, ale záhy nabyla vlivem do-
mácích názorů na východě *božské posvátnosti*. Již *Alexander Vel.* byl nazván od kněží egyptských synem boha slunce. První diado-
chové byli teprve po své smrti prohlašováni od svých nástupců za bohy,
ale pozdější vládcové asijské a egyptské přijímali božské názvy a vy-
žadovali božské pocty již za živa. Východané, jimž vtělení bohů v člo-
věka bylo zcela běžným názorem, přijímali to jako věc samozřejmou,
ale obyvatelstvo řeckého původu zvykalo tomu jenom zvolna. Přes to
zdomácněla časem i u Řeků (vyjímajíc ovšem kraje evropské) před-
stava o božském původu moci panovnické. Královská moc byla všude
v zásadě neobmezená a při dvoře vládla složitá obřadnost. Králové uží-

Božský
původ
vládců.

Moc
královská.

vali žezla jako odznaku své moci, nosili purpurový oděv a ovíjeli si po perském způsobu hlavu diademem, bílou páskou, jejíž konce splývaly na šíji.

Vlastní
Řecko.

Hospodářské poměry v 3. století. Politický postup řeckého živlu na východ nemohl zůstat bez vážných následků na poli hospodářském. Starší střediska řeckého průmyslu a obchodu, *Atheny*, *Korint*, *Efesos* a nově se k nim družící *Smyrna* měly dotud značnou důležitost, ale vlastní ústředí hospodářského života hellenistických zemí pošunulo se dále na východ, jak bylo zcela přirozeno v době, kdy obchodu řeckému otevřely se daleké kraje východní, jmenovitě bohatá Indie. Vůdčí postavení připadlo tu *Alexandrii*, jež přízní králů egyptských a ještě více výhodnou polohou stala se již v 3. stol. hlavním městem veškerého východu. Králové ptolemejské postavili maják na protější ostrově *Faru*, obnovili průplav z Nilu do Rudého moře a soustředili tam všechn průmysl, obchod i peněžní trh své říše. V *Alexandrii* rozkvetl hojný průmysl (papyrus, sklo, masti, koberce a jiné látky), tam sbíhaly se cesty obchodu světového. Koncem 2. stol. mělo město na půl mill. obyvatelů. Vedle něho vynikala *Antiochie*, pak *Seleukeia* nad *Tigridem*, leč *Alexandrii* se nevyrovnaly. V *Egejském* moři stal se nejdůležitější obchodní stanicí *Rhodos*.

Alexandrie.

Antiochie,
Seleukeia,
Rhodos.

Průmysl v starém Řecku pracoval ponejvíce silami otrockými, v zemích východních mělo převahu placené dělnictvo. Čilý obrat peněžní usnadňovaly četné závody bankovní. Podnikaví jednotlivci hromadili za takých poměrů ve svých rukou veliké bohatství, ale ve velkých městech žilo ovšem také veliké množství chudiny. Vlastní Řecko, pokud nebylo účastno obchodně průmyslového ruchu, chudlo. Nejsmutněji jeví se to ve *Spartě*, která právě ochuzením občanstva klesla s někdejší výše na obec významu nepatrného.

Úpadek
Sparty.

Vliv
kultury východní na
řeckou.

Styky kultury řecké a východní. Největšího významu pro vývoj lidstva nabyla doba hellenistická na poli života duševního. Vzdělanost řecká rozšířila se daleko na východ, řečtina v nářečí attickém stala se řečí světovou. Ale řecký svět nebyl tu pouze dárcem, nýbrž také příjemcem. Země ovládnuté *Alexandrem* byly sídla staré kultury, která přes svůj tehdejší úpadek měla mnohé prvky, jež nezůstaly bez vlivu na vzdělanost řeckou. Bezprostřední styk Řeků se světem východním způsobil vzájemné pronikání názorů, podněcoval k srovnání, hloubání, zdokonalení. Jako si Řekové znenáhla přivykli v státním zřízení myšlenku monarchické, tak přijímali od východanů částečně také jejich názory náboženské, filosofické, vědecké, umělecké, pokud názory ty mohly nějak zúrodniti jejich svět myšlenkový. Snad nejpatrněji jeví se

toto pronikání názorů na poli nábožensko-filosofickém. Četná božstva východní (jako na př. Osiris-Apis = Sarapis v Egyptě nebo fenický Adonis) docházela úcty i u Řeků a Řekové přizpůsobovali své názory o bozích názorům východním (náboženský synkretismus). Výsledkem toho bylo ve vzdělanějších vrstvách uctívání ne bohů jednotlivých, nýbrž božstva vůbec (τὸ θεῶν), tedy jakýsi monotheismus.

Náboženský
synkretismus.

Vzdělanost alexandrijská. Ohniskem veškeré duševní vzdělanosti byla od 3. stol. př. Kr. Alexandrie. Král Ptolemaios I. založil tam v Brucheiu (severových. části města) knihovnu; jeho syn Ptolemaios II. Filadelfos (285—247) rozhojnil ji štědrá podporou a založil při ní také jiné sbírky vědecké, k jejichž opatrování, zkoumání a vykládání povolal nejslavnější učence té doby. Také pozdější panovníci podporovali štědře tyto ústavy a vědecké práce učenců.

Alexandrie
střediskem
duševního
života.

Tažení Alexandrova rozšířila známost povrchu zemského a objevila světu neznámé dotud zjevy přírodní. Touž dobou (ok. 330) podnikl Pytheas z Massilie výzkumnou plavbu do Atlantického oceánu a připlul až do Anglie a k ústí Labe. Nové tyto poznatky došly v Alexandrii pozornosti a zpracování. Eratosthenes Kyrenský (274—196), známý též jako matematik (síta Eratosthenovo) a hvězdář, stal se zakladatelem vědeckého zeměpisu. Obvod zemský vypočetl na 252.000 stadií (přes 44.000 km). Určil také odchylku ekliptiky na 23°45'. Starší o něco Theofrastos z Eresu na Lesbu († ok. 287) napsal základní díla o botanice a mineralogii. V astronomii vyslovil Aristarchos ze Samu po prvé jasně a vědomě zásadu, že středem soustavy sluneční je slunce, ale nad tímto správným názorem zvítězila po něm zase soustava geocentrická. — Veliké pokroky učinila matematika. Eukleides (ok. 300) spořádal dotavadní vědomosti geometrické v soustavný celek (Στοιχεῖα); Archimedes Syrakusský (ok. 280—212), který žil sice na Sicilii, ale studoval v Alexandrii, zdokonalil nauku o kuželosečkách (stanovil plochu parabolického úseku, ellipsy, obvod kruhu), již potom dovršil koncem 3. stol. Apollonios z Pergy. Archimedes učinil též důležité objevy v mechanice a fyzice (Archimedův zákon, šroub).

Pytheas
z Massilie.

Vědy
přírodní a
matematika.

V lékařství vedla anatomie k lepšímu poznání stavby těla lidského. Také chirurgická dovednost se zdokonalila. Na zločincích k smrti odsouzených bývala prý prováděna i vivisekce.

Lékařství.

Rozšířený obzor politický působil na rozvoj dějepisectví. Timaios z Tauromenia na Sicilii (asi v l. 352—256) zavedl do historie počítání podle olympiád. Eratosthenes seřadil události dějin řeckých (počínajíc dobytím Troje, jež kladl do r. 1184 př. Kr.) v jed-

Dějepis.

notnou kostru chronologickou. Tehdy napsali také Chaldej B e r o s s o s (ok. 300) a egyptský kněz M a n e t h o (ok. 320—260) řeckým jazykem rozsáhlá díla o dějinách svých vlastí od dob nejdávnějších.

Filologie. Potřeba, stanoviti správný text starších památek literárních, dala podnět ke vzniku textové kritiky a k rozvoji filologie vůbec.

Knihovna
pergamská.

Atheny a Pergamon. Vedle Alexandrie proslula jako střediska vědeckého snažení ještě dvě města: Pergamon a Atheny. V Pergamu založili králové Attalos I. (241—197) a Eumenes II. (197—159) knihovnu po vzoru alexandrijském. Když pak králové egyptští ze žárlivosti zapověděli vyvážeti papyrus, počalo se v Pergamu psáti na látce z jemných kůží (odtud pergamen). — Atheny slynuły v této době četnými školami filosofickými. Soustavy všech starších i novějších slavných filosofů byly tu zastoupeny školami, ale jejich stoupenci nepovznegli se celkem k samostatnému myšlení a obmezovali se většinou na budování, ucelování a výklad názorů svých mistrů.

Filosofické
školy
v Athenách.

Básnictví. Básnická produkce byla v 3. stol. hojná v oboru epickém, lyrickém i dramatickém, ale plody její neměly ceny trvalé. Nejvíce proslul Theokritos ze Syrakus (v 1. pol. 3. stol.), který žil dlouho v Alexandrii, ale na konec života vrátil se do své otčiny. svými drobnými básněmi ze života pastýřského (obrázky = εἰδύλλια), jimiž se stal zakladatelem idylly. Veliké oblibě těšila se v tomto období prosaická vypravování s dějem smyšleným, tedy jakési romány, jmenovitě cestopisné a dobrodružné.

Idylla.

Výstavnost
měst.

Umění. Umění výtvarnému otevřelo se rozsáhlé pole a nové dráhy v nově zakládaných městech. Nová tato města byla stavěna na způsob našich moderních podle pravidelného plánu, s přímými ulicemi, křižujícími se v pravém úhlu, s umělými stokami a vodovody. Na okrasu byly jim nádherné paláce a chrámy, náměstí zdobená sloupovím, pěkné zahrady a parky. Chrám y byly budovány větší nežli v dobách starších, sloh korintský došel teprve v této době obecné obliby. Na východě, jmenovitě v Egyptě, připojují se k slohům řeckým i prvky domácího umění (na př. obelisky). Proslulou stavbou byl maják na ostrově Faru naproti Alexandrii. V monarchických sídlech vynikaly ovšem největší nádhrou paláce královské. Ale také v svobodných obcích měli větší péči o veřejné stavby světské. Úřední místnost archonta basilea v Athenách (βασιλική), veliká čtverhranná síň, stala se vzorem pro stavby podobného účelu.

Chrám y
a paláce.

Vynikající
díla
sochařská.

Hojného zaměstnání docházely plastika a malířství. Na obětní dary do vynikajících svatyní (olympijské, delfské a j.) a na

výzdobu náměstí, parků, síní bylo třeba nebývalého množství soch. Mnohdy to byly ovšem práce řemeslné, ale jsou z této doby i výtvořiny vynikající, na př. Nike Samothracká (z r. 306) s pěkným zobrazením vlajícího oděvu, Hera Ludovisi, Apollo Belvederský; pak sochy umírajícího zápasníka a Galla usmrcujícího svoji ženu a sebe, zhotovené na paměť vítězství pergamského krále Attala I. nad Gally (r. 241). Atheny, Rhodos a Pergamon jsou v 3. stol. hlavní sídla tohoto umění. Plody této doby jeví snahu po největší realistické věrnosti, zobrazování těla lidského, podporováno jsouc pokroky anatomie, jest mistrné.

M a l í ř s t v í rozvíjelo se vlastně teprve v této době k úplné samostatnosti. Pro veliké obrazy tabulové, jež byly určeny k ozdobě stěn, byly vedle výjevů mythologických voleny s oblibou náměty historické, a koncem 3. stol. pokročil vývoj v tom směru, že na obraze představujícím nějaký výjev mythologický stává se znenáhla pozadí věcí hlavní, zjev sám vedlejší. Vzniká tak **k r a j i n á ř s t v í**. Oblíbeny byly také drobné malby genrové. Podlahy v palácových síních počaly se v 3. stol. zdobiti **m o s a i k o u**.

R y t í k a m e n ů bylo podporováno zvykem nositi obraz panovníkův v pečném prstenu. Novým výtvořem tohoto umění jsou od 3. stol. kameje, totiž kameny vypoukle řezané jako ozdoby (medaillony) anebo i nádoby. — Velmi dovedné byly také práce uměleckého průmyslu, koberce, zlaté a stříbrné náčiní.

V ý v o j Ž i d o v s t v a. Politický i kulturní vývoj východu v 3. stol. byl pod vlivem vzdělanosti řecké. Jenom jeden národ tvoří výjimku, uchovává si přese všechny styky s hellenstvím dosti samostatný a svérázný byt kulturní — **Ž i d é**.

Israelité odvlčeni Nabukadnezarem do zajetí babylonského nepozbyli tam svého cítění národního a náboženského. Naopak byla tam činností velikých proroků, jako byli **E z e c h i e l** a **D e u t e r o j e s a j a** (tak označuje se prorok neznámého jména, jehož dílo jest v bibli připojeno k prorocství Ješajovu), víra v Jahve prohloubena. Ztráta politické samostatnosti prohlášena trestem za hříchy, ale zároveň přislíben národu návrat do vlasti a skvělá budoucnost, ovšem zdokonalí-li se mravně. Když vítězný Kyros r. 538 povolil Israelitům návrat do vlasti, vrátila se větší část lidu (asi 50.000 lidí) jako pevně semknutá obec náboženská, která nechtěla míti nic společného ani se svými krajany pozůstalými v někdejší říši samařské (**S a m a r i t á n y**). Král Dareios I. propůjčil jí značnou samosprávu pod řízením veleknězovým a dovolil obnoviti chrám jerusalemský. Poměry v obci byly s počátku velmi neurovnané; teprve ok. r. 445 přijala obec přičiněním kněze **E z r y** a vlivem **N e h e m i e**, židovského úředníka při dvoře Artaxerxa I., řády za-

Malby mythologické a historické.

Krajinářství.

Gemmy.

Vliv proroků na vývoj židovstva.

Návrat ze zajetí (538).

Ezra (ok. 445).

vazující ji k naprosté poslušnosti zákona Jahvova. Tak ustavili se Židé, přestavše býti národem v politickém smyslu, jako náboženská obec s řády theokratickými stojící v příkré výlučnosti proti národům sousedním. Politické postavení obce židovské nezměnilo se ani po pádu říše perské za Alexandra Vel. a za panovníků ptolemejských.

Zajetí babylonské nezůstalo také jinak bez vlivu na vývoj Židovstva. Četní Židé domohli se tam blahobytu obchodem a netoužili po rodné půdě domoviny. Mnozí nevrátili se už z Babylonie, jiní stěhovali se do cizích krajin, jmenovitě za doby hellenistické do velikých ústředí říší východních. Z národa rolnického stala se společnost obchodnicko-smpolitická, rozptylující se po krajích stále vzdálenějších (židovská diaspora), ale poutaná přec páskou jednotného náboženství. V Alexandrii požívali ochrany panovníků a měli tam zvláštní čtvrt městskou. Za Ptolemaia II. (285—247) přeložena byla sbírka písem jejich do jazyka řeckého, prý od 70 překladatelů (odtud *Septuaginta*).

2. Šíření moci římské po celém Středomoří.

První válka s Makedonií. Římané ukončivše druhou válku punskou zasáhli hned do záležitostí východních. Král makedonský Filip III. a král syrský Antioch III. chtěli užiti nezletilosti krále egyptského Ptolemaia V Epifana (204—181), aby zabrali mimoafrické državy egyptské. Antiochos III. dobyl Palestiny, Filip zmocnil se měst při Hellespontu a ostrovů v Egejském moři. Ale pergamský král Attalos I. a Rhodští sledovali ty pokroky s obavami; spojili se s Egyptem a povolali Římany na pomoc. Římané vypověděli r. 200 válku Filipovi, zůstávající při tom v dobrých stycích s Antiochem. Válka s Filipem, který zatím zaujal pevné postavení v Řecku, nebyla snadná. Teprve když se k Římu přidali Aitolové (199) a spolek achajský (198), mohl mu konsul T. Quinctius Flamininus připravit rozhodnou porážku u Kynoskefal (197). Filipovi bylo se zřící všech výbojů i nadvlády nad Řeckem, vydati loďstvo a zaplatiti válečnou náhradu; zůstala mu toliko vlastní Makedonie. Řecké obce byly r. 196 od Flaminina při hrách isthmických prohlášeny za svobodné.

S Antiochem III. zachovávali Římané prozatím dobrou vůli, neboť válčili právě tehdy s domorodci ve Španělech a v sev. Italii. S kmeny gallskými, kteří za doby Hannibalovy svrhli panství římské, bojovali Římané až do r. 191 a podrobili si je úplně. Potom zabezpečili si ty kraje trvale hojnými koloniemi a vojenskými silnicemi. Byla to jmeno-

vitě via Flaminia z Říma do Arimina (Rimini; zal. 187) a via Aemilia z Arimina do Placentie (171).

Válka s Antiochem III. Zatím utvářily se poměry na východě tak, že nucené přátelství s Antiochem vzalo za své. Antiochos podmanil si ptolemejské državy na jihu Malé Asie a dobyl také řeckých osad na asijské straně Propontidy. Eumenes II. Pergamský dožadoval se v Římě pomoci. Když se také Aitolové, jimž Římané nechtěli v některých požadavcích povoliti, přidali k Antiochovi, nastala válka (192). Hannibal, který nátlakem Římanů musil opustiti rodnou obec, utekl se k Antiochovi a nabízel mu své zkušenosti, ale král jeho rad nedbal. Nežli se Římané vypravili, vtrhl Antiochos s nedostatečnou mocí do Řecka, ale nedostalo se mu tam očekávané podpory od Řeků. Ani Filip makedonský nepřidal se k němu. A tak vypudili Římané dobytí vítězství u Thermopyl (191) Antiocha snadno z Řecka. R. 190 zničili pak loďstvo syrské (proti ostrovu Chin) a r. 189 připravil P. Cornelius Scipio (podle jména byl velitelem jako konsul jeho bratr Lucius) Antiochovu vojsku rozhodnou porážku u Magnesie. Antiochovi bylo vydati všecko území záp. od Tauru a zaplatiti 15.000 talentů; mimo to nesměl míti slonů a toliko 10 vál. lodí. Odstoupené kraje dali Římané svým spojencům, Eumenovi a Rhodským. Aitolové musili se za 'uhých podmínek poddati Římu.

Příčiny války s Antiochem III.

Hannibal u Antiocha III.

Porážka Antiochova (191–189).

Iran a Indie. Náhlý pád moci syrské měl své důsledky také na dálném východě. Parthové opanovali v následujících letech celý Iran a zničili tam poslední zbytky politických útvarů řeckých. Přes to nezanikl vliv hellenismu v jejich říši úplně. Ba i vzdálená Indie, jejíž spojení s říší Seleukovců přestalo ovšem v této době nadobro, jeví ve svém dalším vývoji patrné vlivy řecké, které ostatně byly posilovány i v pozdějších stoletích obchodními styky s Egyptem a Přední Asií. Vývoj indického básnictví dramatického, matematiky, astronomie, filosofie, pak vývoj umění výtvarného v prvních stoletích středního věku jeví značné stopy vlivu řeckého, který odtud pronikl až do Číny.

Úpadek moci syrské na východě.

Vliv řecký v Indii

Převaha Římanů na vých. Středomoří. Zvítězivše nad říši syrskou stali se Římané rozhodující mocí také na východě. Ačkoli tam neměli přímého panství, pojistili si trvalý vliv v Řecku i v Malé Asii, podporující menší obce proti větším a zasahující stále do všech tamních sporů. Patrným toho dokladem jest osud Hannibalův, který se po porážce Antiochově utekl do Bithynie, ale nedošel ani tam ochrany proti zlobě římské a usmrtil se raději sám r. 183, téhož roku, kdy zemřel také jeho soupeř P. Scipio. Nejvíce pocítila vzrůst římské moci Ma ke-

Moc Říma na východě.

Konec Hannibalův (183).

Poměr
Makedonie
k Římu.

donie. Král Filip stál sice za války syrské na straně Říma, ale nevzdal se naděje, že se časem vybaví z nemilého područí, a připravoval se k tomu; než nedočkal se vhodného okamžiku. V jeho šlépěje vstoupil jeho syn Perseus (179—168). Zdědiv po otci dobře spořádanou říši se značnou mocí, navazoval přátelské styky s Řeky, Bithynií, Syrií a jinými protivníky panství římského. Římané pozorovali s obavou rostoucí moc Makedonie, a jakmile se naskytla záminka, vypověděli Perseovi válku (171).

Válka
s Perseem
(171—168).

Druhá válka makedonská. Perseovi nedařilo se s počátku špatně. Přidal se k němu král illyrský Genthius a také v Řecku našel hojně přízně; ale neměl dosti ráznosti, aby toho všeho rychle užil. A tak utrpěl přese všechny počátečné úspěchy r. 168 od L. Aemilia Paula rozhodnou porážku u Pydny a byl i s rodinou zajat. Římané pojistili si potom svoji nadvládu důrazněji. Makedonii rozdělili ve 4 díly se zřízením republikánským, Illyrii ve tři. Z Řecka bylo veliké množství skutečných i domnělých stranníků makedonských odvečeno do zajetí do Itálie, mezi nimi i dějepisec Polybios. V Epiru bylo rozbořeno na 70 obcí a prodáno na 150.000 lidí do otroctví. Ani staří spojenci římské neuchránili se nedůvěry. Rhodští byli poškozeni zřízením svobodného přístavu na Delu.

Následky
války
v Makedonii
a Řecku.

Převaha Říma na východním Středomoří byla pojištěna trvale. Syrie a Egypt uchovávaly si sice i nadále úplnou nezávislost, ale jakékoli větší rozpětí moci bylo jim znemožněno.

Obchodní
rozkvět
Karthaginy.

Třetí válka punská. Zatím co se moc Říma šířila na východě, zkvétalo pokořené Karthago přes nepříznivé podmínky vnější hospodářsky. Klidná doba, jež městu nastala po druhé válce punské, a účelná správa, k níž položil základ Hannibal, přinesla nový rozkvět obchodní a značné bohatství. Po válce s Perseem počal tento rozkvět buditi v Římě obavy Vážený M. Porcius Cato jal se vytrvale upozorňovati na nebezpečí, jež by Římu odtud mohlo vzejíti. (*Ceterum autem censeo Carthaginem esse delendam.*) A tak se stalo, že se Římané uchopili nejbližší příležitosti, aby zničili obávaného soupeře. Král numidský Masinissa šířil své území na újmu Karthaginských. Obec, nemohouc se dovolati ochrany v Římě, sáhla konečně ke zbrani (150). Masinissa sice zvítězil, ale Římané prohlásili ihned mír z r. 201 za porušený a počali válku. Oba konsulové vypraveni s vojskem do Afriky a přistali r. 149 v Utice. Karthaginští byli sice ochotni k zadostučinění, vydali zbraně a zásoby válečné a postavili rukojmí, ale konsulové žádali mimo to, aby opustili své město a usadili se nejméně 80 stadií (asi 15 km) od pobřeží, což znamenalo úplnou zkázu obce žijící z obchodu námoř-

Záminka
války.

ního. Karthagiňané vidouce, že jde o bytí a nebytí, vzchopili se k zoufalé obraně. Konsulové byli nečekaným odporem překvapeni. Oblehli sice město, ale dobývání se pro špatnou kázeň vojska nedařilo. Teprve když byl r. 147 do Afriky vyslán nejlepší římský vojevůdce té doby, P. C o r n e l i u s S c i p i o A e m i l i a n u s (syn vítěze u Pydny, adoptovaný do rodiny Scipionů), bylo dobyto město po dlouhém vášnivém odporu (146). Většina obyvatelstva zahynula v boji, jenom malý zbytek vzdal se vítězi a prodán do otroctví. Karthago bylo rozbořeno a z území jeho utvořena provincie Afrika. Vítězi dostalo se čestného příjmi A f r i c a n u s (Minor). Oba úhlavní nepřátelé města, Masinissa a Cato, zemřeli r. 149 nedočkavše se jeho zkázy.

Pád
Karthaginy
(146).

Provincie
Afrika.

Podrobení Makedonie a Řecka. Touže dobou byly zničeny i poslední zbytky samostatnosti Makedonie a Řecka. Sobecká politika jakož i přehmaty a krutosti Římanů podnítily v těchto zemích krajní zášť proti římské nadvládě. Tím se stalo, že dobrodruh A n d r i s k o s pobouřil r. 149 snadno veškeru Makedonii vydávaje se za syna Perseova Filipa. Příležitosti té použil také spolek achajský v Řecku a vzešel se Římanům. Praetor Q. C a e c i l i u s M e t e l l u s přemohl poměrně rychle vzpouru Andriskovu (148), ale spolek a c h a j s k ý setrval i potom v odporu. Jeho boj byl ovšem beznadějný. Konsul L. M u m m i u s zničil jeho brannou moc u Leukopetry na Isthmu (146). Spolek achajský byl rozpuštěn, K o r i n t, hlavní město odboje, pobořen. Řecko pozbylo své samostatnosti a postaveno pod dozor správce nové provincie Makedonie, jež obsahovala také Epirus a jižní část Illyrie. Nově zřízená silnice, v i a E g n a t i a vedoucí z Dyrhachia do Thessaloniky, zabezpečila Římanům spojení po zemi mezi mořem Adriatickým a Egejským.

Odboj
Makedonie
a Řecka.

Makedonie
s Řeckem
provincií.

Boje v Hispanii. Zároveň měl Řím těžké boje ještě na třetím místě, ve Španělech. Po válce punské zřídili tam Římané dvě provincie (Hisp. citerior a ulterior). Jejich území obsahovalo s počátku jenom jižní polovici poloostrova. Proti kmenům severním bylo třeba ještě mnohých bojů; hrabivost a přehmaty římských správců vyvolávaly opětovně vzpoury domorodců. Povážlivého rázu nabyly poměry v Hispanii, když se ok. r. 154 pozdvihli proti Římanům bojovní L u s i t a n o v é (v Portugalsku) a K e l t i b e r o v é (již. od Ebra). Lusitanům postavil se v čelo chrabrý V i r i a t h u s a způsobil Římanům několik těžkých porážek. Teprve když se ho Římané zbavili vraždou (139), byli Lusitani znenáhla pokořeni. Rovněž statečně bránili se římské přesile Keltiberové, jmenovitě jejich město N u m a n t i a. Nekázeň římského vojska a nepřekněné úskoky vůdců byly příčinou, že Numantia

Římské
panství
v Hispanii.

Boje
s Lusitany
a Keltibery.

Pád
Numantie
(133).

bránila se v houževnatém boji až do r. 133. Teprve když byl do Španěl vyslán P. Cornelius Scipio, padlo město po skvělé obraně. Římské panství obsahovalo potom všechen poloostrov mimo severní horské kraje, kde Asturové a Kantabrové uhájili si nezávislost.

Provincie
Asie.

V témž roce, kdy padla Numantia, získali Římané bez boje novou provincii. Král pergamský Attalos III., nemaje zákonitých dědiců, odkázal své království r. 133 Římanům, ti pak utvořili z něho provincii, zvanou Asia.

3. Vnitřní stav říše římské v l. 264—133.

Konec
vývoje
forem
ústavních.

Změny ústavní. Rychlý vzrůst panství římského v 2. stol. způsobil také veliké změny ve vnitřním ústrojí státním, ačkoli formálně trvaly celkem staré řády. Rozsah vlastního území římského s plnoprávným občanstvem nezměnil se od r. 241, kdy zřízeny byly poslední dvě triby, leda že civitates sine suffragio nabyly znenáhla plného občanství. Plnoprávní občané, pokud sídlili anebo se usídlili mimo vlastní římský okršlek, byli připisováni do některé z 35 trib. Počet nejvyšších úřadů zůstal nezměněn, pro rostoucí potřeby státní rozmnožovali se úředníci, jmenovitě praetorové a quaestorové pro správu provincií. Poslední změna ústavní, již ukončeny dávné spory o rovnoprávnost občanstva, stala se ok. r. 220 novou úpravou komitíí centuriálních. Občané všech pěti majetkových tříd stavěli pak rovný počet centurií, a to souhlasně s rozdělením na triby po sedmdesáti; k tomu družilo se 18 centurií jízdy, 4 centurie řemeslníků a hudebníků, 1 setnina nemajetných. Převaha nejbohatších občanů vzala tak za své.

Oprava
komitíí
centuri-
álních
ok. 220.

Senát a šlechta úřednická. Novou úpravou komitíí centuriálních byl dovršen demokratický vývoj ústavy římské. Všichni občané měli v zásadě účast na řízení státu. Ve skutečnosti měla se ovšem věc poněkud jinak. Při velikém rozsahu městského území římského bylo svolávání komitíí spojeno s velikými obtížemi, nehledíc ani k tomu, že největší část občanů nemohla mít porozumění pro složité otázky světové politiky. Scházely se tedy komitie pouze, aby volily úředníky a schvalovaly nové zákony a smlouvy, což při nezkušenosti většiny sněmovníků mělo význam více formální.

Význam
senátu.

Skutečné vedení státu strhl na sebe za těžkých dob války s Hannibalem senát. V tom byl podstatný rozdíl ústavy římské proti demokraciím řeckým (srv. str. 120.). V Athenách na př. rozhodovaly se všechny jenom poněkud důležité věci v ekklesii, v Římě vládl senát a úřady, třeba že sněmy theoreticky představovaly svrchovanost státní.

Také právo v š e o b e c n é v o l i t e l n o s t i k úřadům trvalo jenom v z á s a d ě. Ve skutečnosti mohli se ucházeti o úřad jenom ti, kteří měli proň náležitou přípravu a potřebný rozhled politický, a hlavně také jmění, aby mohli stát důstojně zastupovati; bylyť vyšší úřady bezplatné. Možnost skutečné volby obmezila se podle toho záhy na určitý počet rodin patricijských a plebejských, jejichž členové přinášeli si z rodinných styků všechny potřebné podmínky. Vyvinul se tak v 3. stol. zvláštní s t a v s e n á t o r s k ý, z něhož vycházeli úředníci a nepřímo (doplňováním z bývalých úředníků) senát, jako n o v ý d r u h š l e c h t y (optimates, nobiles). Jenom zřídka podařilo se vynikajícímu jednotlivci z ostatního občanstva dojítí úřadu přes spojené úsilí optimatů. Šlechta nazývala tyto povýšence s příhanou h o m o n o v u s.

Přístup
k úřadům.

Stav
senátorský
(optimaté).

Obscure

Úř a d y byly pramenem nejen moci, nýbrž i bohatství; byly sice bezplatné a nad to nákladné, ale s p r á v a p r o v i n c i í poskytovala hojně příležitosti k obohacení, neboť správcové byli v provinciích téměř neobmezenými pány. Z té příčiny byly již v 3. stol. vydávány zákony, které měly obmeziti nezřízený shon po úřadech. Dovršením tohoto zákonodárství jest l e x V i l l i a a n n a l i s z r. 180, v němž bylo stanoveno minimální stáří uchazečů (37 let) a postup v úřadech. Každý uchazeč směl se hlásiti o úřady v hodnostním pořadí, jak se do té doby ustálilo, totiž quaestura, aedilita, praetura, konsulát. Aedilitu bylo dovoieno přeskočiti. O vyšší úřad mohl se občan ucházeti teprve po 2 letech, o tentýž teprve po 10 letech. Konsulem mohl se tedy někdo státi teprve nejméně ve 43 letech. Censorové byli voleni jenom z konsulárů (vy-sloužilých konsulů).

Shon po
úřadech.

Lex Villia
annalis
(180).

Správa provincií. Správa provincií měla mnoho nedostatků, na něž si provinciálové právem velice stěžovali. Už proto, že se praetorové každoročně střídali (jenom výminečně býval praetor ponecháván v provincii dvě léta i déle), bylo nemožno, aby se správa vhodně ustálila; horší věc byla, že všechny přímé i nepřímé důchody z provincií byly, jako vůbec všechny hospodářské podniky státní, p r o n a j í m á n y společností boháčů (p u b l i c a n i), kteří zaplatili napřed umluvenou sumu a pak všechny dávky sami vybírali. Vedle toho najímali také obecní polnosti, doly a vůbec všechny státní podniky v provinciích a využívali svého postavení, často v dorozumění se správci provincií, vydírajíce bez milosrdenství obyvatelstvo. Poněvadž lidem stavu senátorského byly zákonem z r. 218 všechny podobné obchody se státem zakázány, dostaly se tyto podniky do rukou nejmajetnější části občanstva, pokud nenáležela ku stavu senátorskému; podle své někdejší služby vojenské byli zváni r y t í ř i (equites), ačkoli v 2. stol., kdy jízda byla brána z podmaněných národů, neměli už původního

Nedostatky
správy pro-
vinciální.

Publicani.

Rytíři.

Quaestiones
perpetuae.

vojenského významu. Stížností na vydírání provincií a jiné úřední přehmaty bylo tolik, že již r. 149 zřízeny byly ze senátu stálé soudní komise (quaestiones perpetuae), jež vyšetřovaly žaloby pro vyděračství, zpronevěru státních peněz a nedovolené prostředky při ucházení o úřad.

Bohatství
státu a
jednotlivých
rodů.

Úpadek stavu rolnického. Šťastnými podniky válečnými nabyt stát znenáhla velikého bohatství. Roku 167 přestal senát vybírat od občanů vojenskou daň (tributum), maje dostatečné důchody z provincií. Také jednotlivci se obohacovali. Rytíři zakládali si nesmírné kapitály jako obchodníci, bankéři, nájemci státních podniků atd. Senátorský stav, nesměje se podle zákona oddávati obchodu (ačkoli jednatel mohl vždy obcházeti zákon jako tichý společník obchodní), zkupoval majetek pozemkový. Průměrný velkostatek té doby nebyl veliký, činil 200—300 jiter, ale jednatel mohl si ovšem

Latifundie.

nakoupiti velkostatků, kolik chtěl. Vznikaly tak latifundie, rozsáhlé okrsky patřící jednomu majiteli. Toto hromadění pozemků v rukou jednotlivců nabylo záhy rázu povážlivého. Obilí bylo v Itálii laciné pro hojný přívoz obilí ze Sicílie, Španěl, Afriky, později také ze zemí východních. Přívoz ten znemožňoval soutěž drobným rolníkům v Itálii

Chudnutí
drobného
rolnictva.

a měl v zápětí úpadek stavu rolnického. Velkostatkáři čelili mu pěstující olivy a víno místo obilí a zavádějící rozsáhlý chov vepřového dobytka a hlavně ovcí; nad to byli na velkostatkách bráni čím dále hojněji do práce otroci. Drobný rolník, pracující sám se svou rodinou, nemohl si podobně vypomáhati, upadal do dluhů a býval na konec nucen svůj statek prodati. Ke vzrůstu velkostatků přispíval nepřímou sám stát, přenechávaje rozsáhlé obecní polnosti za velmi levné nájemné jednotlivým občanům. Nemajetný občan nemohl užiti této výhody nemaje potřebných prostředků, aby těžil z holého pozemku. Všechny výhody z toho měli tedy opět statkáři, kteří zabrali většinu těch pozemků pro sebe a nakládali s nimi jako s úplným vlastnictvím. Nepoměr tento došel ovšem pozornosti a r. 196 byl vydán zákon Liciniův (přičtený později mylně Liciniu Stolonovi r. 366), aby nikdo neměl více než 500 jiter (tedy asi dva velkostatky) obecních polností v nájmu, ale zákon ten nezadržel přirozeného vývoje věcí.

Zákon
Liciniův
196.

Nedostatek
průmyslu
v Itálii.

Tato krize zemědělství byla tím vážnější, že Itálie zůstávala pořád zemí zemědělskou a neměla vyvinutého průmyslu. Značnější bylo pouze soukennictví, jemuž rozsáhlý chov ovcí dodával vlnu; jinak zásobovaly Řím svými výrobky průmyslové země východní. A tak přibývalo nepoměru majetkového stále. Na jedné straně množil se majetek nečetných velkostatkářů a velkoobchodníků, na druhé mizelo drobné rolnictvo a rozmáhalo se otroctví na újmu práce svobodné. Následek

toho byl, že v Římě, který již na konci 3. stol. měl na 100.000 obyvatelů, hromadila se občanská chudina, která v komitích hlasovala pro toho, kdo jí poskytl největších výhod. Tento proletariát rozmnožovaly řady propuštěnců. Jak rostl počet otroků, rostl i počet propuštěnců, zvaných libertini. Propuštěnec zůstával v právní ochraně svého bývalého pána a byl mu povinen úctou. Z nich vyvinuli se noví klienti. Vznešení Římané vystupovali na veřejnost s velikou nádherou, dávajíce se provázeti zástupy těchto závislých lidí.

Proletariát
v Římě.

Počátky literatury římské. Duševní život Římanů vyvíjel se za silného vlivu vzdělanosti řecké. Římané pohrdali sice tehdejšími Řeky pro jejich politickou i mravní pokleslost, ale podléhali velikosti literárních i uměleckých výtvorů ducha řeckého. Vůdčí politikové v Římě v 2. stol., T. Quinctius Flamininus, P. Cornelius Scipio a j., byli vzděláni řecky a podporovali vnikání řeckého ducha do Říma. První práce dějepisné v Římě vyšly z kruhů senátorských, a byly právě proto psány řecky. Počátek učinil Q. Fabius Pictor, současník druhé války punské. Teprve M. Porcius Cato (234—149), Říman starého rázu a protivník řeckého vlivu, psal latinsky. Napsal Origines, počátky dějin italských, a Praecepta ad filium, snůšku praktických zkušeností ze života, ale také z četby literatury řecké, o právnictví, vojenství, hospodářství, lékařství.

Vliv
literatury
řecké.

První práce
dějepisné.

Vlastní latinská literatura počala jako literatura lidová a školská. První pokus učinil r. 240 propuštěnec Livius Andronicus neumělým překladem Odysseje pro potřeby vyučování. Poněvadž vyšší třídy oblíbily si literaturu řeckou, nebylo zprvu dosti čtenářů pro díla domácí. První plody umělé literatury římské jsou proto vedle školských knih dramatické kusy, jež se hrály pro lid o slavnostech. Tragedie těšila se malé oblibě, za to tím více komedie. Ale ani tyto hry nebyly původní. V Římě bylo zakázáno předváděti na jevišti (hry pořádali aedilové) domácí poměry, ba i nejmenší narážky na ně; proto byly napodobeny, často dosti otrocky, plody mladší komedie řecké, a děj konal se také v Řecku, zřídka ve venkovských městech italských. Hrubé vtipy a neomalenosti hovějící vkusu tehdejšího obecnstva snižovaly úroveň těchto kusů a byly příčinou, že vznešené kruhy římské pohlížely s pohrdáním na tento druh literatury, jehož první pěstitelé byli ostatně původu mimořímského. Po L. Andronikovi byl to hlavně Cn. Naevius z Kampanie († 200), pak T. Maccius Plautus z Umbrie (okolo 250—184), z pozdějších P. Terentius Afer (ok. 190—159) z Karthaginy. Se zmíněným názorem vládních kruhů souvisí, že senát nedovolil dlouho stavěti kamenného divadla, a hry konávaly se v dřevěných boudách; herci nemávali masek.

Počátky
umělého
básnictví.

Divadelní
představení
pro lid.

První
básníci
dramatičtí.

- Básnictví epické.** Znenáhla rozvíjela se také literatura knižní. Naevius složil epos o první válce punské, vlastně ovšem veršovanou kroniku. Podobného rázu jest veliké dílo *Annales* (v 18 knihách), v němž Q. Ennius (z Rudii v Kalabrii 239—169) opěvává dějiny římské podle vzoru Homérova; Ennius zavedl do latiny místo domácího přízvučného verše hexametru. Vedle toho pěstována byla *satira*. Veškerá básnická produkce této doby nemá pravého básnického vzletu ani formální uhlazenosti. Obsahem napodobuje téměř veskrze kusy řecké.
- Annalisté.** Dějepisné práce počínají Fabiem Pictorem a byly vesměs psány kronikářsky neuměle; proto označujeme starší tyto pisatele dějin římských jménem *annalistů*. Mladší annalisté psali veskrze latinsky. Již první annalisté (snad Fabius Pictor) spojovali nejstarší pověsti římské o Romulovi s řeckou bájí o Aeneovi. Vynikající dějepisné dílo o dějinách římských v l. 264—146 napsal Řek Polybios (řecky). —
- Práce vědecké.** Jiné obory vědecké, filosofie, rhetorika, přírodní vědy, lékařství nebyly ještě v Římě samostatně pěstovány, za to však jsou z této doby první práce *právnické*, ve kterémžto oboru Římané prosluli nad všechny jiné národy. S výsledky řeckého badání seznamovali Římany sami Řekové, kteří stále v hojnějším počtu přicházeli do Říma jako rhetorové, učitelé, spisovatelé, lékaři, umělci a pod. Římané necenili tyto příchozí společensky vysoko, ale platili jim dobře za jejich nauky.
- Výchova mládeže.** **Vlivy východní.** Vychování mládeže bylo v Římě úplně soukromé. Literární vzdělání přenechávalo se ve vznešených rodinách vzdělaným otrokům a propuštěncům, neb i placeným rhetorům řeckým. Tak vyrůstala v této době římská mládež již od mládí v myšlenkovém o v z d u š í ř e c k é m. V Římě zdomácněly od polovice 2. stol. filosofické názory řecké, jmenovitě stoicismus, a stávaly se Římanům jaksi náhradou za náboženství. Státní náboženství se svými bohoslužebnými úkony, auspiciemi a zkoumáním budoucnosti při všech důležitých podnicích udržovalo se zevně při staré vážnosti, ale duch vymizel. Jak i v nižších vrstvách důvěra k starým bohům římským ochabla, ukazuje přízeň, které se počaly už v 2. stol. těšiti kulty bohů východních (na př. frygické Kybely) se svými tajemnými obřady a očištnými úkony, podněcujícími fantasií prostého lidu i vrstev vzdělaných.
- Filosofie a náboženství.**
- Vliv řecký v umění.** **Umění výtvarné.** Ve výtvarném umění římském přední místo mají až do 2. stol. díla významu *praktického*, silnice, stoky, vodovody, stavěné velice důkladně. Styky s Řeckem naučily Římany ceniti také úpravnost a vlastní umělecké ponětí. R. 143 vystavěn byl v Římě od Q. Metella (vítěze makedonského) první *marový chrám* se sloupovou síní; následovaly pak podobné stavby na Kapitolu. Byla

to ovšem zase většinou díla umělců řeckých. Na výpravách vojenských odvlékali vůdcové římské, počínajíc dobytím Syrakus r. 212 až do pádu samostatnosti řecké, celé spousty soch a uměleckých památek do Říma a zdobili jimi budovy veřejné i soukromé. Samostatně umělecky začali tvořiti Římané teprve později.

III. Vnější vzrůst a vnitřní úpadek římské republiky.

1. První pokusy o vnitřní reformy v Římě.

Ti. Sempronius Gracchus. Nezdravý směr, kterým se bral vnitřní vývoj Itálie, chudnutí venkovského občanstva a rostoucí počet otroků, nezůstaly bez povšimnutí u prozíravějších mužů. V z p o u r y o t r o k ů, jmenovitě veliké povstání na Sicílii v l. 140—132, jež vojskům římským způsobilo mnoho nesnází, stavěly jasně na oči nebezpečnost stavu věcí. Ale třeba že nebezpečí pozorovali mnozí, neměl nikdo odvahy ani rady, aby se zasadil o nápravu. Čeho se neodvažovali zkušení politikové, podnikl v mladistvém nadšení Ti. S e m p r o n i u s G r a c c h u s z vážené rodiny plebejské, po matce vnuk staršího Scipiona. Jsa plně přesvědčen o neudržitelnosti poměrů, umínil si odvrátiti hospodářskou zkázu selského stavu a zachrániti státu základ, na němž vyrostla jeho moc. Dal se na rok 133 zvoliti za tribuna a opíraje se o z á k o n L i c i n i ů v (str. 142.) navrhl zákon, aby nikdo neměl více než 500 juger obecních polností v nájmu (v »okkupaci«), po případě ještě po 250 jitrech pro dva dospělé syny, ale úhrnem ne více než 1000 jiter. Všechno ostatní mělo býti obci vráceno s přiměřenou ovšem náhradou za majetek soukromý (stromoví, vinohrady, budovy atd.), a z vrácených pozemků se měly z ř i z o v a t i m e n š í s e l s k é s t a t k y o 30 j i t r e c h a dáti zchudlým občanům za malý roční poplatek v dědičný a neprodajný majetek. Takto měl býti posílen střední stav rolnický a zachráněn od úplné zkázy.

Potřeba vnitřních oprav.

Gracchův návrh zákona agrárního (133).

Návrh Gracchův byl od lidu uvítán s jásotem, ale narazil na veliký odpor optimatů. Nevědouce si jiné pomoci získali pro sebe jiného tribuna O c t a v i a, a ten vyslovil při hlasování své veto. Než také Gracchus byl odhodlán jíti do krajnosti a dal odhlasovati s e s a z e n í t r i b u n a, který jedná proti zájmům lidu. To byl krok nezákonný, ale návrhy Gracchovy byly potom přijaty a tříčlenná komise, v níž byl on sám a jeho bratr Gaius, pověřena provedením zákona.

Bouřlivé jednání o návrhu.

Avšak pravé nesnáze ukázaly se teprve potom. Okkupatorové navykli si již od dávné doby považovati pozemky za vlastní, prodávali je do druhé i třetí ruky, tak že bylo velmi nesnadno vyprostiti státní majetek z různých závazků práva soukromého. Mimo to senát komisi všeli-

Obtíže při provádění zákona.

jak překážel; bylo patrné, že mu jde o to, aby zákon co nejdříve byl umlčen. Proto Gracchus ucházel se opětně o tribunát na rok 132. Ustanovení zákona Villiova z r. 180 vztahovala se sice jenom na úřady kurulské, ale podle dávné zvyklosti nezastával nikdo ani tribunátu dvě léta za sebou. Proto došlo při volbách k sporům o tuto věc, a toho použili optimaté, obvinili Graccha z choutek monarchických a způsobili násilnou srážku mezi stranami, v níž Gracchus se svými přívrženci zahynul. Sám P. Cornelius Scipio, ačkoli měl sestru Gracchovu Sempronii za manželku, vyslovil se po návratu ze Španěl (132) nepříznivě o snáhách svakových. Zákon agrární byl sice prováděn i potom, ale s rozmanitými překážkami, až r. 129 byla činnost komise zastavena.

Násilný
konec Ti.
Graccha.

C. Sempronius Gracchus. Ale hnutí jednou vzbuzené nedalo se

Plány
C. Graccha.

již zastaviti a našlo brzy nového vůdce v mladším Gracchovi. Gracchus byl r. 123 zvolen za tribuna, obnovil zákon pozemkový, ale pokročil dále. Jeho cílem nebyla již agrární reforma sama o sobě, nýbrž zvrácení senátorské vlády v Římě a zavedení úplně demokratické soustavy, v níž by vládu vykonávaly sněmy lidové. Aby si získal co nejširší oporu, způsobil několik nových zákonů, z nichž nejdůležitější byl zákon o laciném prodávání obilí chudině ze státních zásobáren a zákon, jímž místa přisedících při stálých soudních komisích vzata byla senátorům a dána rytířům, tak že rytíři se stali zvláštním stavem v politickém smyslu. Zákon obilní protivil se sice přímo duchu agrární reformy, ale Gracchus toho nedbal, maje na mysli cíle rozsáhlejší. R. 122 byl opětně zvolen za tribuna a navrhl zakládání občanských kolonií také mimo Itálii, především v Africe na místě staré Karthaginy (kolonie Junonia) a přikročil posléze ve snaze postaviti se proti senátu na základnu co nejširší k návrhu, aby italským spojencům dáno bylo právo občanské. Ale právě tento jinak spravedlivý návrh narazil na odpor lidu římského, jenž se obával o své občanské výhody, a Gracchus nebyl již na rok 121 zvolen za tribuna. Když pak se na čas vzdálil z Říma, aby jako státní komisař řídil zakládání Junonie, přičinil se senát všemožně, aby jej vytlačil z přízně lidu úplně. Tribun M. Livius Drusus, stranník senátorský, strhl některými příznivými návrhy veškeru popularitu na sebe. Návrh na udělení občanského práva spojencům padl a strana senátorská chystala se vymoci zrušení některých zákonů Gracchových. Gracchus vrátil se r. 121 rychle do Říma a hotovil se k odporu. Rozvášněnost stran byla tak veliká, že došlo mezi nimi na konec k pouličnímu boji, v němž Gracchus byl s 3000 přívrženci zabit (121).

Návrhy
nových
zákonů.

Návrh
na rozšíření
občanství
římského
po Itálii.

Livius
Drusus.

Smrt
C. Graccha
(121).

Malý účinek
oprav.

Následky vystoupení Gracchů. Činnost obou Gracchů nezůstala přes to bez účinku. Zákony agrární a soudní zůstaly v platnosti, jenže

blahodárný jejich účinek byl oslaben zákonem z r. 111, podle kterého státní statky byly dány tehdejšími jejich držitelům v úplný majetek, tak že mohly opět prodejem přecházeti v ruce velkostatku. Počet selského obyvatelstva sice vzrostl, ale úplná náprava zjednána nebyla. Trvalým důsledkem gracchovských bouří byla silná opozice lidové strany proti vládnoucí straně senátorské, jejíž stinné stránky po prvé v těch zápasech přišly na jevo. **Strana lidová** (populární) byla pádem Gracchů pouze zastrášena a byla hotova obnoviti boj ve vhodném okamžiku. Nejhorší věci při tom bylo, že v zápase gracchovském po prvé došlo k násilnostem a k nezákonnostem; zlý to příklad pro budoucnost.

Strana
populární.

Válka s Jugurthou. Netrvalo dlouho a zchátralost strany senátorské projevila se jasně v záležitosti zahraniční, ve válce s Numidií. V této sprátelené zemi vládl 149—118 syn Masinissův **Micipsa** a zůstavil říši svým dvěma synům **Adherbalovi** a **Hempsalovi** a synovci **Jugurthovi**. Jugurtha, muž vynikajících schopností, ale násilnický, zahubil v několika letech oba bratrance a zmocnil se jejich údělů (112). Vládnoucí strana v Římě, jsouc Jugurthou podplacena, byla ochotna uznati nový stav věcí přes to, že zahubení princové stáli pod ochranou Říma; ale tribun **C. Memmius** odhalil celou věc lidu v komitích a pobouření lidu přinutilo senát, aby stíhal Jugurthu válkou (111). Podplacení vůdcové vojska vedli válku liknavě, hledíce zaříditi výsledek boje tak, aby Jugurtha mohl býti ponechán na trůně. Ale lid nespustil již věci té s očí, a tak byl r. 109 vyslán do Afriky **Q. Caecilius Metellus**, který se jal vésti válku se vším důrazem. Jugurtha však byl dobrý vojevůdce a válka se protahovala. Pobouření proti straně optimátské rostlo, a výsledek byl, že na rok 106 byl zvolen za konsula homo novus **C. Marius**, muž nízkého původu, ale výborný voják. Marius skončil válku, dobyv celé Numidie a zajav Jugurthu (105). Část Numidie byla připojena k provincii Africe, ostatek dostal **Gauda**, princ z rodu Masinissova. Jugurtha zahynul r. 104 v římském žaláři.

Poměry
v Numidii.

Úplatnost
optimatů.

Válka
s Jugurthou
(111—105).

C. Marius.

Římské výboje na severu. Výsledek války numidské postavil **C. Maria**, neseného přízní strany populární, na první místo mezi vojevůdci římskými tak, že od něho jediného očekávala se pomoc proti nepřátelům, kteří tenkrát náhle ohrozili severní hranice panství římského, ano i samu Italii. Římané, dokončivše podrobení sev. Italie, zaokrouhlili své panství na severu tím, že podmanili si kmeny **alpské** a postupovali v četných drobných bojích do již. Francie a do krajů při východním pobřeží Adriatického moře. V již. Francii byla tak r. 121 založena provincie **Gallia Transalpina**, jejíž hlavním městem stalo se

Výboje
v jižní
Francii a
podél
Adriatického
moře.

Gallia
Narbonensis.

Narbo, osídlené r. 118 římskými osadníky (odtud též Gallia Narbonensis). Při Adriatickém moři šířilo se panství římské za stálých bojů s domorodými horaly pozvolna od pobřeží do nitrozemí; r. 181 bylo založeno město Aquileja. Na sever odtud postoupili Římané v boji proti keltským Tauriskům až do nyn. Kraňska. A právě tam setkali se po prvé s národem, který je pak znepokojoval po několik let.

Cimbrové. **Cimbrové a Teutoni.** Cimbrové, bojovný kmen germanský, vystěhovali se ze sev. Německa a postupovali na jih. Roku 113 postavil se proti nim ve vých. Alpách konsul Cn. Papirius Carbo, ale byl poražen. Cimbrové obrátili se potom do Gallie, a tam přidružili se k nim někteří kmenové keltští, jmenovitě Teutonové. Římané hleděli se zbaviti nebezpečných sousedů na sev. hranici provincie, ale jejich pokusy skončily r. 105 hroznou porážkou u Arausia (Orange). V Římě nastalo velké zděšení a každou chvíli očekával se vpád barbarů do Itálie. Marius byl proto hned zase zvolen za konsula na rok 104. Ale Cimbrové netáhli na Itálii, nýbrž rozptýlili se po Gallii, tak že Marius mohl zatím připravit své vojsko pro zápas s nezvyklým nepřítelem. V Římě volili jej konsulem i na léta 103—101. Když konečně barbaři r. 102 se obrátili dvěma proudy proti území římskému, potřel Marius r. 102 nejprve Teutony u Aquae Sextiae (nyn. Aix) a potom s druhým konsulem r. 101 Cimbrů u Verceil. Itálie si oddechla.

Barbaři
zničení
Mariem
102—101.

Soustava
vojska
placeného.

Změny ve vojenství. Za posledních válek zavedeny byly některé důležité změny ve vojenství, při nichž také působil vydatně sám Marius. V zámožnějších vrstvách občanstva mizel znenáhla bojovný duch; soustava občanského vojska, vybíraného každoročně podle censu, nehodila se pro daleké a dlouhé války zahraniční. Z té příčiny přijímání byli stále hojnější měrou občané nemajetní (capite censi), jimž placená služba vojenská, vyměřená na 20 let, stávala se řemeslem, a kteří potom k stáří byli za výsluhu podělováni pozemky. Tím otvírala se nová cesta k řešení sociálních otázek, ale zároveň rostl vliv vynikajících vůdců, neboť vojáci z povolání neměli jiných zájmů nežli kořist a dobré zaopatření k stáří. Vůdce, který jim svou osobou nejlépe zajišťoval splnění těchto výhod, mohl spoléhati na jejich oddanost ve věci jakékoliv. V době plné občanských sporů stalo se tak vojsko v rukou obratného vůdce důležitým činitelem ve sporech stran a na konec činitelem rozhodujícím.

Nové
pokusy
populárů.

Nové nepokoje v Římě. Po válce cimberské byl vítězný Marius nejváženějším mužem v obci. V jeho osobě povznesl se také význam strany populární, neboť všechny nedávné porážky v Africe i na

severu byly zaviněny neschopností aneb i ničemností vojevůdců z kruhů senátorských. Populárové spatřovali v Mariovi přirozeně svého vůdce a způsobili, že byl zvolen po šesté konsulem na rok 100. Ale Marius neosvědčil se jako politik. Když demokratičtí vůdcové vystoupili proti senátu řadou návrhů ve smyslu gracchovském, došlo z toho v Římě znovu k násilnostem a pouličním bojům, v nichž optimáté na konec si opětne udrželi převahu. Marius kolísal při tom nerozhodně mezi stranami tak, že posléze pozbyl vážnosti u obou.

Marius po šesté konsulem (100).

Livius Drusus a válka spojenecká. Ustavičné rozbroje přivedly také prozíravější optimáty k přesvědčení, že opravy jsou nutny. K nim náležel M. Livius Drusus (syn protivníka Gracchova), který jako tribun podal r. 91 návrhy, aby senát byl rozšířen z řad rytířských, aby soudnictví vráceno bylo senátorům, a aby zakládány byly nové kolonie; ba neváhal posléze znovu navrhnouti, aby občanské právo bylo rozšířeno na všechny italské spojence. Ale opětne zmařil právě poslední návrh celý jeho pokus; on sám pak byl nedlouho potom úkladně zavražděn. Jenže tentokrát neminula věc tak hladce. Zklamane naděje spojenců způsobili u nich takovou nevoli, že velká část jich sáhla ke zbraní. Ještě téhož roku vzniklo povstání ve střední Itálii, k němuž připojili se kmenové dolnoitalské mimo města řecká. Vzbouřenci sestoupili se ve spolek, jehož hlavním městem bylo Corfinium v zemi Paelignů. Vojenský výcvik, jehož spojenci nabyli od dávných dob pod prapory římskými, činil boj pro Římany velmi nebezpečným, i nezbylo jim než odhodlati se k ústupkům. Aby zamezili odpad Etrusků a Umbrů, dali r. 90 občanské právo všem, kdož dosud zůstali věrni, a r. 89 všem těm, kteří do 60 dní složí zbraň a v Římě se o ně přihlásí. Tím byl ovšem odpor překonán, ale část Samnitů, Lukanů a Bruttů setrvala přece v boji. Konečné rozhodnutí bylo oddáleno vážnými nesnázemi, do nichž Řím byl touž dobou uveden záležitostmi na východě a spory vnitřními.

Návrhy L. Drusa (91).

Vzpouř spojenců italských (91—88).

Ústupky Římanů.

2. Protiřímské hnutí na východě, první válka občanská a opravy Sullovy.

Stav zemí východních. Na východě pokračoval rozklad velikých říší hellenistických stále. S y r i e a E g y p t hynuly rozbroji v rodinách panovnických, Seleukovci byli odpadáním provincií znenáhla obmezeni na Syrii a Mesopotamii. Židé, jsouce od syrských králů utiskováni, vzbouřili se a osvobodili se po krutém boji (167—142) pod vedením rodiny H a s m o n e o v c ů (Makkabejských) úplně. Makka-

Úpadek Syrie a Egypta.

Židé.

Parthové. bejec Juda Aristobulos přijal r. 105 titul královský. **Parthové** šířili v I. stol. své panství až k Eufratu. V **Armenii** vznikla poč. 2. století dvě samostatná panství (Velká a Malá Armenie). — Římané nebránili tomuto rozkladu sledující pouze své sobecké cíle. Nejhorší následek toho byl, že se koncem 2. stol. rozmohlo silně **námorní loupežnictvo**, jež mělo sídla v horských krajích Kilikie a Kreta. Řím podporoval zlořád tento nepřímou velikou potřebou otroků, jež dodávali tam hlavně piráti.

Mithridates. Bylo proto na východě plno nespokojenosti s politikou římskou, ale nikde nebyla roztrpčenost taková, jako v provincii **Asii**, která byla vydána na milost i nemilost vyděračnosti římských správců, kapitalistů a obchodníků hojně tam se usazujících. Všechna nahromaděná nenávist proti nim propukla při prvním otřesu panství římského, jehož původcem byl král pontský **Mithridates** (120—63). Nadaný tento panovník uvedl již r. 110 pod svou moc řecké kolonie na Krymu a v okolí, sjednocené ode dávna v t. zv. **říši bosporskou**, a počal šířiti svoji moc také v Malé Asii. Když nastala v Italii válka spojenecká, jal se vystupovati směleji. Přehmaty Římanů daly mu vítaný podnět k válce. Dobyv r. 89 Kappadokie a Bithynie opanoval r. 88 také Asii a učinil Pergamon svým sídlem. Obyvatelstvo vítalo jej z největší části jako osvoboditele, a když nařídil, aby všichni Italové usedlí v Asii byli povražděni, byl jeho rozkaz ochotně vykonán a mnoho tisíc cizinců pobito. Římu nastala tak válka velikých rozměrů.

První válka občanská. Ale v Římě vzplanuly právě tehdy s obnovenou silou strannické boje a nepořádky. Vojevůdce ve válce proti Mithridatovi mohl se nadíti moci a slávy válečné. Když tedy senát svěřil velení podle ustáleného zvyku jednomu z konsulů toho roku, **L. Corneliu Sullovi**, způsobil **Marius** skrze tribuna **P. Sulpicia Rufa**, že komitie zvrátily ustanovení to a odevzdaly velení jemu. Ale tentokrát narazila strana populární na muže rázného a schopného. Sulla, který zrovna tehdy potíral poslední zbytky spojeneckého odboje obléhaje město **Nolu**, neváhal hájiti svého práva až do krajnosti. Jeho vojsko bylo mu neobmezeně oddáno; obrátil se tedy rychle proti nepřipravenému Římu a dostal jej snadno do své moci. Senát prohlásil **Maria**, **Sulpicia** a přední jejich stranníky za psance. Sulla způsobil potom přijetí některých zákonů, jimiž obmezovala se práva tribunů a zvyšovala pravomoc senátu, a odplul r. 87 na východ. **Sulpicius** zahynul na útěku, **Marius** zachránil se do Afriky. **Sullovo tažení** proti Římu jest první případ, že rázný vojevůdce užil své moci vojenské v domácích rozbrojích, jest to počátek první války občanské (88—82).

Válka s Mithridatem. Zatím Mithridates podnikl útok na Řecko. Také tam našel četné přívržence (v tom na př. Atheny), ale většina obcí poddala se mu jenom z nutnosti. Sulla přistal v Epiru a porazil Mithridata v Boiotii ve dvou bitvách (r. 86). Současně proniklo druhé vojsko vyslané z Říma Thrakií do Malé Asie, a Mithridates byl nucen opustiti Evropu. Ale také v Malé Asii odpadávalo od něho po římských vítězstvích řecké obyvatelstvo, a tak nezbývalo mu nežli přijmouti r. 85 v Dardaně podmínky Sullovy. Musil se vzdáti všech výbojů, zaplatiti válečnou náhradu a odstoupiti část loďstva. Potom uložil Sulla řeckým obcím v Asii, které stály na straně Mithridatově, ohromnou pokutu 20.000 talentů (120 mill. K). Vlastní Řecko bylo tou měrou stíženo pohromami válečnými, že se z nich hospodářsky již nevzpamatovalo.

Mithridates
vypuzen
z Řecka
(87—86).

Mír
v Dardaně
(85).

Porážka strany populární. V Itálii pozdvihla se zatím zstrašená strana populární k novému boji. V čelo postavil se jí jeden z konsulů r. 87, L. Cornelius Cinna. Byl sice z Říma vypuzen, ale italský venkov přidal se na jeho stranu, rovněž odbojní dotud Samnité, když jim slíbil plné právo občanské a nezkrácené držení majetku. Marius vrátil se z Afriky, oba dobyli pak Říma a provedli krvavou pomstu na svých protivnících. Marius byl zvolen po sedmé konsulem, ale zemřel již v lednu 86 zkaliv svoji památku ukrutnostmi posledních dnů. Populárové byli pak pány na západě, ale neměli po smrti Cinnově (84) schopných vůdců. Sulla přistal r. 83 v Brundisiu s dobře vycvičeným vojskem a uvedl po dvouletých bojích celou Itálii i s Římem ve svou moc. Itálie utrpěla tehdy mnoho; Samnité a Etruskové byli téměř vyhubeni. Špatně vedená strana mariovská podlehla také v provinciích. Jenom v Hispanii udržel se Q. Sertorius ještě po několik let.

Populárové
opět pány
Říma (87).

Návrat
a vítězství
Sullovo
(83—82).

Sulla byl r. 82 pánem Říma a říše. Jako dříve Marius, tak pomstil se i on krutě na straně poražené. Na fóru byly vyvěšeny seznamy osob, jež podle vůle Sullovy propadly smrti (proskripce), a jmění jejich konfiskováno. Přes 2000 osob, nejvíce stavu rytířského, padlo za obět těmto proskripcím, v nejednom případě také soukromé pomstě Sullových stranníků. Ve zpusťované Itálii rozsadil Sulla na 150.000 svých veteránů jako osadníky. Latinisace Itálie byla tím dokonána. Etruská řeč a nářečí sabellská znenáhla vyhynula.

Sullovy
proskripce.

Sullovy reformy. Senát jmenoval Sullu koncem r. 82 diktátorem, aby nově zřídil obec (rei publicae constituendae). Bylo to postavení úplně monarchické, ale Sulla nemínil ho využítí jinak, nežli aby vhodnými změnami zabezpečil napříště vládu senátu a zamezil všechny nepořádky. Poněvadž senátorské rodiny byly posledními boji

Sullovy
opravy ve
zřízení
státním.

Senát
a úřady.

značně zeslabeny, doplnil senát novými 300 členy z rytířstva, zvolenými v komitích. Budoucně se měl senát doplňovati zcela samočinně; kdo zastával quaesturu, stával se beze všeho trvale členem senátu. Censurové pozbyli tím úplně svého významu. Místa soudců ve stálých soudních komisích vyhrazena byla opět senátorům.

Tribunat.

Počet praetorů byl stanoven na 8, quaestorů na 20, zákony Villiovy zůstaly v platnosti. Všichni praetori úřadovali v Římě; do provincií byli vysíláni konsulové a praetorové po dokonaném roce úředním s titulem prokonsulů nebo propraetorů, opět na rok. Každoroční střídání správců v provinciích tedy zůstalo. Právo tribunů navrhovati zákony bylo obmezeno, a úřad sám znehodnocen ustanovením, že bývalý tribun nesmí se ucházeti o žádný vyšší úřad. Poněvadž pak po válce spojenecké všechno obyvatelstvo na poloostrově italském mělo občanské právo římské, byla severní Itálie, jež dosud bývala spravována spolu s poloostrovem přímo z Říma, zřízena jako zvláštní provincie Gallia Cisalpina.

Gallia
Cisalpina.

Marnost
oprav
Sulloových.

Těmito zákony mínil Sulla zabezpečiti řádnou vládu v říši římské; potom složil (79) svrchovanou moc a odebral se do soukromí, kde po roce zemřel. Jeho naděje byly ovšem liché. Hned po jeho smrti pokusil se konsul M. Aemilius Lepidus zvrátiti některá Sullova ustanovení. Pokus se sice nezdařil, ale přes to spočívala zvýšená moc senátu na slabých základech, neboť rozháranost říše a zápletky na východě vyžadovaly stálých válek na rozličných stranách, takže vojevůdcové mohli každou chvíli, dokonavše šťastně posláné válečné, využití vojska na prospěch osobní aneb strannický.

Války
v Hispanii
a na
východě.

Pompejus a Crassus. Boje ve Španělich, kde si Sertorius zřídil pomocí domácích kmenů panství nezávislé na senátu, trvaly až do r. 72, kdy smělý Mariovec byl úkladně zavražděn. Zatím nastala r. 74 nová válka s Mithridatem, proti mořským loupežníkům bylo třeba již od r. 78 vésti soustavný boj vyhlazovací; také nepokoje kmenů thracických vyžadovaly důraznějšího zakročení. K tomu přidružila se r. 73 v samé Itálii nová hrozná vzpoura otroků, která zachvátila celou jižní Itálii; otroci vedení Spartakem a Krixem porazili několikrát vojsko římské. Za těchto okolností povznesli se k nejvyšší moci v Římě dva někdejší stranníci Sullovi, Cn. Pompejus a M. Licinius Crassus. Pompejus, který vynikl jako vojevůdce již za Sully, dokončil válku ve Španělich, Crassus přemohl po šestiměsíčním boji r. 71 odboj otroků. Na 6000 zajatých otroků bylo přibito na kříž. Zbytek otroků, který unikl z boje a chtěl se z Itálie probít na sever, potřen byl v Etrurii od Pompeja, vracejícího se ze Španěl.

Vzpouřa
otroků
(73 - 71).

Tu se ukázalo patrně, jak málomocen je senát proti vítězným vojevůdčům. Pompejus i Crassus puze ní ctíždostí spojili se, ač osobní jejich poměr nebyl přátelský, a vynutili si s pomocí strany populární proti zákonu konsulát na rok 70. Odvděčili se pak straně té zrušením některých zákonů Sullových. Práva tribunů byla obnovena v starém rozsahu, censorům vráceno právo vylučovati nehodné senátory; místa přisedících při trestních soudech byla rozdělena mezi senátory, rytíře a nejbohatší z ostatních občanů, což pak zůstalo již trvale.

Pompejus
a Crassus
konsuly
(70).

Příčiny úpadku republiky. Vůbec bylo patrno, že všechny dobře míněné opravy Sullovy nestačí, aby se zabránilo vnitřnímu úpadku republiky. Kořen zla vězel v sociálních poměrech občanstva římského. Gracchovské opravy posílily sice střední stav, ale jenom na čas. Střední vrstvy chudly i potom. Ok. r. 104 vyjádřil se tribun L. Marcius Philippus, že mezi všemi občany římskými není ani 2000 zámožných rodin. Bohatství některých rodin bylo ovšem na tehdejší doby ohromné. Pompejus měl 70, Crassus přes 170 mill. sesterciů jmění (asi 17 a 42 mill. K). Ale rozmařilost jednotlivců a okázalost všeho veřejného života byly příčinou, že i veliký majetek bylo lze velmi snadno utratiti a upadnouti v dluhy stejně ohromné. C. Julius Caesar měl r. 62 po srážce aktiv 25 mill. sesterciů (přes 6 mill. K) dluhů. Z toho jest patrno, jakou důležitost měla pro římskou aristokracii správa provincií, kde bylo možno rázem zhojiti nesnáze majetkové a ještě zbohatnouti. Zadluženost mladých zhýralců mívala v 1. stol. př. Kr. nejednou vliv při vnitřních převratech. — Proti nečetné společnosti boháčů bylo nepoměrně mnoho nemajetných. Výhody, jež římský stát i ctíždostiví jednotlivci poskytovali chudině, aby ji získali na svou stranu, činily život městského proletariátu dosti příjemným a bezstarostným. Stát staral se mu o laciné obilí a staral se mu také o zábavu. Hry gladiátorské, které bývaly od r. 264 ob čas od jednotlivců předváděny lidu o pohřbech, pořádány byly od r. 115 pravidelně nákladem státním a aedilové předstihovali se, aby skvělou výpravou získali si přízeň lidu, doplácějice ochotně i z vlastních peněz. Politická práva měli od r. 88 v zásadě všichni obyvatelé Italie, ale vykonávati je bylo lze toliko osobně v Římě; myšlenka soustavy reprezentativní, podle níž v moderních ústavách občanstvo určitého okrsku zastupováno jest voleným poslancem, nepřipadla státníkům římským vůbec na mysl. V komitích rozhodoval tedy hlavně vyhýčkaný proletariát, a ten za chléba a zábavy («panem et circenses» bylo heslo jeho) hlasoval pro kohokoliv a pro cokoli. Tito zástupcové občanstva na jedné straně a vojsko na druhé dávaly ctíždo-

Nepoměry
sociální.

Bohatství a
zadluženost
jednotlivců.

Rostoucí
počet
chudin.

Politický
vliv pro-
letariátu.

stivým mužům, pokud jich uměli obratně použít, takovou moc do rukou, že senát, kde ve skutečnosti rozhodovalo bez toho jen několik rodin, a všechny zákony byly proti ní bez moci. Republika se přežila.

3. Síření moci římské na východě a na severu. Nové spory vnitřní.

Úspěchy Pompejovy na východě. Ze smutného vnitřního stavu republiky římské kořistil nejvíce Pompejus. Nejprve hleděl si pojistiti možnost nových úspěchů válečných, k nimž mu dávaly příležitost poměry na východě. Tam bylo od r. 78 bojováno proti námořním loupežníkům sice se zdarem, ale do úplného jejich vyhlazení bylo pořád ještě daleko. Stejný byl i stav války s Mithridatem. Když r. 75 zemřel bithynský král Nikomedes III. odkázav zemi Římanům, neuznal král pontský práva Římanů na tuto zemi a obsadil ji r. 74. Velitelem v této válce byl od senátu jmenován L. Licinius Lucullus. Přitáhl na východ s malým vojskem, ale vytiskl přece Mithridata z Bithynie a vtrhl do jeho vlastní země (72). Mithridates utekl se k svému zeti Tigranovi, králi velkoarmenskému, který uvedl okolo r. 90 pod svou moc i Malou Armenii. Lucullus opanovav r. 70 Pontos žádal, aby mu Mithridates byl vydán, a když Tigranes odepřel, rozšířil válku i na něho a dobyl r. 69 skvělého vítězství u Tigranocerty. Ale na dalším postupu počalo se bouřiti jeho vojsko. Také v Římě bylo po převratu r. 70 Lucullovo postavení otřeseno, a tak nezbývalo mu, než aby ustoupil z Armenie; r. 67 byl zbařen velitelství a Mithridates dobyl opět východní části Pontu.

Tento stav věcí na východě byl příznivý snahám Pompejovým. Jelikož byl oblíben u nejšířších vrstev občanstva, bylo mu r. 67 přes odpor senátu svěřeno vedení války proti pirátům s mimořádnou plnou mocí na celém Středozemním moři i s pobřežím na 75 km od moře. Za těchto výhodných podmínek zničil Pompejus v krátké době loupežnictvo v Kilikii i na Kretě úplně, hlavně proto, že umožnil s poměrnou mírností loupežníkům navrátiti se k pokojnému životu zakládaje pro ně zemědělské osady. Kreta stala se římskou provincií.

Po tomto úspěchu odevzdal lid (66) Pompejovi po návrhu tribuna C. Manilia přes tuhý odpor senátu velení proti Mithridatovi s rozšířenou pravomocí. Pompejus spojiv se proti Tigranovi s Parthy zapudil Mithridata r. 65 do říše bosporské (na Krym). Potom podmanil různé kmeny v jižním Podkavkazí, kteří byli s Mithridatem spojeni, a zřídil Bithynii i Pontos jako provincie. Tigranovi bylo v míru ponecháno držení jeho země. — Velmi smutný byl tehdy stav Syriie, kde sváry

Válka s pi-
ráty
(od r. 78) a
s Mithri-
datem
(od 74).

Lucullus
v boji
s Mithri-
datem
(74—67).

Námořní
lupiči
zničeni
Pompejem
(67).

Pompejus
velitelem
proti
Mithridatovi
(66).

Syrie pro-
vincií (64).

Seleukovců způsobily pravou anarchii. Pompejus neuznal Antiocha XIII., jemuž byl Lucullus před tím přiznal právo na trůn, nýbrž proměnil Syrii r. 64 v provincii římskou. Domácí spory daly mu příčinu zakročití také v Palestině. Tam zápasili o trůn bratří Jan Hyrkanos a Aristobulos, zároveň představitelé obou stran, v něž se tehdy Židé dělili. Hyrkanovi přála strana Farišů, lpící v příkré výlučnosti proti cizímu vlivu na doslovném plnění zákona, za Aristobulem stáli Sadoceové, strana přístupná hellenismu. Pompejus rozhodl spor ve prospěch Hyrkanův, ale zavázal jej k poddanství a poplatku. Tak bylo panství římské na východě značně rozšířeno. Uprostřed území římského trvala dále některá malá panství (na př. Galatie, Kappadokie a j.), ale jenom z milosti Římanů. Mithridates usmrtil se r. 63 sám, když vzbouřil se proti němu vlastní syn Farnakes.

Židé
poplatni
Římu.

Konec
Mithridatův
(63).

Caesar, Catilina, Cicero. V Římě dobývala si zatím strana populární spojená s vítězným Pompejem víc a více půdy. Vedle Crassa vystupuje v ní do popředí C. Julius Caesar (nar. 100), který si získal jako aedil r. 65 neobyčejnou oblibu u lidu pořádaje mu skvělé hry, čímž zabředl ovšem také do dluhů. Poněvadž se očekával v brzku návrat Pompejův a s ním i různé převraty, hleděli si jednotlivci pro ten případ zajistiti co nejvíce vlivu. Také lidé pochybné pověsti, kteří se zhýralým životem přivedli hospodářsky na mizinu, chystali se těžiti z nejasné situace. Bývalý stranník Sullův L. Sergius Catilina, který r. 70 pro dluhy a nezřízený život byl vyloučen ze senátu, pokusil se, když se mu nepodařilo dosáhnouti konsulátu, nastrojiti s pomocí stejně zchátralých lidí spiknutí po celé Italii, jehož cílem byl násilný převrat (63). Ale tehdejší konsul M. Tullius Cicero, znamenitý řečník, který, ač homo novus, přešel v té době od strany populární k optimátům, objevil v čas jeho pikle a zmařil je. Catilina musil opustiti Řím a padl v čele svých venkovských spojenců u Pistorie (62). Čtyři z jeho druhů byli popraveni.

C. Julius
Caesar.

Spiknutí
Catilinovo
(63).

M. Tullius
Cicero.

První triumvirát. Koncem r. 62 přistal Pompejus v Brundisiu. Všeobecně se čekalo, že vstoupí v šlépěje Sullovy, ale Pompejus rozpustil mimo nadání vojsko. Tím nabyli optimáté, jejichž postavení nezdarem spiknutí Catilinova bylo beztoho posíleno, odvahy. Pompejovi byl sice povolen skvělý triumf, ale když žádal, aby jeho zařízení na východě byla schválena a jeho vysloužilcům dány pozemky, nechtěl senát vyříditi věci těch po jeho přání. V záležitosti východní působil proti němu zejména Lucullus domáhaje se, aby bylo dbáno také jeho zařízení. Pompejovi nezbývalo, než aby se sblížil opětně s Crassem. Caesar, který se zrovna tehdy vrátil jako propraetor z Hispanie, zjednal smíření (r. 60).

Senát proti
Pompejovi.

Spolek
Pompejův
s Caesarem
a Crassem
(60).
Caesar
konsulem
(59).

Všichni tři vešli v t a j n ý s p o l e k, v němž si slíbili, že se budou navzájem ve svých snahách podporovati. Pompejus pojal za manželku dceru Caesarovu Julii. Proti spojenému vlivu těchto tří mužů byl senát bez moci. Caesar, který podle dohody triumvirů byl zvolen na rok 59 konsulem, provedl přes odpor senátu a svého kollegy Bibula v komitích schválení požadavků Pompejových a sobě pojistil správu o b o u G a l l i í a I l l y r i k a na pět let s právem míti 4 legie vojska.

Stav
svobodné
Gallie.

Výboje Caesarovy v Gallii. Těžiště správního okrsku Caesarova leželo v zaalpské Gallii, neboť silně rozvířené poměry tamní vyžadovaly vojenského zakročení. H e l v e t i o v é vpadli z nyn. Švýcarska do území římského, do svobodné Gallie pak vnikl za sporů mezi předními tamními kmeny, A e d u y a S e k v a n y, germanský náčelník A r i o v i s t se svým lidem. Caesar odrazil útok Helvetiův a přinutil je, by uznali svrchovanost římskou; potom vypudil ještě téhož roku Ariovista za Rýn, načež se i Sekvané a Aeduové poddali Římu. Rozmanité spory mezi ostatními kmeny galskými daly Caesarovi příležitost, aby se vkládal do nich jako rozhodčí nebo ochránce některých kmenů proti jiným. Využívaje obratně těchto sporů a maje dobře vycvičené vojsko přinutil Caesar r. 57—56 všechny kmeny galské od A q u i t a n ů (již. od Garonny) na jihu až k B e l g ů m na severu uznati nadvládu Říma. Veškera Gallie až k Rýnu octla se pod panstvím římským.

Podmanění
celé Gallie
(57—56).

Triumvirát
obnoven
(56).

Nové úspěchy triumvirů. Vojenské úspěchy Caesarovy získaly mu v Římě velikou slávu a oblibu. Caesar, který r. 60 byl jenom podřízeným členem sdružené trojice, vyrovnal se Pompejovi. Pompejus nesl vzrůst jeho nelibě, ale prozatím byly poměry v Římě takové, že triumvirové obnovili svůj spolek r. 56 novými úmluvami, podle kterých mělo se vymoci Caesarovi držení jeho provincií na dalších 5 let, Pompejovi a Crassovi pak konsulát na rok 55 a potom správa obojí H i s p a n i e a S y r i e, rovněž na 5 let. Také tentokrát podařilo se spojenému úsilí provésti bez nesnází tyto úmluvy. Ale po konsulském roce odešel jenom Crassus do své provincie Syrie; Pompejus zůstal v Římě, aby tam jeho vliv neutrpěl, a spravoval Hispanii skrze své legáty.

Caesar
v Germanii
a v Britanii
(55—54).

Podrobení Gallie a porážka Crassova. Caesar dokončil pak podrobení Gallie a pojistil její hranice výpravou přes Rýn proti kmenům g e r m a n s k ý m (55) a dvěma výpravami do B r i t a n n i e (55 a 54). Výpravy do vzdálené Britannie působily v Římě mocným dojmem. Ale zároveň počali gallští kmenové trpce pociťovati ztrátu samostatnosti. R. 53 nastalo obecné hnutí za svobodu. Porážka, již Caesar utrpěl od Arvernů u Gergovie nedaleko Clermonta (52), měla v zápětí pozdvížení

všech kmenů galských; v čelo postavil se král Arvernů *Vercingetorix*. Caesar octl se v postavení nebezpečném, ale zlomil rozhodným vítězstvím u *Alesia* (*Alise v dép. Côte d'or*) ještě téhož roku odpor Gallů. R. 51 musili se postupně všichni kmenové podrobiti panství římskému, což jim Caesar usnadnil poměrnou mírností.

Vzpouza
Gallů
přemožena
(52).

Ne tak šťasten byl *Crassus* v Syrii. Bylo tam jako v nehotové provincii plno nespokojenosti; nebezpečné sousedství *Parthů* zvyšovalo nejistotu poměrů. Ačkoli tehdy nebylo zrovna nevyhnutelné příčiny k nepřátelství, počal *Crassus* r. 54 válku proti *Parthům*, vpadl do *Mesopotamie*, ale tam byl zaskočen a v bitvě u *Haranu* (*Carrhae*) poražen a zabit (53).

Porážka
Crassova
v boji
s Parthy
(53).

Roztržka mezi Caesarem a Pompejem. Po smrti *Crassově* zbývali z triumvirů pouze *Pompejus* a *Caesar*, a snahy obou se čím dál více rozcházely, jmenovitě po smrti *Caesarovy* dcery *Julie* (54). V Římě nastal po konsulátě *Pompejově* a *Crassově* naprostý zmatek. Demagogové stojící ve službách stran a mocných osobností vyvolávali pouliční bitky a znemožňovali násilnostmi i volby úřadů. *Pompejus* použil této tísně senátu, aby se s ním sblížil. Když nepořádky v Římě dostoupily r. 52 vrcholu, byl jmenován konsulem *sine collega*, tedy vlastně diktátorem. Čím více se *Caesar* stával svými válečnými činy miláčkem lidu, tím více se upevňoval svazek *Pompejův* se stranou senátorskou. *Caesar* nechtěje se vrátiti z provincie do Říma jako soukromník, hleděl si zabezpečiti konsulát na rok 48, ale proti tomu nařídil senát vlivem *Pompejovým* a přes odpor četných přátel *Caesarových* poč. r. 49, že *Caesar* má do určitého dne (*i. čce 49*) *opustiti provinci i a rozpuštění vojsko*.

Anarchie
v Římě.

Pompejus
na straně
senátu.

Roztržka
mezi
Caesarem a
senátem
(69).

Caesarovi, který očekával rozhodnutí v *Ravenně*, nezbývalo nežli buďto se podrobiti anebo sáhnouti ke zbrani. Měl dobře vycvičené a oddané vojsko, i rozhodl se rychle pro druhou možnost. Překročil tedy *Rubicon* (se slovy: *Alea jacta est*) a postupoval spěšně k Římu.

4. Druhá válka občanská a pád republiky.

Vítězství Caesarovo nad Pompejem. Neočekávané rozhodnutí *Caesarovo* způsobilo v Římě takové překvapení, že *Pompejus* nejspíše přivražen musil se s většinou senátorů dáti na útěk do Řecka. *Caesar* opanoval snadno Řím a zavedl tam pořádek, získáváje si všechno občanstvo nečekanou mírností. Aby si pojistil západ, obrátil se nejdříve do *Hispanie*, kde stáli legáti *Pompejovi* se 7 legiemi, a přinutil je v krátkce u *Ilerdy* ke kapitulaci. Potom dal se zvoliti konsulem na rok 48

Caesar
opanoval
Itálii a
Hispanii.

Pompejova porážka a smrt (48). a přeplavil se koncem 49 do Illyrie. Zatím sebral Pompejus se svými přívrženci značné, ale necvičené vojsko z východních provincií. U Dyrrhachia odrazil sice útok Caesarův, ale utrpěl v létě r. 48 rozhodnou porážku u Farsala v Thessalii tak, že nezbývalo mu nežli dáti se na útěk do Egypta k mladému králi Ptolemaiovi XIII., s jehož otcem měl kdysi přátelské styky. Leč dvůr egyptský rozhodl se pro vítěze a dal Pompeja, když vstupoval na pevninu, zavraždit.

Caesar v Egyptě. Hned potom připlul do Egypta Caesar a použil sporů, jež král měl se svou sestrou Kleopatrou, aby sehnal co nejvíce peněz. Ale z toho nastalo v Alexandrii vzbouření a Caesar nemaje dostatek vojska dostal se na čas do velmi nebezpečného postavení, z něhož jej vysvobodily teprve nové posily vojenské. V těchto bojích shořela z velké části proslulá knihovna; také mladý král zahynul. Caesar ustanovil potom za panovnici Kleopatru spolu s jejím mladším bratrem, chlapcem Ptolemaiem XIV (47).

Válka s Farnakem (47). **Další úspěchy Caesarovy.** Z Egypta obrátil se Caesar do M. Asie, neboť syn Mithridatův Farnakes používaje příhodné doby vtrhl z Bosporu do Pontu a opanoval jej. Caesar zapudil jej vítězstvím u Zely (47) zpět do říše bosporské (*veni, vidi, vici*). Také v Římě vznikly tou dobou nepokoje Caesar přišed na podzim 47 do Říma zjednal zase pořádek.

Porážka Pompejovců u Thapsu (46). Zatím co byl zaměstnán na jiných stranách, vzchopili se opět straníci Pompejovi. Někteří (jako Cicero) smířili se s vítězem, ale většina (synové Pompejovi Gnaeus a Sextus, Metellus Scipio, M. Porcius Cato a j.) utekla se do Afriky a vyzbrojila se tam s pomocí numidského krále Jubyk novému odporu. Caesar zvítězil nad nimi v dub. 46 v krvavé bitvě u Thapsu. Juba vzal si život na útěku, Cato se usmrtil v Utice (odtud sluje Uticensis), synové Pompejovi se zachránili útekem. Numidie stala se provincií římskou (Africa Nova).

Caesarovy snahy o povznesení říše. **Caesar pánem říše.** Caesar vrátiv se v létě 46 do Říma byl jmenován od senátu diktátorem na 10 let. Měl tedy postavení monarchické, ale čekal ho zároveň veliký úkol, uvésti v rozhárané těleso státní zase pořádek. Rozvinul za tím účelem rozsáhlou činnost. Zakládal kolonie po celé říši pro své vysloužilce a nemajetné občany, obmezil rozdělení obilí chudině, počal zdobiti Řím nádhernými stavbami, upravil soudnictví a hleděl zlepšiti správu provincií. Věnoval také pilnou pozornost otázkám hospodářským a počal raziti pro celou říši zlatou minci, aureus = 100 sesterciů = 25 K. Trvalou zásluhu zjednal si také opravou kalendáře, který byl v Římě v takovém nepořádku, že bylo r. 46 třeba vložit více než 2 měsíce, o něž

se kalendář předbíhal. Na poč. r. 45 byl nucen vytrhnouti ještě jednou do pole. Zbytky strany Pompejovy došly opory v staré provincii Pompejově Hispanii a sebraly tam značné vojsko. Caesar porazil je po těžkém boji v březnu 45 u Mundy (v okolí Malagy). Moc jeho byla tím upevněna trvale. Byl jmenován diktátorem doživotně, obdařen k tomu mocí prokonsulskou a tribunskou nedotknutelností, měsíc Quintilis, v němž se narodil, přezván v Julius. Caesar mínil korunovati své dílo výpravou proti Partům, kteří od porážky Crassovy ohrožovali stále východní provincie, a konal veliké přípravy, ale k výpravě nedošlo.

Zbytky
Pompejovců
zničeny
u Mundy 45.

Náhlý přechod od republiky k vládě ve skutečnosti monarchické byl v římské aristokracii nesen velmi těžce. Caesar hleděl všemožně odměniti přátele a uspokojiti protivníky; rozmnožil za tím účelem i počet senátorů na 900, ale právě v kruzích jeho stoupců počalo přibývati nespokojenosti pro leckteré zklamané naděje. Nespokojenci, počtem asi 60, spikli se majíce v čele C. Cassia, M. Junia Bruta a D. Junia Bruta a zavraždili Caesara 15. března 44 v senátě.

Spiknutí
proti
Caesarovi.

Strany po smrti Caesarově. V první chvíli zavládlo v Římě obecné zděšení a nejistota o rozsahu spiknutí. Senát přijal vraždu jako hotovou událost a chystal se ponechati spiklence bez trestu v jejich hodnostech. Ale konsul M. Antonius prohlédl záhy stav věcí a popudil v den pohřbu Caesarova obratnou řečí jakož i prohlášením četných (skutečných i přidaných) odkazů, jež zavražděný učinil lidu římskému, veškero občanstvo tou měrou, že došlo k pouličním bouřím a spiklenci byli nuceni opustiti Řím. D. Brutus odebral se do své provincie, Gallie předalpské, M. Brutus a Cassius na východ. Antonius chtěl se státi nástupcem Caesarovým, ale byl tu také přirozený dědic jmění i jména Caesarova, adoptovaný vnuk jeho sestry, C. Julius Caešar Octavianus (str. 174), tehdy 19letý, který si ochotným vyplácením odkazů Caesarových získal lásku lidu římského. Antonius vypravil se (koncem r. 44) nejdříve proti D. Brutovi, aby mu odňal Gallii předalpskou. Senát nacházeje proti němu oporu ve straně Octavianově postavil se r. 43 otevřeně proti němu (předním protivníkem jeho byl Cicero) a vypravil proti němu oba konsuly s vojskem. Octavianus připojil se k tomuto tažení. Antonius byl v dubnu 43 u Mutiny poražen a musil utéci do Gallie zaalpské k místodržiteli M. Aemiliu Lepidovi. Ale oba konsulové padli v boji a senát svěřil velení nad vojskem D. Brutovi. Zároveň pověřil M. Bruta a Cassia mimořádnou mocí na východě.

Stav
po smrti
Caesarově.

Antonius a
Octavianus.

Druhý triumvirát a porážka republikánů. Tyto kroky přivedly stoupence Caesarovy k svornosti. Octavianus smířil se přičiněním Lepidovým s Antoniem; všichni tři spojili se r. 43 u Bononie

Druhý
triumvirát
(43).

v druhý triumvirát a obrátili se proti Římu. Proti spojené jejich moci nebylo obrany. Lid udělil jim mimořádnou plnou moc k úpravě obce na 5 let. Aby si získali peněz do války na východě, počali triumvirové rozsáhlé pronásledování svých protivníků, v němž zahynul i Cicero (43). Potom vypravili se Antonius a Octavianus na východ. V rozhodném boji u Filipp (na podzim 42) byli Brutus a Cassius zásluhou Antoniovou poraženi a vzali si sami život. Triumvirové byli pány říše. Bylo jim ovšem i potom zápasiti s různými nésnázezi, jež byly ještě zvyšovány vlastní jejich nesvorností. Mnoho nespokojenosti způsobilo osídlení asi 170.000 veteránů, jimž četné obce v Itálii musily postoupiti svůj majetek. R. 40 rozdělili se pak triumvirové o říši tak, že Octavianus dostal západ s Illyrikem, Antonius východ, Lepidus Afriku. Mimořádná moc byla jim r. 37 prodloužena na dalších 5 let.

Porážka republikánů u Filipp (42).

Rozdělení říše (40).

Antonius na východě.

Vítězství Octavianovo nad Antoniem. Předním úkolem

Antoniovým byla válka s Parthy, kteří r. 46 vpadli do území římského. Útok byl sice odražen, ale v dalším boji nedobyl Antonius nijakých úspěchů. Usadil se potom v Alexandrii u královny Kleopatry, a jejím vlivem činil ve východních provinciích opatření, jež v Římě budila nelibost; některé provincie dal přímo ke správě dětem Kleopatřiným. Zatím dostal se Octavianus na západě do sporů s Lepidem a odňal mu r. 36 Afriku. Lepidus žil pak ještě až do r. 12 př. Kr. jako pontifex maximus. Také mezi Octavianem a Antoniem nebylo shody. Obapolní přátelé zdržovali dlouho úplnou roztržku, ale r. 33 nastalo zřejmé nepřátelství. Octavianus měl výhodu, že mohl proti Antoniovi vystoupiti jménem lidu římského, jež vladaření Antoniovo na východě naplnilo nevolí. Vojenská převaha byla sice na straně Antoniově, ale v rozhodné bitvě u Actia (2. září 31) dobyl Octavianův vojevůdce (později i zeť) M. Vipsanius Agrippa vítězství. Antonius zmalomyslněv prchl s Kleopatrou do Egypta a vzal si tam po marných pokusech obrany život vlastní rukou (v létě 30). Kleopatra vidouc, že se nemůže nadíti od Octaviana milosti, následovala jeho příkladu a Octavianus zabral Egypt se vším jeho bohatstvím pro sebe.

Octavianus pánem západu (36).

Válka mezi Octavianem a Antoniem.

Bitva u Actia (31).

Konec republiky.

Když se Octavianus v létě r. 29 vrátil do Říma, nebylo nikoho, kdo by se jeho moci mohl vzepříti. Celá říše římská byla v jeho rukou. Republika končí, nastává monarchie.

5. Stát a společnost v posledním století republiky římské.

Příznaky úpadku republiky.

Nezdravý stav říše. Bouře, jimiž říše římská byla zmítána po celé století, ohlašovaly zřejmě úpadek republiky. Vládla celým Středo-mořím, ale neuměla získati podmaněných krajů k zdárnému společnému

rozvoji. Nečetný kruh rodin senátorských obohacoval se nešetrnou a vyděračnou politikou, zatím co provincie hynuly a v samé Italii venkov přicházel na mizinu. Správa provincií byla nejstinnější stránkou zřízení státního za doby republiky. Libovolné zasahování správců do právních poměrů provinciálů, veliká břemena spojená s ubytováním vojska a s vojenskými nucenými dodávkami, pronajímání daní, cel a všech veřejných dávek kapitalistům — vše to bylo pramenem nesčetných útisků pro obyvatelstvo provincií, nemluvic ani o pohromách válečných a řádění loupežnictva. Obyvatelstvo chudlo, lichváři se obohacovali. Četní rolníci utíkali ze svých statků nemohouce snášeti tlaku správy státní. Římské jméno bylo všude na východě ve svrchované nenávisti.

Nedostatky
správy
provin-
cialní.

Vůbec dbal stát prospěchu podrobených zemí měrou pranepatrnou. Rozbroje stran a úpadek vládnoucí společnosti byly příčinou, že nedošlo ani k účelnému rozřešení hospodářské krise v samé Italii. A samo město Řím bylo výmluvným dokladem, že republika v 1. stol. př. Kr. nestačila svému úkolu. Vedle nečetných boháčů hromadily se tam spousty chudiny, směsi to nejrůznějších živlů, zchudlých občanů, otroků, propuštěnců a cizích přistěhovalců. Křivolaké nerovné ulice s chatrnými domky tvořily ostrou protivu nádherných palácův a několikapatrových domů činžovních. O bezpečnost v městě bylo postaráno velmi slabě. Pouliční rvačky a úkladné přepadávání jednotlivců byly události zcela obyčejné. Ve vznešené společnosti množily se podvody, travičství, padělané závěti a pod. Nedokonalé spojení s krajinami zámořskými způsobovalo každou chvíli pro nahodilé překážky nouzi o obilí. Na italském venkově rostl počet nádherných letohrádků, zařízení se vším přepychem, ale usedlého obyvatelstva ubývalo. S rozmařilým životem vládnoucích kruhů souvisí, že se v Italii počaly ujímati cizokrajné plodiny, třešně, jež Lucullus přivezl z východu, jižní ovoce, různé druhy vzácných květin a pod.

Město Řím
na konci
republiky

Italský
venkov.

Vliv současné vzdělanosti řecké. Pohromami, jež utrpěli různí kmenové italští za první války občanské, byla dovršena latinská a cizí Italie (viz str. 151). Také do západních provincií, Gallie, Hispanie a Afriky šířil se latinský jazyk a římská vzdělanost, ale východ zůstával řecký. Řecká vzdělanost udržovala si i za nejhlubšího politického úpadku první místo. Sídlem vědecké práce řecké byla až do konce egyptské samostatnosti Alexandrie, a může se i ve 2. a 1. stol. př. Kr. honositi slavnými jmény. V astronomii dospěl největší výše Hipparchos (asi 180—125), který ovšem žil většinou na Rhodu a jenom občas přicházel do Alexandrie. Objevil praecessi bodů rovnodenních, pořídil seznam hvězd, určil dosti správně dobu oběhu země kolem slunce (365 dní, 5 hod., 52', 12'') a první určoval místa země-

Rozšíření
latiny a
řečtiny.

Rozvoj věd
v Alexan-
drii.

pisnou délkou a šířkou. V matematice badal o rovnicích kvadratických a jest původcem sférické trigonometrie. — V matematice a fyzice proslul ok. r. 100 Heron Alexandrijský. Napsal veliké dílo geodae-tické, v němž odvodil známý vzorec pro plochu trojúhelníka a vynalezl některé přístroje (aeolipilu, heliostat, zrcadlový stroj; »Heronova« báh nepochází asi od něho).

Atheny,
Rhodos a
M. Asie,
studijní
místa
mladých
Římanů.

Vynikající tyto pokroky věd mathematických zůstaly ovšem obmezeny na malý kruh učenců. Pro Římany a jiné národy, kteří přejímali řeckou vzdělanost, měla větší význam řecká filosofie, krásná literatura a umění. Mladíci římstí putovali za vyšším vzděláním ne do Alexandrie, nýbrž do Athen, kde se udržovaly v nezkrácené slávě staré školy filosofické, a také na Rhodos, kde působili tehdy znamenití rhetorové. Básnická produkce doby alexandrijské, starší i mladší, docházela hojně obliby a četného napodobení v Římě. Aby si vytříbili umělecký vkus, cestovali mladí Římané do Malé Asie, jež tou dobou vynikala hojností uměleckých památek.

Řecké
umění.

Umění řecké v této době nedocházelo na domácí půdě dostatečné podpory hmotné, ale jsou přece i z této doby některá díla, jež zasluhují býti jmenována vedle slavných výtvorů dob starších. Sem patří velkolepý oltář Diův v Pergamu, zbudovaný za krále Eumena II. (197 až 159), s vlysem zobrazujícím boj bohů s giganty, Afrodite Melská (z konce 2. stol.), farneský býk od Apollonia a Tauriska z Trallů, proslulé sousoší Laokontovo z mladší školy rhodské, borghesský zápasník ze školy efesské (vesměs z doby ok. r. 100) a j. Také umělecký průmysl (terakottové sošky, rytí kamenů, práce zlatnické a j.) stál na značné výši.

Básnictví
římské.

Římská literatura a umění. Na těchto základech rozvíjel se literární a umělecký život římský. Pěstitelů literatury přibývalo, ale skutečnou cenu má z toho jen malý díl. V básnictví vynikají satirik C. Lucilius (asi 180—103), který ve svých satirách ostře a vtipně tepal veřejný život své doby, pak T. Lucretius Carus (ok. 97 až 55), básník nadaný, skladatel didaktického eposu De rerum natura, v němž líčí podle filosofie Epikurovy vznik světa a postavení člověka v něm, a lyrik C. Valerius Catullus (87 až ok. 54), proslavený drobnými básněmi milostnými. V I. stol. byly v Římě velice oblíbeny krátké básně naučné, epigramy a drobné epické básně herojské, jak je pěstovala tehdejší literatura alexandrijská. — Dramatické básnictví upadalo. Všechny pokusy v tom směru nedovedly vytisknouti děl starších básníků. Nově vešel v I. stol. v oblibu mimos, fraškovitá hra z lidového života provázená zpěvy a tancem. Roku 55 vystavěl Pompejus první kamenné divadlo. Na nádhernou výpravu věno-

Drama.

valo se mnoho peněz; také umění herecké stouplo v ceně. Za doby Sullovy měl herec Roscius roční příjem 600.000 sest. (150.000 K).

Velikého významu došlo v této době dějepisectví a řečnictví pro přímou svoji souvislost s životem politickým. V době politicky pohnuté stavěl se význam řečnictví sám sebou do popředí. Oba Gracchové prosluli jako znamenití řečníci. Největší slávy došel M. Tullius Cicero z Arpina (106—43); vystupoval nejdříve jako obhájce při soudech, potom věnoval se politice. Jako politik se neosvědčil a také jeho povaze lze leccos vytýkati, ale v literatuře mají jeho četné řečnické, politické a filosofické spisy místo vynikající, ovšem ani tak hloubkou myšlenek jako vytríbeností formy, pro niž stal se vzorem klassické latiny. Důležité jsou také jeho listy jako pramen pro poznání tehdejších poměrů.

Řečnictví.

Cicero.

Z dějepisných prací mají přední důležitost díla o době současné. V tomto směru proslul jmenovitě C. Sallustius Crispus (86—35) vypsav válku s Jugurthou, spiknutí Catilinovo a dějiny let 78—59. K tomu druží se paměti Sullovy a hlavně Caesarovy Zápisky o válce galské a o válce občanské. Mnoho bylo psáno také o starších dějinách římských, ale všechny tyto práce trpí snahou podati obraz co nejúplnější a formou pokud možno zábavnou, což svádělo k nekritickému přejímání různých pověstí a k doplňování látky všelijakými domněnkami, ano i výmysly na oslavení některých rodů (genealogická falsa). Nejsmutněji proslul v tom směru Q. Valerius Antias, jehož dílo o dějinách Říma vydané r. 78 bylo plno smyšlenek a vybájených podrobností. Svědomitěji si počínal učený M. Terentius Varro (116—27) ve svých pracích o římských starožitnostech

Dějepisectví.

Z ostatních věd byla v Římě soustavněji pěstována pouze filologie; ostatní obory namnoze ležely ladem. Cicero napsal sice řadu filosofických spisů, v nichž rozpráví o praktických otázkách životních na základě různých filosofických soustav, ale práce ty mají význam pouze literární a neměly účinku na duševní život Římanů.

Filologie a filosofie.

Pro vývoj římského umění jest tato doba téměř bez významu. Stát byl cele zaměstnán vnitřními i vnějšími nesnázemi; bohatí jednotlivci nakládali ovšem veliké peníze na zřizování a výzdobu nádherných domů, letohrádkův a zahrad, ale podle vkusu doby byly za tím účelem shírány toliko památky řecké anebo jejich napodobeniny. Domácí tvorba stojí úplně v pozadí.

Umění v Římě.

Vliv východu na Řím. Literatura a umění v Římě stály pod vlivem řeckým. Také vychování mládeže přizpůsobovalo se i v tělesných cvičeních stále více vzorům řeckým. Ale vedle toho podléhal duševní život Římanů v I. stol. také silnému vlivu názorů východních. Věc

Náboženský a mravní život Římanů.

Východní
božstva
a kultury
v Římě.

ta nejeví se ani tak v literatuře, která nevyrostší přirozeně z duševních potřeb římských napodobovala stále písemnictví řecké, jako v mravním a náboženském životě. Státní náboženství římské pozbývalo přes všechnu projevovanou okázalost zevních úkonů půdy i v nižších vrstvách neposkytující jim mravní opory v mnohotvárně rozvinutém životě tehdejší. Vzdělaným kruhům stával se náhradou řecký epikureismus a stoicismus; vrstvy vědecky nevyškolené, v tom namnoze i ženský svět, chápaly se ve své pověřivosti, zvyšované rozvratem všeho veřejného života, různých nauk, jež přinášel do Říma hromadný příliv syrských, parthských a egyptských otrokův, obchodníků, dobrodruhů. Tak šířil se v Římě v 1. stol. kult iranského Mithry a egyptské Isidy se svými tajemnými obřady; astrologie, magie, citování duchů a víra v zázračnou působnost tajemných mocí rozmáhaly se měrou stále větší.

Zároveň s politickým úpadkem římské republiky octl se i duševní život společnosti římské v rozvratu myšlenkovém, který v dalších důsledcích připravoval počátky nového vývoje na tomto poli.

Přehled.

V 3. století př. Kr. bylo kolem Středoziemního moře patero velikých říší: egyptská, syrská, makedonská, karthaginská a římská. Mezi Římem a Karthaginou nastal r. 264 zápas o Sicilii a skončil po dvou válkách (201) tím, že Římané ovládli celé západní Středomoří, Karthago pak kleslo na stát podružný. V státech východních kvetla a šířila se řecká vzdělanost, i dospěla v některých oborech (na př. věda v Alexandrii, částečně umění) výše na dlouho nedostíženou; ale politicky byly říše ty v rozkladu. Římané nabyli po r. 200 válkami s Makedonií a Syrií poměrně snadno rozhodného vlivu i na východě. Makedonie s Řeckem byla pak r. 146 podmaněna úplně, téhož roku, kdy zničen byl také stát karthaginský. Římané byli potom přímo nebo nepřímě pány na celém Středomoří. Ale jejich vnitřní vývoj proniknut byl cele duchem řeckým; římská vzdělanost měla ráz řecký. Naproti tomu vybavil se Iran pod vládou Parthů z kulturního ovzduší řeckého, a také malý národ židovský uchoval si aspoň v životě náboženském zvláštní, svérázný vývoj, jehož počátky spadají do doby Periklovy.

Rychlý vzrůst panství římského měl v zápětí nezdravý vývoj vnitřní. Veškera moc dostala se časem do rukou nemnohých rodin (stav senátorský) a ty se obohacovaly šťastnými podniky politickými, ale také nesvědomitým vydíráním provincií, zatím co ostatní občanstvo z velké části chudlo a stav drobných rolníků v Italii upadal. Pokusy o nápravu

tohoto zla počínají r. 133 vystoupením Gracchů, ale že byly prováděny překotně a bez náležité rozvahy, selhaly a vedly jenom k nepokojům vnitřním. Za těchto rozbrojů vybojovali si r. 88 kmenové italské občanské právo římské. Moc Říma na venek šířila se stále, ale v podmaněných krajích bylo plno nespokojenosti proti Římu, hlavně na východě. Tak se stalo, že král pontský Mithridates mohl od r. 88 připravovati Římanům značné nesnáze. Touž dobou (r. 88) došlo z rozbrojů mezi stranami dokonce k válce občanské. Pokus, který učinil vítěz ve válce té, Sulla, o reformu státního ústrojí, se nezdařil. Republika zmítaná vnitřními spory stala se znenáhla cílem ctižádostivých jednotlivců. Prvním zřejmým projevem těchto snah jest spolek Pompeja, Crassa a Caesara (první triumvirát r. 60), aby dostali stát do své moci, a to se jim také podařilo. Z roztržky mezi Pompejem a Caesarem nastala potom válka domácí (druhá válka občanská), v níž zvítězil Caesar a stal se pánem říše s titulem diktátora (45). Přívrženci republiky zavraždili jej sice, ale tím republika byla zachráněna jen na krátko. Roku 42 dostala se říše do rukou druhého triumvirátu, a když triumvirové se znepřátelili, dobyl si příbuzný Caesarův Octavianus vítězstvím u Actia (31) panství nad celou říší, která se zatím rozšířila na všechny země kolem Středomořího moře.

ČÁST ŠESTÁ.

Světová monarchie římská.

(30 př. Kr. — 476 po Kr.)

I. Doba Augustova.

1. Vznik monarchie z řádů republikánských.

Po dlouhých vnitřních bojích ocitla se rozsáhlá říše římská pod mocí jediného muže. Obyvatelstvo unavené tolikerými převraty a zlořády vlády optimátské poddalo se rádo jednotlivci, který mu zaručoval mír a pořádek.

Právní základy moci Octavianovy. Octavianus maje na paměti osud Caesarův nesahal na řády republikánské, ano vrátil i senátu část jeho moci; hleděl pouze co nejvíce úřední moci soustřediti v své osobě. Vrátiv se z východu do Říma složil r. 27 mimořádnou triumvirskou moc; za to udělil mu senát a lid vojenské imperium v celé říši s titulem imperatora a čestný název Augustus (vznešený), jehož Octavian užíval nadále jako jména osobního. Provincie, mimo některé, v nichž bylo třeba vojenské správy (Hispanie, Gallie zaalpská, Syrie a pak Egypt, v němž Octavian vládl jako nástupce dřívějších králů), vrátily se ve správu senátu. S počátku přijímal Octavian každoročně konsulát, ale r. 23 př. Kr. ustoupil od toho, podržel ovšem trvale moc prokonsulskou, jež mu zabezpečovala dozor i nad provinciemi senátorskými. Potom přijímal konsulát pouze občasně, obyčejně s některým ze svých příbuzných nebo přátel. Vedle toho měl již od r. 36 doživotně moc tribunskou s právem nedotknutelnosti; od r. 23 dával si ji každoročně obnovovati. Ob čas vykonával také úřad censorský a po smrti Lepidově (r. 12 př. Kr.) přijal hodnost pontifikamaxima.

Imperator
Augustus.

Základy
moci
císařské.

Principát. Právním podkladem nové monarchie nestala se tedy nějaká pravomoc mimořádná (na př. diktatura), nýbrž soustředění různých republikánských úřadů v jedné osobě. Formálně byl Augustus jenom prvním občanem v říši, a jeho hodnost byla ve veřejnosti označována názvem princeps (= asi první muž v říši) podle čestného názvu princeps senatus, jenž mu byl udělen se zřením k jeho význačnému postavení v senátě. Ve skutečnosti byla tím monarchie jenom zastřena. Jako imperator měl Augustus výlučně velení nad vojskem a zastupování státu na venek; jako tribun měl vliv na veškerou zákonodárství; jako prokonsul dohled na všechny provincie; jako pontifex nejvyšší moc církevní. Senátu zbývala ovšem značná část moci; spravoval většinu provincií, měl soudnictví nad svými příslušníky a ve svých provinciích, projednával návrhy zákonů a přijímal cizí vyslance, posléze spravoval starou státní pokladnu (aerarium), do níž plynuly důchody z jeho provincií. Augustus zřídil si pro svůj obor správní novou pokladnu, fiscus, a vyhradil si ražení mince zlaté a stříbrné přenechávaje méně cennou měnu měděnou senátu. Tuto dvojitou vládu nazývají novější dějepisci dyarchií. Trvala ovšem více po právu nežli ve skutečnosti, neboť princeps ovládal senát svým vlivem jako jeho předseda, mohl jako censor nepohodlné členy vylučovati a v soudnictví rozhodoval v poslední instanci.

Právní postavení Augustovo.

Pravomoc senátu.

Dyarchie.

První princeps ponechal i komitiím zbytek jejich působnosti, totiž volbu úředníků, ovšem značně obmezenou doporučováním jednotlivců, kteří měli býti voleni. Za jeho nástupců přešlo i toto právo na senát. Působnost republikánských úřadů v Římě byla při stálém zasahování vladaře nepatrná; časem klesly na pouhé čestné funkce.

Komitie.

Byl tedy Augustus pod pláštěm republikánských forem skutečným vládcem říše římské a ujal se, podobně jako svého času Caesar, s veškerou energií velikých úkolů, jež mu ukládal rozervaný stav říše. V jeho snahách podporovali jej jeho přátelé, z nichž si zřídil jakousi radu; předními rádci byli jeho zeť M. Vipsanius Agrippa a C. Cilnius Maecenas.

Státní rada.

Úprava branné moci. Augustus obmezil stálé vojsko na 18 legií, jež byly rozloženy v ohrožených provinciích, a usazoval veterány v koloniích zakládaných po celé říši. Do legií byli přijímáni pouze občané římské a to z provincií; služba trvala jako dříve 20 let. Obyvatelé Italie byli prosti povinnosti vojenské. K legiím družily se pomocné sbory vojenské z císařských provincií, jimž bylo po 25leté službě odměnou občanské právo římské. Princeps zřídil též stálé loďstvo, jež kotvilo v Misenu a v Ravenně. Pro osobní službu zřídil si Augustus čestnou stráž 9 kohort t. zv. praetoriánů (cohortes praetorianae) po 1000 mužích vybí-

Vojsko.

Lodstvo.

- Pretoriáni** raných toliko z italských dobrovolníků, s kratší službou vojenskou (16 let) a vyšším platem. Byly rozloženy v Římě a v okolí pod velením dvou praefectů praetorio. Také město Řím samo, v němž bylo za posledních let republiky velmi chatrně postaráno o bezpečnost, vyžadovalo vojenského dozoru. Účelu tomu sloužily tři *cohortes urbanae* (policejní stráž) a 6 kohort *vigilum* (hasiči). Nejvyšší vojenské hodnosti (velitelství legií) vyhradil Augustus stavu senátorskému, pro nějž stanovil minimální census 1 mill. sesterciů jmění; ale jinak osazoval všechna důstojnická místa, všechny úřady, o kterých rozhodoval sám, a místa správců ve svých provinciích (t. zv. prokurátorů) lidmi stavu *rytířského*. Občanský původ principátu nesl s sebou, že služba v nejbližším okolí císařovně, třeba se týkala nejdůležitějších zájmů státních (správa císařské kanceláře a pokladny, dozor nad provinciemi, vrchní soudnictví a pod.), ocitla se v rukou *otroků a propuštěnců*, kteří nabývali tak v pozdější době leckdy vlivu, jenž mohl býti státu velmi nebezpečný. Teprve pozdější vývoj věci učinil v tom nápravu. — Ačkoli Augustus hleděl si všemožně četnými výhodami udržeti přízeň lidu římského, staral se přece, aby ubylo proletariátu v městě. Počet občanů podílených obilím byl obmezen na 200.000, pro jiné zřizovány kolonie.
- Nový pojem obce a státu.** **Samospráva obcí venkovských.** Od doby, kdy veškeré obyvatelstvo italské nabylo občanského práva římského, počalo se vyvíjeti v Itálii obecní zřízení, jakého starověcí Řekové ani Římané dotud neznali. Pro ně *stát a obec* splývaly v *jedno*; i podrobené obce zůstávaly namnoze zvláštními »státy«, ovšem bez politické samostatnosti. Rozšíření obce římské na celou Itálii dalo po prvé podnět k zřizování obcí jakožto nižších správních jednotek podřízených jednotce vyšší — státu. Do tohoto rozvoje, který počíná za *Sully*, zasáhl také *Cesar*. Správa obecního majetku, péče o pořádek a všechny místní potřeby jakož i nižší soudnictví přenecháno bylo městským obcím samým, které si za tím účelem volily zastupitelstvo (*decuriones*, počtem obyč. sto) a různé samosprávné úřady; o všech důležitějších věcech rozhodovaly úřady říšské. Obce takto zřízené sluly *municipia*, kterýžto název ovšem nemá nic společného s municipiem starší doby republikánské. Samosprávné toto zřízení šířilo se za doby císařské i do provincií.
- Zřízení municipalní.** **Opravy ve správě říše.** Správa provincií bývala z nejobolavějších stránek republiky. Augustus zavedl nápravu ve mnohém směru. Správcové nestřídali se každým rokem a císař pilně dohlédal na správu jak v provinciích vlastních, tak i v senátorských, popřáváje ochotně sluchu stížnostem obyvatelstva. Všech zlořádů nebylo lze ovšem odstraniti rázem, ale provinciím se přece značně ulehčilo. — V celé říši
- Služba při osobě císařovně.**
- Správa provincií.**
- Mince.**

platily jedny peníze; počítalo se na zlaté (aureus = asi 25 korun) a stříbrné denáry (asi naše koruny). Princeps byl bedliv také rádné k o m m u n i k a c e. Z Říma rozbíhaly se na všechny strany důkladné silnice i do končin nejvzdálenějších. Pro účely správní a vojenské zřídil Augustus státní poštu. Soukromé osoby a podniky nesměly jí užívat, ačkoli byla vydržována obcemi, jejichž územím šla, a zatěžovala silně jejich rozpočet.

Říšská
pošta.

Šíření říše na venek. Jiný úkol, kterému bylo věnovati péči, byla bezpečnost hranic říšských. Poslední republika, vyčerpávajíc své síly ve vnitřních rozbrojích, zanedbala tu mnoho. Bylo třeba odčinit porážku Crassovu a získati od P a r t h ů ukořistěné odznaky a zajatce. Za rozbrojů mezi Arsakovci dosáhl r. 20 př. Kr. Augustus bez boje vydání odznaků a záruky, že pokoj nebude rušen. Spokojil-li se Augustus na východě pojištěním hranic, přikročil na západě a na severu k výbojům. V l. 27—19 byli podrobni nezávislí dotud horší kmenové na severozápadě poloostrova P y r e n e j s k é h o. Mnohem dále postoupili Římané na pomezí severním proti keltským a i l l y r s k ý m kmenům ve vých. Alpách a v P o d u n a j í. Augustovi nevlastní synové T i b e r i u s a D r u s u s podmanili v l. 16—14 př. Kr. kmeny ve východních Alpách a založili tam provincie R h a e t i i a N o r i c u m, potom podrobil Tiberius v l. 12—9 i Pannonii až k Dunaji. Touž dobou bylo válčeno na B a l k á n s k é m poloostrově. Po mnohých drobných bojích bylo do r. 11 př. Kr. celé nitrozemí až po Dunaj podrobno moci římské. Pouze T h r a k i e podržela částečnou samostatnost pod poplatnými domácími knížaty. Dunaj po celé délce stal se hranicí říše římské.

Mír
s Parthy
r. 20.

Výboje
na polo-
ostrově
Pyre-
nejském.

Výboje
v Alpách a
při Dunaji
(16—9)

Germani. Na druhém místě podnikli Římané rozsáhlé výboje, postupující od Rýna na východ; tam setkali se s jádrem kmenů g e r m a n s k ý c h, kteří seděli na východ od Rýna až po dolní Vislu a na sever od Dunaje až k moři Baltskému. Dělili se v četné kmeny, jako byli B a t a v o v é při ústí Rýna, dále při pobřeží F r i s o v é a S a s o v é (v Holštýnsku), při Rýně U b i o v é a T e n k t e r o v é, obapol horní Vesery C h e r u s k o v é, při dol. Mohanu C h a t t o v é, v Durynsku H e r m u n d u ř i. Kmenové východní sluli úhrnným názvem S v e v o v é; k nim patřili též M a r k o m a n i a K v a d o v é, kteří koncem 1. stol. př. Kr. posunuli svá sídla na jih k hor. Dunaji, tedy do zemí českých a do Bavor. — Kmenové germanští byli tehdy na nízkém stupni vzdělanosti a živili se pastýřstvím a neumělým rolnictvím. Půda byla společným majetkem rodových skupin, z něhož teprve později vyvinul se majetek rodinný. Svobodní Germani přenechávali práci otrokům a chudší ženám;

Sídla
a kmeny
Germanů.

Způsob
života.

sami oddávali se nejraději lovu, válce anebo zábavám. Náčelníci a velmožové žili v mnohoženství. Germani uctívali duchy přírodní (nixy, elfy, koboldy, obry a trpaslíky a j.), z nichž teprve časem se vyhranily jasnější představy božstev kmenových, na př. bojovný bůh bouří *Donar*, bůh nebes *Wotan* a j.

Boje
Římanů
v Germanii.

Pokus o podmanění Germanie. *Drusus* podmanil v l. 12—9 př. Kr. kmeny germanské až k Labi, ale zahynul pádem s koně. Čestný název *Germanicus* přešel na jeho syna. Podmanění bylo ovšem jenom povrchní a nehotové. Konečným jeho cílem mělo být také podrobení kmene *Markomanů*, sedícího asi v již. Čechách a v sousedství, jejichž náčelník *Marbod* založil si dosti rozsáhlé panství. Ale všechny tyto podniky byly zvráceny velikým povstáním kmenů germanských a porážkou, již neopatrný legát *P. Quintilius Varus* utrpěl od náčelníka *Cherusků Arminia* r. 9 po Kr. v *Teutoburském lese*. *Zarýnské* výboje byly ztraceny, a císař upustil ode všech dalších pokusů výbojných.

Bitva
v Teutob.
lese
(9 po Kr.).

Hospodářský stav říše. Zatím co se válčilo na pomezí říše, požívaly vnitřní provincie klidu, který při lepší správě a péči se strany vlády stal se základem blahobytu dlouho nepoznaného. Říše římská měla tehdy přes 50 mill. obyvatelů, v tom asi 5 mill. občanů (na konci vlády *Augustovy*). V *Itálii* nezastavil se úpadek drobného rolnictva, ale na velkostatecích hospodařilo se účelně; těžba obilí ustupovala ovšem pěstění vína, oliv, ovoce a chovu ovcí i vepřového dobytka. Většího významu nežli vlastní poloostrov počalo nabývat za doby císařské úrodné *Popádí*, které bylo r. 42 trvale sloučeno s Itálií. *Západní provincie* měly ráz převahou zemědělský. *Hispanie* dodávala také hojně drahých kovů, mědi a železa. Na východě nepovzneslo se vlastní *Řecko* již k hospodářskému významu. Jedině *Korint* stal se v 1. stol. př. Kr. opět důležitým městem obchodním. Za to k novému rozvoji dospěly opětně průmyslové obce *maloasijské* a *syrské*. zásobující západ svými výrobky průmyslovými, podobně jako *Egypt* zásoboval Řím a Itálii obilím. S krajinami východními, hlavně *Arabií* a *Indií*, měla říše římská čilé obchodní styky, jejichž střediskem byla *Alexandrie* a také *Antiochie*. Hedvábí, drahokamy, slonovina, kadidlo, myrrha, koření a j. přivážely se odtud v hojnosti na západ jednak po zemi (prostřednictvím *Parthů*), ale hlavně po moři, kde důležitým tržištěm byl ostrov *Sokotra*. Z říše římské vyvážely se tam různé průmyslové výrobky, ale vývoz nerovnal se (zejména později) zdaleka dovozu.

Italie
a západní
provincie.

Východ.

Styky
s Arabií
a Indií.

2. Kulturní poměry v době Augustově.

Přechod od republiky k monarchii nezůstal bez vlivu ani na kulturní rozvoj rozsáhlé říše římské. Augustus dbal s nemalým zájmem prospěchu literatury i umění a pokoušel se čeliti také m r a v n í m u ú p a d k u tehdejší společnosti. Vydával zákony proti přepychu a na ochranu mravnosti, obnovoval staré kultury náboženské, ale s malým zdarem; nezabránil ani různým nepěkným zjevům ve vlastní rodině. Většími úspěchy mohla se honositi přízeň, již věnoval umění a literatuře. Třeba že nezanedbával provincií ani v tomto směru, soustředil tu přirozeně přední péči na město Ř í m.

Zákony
proti
úpadku
mravnímu.

Město Řím. Hlavní město říše mělo přes svůj význam a rozsáhlost (mělo přes 800.000 obyvatelů) zevnějšek nevzhledný. Teprve v době Augustově počíná se vyvíjeti vlastní římská a r c h i t e k t u r a, budujíc rozsáhlé stavby chrámové i světské a používajíc hojně klenby od jednoduchého klenutí valeného až ke složité klenbě baňovité. Ze sloupů řeckých užívali Římané nejraději sloupu korintského, kombinujíc jeho hlavici s ionskými závitami (t. zv. s l o u p ř í m s k ý). Ze staveb, jež byly provedeny péčí Augustovou aneb jeho přátel, nejdůležitější jest nové forum Augustovo se sochami vynikajících mužů, sloupořadí Octaviino, divadlo Marcellovo, thermy (lázně) Agrippovy a j. D i v a d l a římská nebyla stavěna jako u Řeků v přirozených prohlubeninách půdy, nýbrž na rovině tím způsobem, že polokruhovitě nebo kruhovitě stoupající sedadla byla ohraničena zevně zdívm rozděleným dekorativně na patra. T h e r m y byly rozsáhlé budovy lázeňské s četnými vedlejšími místnostmi určenými zábavě, síněmi, knihovnami, tělocvičnami, hernami a pod. S thermami Agrippovými souvisel P a n t h e o n, chrám s vysokou (43 m) bání, zasvěcený Jovovi, Martovi a Venuši. Agrippa zřídil také Římu proslulý v o d o v o d (Aqua Virgo), který napájel četné kašny a umělé vodotrysky. Odborné dílo o architektuře napsal (před r. 13 př. Kr.) V i t r u v i u s P o l l i o.

Stavitelství
římské.

Monumentální
stavby
v Římě.

Zlatý věk literatury římské. Literatura římská doby Augustovy vyniká hojností a z části i nemalou vytríbeností plodů, pro niž toto období bývá zván zlatým věkem literatury římské. Jako hlavní podporovatel proslul M a e c e n a s. Ale ani v této době nevyprostil se Řím ze závislosti na duchu řeckém. Přední básníci této doby jsou P. V e r g i l i u s M a r o (70—19 př. Kr.), jmenovitě velikou epickou básní Aeneis, složenou podle vzoru Homerova, a idyllami (Bucolica) podle vzoru Theokritova, pak Q. H o r a t i u s F l a c c u s (65—8

Básnictví.

Dějepisectví.

př. Kr.) svými satirami a lyrickými básněmi, napodobujícími obsahově i metricky vzory řecké, a P. O v i d i u s N a s o (43 př. Kr. až 17 po Kr.), básník velikého nadání, jehož četné plody s látkami vzatými z mythologie řecké i římské jakož i básně milostné došly veliké obliby, ale mravně závadným obsahem zavdávaly příčinu k pohoršení. K nim druží se lyričtí básníci S. P r o p e r t i u s (ok. 50—15) a A l b i u s T i b u l l u s (54—19). Veliké přízni Augustově těšilo se dějepiscectví. T. L i v i u s z P a t a v i a (59 př. Kr. až 17 po Kr.) napsal rozsáhlé dílo o dějinách římských od příchodu Aeneova do své doby ve 145 knihách; dílo formálně vynikající, ale nekritické, v němž pravda i vymyšlené pověsti a přídavky starších pisatelů o dějinách římských docházejí stejného přijetí. Současně napsal Cn. P o m p e i u s T r o g u s, rodilý z jižní Gallie, veliké dílo o všeobecných dějinách od báječného krále assyrského Nina až do své doby. Podobné dílo napsal řecky D i o d o r z A g y r r i a n a S i c i l i i. O nejstarších dějinách římských (až do r. 264) psal také řeckým jazykem D i o n y s i o s z H a l i k a r n a s s u (nar. asi 65 př. Kr.). Ale nejznamenitější řecký spisovatel doby Augustovy byl S t r a b o z A m a s i e v P o n t u (nar. ok. 65 př. Kr.), který zůstavil po sobě veliké dílo zeměpisné, shrnující v sobě všechny starší i soudobé poznatky o celém tehdy známém světě.

Volnost slova mizí.

Literatura doby Augustovy ukazuje při vši jinaké vyspělosti aspoň v počátcích také stinnou stránku vševládnoucí monarchie. Přízeň vládnoucích kruhů byla jí hmotnou podporou, ale odnímalá jí na druhé straně plnou samostatnost. Jak v básnictví, tak i v prosaických plodech počíná se jeviti snaha zavděčiti se vládci a jeho přátelům, volné slovo ustupuje opatrnému výrazu, přímý úsudek lichocení. Nelze sice této době ještě vytýkati odporného pochlebování, ale cesta k němu byla otevřena.

Splývání názorů řeckých s východními.

Vliv Židů.

Nové myšlenkové proudy na východě. V době, kdy římská literatura, založená myšlenkově z největší části na řeckých názorech doby alexandrijské, dostoupila své největší výše, počaly se na východě roditi nové proudy myšlení, jejichž podstatou bylo splývání starých filosofických soustav řeckých s představami východními. Východiskem nových těchto názorů byla A l e x a n d r i e, v níž stýkali se zástupcové všech národů a náboženství. Veliký podíl připadl tu Ž i d ů m, kteří se v I. stol. př. Kr. rozšířili netoliko po všech městech východních, nýbrž stěhovali se hojně také do Říma a přistavů západních provozující tu obchod a peněžnictví. Poznávající řeckou literaturu a filosofii nacházeli v ní mnohé pravdy, jež snažili se uvésti ve shodu se svými názory náboženskými; na druhé straně obracel se duševní život valné části Řeků, nedocházejíce uspokojení v dotavadní filosofii a ještě méně

v tehdejší politickém i mravním úpadku, k zřídům pravdy nadpřirozené. Z tohoto vzájemného sblížení vyšly v 1. stol. př. Kr. nové soustavy filosofické: novopythagoreismus a filosofie řecko-židovská.

Filosofie novopythagorejská, zvaná tak proto, že se v jednotlivostech opírá o skutečné i domnělé názory Pythagorovy, vysvětluje vznik světa přímým zasažením božstva, o jehož podstatě jsou ovšem u jednotlivých filosofů různé názory; v ethice klade důraz na bohubíý život mravní, stavějíc do popředí odříkání se světa, život panický, zdržování se masa i vína a pod. Filosofie stává se tu náboženstvím.

Novopythagoreismus

Filosofie řecko-židovská vrcholí ve hlavním svém představiteli, Filonovi alexandrijském (asi 30 př. Kr. až 50 po Kr.). Filon, pokládaje boha za nekonečnou dokonalost, má za nemožné, aby vcházel v přímý styk s hmotou, i vysvětluje jeho působení prostřednictvím nadpřirozených sil a bytostí (jsou to Platonovy ideje) z boha vycházejících, jež ztotožňuje s biblickými anděly. Nejvyšší z nich jest Logos («Slovo»). Jím působí bůh na hmotu a vytvoří z ní svět. Očekávaným od Židů Messiasem bude právě Logos, který provede mravní očistu lidstva a přivede je ke splynutí s bohem. V ethice káže Filon rovněž zřící se smyslnosti a žítí ctnostně, k čemuž ovšem člověk potřebuje přispění božího.

Filosofie řecko-židovská.

Počátky křesťanství. A právě v době, kdy vážní myslitelé obraceli zření k světu nadpřirozenému, zjevuje se v Palestině stranou ode všeho tehdejšího ruchu světského nová nauka náboženská, již hlásal svým krajanům, Židům, Ježíš Kristus (asi 4 př. Kr. — 30 po Kr.). Nauka jeho, »radostné poselství« (evangelium), nezná rozdílů stavu ani národnosti, přikazuje všem lidem žítí čistým životem mravním a milovati se vespolek; slučuje všechny lidi v jedinou velikou obec světovou ne ve smyslu světského panství, jež Židé očekávali pro sebe od Messiasa, nýbrž jako duchovní společnost řízenou přikázáním lásky společného všem dobrotivého Otce v nebesích. Židé, jejichž představám učení toto se přičilo, vydali Ježíše na smrt (ok. r. 30), ale šíření nauky tak vysokých zásad mravních tím zastaveno nebylo. Počet jejích stoupenců («christiani») rostl nejenom mezi Židy, nýbrž i mezi Řeky, a již v polovici 1. stol. po Kr. jest dosvědčena křesťanská obec také v Římě. Předním hlasatelem («apoštolem») mezi Řeky byl Pavel z Tarsu.

Ježíš Kristus a jeho nauka.

Vznik monarchie, která světovou říši římskou přivedla k novému rozvoji politickému, jest provázen vznikem a rozvojem nového náboženství, které na konec ovládlo celý starověký svět a uvedlo jej na nové dráhy myšlenkové.

II. Říše římská v prvních stoletích po Kr.

1. Císařové od Augusta až do M. Aurelia (14—180).

Rodina
Augustova.

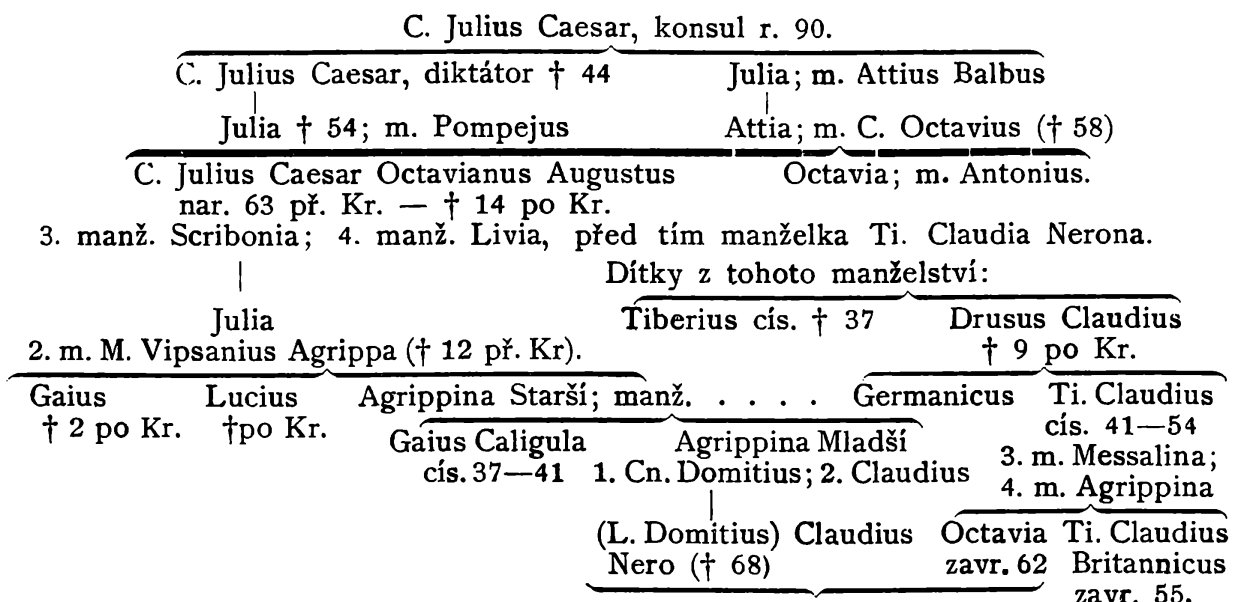
Tiberius. Ačkoli Augustus chtěl býti na veřejnost pouze »prvním mužem« republiky, nebylo pochybnosti o monarchickém rázu jeho panství ani v tom, že má býti dědičné. Jenže Augustus měl pouze dceru Julii.¹⁾ Jeho zeť a vlastní vojenský zakladatel jeho moci Agrippa zemřel r. 12 př. Kr., a také oba Agrippovi synové Gaius a Lucius, jež Augustus potom pokládal za své dědice, předešli jej smrtí. Tak se stal na konec dědicem Tiberius, syn čtvrté manželky Augustovy Livie. Dlouhá a šťastná vláda Augustova upevnila monarchii tou měrou, že se mohl po smrti nevlastního otce ujmouti panství bez překážky (r. 14 po Kr.).

Tiberius
(144—37).

Tiberius, muž tehdy 55letý, osvědčil se za Augusta jako dobrý vojevůdce a státník; jako císař dbal o řádnou a šetrnou správu i přísné konání spravedlnosti. Pro policejní správu Říma zřídil stálý úřad městského prefekta (praefectus urbi), který záhy nabyl největší moci ze všech městských úřadů. Tiberius šetřil sice přísně všech práv senátu, ale měl v něm přece pro svoji uzavřenou povahu mnoho protivníků. Napiatý tento poměr zavdával císaři podnět k přísnému, dílem i krutému vystupování proti jednotlivcům, jmenovitě když později nabyl naň neobmezeného vlivu praefekt praetorio L. Aelius Sejanus. Provinění proti osobě principově trestána jako velezrada, a processy toho druhu (de majestate) se množily, neboť Sejanus zneužíval svého vlivu na stárnoucího císaře nejen proti nemilým senátorům, nýbrž i proti

Sejanus.

1) Přehled rodu julsko-claudijského:

členům rodiny císařské, z nichž několik padlo za obět jeho pletichám. Teprve r. 31 prohlédl jej Tiberius a dal popravit. Ale jeho poměr k římské aristokracii nezměnil se hrubě ani potom. Císař žil od r. 26 vůbec mimo Řím na ostrově *Capri* a tam i zemřel (37), zanechávaje svému nástupci hotové jmění za 400 mill. K.

Gaius a Claudius. Nástupcem Tiberiovým prohlášen mladý jeho synovec (syn Germanikův) *Gajus*, zvaný přezdívkou *Caligula*.¹⁾ Počal svoji vládu zastavením všech velezrádných processů a štědrými dary, ale připravil se brzy svévolí, marnotratností a různými krutostmi o všechnu přízeň. Nevystupoval již jako »první občan«, nýbrž jako panovník a žádal také pro sebe božské pocty, kterou Augustus připouštěl pouze v provinciích a kterou Tiberius důsledně odmítal. Když promarnil veškerý poklad svého předchůdce, obnovil stíhání bohatých jednotlivců spojené s konfiskacemi majetku a s různým vyděračstvím. Poněvadž ani nejbližší jeho okolí nebylo bezpečno od jeho zvůle, vzbouřili se proti němu praetoriáni a zabili jej (41).

Gaius
Caligula
(37—41).

Senát hodlal při této příležitosti obnoviti republiku, ale praetoriáni prohlásili rychle císařem strýce Gajova *Ti. Claudia*, který až do té doby žil v ústraní zabýváje se učenými studiemi. *Claudius* měl nejlepší vůli býti dobrým vladařem; přihlížel k řádné správě provincií, zakládal nové kolonie, upravil přístav *Ostii* a zřídil v Římě dva nové vodovody, počaté již od Gaja. Ale byl muž slabý, bez potřebného panovnického rozhledu, a podléhal ve všem vlivu nejbližšího okolí, propuštěnců a obou svých ničemných manželek, *Messaliny*, a po ní (od r. 48) *Agrippiny* (mladší), dcery Germanikovy. *Agrippina* svedla jej i k tomu, že odstrčiv vlastního svého syna *Britannika* adoptoval jejího syna z prvního manželství, *L. Domitia*, pode jménem *Claudia Nerona*, a dal mu svou dceru *Octavii* za manželku. Když se císař chtěl vlivu jejího sprostiti, dala jej *Agrippina* r. 54 zavraždit. Císařem stal se *Nero*.

Claudius I.
(41—54).

Messalina
a
Agrippina.

Nero. *Nero* zbavil se brzy poručnictví matčina a řídil se v prvních letech radou svého vychovatele, filosofa *L. Annaea Seneky*, a praefecta praetoriánů *Afrania Burra*. Oba mužové působili naň dobře, tak že *Nero* zasahoval prospěšně do správy provincií a odstranil četné zlořády při vybírání daní. Avšak prohnilé poměry dvorské uvedly mladého císaře při jeho ješitné a k popudlivé nedůvěřivosti náchylné povaze na dráhu neblahou. Již r. 55 zahubil *Britannika* a r. 59 dal sprovoditi i svoji panovačnou matku se světa. Podobně zbavil se i své

Nero
(54—68).

¹⁾ Byl tak zván proto, že jeho matka oblékala jej už jako chlapce do vojenské uniformy s vysokými botami, jež sluly *caligae*.

manželky *Octavie*, aby mohl pojmouti krásnou *Poppu Sabinu*. Po smrti *Burrově* (62) změnila se jeho vláda v úplnou libovůli; všechny známky odporu stupňovaly jen krutost císařovu. Jaké bylo v Římě smýšlení o povaze císařově, ukázalo se r. 64, kdy veliká část Říma byla zničena ohromným požárem. Přes to, že císař zařídil všechno možné, aby zmírnil účinek neštěstí, šířilo se mínění, že dal sám z osobních choutek Řím zapáliti. Podezření bylo sice neoprávněné, ale císař byl nucen pro vlastní bezpečnost převésti rozhořčení lidu na jiné vinníky, kteří se snadno našli v malé obci *křesťanské*, zastoupené tehdy v nejnižších vrstvách obyvatelstva římského. Křesťané byli tedy vyhledáváni a trestáni ze žhářství. V pronásledování tom zahynuli podle starého podání apoštolové *Petr a Pavel* (asi r. 65).

Požár
v Římě
r. 64.

Stíhání
křesťanů.

Obnova
města.

Veliký požár měl aspoň tu dobrou stránku, že zničený Řím bylo možno znovu vybudovati podle jednotného plánu a s výstavností přiměřenou hlavnímu městu říše. Nero sám, který měl nadání básnické a vůbec smysl pro umění, počal si stavěti na *Esquilinu* nádherný palác (*domus aurea*) s rozlehlými parky. Aby kryl veliký náklad spojený s restaurací města, stížil provincie velikými daněmi a sáhl mimo to k prostředku velmi neblahému, razil *lehčí minci* v nominální platnosti dobré měny starší. Ale právě tento finanční útisk přenesl roztrpčenost, jež se dosud obmezovala na římskou aristokracii, také do provincií. V *Gallii* nastalo vzbouření a rozšířilo se také na *Hispanii* a na *Afriku*. Když se konečně vzbouřili i *praetoriáni*, vzal si Nero život (68). Byl poslední potomek rodu *julsko-klaudijského*.

Bouře
v provin-
cích.

Boje
v Germanii.

Mauretanie,
Thrakie,
Britannie.

Stav Židů
pod
panstvím
římským.

Vnější poměry. Vzbouření Židů. V zevní politice řídili se císařové zásadou posledních let vlády *Augustovy*, udržovati rozsah říše bez nutných výbojů. Za *Tiberia* válčil sice *Germanicus* s úspěchem proti *zarýnským Germanům*, ale veliké ztráty na lidech a jiné obtíže přiměly císaře, že výboje ty zastavil (r. 17). Hranicí panství římského zůstal *Rýn* s výjimkou malého území při horním *Dunaji*, jež vtěleno říši římské. Za *Claudia* vedly nepokoje domácích kmenů v *Mauretanii* (*Marokku*) a v *Thrakii* k tomu, že tyto napolo závislé kraje byly proměněny v provincie (44 a 46). Z podobných příčin byla tenkrát trvale osazena jižní *Britannie*. Stav provincií byl za prvních císařů celkem dobrý, aspoň mnohem lepší nežli za republiky. Všechny přehmaty, které se těmto vládcům vytýkají, tížily v první řadě společnost římskou; provincie zůstávaly jimi nedotčeny. Teprve poslední léta *Nerona* způsobila nespokojenost i v provinciích.

Z krajín za republiky podrobených byla jediná *Palestina*, kterou ani monarchická vláda nedovedla získati pro sebe. Příčiny byly ovšem více náboženské nežli politické. Po vymřeni *Hasmoneovců* došel tam

přízní římskou (r. 37 př. Kr.) vlády H e r o d e s. Po jeho smrti (asi 4 př. Kr.) ponechal Augustus jeho synům jenom část jeho panství; jižní Palestina s Jerusalemem (Judsko) byla podřízena přímo panství římskému. V l. 26—36 po Kr. byl tam prokurátorem P o n t i u s P i l a t u s. Židé snášeli při své náboženské výlučnosti prostřední i bezprostřední panství římské s velikou nevolí. Božský kult císařů, který se šířil v provinciích, protivil se jejich náboženským názorům; očekávání M e s s i á š e, který měl v době nejhorší poroby přinést pomoc a zjednat jim panství světové, posilovalo jejich naděje. Různé přehmaty Římanů způsobily r. 66 veliké p o z d v i ž e n í obyvatelstva, některé počátečné úspěchy posílily odboj. Ale římský vojevůdce T. F l a v i u s V e s p a s i a n u s pokořil brzy severní kraje a obmezil vzpouru na Jerusalema a některé pevnosti (r. 69). Konečné rozhodnutí bylo oddáleno rozbroji, jimiž tehdy byla zachváčena celá říše.

Vzbouření
r. 66.

Zmatky po smrti Neronově. Po smrti Neronově provolán byl od vojska za císaře S e r v i u s S u l p i c i u s G a l b a, dotud náměstek španělský, jenž si však záhy odpudil většinu přívrženců nečasnou přísností. Legie germánské prohlásily v lednu 69 císařem A. V i t e l l i a a hned na to následovala vzpoura praetoriánů v Římě. Galba zabit a jeho místo zaujal M. S a l v i u s O t h o. Otho podlehl v dubnu 69 Vitelliovi, ale ani zhýralý Vitellius nedošel obecného uznání. Legie východní provolaly císařem T. Flavia Vespasiana; k nim přidaly se i legie illyrské a pannonské i loďstvo. Vitellius byl přemožen a zahynul v boji (v provincii 69).

Galba,
Otho,
Vitellius
(68—69).

Dynastie Flaviovců. Vespasianus přenechal dobývání Jerusalema svému synu T i t o v i a přišel na jaře 70 do Říma. Osvědčil se jako velmi dobrý panovník. Zavedl rychle na všech stranách pořádek, uspořádal finance a vyzdobil nově zkvétající Řím monumentálními stavbami, jako byly nový chrám kapitolský, chrám Míru (Pax) a jmenovitě proslulé amfiteatrum Flavium (Colosseum). Ač sám byl původu rytířského, šetřil přísně práv senátu. Význam senátu klesal přes to, neboť staré rodiny optimátské znenáhla vymíraly, a řady senátorské byly doplňovány povýšenci vyrostlými již úplně ve stínu monarchie. Na východě dobyl již r. 70 Titus J e r u s a l e m a po zoufalé obraně. Nádherný chrám byl spálen; brzo potom (72) byly přemoženy i poslední zbytky vzpoury židovské a tisíce Židů odvečeny do otroctví. Na pamět tohoto vítězství postaven byl Titovi vítězný oblouk (obr. č. 33.).

Vespa-
sianus
(69—79).

Pád
Jerusalema
(70).

Po Vespasianovi nastoupil bez překážky jeho syn T i t u s (79—81) a po něm jeho bratr D o m i t i a n u s (81—96). Oba byli panovníci nemalých schopností, ale rozmařilí. Za Titovy krátké vlády nevystoupily

Titus
(79—81).

- Výbuch Vesuvu.** ovšem tyto vady do popředí. Velikou pohromu připravil tehdy (r. 79) svému okolí *Vesuv*, pokládáný ode dávna za sopku vyhaslou. Tři města (Pompeji, Herkulanum a Stabiae) a mnoho vesnic propadlo zkáze; také Řím byl tehdy znovu stížen velikým požárem (r. 80).
- Pompeje.** Ze zničených tří měst byly nejvýznamnější *Pompeje*, které se za doby císařské staly důležitým městem obchodním a oblíbeným letním sídlem bohatých Římanů, a byly podle toho odleskem veškeré nádhery a přepychu, v němž si libovala tehdejší společnost římská. R. 1748 obrátil nahodilý objev pozornost učeného světa k místu, kde zbytky města byly uchovány pod silnou vrstvou lávy a ssedlého popela, a od té doby odkopává se svrchní vrstva, čímž získán neobyčejně bohatý a cenný materiál k poznání života a umění starých Římanů.
- Domitianus (81—96).** Větší měrou nežli u Tita jeví se panovačnost a krutost povahy v osobě *Domitianově*. Ovšem dotýkaly se tyto jeho vlastnosti, podobně jako u Tiberia, spíše jenom římské aristokracie. Domitian přijal r. 84 trvale moc censorskou a doplňoval i vylučoval libovolně členy senátu. Projevy odporu a nespokojenosti trestal krutě a vystupoval i v Římě jako neobmezený vládce a bůh (*dominus et deus*). Ale při tom dohlížel pilně na pořádek v Římě i v provinciích a pokračoval v stavební činnosti otcově. Věnoval také větší pozornost poměrům zahraničním.
- Julius Agricola.** V *Britanii* pošinul *Julius Agricola* hranice římské až k čáře spojující Clyde s Forthem (83). V *Germanii* rozšířil Domitian území římské při horním Rýně a Dunaji a založil k jeho ochraně násep (*limes*) jdoucí od dol. Mohanu k Dunaji blíže Řezna. Největší obtíže připravoval říši vznik dosti rozsáhlého panství, jež si kníže *Decebal* zřídil při dol. Dunaji a v nyn. Sedmihradsku nad *Daky*, národem to skupiny thracké. Domitian vedl válku proti *Decebalovi*, ale musil se spokojiti pouze slibem, že *Dakové* budou zachovávatí mír (89). — V druhém desetiletí vlády *Domitianovy* rostla jeho nedůvěřivost a krutost i proti členům vlastní rodiny. To mělo za následek spiknutí mezi předními dvorskými úředníky, v něž zasvěcena byla i manželka císařova *Domitia*, a *Domitian* byl v září 96 zavražděn.
- Nerva (96—98).** **Největší rozpětí říše za Trajana.** Spiklenci povznesli k vládě starého senátora *M. Cocceja Nerva* (96—98). Aby si získal oporu ve vojsku, adoptoval *Nerva* oblíbeného vojevůdce *Trajana*, rodilého z římské osady *Italiky* v *Hispanii*. *M. Ulpius Trajanus* (98—117) byl první císař provinciálního původu; vynikal stejně jako voják i jako státník, byl muž svědomitý a neúnavně činný. O jeho vladařské péči a pronikavém bystrozraku svědčí jeho korespondence s bithynským místodržitelem *C. Pliniem* (Mladším) týkající se správy provinciální. V první řadě má však vláda *Trajanova* ráz vojenský a jest posledním velkým projevem výbojného ducha římského.
- Trajanus (98—117).**

Císař nespokojil se Domitianovým rozřešením záležitosti dacké, nýbrž podrobil zemi D a k ů dvěma dobře připravenými výpravami úplně (101—102, 105—107) a proměnil ji v římskou provincii. Decebalus usmrtil se na útěku. Skvělým pomníkem této vítězné války byl nádherný sloup, postavený od senátu na nově zřízeném foru Trajanově, vysoký 30 m a zdobený reliefovým pásem zobrazujícím výjevy z války dacké.¹⁾ Také proti P a r t h ů m vystoupil Trajan r. 114 útočně; dobyl celého poříčí Eufratu a Tigridu až k zálivu Perskému, ale nemoc zabránila mu dokončiti tyto výboje. Krátce před smrtí adoptoval příbuzného své manželky Hadriana.

Podmanění
Dakie
(106).

Válka
s Parthy
(114—117).

Reformy Hadrianovy. P A e l i u s H a d r i a n u s (117—138) upustil od výbojů, jichž nebylo lze trvale udržeti, a skončil válku s Parthy mírem, v němž vrátil jim kraje východně od Eufratu položené. Pouze Armenie zůstala v područí římském (118). Jako byl Trajan v první řadě voják, tak byl Hadrian vynikající státník a výborný o r g a n i s á t o r. Větší část své vlády strávil na cestách po různých končinách svého ohromného panství; procestoval tak celou říši a zařizoval s všestranným zájmem, kde čeho bylo třeba. Dokončil germanský limes a zřídil důkladné opevnění na severu římské B r i t a n n i e (mezi Tynem a Solwayem); zakládal k o l o n i e (na př. Hadrianopolis), stavěl a opravoval silnice (na př. přes Isthmos) a v o d o v o d y, rozšířil a zvelebil poštu, prováděl užitečné stavby i díla umělecká. Ve svém letohrádku v Tiburu (Tivoli) shromáždil velikou sbírku uměleckých děl ze všech končin říše; vybudoval si též nádherný n á h r o b e k (mausoleum Hadriani) na pravém břehu Tibery. Z provincií těšilo se největší císařově přízni Ř e c k o a A t h e n y. Za to způsobil císařův úmysl, založiti na místě Jerusalema osadu Aelia Capitolina s chrámem Jovovým, nové veliké povstání Ž i d ů, jež vedl Šimon zvaný B a r K o c h b a (132—135). Povstání bylo zdoáno s velikým krveprolitím a poslední zbytky politické existence Židů vzaly za své.

Hadrianus
(117—138).

Císařovy
cesty
po říši.

Vzbouření
Židů
(132—135).

Velmi účinně zasáhl Hadrian do v n i t ř n í h o ú s t r o j í říšského; jeho vláda znamená tu důležitý krok k absolutní monarchii. Služba císařské kanceláři, která až dosud měla ráz více soukromý a byla namnoze obstarávána od propuštěnců (viz str. 168), stala se úřadem říšským, osazovaným rytíři. Také jinak byly služba, plat a postup úředníků přesně vymezeny; právnická zkušenost byla předním požadavkem. K tomu druží se rozmanité opravy ve v o j e n s t v í. V oboru finanční správy zaváděl císař přímou těžbu ze statků a přímé vybírání dávek místo

Reformy
Hadrianovy.

¹⁾ Místo sochy Trajanovy stojí nyní (od r. 1587) na sloupu socha apoštola Petra.

pronájmu; k tomu bylo ovšem třeba rozmnožiti úřednictvo. Dal také sebrati právní zvyklosti různých úřadů a prohlásil je jako trvalé právo v t. zv. *edictum perpetuum*. Vůbec čelil Hadrian k jednotné a soustředěné správě veškeré říše; v nejednom směru bylo mu vzorem zřízení Egypta za doby hellenistické, jak je nyní známe z četných nálezů papyrusových listin. S tím souvisí i hojně udílení římského práva provinciálům a na druhé straně obmezení samosprávy v Itálii.

Antoninus Pius
(138—161).

První útoky germanské. Hadrian nemaje synů určil svého nástupce adoptací. Byl to *T. Aurelius Antoninus*, který s titulem caesara byl určen za budoucího panovníka (poč. 138) a současně adoptoval sám podle vůle Hadrianovy své dva příbuzné *M. Aurelia* a *Lucia Vera*. *T. Antoninus*, zvaný *Pius*, udržoval po příkladu předchůdcově po celý čas své vlády (138—161) mír, jen že s tím rozdílem, že ponechával poměry samy sobě i tam, kde bylo radno zakročiti válečně. Následky toho objevily se hned po jeho smrti. *Parthové* zmocnili se *Armenie* a pronikli vítězně do *Syrie* (162), a ještě horší nesnáze nastaly na hranici severní, kde *Markomani* a *Kvadové*, tísněni patrně od severnějších kmenů germanských, počali vpády do území římského. Také jinde vznikaly nepokoje.

M. Aurelius
161—180).

Za těžkých těchto poměrů ujal se *M. Aurelius* (161—180), muž filosoficky vzdělaný a opravdový, energicky obrany říše; jeho spoluvládce *L. Verus* neměl vedle něho významu, zemřel ostatně již r. 169. Válka s *Parthy* skončila r. 166 vítězně, načež obrátil se císař s veškerým úsilím proti *Germanům* a přinutil je v l. 172—175 k pokoji; zajatce usazoval na půdě římské. Ale vítězství to, zvěčněné vysokým sloupem na poli *Martově* (nám. *Piazza Colonna*), nebylo přece jen trvalé. R. 178 musil císař znovu vytrhnouti za *Dunaj* a zamýšlel tentokrát podrobiti nepokojné kmeny úplně panství římskému; v tom zemřel (180) ve *Vindoboně*. Jeho syn a nástupce *M. Aurelius Commodus* zanechal plánů otcových a povolil *Germanům* dosti příznivý mír. Za *Commoda* nastává vůbec v dějinách císařství rozhodný obrat k horšímu.

Commodus
(180—192).

Války
s *Parthy* a
s *Marko-*
many.

2. Vnitřní poměry říše římské v I. a II. stol.

Poměry hospodářské. První dvě století vlády císařské byla pro největší díl říše římské dobou poměrně klidného vývoje. Úsilím panovníků splývaly jednotlivé kraje v jediné těleso hospodářské i kulturní. Hojným šířením občanského práva římského do provincií vyrovnával se znenáhla rozdíl mezi nimi a Itálií, až r. 212 obyvatelé

Šíření obč.
práva
římského.

celé veliké říše prohlášení rovnoprávnými. Řím přestal býti městem vládnoucím, měl ovšem i potom různé přednosti. Jazykově dělila se říše na dvě oblasti; na západě rozšířil se jazyk latinský tou měrou, že v 2. stol. po Kr. Hispanie, Gallie (aspoň jižní část) a Afrika byly úplně romanisovány a domácí jazyky vymíraly. Římská literatura nalézala hojně pěstitelů i v provinciích; v obecné mluvě tvořila se tam ovšem různá nářečí latinská (latina rustikální), která se později stala základem jazyků románských. Na východě ovládla latina ještě Podunají a severní část poloostrova Balkánského; ostatek říše na východě zůstával (aspoň na povrchu) řeckým.

Jazykový
ráz říše.

Zdokonalená komunikace a poměrná bezpečnost umožňovaly čilé obchodní spojení mezi rozličnými krajinami říše. Také hospodářsky stává se říše jednotným tělesem. Ale úpadek vlastní Itálie ukázal se tu ještě dříve nežli ve směru politickém; byla odkázána čím dál tím více na přívoz zboží cizího. Všechny umělé prostředky, na př. zákaz těžby vína v jižní Gallii až do doby Trajanovy, nezpomohly tu nic; také obyvatelstva ubývalo hojným stěhováním do provincií. Vzrůst velkostatků a chudnutí drobného rolnictva přenesl se z Itálie i do západních provincií. V Africe na př. drželo koncem 1. stol. 6 velkostatkářů téměř polovici veškeré půdy. Ale způsob hospodaření se měnil. Ubylo válek, námořní loupežnictvo zaniklo, počalo se tedy nedostávatí otroků na práci polní. Velkostatky se proto parcelují na menší části, které se pronajímají propuštěncům nebo svobodným rolníkům, zpravidla tak, že velkostatkář si ponechává vliv na způsob hospodaření a bere určitý podíl z užitku. Byl to základ nových právních poměrů, jež se pak vyvinuly v 3. a 4. stol. Že bylo málo otroků, lepší se jejich postavení; spolupůsobily tu ovšem také humannější názory řecké a zákony, jež jednotliví císařové — na př. Hadrian — vydávali v jich prospěch.

Úpadek
rolnictva na
západě.

Parcelace
velkostatků.

Přese všechnu moc, již říše projevovala v 1. a 2. stol. na venek, nebyl její celkový stav hospodářský příznivý. Rozsah a způsob těžby životních prostředků, ať už potravin, ať jiných věcí, nepokračovaly tak, aby stačily rostoucí spotřebě. Drahého kovu ubývalo přes to, že se otevřely nové doly sedmihradské, jednak odlivem za hranice na východě (srv. str. 170), jednak spotřebou pro průmysl zlatnický. Stát vyžadoval pro své podniky stále větších daní, špatná mince uváděla v nelad soustavu peněžní. Příznačno jest, že Hadrian uznal při svém nastoupení za dobré odpustiti na 900 mill. sesterciů nedoplatků daňových; za jeho nástupců bylo třeba slevy opětovati. Hospodářství některých obcí v Itálii i v provinciích přicházelo pod tlakem různých státních povinností do takového rozvratu, že císařům nezbyvalo nežli obmeziti jejich samosprávu a ustanovovati zvláštní kom-

Nepříznivý
hospo-
dářský
stav říše.

misaře (curatores) pro správu jejich jmění. Celkem nenabýly vylíčené poměry v 2. stol. ještě tvárnosti beznadějně, ale byl to přece hrozivý přízrak pro budoucnost.

Život
duševní
vůbec.

Umění. Také duševní život této doby nemá zdravé síly. Nelze sice ještě mluvit celkem o úpadku, ale také ne o pokroku. Literatura i umění mohou se na západě i na východě honositi hojností plodů, ale obsahově žijí, až na malé výjimky, z myšlenkových zásob starších.

Stavitel-
ství.

Řím.

Obr. 12. Gemma Aspasiova (dvojnásob zvětšená) s hlavou Feidiovy Atheny-Panny. Rytce Aspasios žil v první době císařské.

V u m ě n í lze ještě nejspíše postihnouti prvky samostatné tvůrčí činnosti; aspoň umění po výtce římské dospívá teprve v této době plného rozvoje. Nové požadavky veřejného života daly vznik novým formám stavitelským. Jsou to (a m f i t h e a t r y, kruhovitě nebo ellipsoidní budovy s hledištěm snižujícím se odevšad k ústřední ploše, na níž se konávaly hry gladiatorské, zápasy dravých šelem, nezřídka i »námořní« bitvy; pak b a s i l i k y (úřední síně a bazary), l á z n ě, vítězné s l o u p y a o b l o u k y, nádherné náhrobky a j. Císařové, obce i bohatí soukromníci zřizovali o závod monumentální stavby soukromé i veřejné. Nejvíce získal ovšem Ř í m. Amfiteatr Flavioců čili Colosseum (obr. č. 30.), vítězný sloup Trajanův a Aureliův i oblouk Titův, mausoleum Hadriano-

novo, ozdobná fora a četné chrámy i paláce učinily jej nejnádhernějším městem té doby.

Atheny
a j. města.

Také jiná města byla zdobena pěknými stavbami; mnoho tu učinil pro různé končiny říše jmenovitě císař Hadrian. Pro A t h e n y nastává tehdy dokonce doba nového rozkvětu. Vedle Hadriana, který tam založil novou čtvrt městskou a zbudoval chrám Dia olympského, získal si tu veliké zásluhy bohatý občan H e r o d e s A t t i c u s za M. Aurelia. Proslulé jsou také amfiteatry ve Veroně, v Pulji a v Arles, vodovod u Alcantary ve Španělsku z doby Trajanovy a j. Vynikající pozůstatky umělecké činnosti této doby poskytují Pompeje. — P l a s t i c k á výzdoba stavitelských památek opírá se o řecké vzory a vyznamenává se bohatstvím i realistickou věrností. Ze sochařských prací vynikají četná poprsí osob, jmenovitě hojné podoby císařů a jejich příbuzných a přátel; vyznačují se velikou dovedností technickou a střízlivým realismem.

Sochařství.

Rytí kamenů dospělo v Římě za prvních císařů k velikému rozkvětu. (Obr. 12.) V malířství pracovalo se nejvíce pro výzdobu místností. Oblíbeny byly pohledy na krajiny a města přímořská, pak scény ze života a výjevy mythologické. Ze zachovaných památek zasluhují tu zmínky nástěnné malby z Pompejí (v museu neapolském; obr. 32), na př. proslulá mosaika, zobrazující boj Alexandra Vel. s Dareiem. Velikou malířskou dovednost projevují také podobizny (obličej) na rakvích egyptských z 1.—3. stol. po Kr.

Malířství.

Literatura. Literární činnost poskytuje obraz nestejný. Proti vynikajícím pracím v jednom oboru ukazuje se naprostá chudoba v oboru jiném. Hlavním střediskem jest Řím. Vliv říšské jednoty jeví se tím, že nelze, aspoň v hlavních rysech, dělití myšlenkově literatury řecké od římské, obě splývají v jediný proud. V básnictví odumřelo drama téměř úplně. Pokud se divadlo za stále rostoucí záliby ve hrách cirkusových a mimu udrželo ještě při životě, užívalo kusů starších. Také jinak tvorba básnická upadla: pouze satira, jak ji pěstoval v Římě zejména D. Junius Juvenalis (asi 60—140), a satirický epigram, vrcholící ve Španělu M. Valeriu Martialovi (ok. 41—102), vykazují plody značného významu, líčící bystře a co do formy obratně společenskou pokleslost své doby. Řečnictví pozbyvší za monarchie významu v politice obmezilo se na studium školské, ale na východě našlo si nový obor praktické činnosti; jsou to oslavné řeči při slavnostech a chvalořeči (panegyriky) na císaře. Přední zástupce rhetoriky jest L. Lukianos ze Samosaty v Kommageně († 190), spisovatel ducha-plný a břitký satirik.

Povšechný
řád
literatury.

Básnictví.

Satira.

Rhetorika.

Ve vědě vyniká nejvíce dějepisectví. Nejvýznačnější zjevy jsou na východě Plutarchos z Chaironeie (asi 50—125 po Kr.), spisovatel velmi sčtělý a plodný, jehož vynikajícím dílem jsou životopisy slavných mužů starověku, a Cassius Dio (ok. 150—235) svými dějinami říše římské od počátku až do r. 229 po Kr. V římské literatuře spadá do této doby nejslavnější dějepisec římský Cornelius Tacitus (snad 54—120), zeť Julia Agricoly, muž vážného názoru životního, který, nespokojen poměry své doby, líčí v dějinách první doby císařské (Historiae od r. 69—96 a Annales od r. 14—68) tuto dobu jako úpadek proti republice, při čemž ovšem nanáší barvy leckdy jednostranně a posuzuje některé osobnosti (na př. Tiberia) ne zcela spravedlivě. Zeměpisnou prací o Germanii, velmi cennou pro poznání tehdejšího stavu této země a jejího obyvatelstva, snaží se zkaženému Římu předvésti vzorný obraz národa civilisací nezkaženého. — Po Tacitovi nastává v dějepisectví římském úpadek. Již o něco málo pozdější polyhistor C. Suetonius Tranquillus (asi 75—ok. 150) jeví ve svých životopisech

Děje-
pisectví.

Tacitus.

prvních císařů sklon k anekdotám a dvorskému klepu, a dějepisci 3. stol. stojí ještě níže.

Literatura
právnícká.

K vynikajícímu rozkvětu dospěla římská literatur a p r á v n i c k á. Římané měli vyvinutý právní smysl a proto byly v literatuře římské hojné sbírky praktických návodů a výkladů pro určité případy právnícké. Důležitost tohoto studia vzrostla od doby Hadrianovy, kdy se právnícké vzdělání stalo podmínkou přijetí do úřadů. Tehdy počíná doba slavných spisovatelů v tomto oboru, z nichž přední co do času jest *Salvius Julianus* (v 2. stol. po Kr.).

Vědy
přírodní a
matematické.

Přírodní a matematické vědy byly samostatně pěstovány téměř jen ve svém starém ohnisku Alexandrii. Výsledky starších prací shrnuje ve svých spisech *Claudius Ptolemaios* (ve 2. stol. po Kr.). Geocentrická soustava, již přijal za základ, stala se v jeho úpravě východiskem všech názorů světových ve středověku. Zůstavil po sobě veliké dílo zeměpisné, v němž popsal tehdy známý svět určuje polohu míst matematicky, ač ne vždy správně. — Římská literatur a p r í r o d o v ě d e c k á není samostatná sbírajíc jen poznatky řecké. Nejrozsáhlejší snůškou toho druhu jest *Historia naturalis* v 37 knihách, jejímž původcem jest *C. Plinius Secundus* (zahynul r. 79 při výbuchu Vesuvu). Zeměpisné dílo napsal na základě řeckých pramenů *Hispan Pomponius Mela* za císaře Claudia. — Proslulým lékařským spisovatelem této doby byl *Claudius Galenus* z Pergama na Sicílii (nar. r. 131).

Úpadek
mravní.

Mravy a náboženství. Obraz, který veškera literatur a 1. a 2. st. podává o kulturní a mravní úrovni té doby, není utěšený. Školské vzdělání bylo obmezeno na města, venkov tonul v nevědomosti. Než také ve vyšších vrstvách bylo vzdělání jen povrchní. Satira a dějepisné práce jsou plny stesků na úpadek mravnosti, který se ze starších středisk šířil i do provincií. K tomu družilo se úžasné zesurovení myslí, jež zvyšovala záliba v krvavých hrách, štvanicích šelem a ukrutných popravách. Stará náboženství i s pozdějšími kulty Mithry, Isidy a j. stoupala sice ve 2. stol. opět ve vážnosti, ale mravní úpadek jimi nebyl zastaven. S tím souvisí, že v kruzích vážně myslících docházely největší oblíbenosti ty filosofické soustavy, které hověly nejlépe požadavku mravního zdokonalení a lepší budoucnosti. U Římanů byl to nadále *stoicismus*, jehož přední římské zástupcové jsou *L. Annaeus Seneca* († 65), učitel Neronův, a císař *M. Aurelius*, »filosof na trůně«; na východě *novopythagoreismus* v celém svém náboženském zabarvení. Nejvýznačnějším zjevem tohoto směru byl v 1. stol. po Kr. *Apollonius z Tyany* (v Kappadokii); žil přísně asketicky a měl pověst divo-

Náboženství.

Filosofie.

tvůrce; na svých cestách po říši římské hlásal mravní očistu a duchovní pojetí názorů náboženských.

Křesťanství. Tento stav věci připravoval přirozeně půdu křesťanství. Přes to šířilo se křesťanství, jmenovitě na západě, velmi zvolna; prvními jeho vyznavači byli tam (i v Římě) dosti dlouho jenom přistěhovalci z východu. Náboženství kladoucí cíl člověka do života posmrtného, hlásající rovnost všech lidí, prikazující pokoru a obětavou lásku k bližnímu, i k nepříteli, vylučující naprosto smír se starými božstvy, tvořilo takovou protivu všech dotud vládnoucích názorů, že rozpory bylo možno jenom znenáhla překlenouti. Přirozeně ujímalo se křesťanství nejdříve v nižších vrstvách, mezi chudinou a otroky. Stoupenci jeho sdružovali se podle vzoru pohřebních bratrstev státem dovolených v obce, v jejichž čele byli »starší« (presbyteri) a biskupové (ἐπίσκοπος = dozorce). V Římě i jinde měli pohřebiště v podzemních chodbách zvaných katakomby.

Stát a veřejnost římská, nerozeznávající křesťanů od Židů, nevěnovaly jim v 1. stol. pozornosti. T. zv. pronásledování Neronovo (str. 176) nemělo příčin náboženských. Teprve v 2. stol. počali buditi zájem veřejnosti svým odporem k státnímu náboženství a kultu císařskému. Místodržitel bithynský C. Plinius Mladší píše císaři Trajanovi o neobyčejném jich vzrůstu ve své provincii a táže se o radu, co tu činiti. Císař radil nechávati je s pokojem, pokud by nepřicházely na jednotlivce určité žaloby; v takovém případě měl úřad zakročiti. Při této praxi setrval stát až do pol. 3. stol. Křesťané zavdávali ovšem tajemností své nauky a schůzkami bohoslužebnými podnět k četným pomluvám; nepřízeň stupňoval také starověký antisemitismus, který nerozeznával křesťanů od Židů. Luza bouřila se často proti nim a žádala výslech a trestání. Ale o své vůli moc státní proti nim prozatím nevystupovala.

Pomluvy a občasná pronásledování byly příčinou, že vzdělání křesťané jali se obraňovati svou nauku písemně a dovozovali oprávněnost její i na základě starověké filosofie. Tak počíná nové odvětví literatury starověké, písemnictví křesťanské. Přirozeně vyskytují se obhájcové nejdříve v literatuře řecké, jako zejména Justinus Martyr (ok. 100—165); latinské obrany napsali v 2. pol. 2. stol. M. Minucius Felix a Karthaginec Q. Septimius Tertullianus (ok. 160—230). — Snaha uvést nauku křesťanskou ve shodu s filosofií starověkou měla veliký vliv na vědecké vybudování soustavy věroučné, ale mnozí myslitelé (tak zvaní gnostikové) přizpůsobovali křesťanství starým naukám filosofickým tou měrou, že obec křesťanská prohlásila jejich učení za bludné. Vznikaly tak různé sekty pravověrnou církví neuznávané.

Křesťanství
a staré
názory.

Šíření
křesťanství.

Křesťanství
a stát.

Nepřízeň
veřejnosti.

Literatura
apolo-
getická.

Gnostikové.

3. Úpadek říše v III. století po Kr.

Dynastie africká. Řada vynikajících císařů druhého století končí M. Aureliem. Jeho rozmařilý syn **Commodus** zanedbával státní věci tak, že se rozmáhaly nepořádky, a na konec císař podlehl spiknutí praetoriánů (192). Jeho pád uvedl říši do velikého neladu; legie provolávaly své vůdce za císaře, až se posléze (197) domohl obecného uznání Afričan **Septimius Severus**, prohlášený r. 193 od legií pannonských. Severus ujal se rázně vlády, rozpustil praetoriánů a zřídil si tělesnou stráž z vybraných čet všech legií, čímž italské obyvatelstvo pozbylo své přednosti ve vojsku. Také ve správě říšské stavěl Itálii na roveň s provinciemi. Válčil šťastně proti **Parthům** a zemřel na výpravě proti loupeživým **Piktům** (v nyn. Skotsku) v Eboraku (211). Jeho ukrutný syn **M. Antoninus Caracalla** (211—217) získal si významné místo ve vývoji říše tím, že r. 212 prohlásil (t. zv. **constitutio Antoniniana**) všechny svobodné obyvatele říše za občany římské a odstranil tak všechny právní rozdíly, jež dotud obyvatelstvo dělily. Po jeho násilné smrti, již způsobilo mu r. 217 spiknutí některých důstojníků na výpravě proti Parthům, nastaly nové zmatky. Vlivem vojska Inoucího k rodině zemřelého císaře pro výhody, jimiž je zahrnoval **Septimius Severus** i jeho syn, byl r. 222 povznesen na trůn 14letý příbuzný Caracallův **Alexander Severus**. Za nezletilosti jeho vládla zaň matka **Julia Mamaea**, první to příklad ženské vlády v Římě. Mladý císař věnoval se s upřímnou snahou úkolům své vlády, vrátil senátu stará práva a opíral se o radu znamenitých právníků, jako byli **Domitius Ulpianus**, **Julius Paulus** a j., jež povznášel k nejvyšším hodnostem.

Druhá říše perská a Germani. Ale právě v této době nastaly pro římskou říši poměry, které nevyžadovaly právníků, nýbrž vojevůdců. Na dvou stranách povstal říši nebezpečný nepřítel. R. 226 vyvrácena byla říše parthská knížaty kmene perského z rodu **Sasanova**, a založena tak říše **novoperská**, opírající se o řady staroperské i náboženství Zoroastrovo a krajně nepřátelská vlivu řeckému, jemuž Parthové byli dosti přístupni. Současně sjednocovaly se v **Germanii** drobnější kmeny ve větší skupiny národní pod vedením králů nebo vévodů, jako byli vedle **Markomanů** a **Kvadů Alamanů** při hor. **Rýně**, **Frankové** při středním a dol. **Rýně**, **Frisové** v nyn. **Hollandsku** a dále na východ **Germanie Sasové**, **Langobardi**, **Vandalové**, **Gotové** a j. Kmenové tito, jsouce lákáni bohatstvím sousedních provincií, jehož domovina jim nemohla poskytnouti, dotírali loupeživými vpády na říši římskou jak podél **Rýna**, tak také při **Dunaji**.

Commodus
(† 192).

**Sept.
Severus**
(193—211).

**Constitutio
Antoniniana**
(212).

**Alexander
Severus**
(222—235).

**Vznik druhé
říše perské**
(226).

**Kmeny
germanské.**

Byli to hlavně Markomani, Kvadové, Vandalové a při dol. Dunaji Gotové, kteří se tam ve 2. stol. po Kr. přestěhovali z Pobaltí. Dlouholetý styk s říší zvýšil jejich kulturní úroveň a naučil je římskému válčení, nezakrotná síla mladého národa činila je slábnoucí říší dvojnásob nebezpečny.

Ochablost říše a vláda vojska. Od smrti Alexandra Severa, který r. 235 podlehl vzpouře vojenské, bylo třeba vésti neustálé boje proti těmto nepřátelům. A tu počal se již patrně jevití ú p a d e k římské moci. Obyvatelstvo vnitřních krajin odvyklo za první doby císařské úplně službě vojenské. Služba ta, kdysi výsada svobodného občana, proměnila se v nepříjemnou povinnost. Bylo třeba doplňovati vojsko čím dál větší měrou z necivilisovaných krajin pohraničních, dílem i z bojovných kmenů mimo území římské. Věc byla tím povážlivější, že vojsko nabývalo v ohrožené říši rozhodující důležitosti. Legie jsouce si vědomy své moci zasahovaly každou chvíli do politických poměrů, prohlašující své vůdce za císaře. Velkolepé slavnosti, jimiž císař M. Julius Philippus Arabs (244—249) oslavil r. 248 tisícileté trvání Říma, měly smutné pozadí v obecném tom neladu, k němuž se přirozeně brzy přidružily i vážné nehody zahraniční. Císař Decius padl r. 251 v nešťastném boji proti Gotům v Moesii, císař Valerianus byl r. 259 poražen i zajat od Peršanů a zahynul v zajetí. Za jeho syna Galliena (259—268) bylo v různých částech říše prohlášeno neméně než 19 proticísařů («doba 30 tyrannů»).

Složení vojska.

Vojenští císařové.

Vzpourey vojenské měly aspoň tu výhodu, že povznášely dobré vojevůdce. A tak se stalo, že právě v této době zmatků vyšel vítězem M. Aurelius Claudius (268—270), muž vskutku vynikající, a po něm řada císařů, kteří sice byli rovněž jako on nízkého původu (namnoze z okolí Sirmia), ale ráznou rukou zavedli v říši opět pořádek. Claudius (II.) zbavil říši vítězstvím u Naissu (Niše) r. 269 záplavy gotské. Jeho nástupce L. Domitius Aurelianus (270—275) přemohl zbývající uchvatitele a obnovil jednotu říše, opevnil Řím novými, širšími hradbami a zabezpečil pomezí římské proti sousedům; jenom Dakii již nebylo lze uhájiti bez ohromného napětí sil, přenechal r. 274 Gotům a učinil opět Dunaj hranicí říše.

Claudius II. (268—270).

Aurelianus (270—5).

Příčiny úpadku říše. Ale všechny velkolepé činy vojenské nestačily, aby odvrácen byl úpadek říše římské; trpělat říše horším neduhem, nežli byly nájezdy barbarů, a to vnitřním rozkladem všeho ústrojí státního. Úpadek hospodářský, jehož počátky bylo pozorovati již v 2. stol., vzrostl za neblahých dob 3. stol. do velikých rozměrů.

Úpadek hospodářský.

Méně majetní jednotlivci i celé obce městské chudly pod tíhou veřejných povinností a pohrom válečných. Stát byl nucen obmezovati samosprávu obcí svými kurátory a přidržovati jednotlivce mocí k cbečním hodnostem, které ručily státu za všechny veřejné závazky obcí a stávaly se proto těžkým břemenem, jemuž se kde kdo vyhýbal. Na venkově vymizelo drobné svobodné rolnictvo skoro všude a v e l k o s t a t e k stal se vládnoucí formou hospodářskou; za rostoucího nedostatku pracovních sil otrockých rozmohlo se na velkostatečích obecně hospodaření skrze drobné nájemce (str. 181). Ale nájemcové (c o l o n i) upadali za nepříznivých poměrů hospodářských zrovna jako dříve svobodní rolníci do bídy a tím do úplné závislosti na velkostatkáři. Konečný výsledek tohoto vývoje věcí byl, že za 3. a 4. století klesli nájemci na úplné nevolníky, připoutané k hroudě a povinné velkostatku určitými hmotnými dávkami. O t r o c t v í mizelo, za to však upadla valná část svobodného kdysi občanstva v hospodářskou porobu. Tím vzal ovšem za své základ, na němž kdysi spočívala branná síla říše. Ubývání svobodného občanstva bylo příčinou, že bylo třeba přijímati do legií římských příslušníky cizích národů. Domácí obyvatelstvo o d v y k l o za první doby císařské vši svépomoci a očekávalo ve všech případech veřejného života pomoc od moci státní, jež vyžadovala od něho tolikerých obětí hmotných.

Šíření
křesťanstva
v 3. stol. a
ústupky
životu
veřejnému.

Organisace
křesťanů.

Rozvoj křesťanství. S hospodářským i mravním úpadkem starého světa, pod jehož tíhou klesal starý hrdý duch římský, souvisí rychlé šíření křesťanství v 3. stol. Také vznešenější vrstvy, jsouce tísněny vnějšími nesnázemi, hledaly útěchy a opory v křesťanské nauce o životě posmrtném. Křesťanství vycházelo jim ostatně vstříc, u m í r ň u j í c svoji prvotní necht k starověké l i t e r a t u ř e, u m ě n í a všemu v e ř e j n é m u ž i v o t u. Nedálo se to ovšem bez odporu; část křesťanů odmítala jakýkoliv smír se státem založeným na názorech pohanských. Sám Tertullian přidal se na konec života z nespokojenosti nad vítězícím směrem k sektě t. zv. m o n t a n i s t ů, která hlásala přísnou odloučenost ode všeho světského života. Ale mírnější názor zvítězil a s n í m i snaha domoci se vlivu na veřejné poměry. Rostoucí počet křesťanů naplňoval úřední kruhy obavami. Křesťané nebyli pouze nahodilým skupením lidí stejných názorů náboženských, nýbrž měli také dobrou o r g a n i s a c i. Jednotlivé obce spravovány byly b i s k u p y — farními okrsků a farářů v našem slova smyslu nebylo, — skupinám obcí stáli v čele m e t r o p o l i t é (arcibiskupové), a mezi těmi měli opět největší vážnost hodnostové m ě s t h l a v n í c h (Říma, Alexandrie, Antiochie, Jerusalema). Společnost tak dobře organisovaná a chovající se odmítavě ke kultu císařskému a vůbec k náboženství, jež tvořilo podstatnou složku státního života, budila přirozeně obavy a nedůvěru. Z té příčiny

jal se císař Decius (249—251) po prvé účelně potírat křesťany; nařídil, aby byli vyhledáváni a nuceni k odpadnutí. Jest to první pronásledování křesťanů na podnět moci státní proti společnosti křesťanské vůbec, netoliko proti obviněným jednotlivcům. Císařové Valerianus (253—259) a Aurelianus obnovili tyto příkazy, ale bez úspěchu.

Pronásledování Deciovo (250) a j.

Vnitřní stav říše římské koncem 3. stol. vyžadoval rozsáhlých oprav, které by hověly změněným potřebám časovým a zabezpečily její trvání pro budoucnost. Tohoto úkolu se ujali dva císařové illyrského původu, Diocletianus a Constantinus.

III. Reorganisace říše římské a její konečný úpadek.

1. Opravy Diocletianovy a Konstantinovy; vítězství křesťanstva.

Reformy Diocletianovy. M. Valerius Diocletianus, prý syn otroka, byl r. 284 prohlášen od vojska za císaře a věnoval se hned s velikou pílí úpravě říše. Aby usnadnil správu rozsáhlého jejího území a zamezil nové vzpoury vojenské, rozdělil se dobrovolně o nejvyšší moc s nejlepším svým vojevůdcem Maximianem; jmenoval jej r. 285 spoluvládce s nižší hodností caesara a svěřil mu správu celého západu. O něco později zašel ještě dále; r. 293 udělil Maximianovi plnou hodnost císařskou s titulem augusta a jmenoval dva nové caesary, kteří měli býti pomocníky císařů a později i jejich nástupci. Správa říše byla rozdělena tak, že caesar Constantius Chlorus obdržel Gallii a Britanii, caesar Galerius Podunají a Balkánský poloostrov (mimo Thrakii), v ostatku vládli augustové. Nebylo to však rozdělení říše v pravém slova smyslu. Všichni čtyři panovníci byli společnými vládci celé říše; moc caesarů byla nižší a byli podřízeni dozoru augustů.

Rozdělení říše 285.

Nové rozdělení r. 293.

Rozdělením císařské moci mezi čtyři osoby bylo s dostatek postaráno o bezpečnost hranic. Diocletian nepřestal na tom, nýbrž jal se upevňovati pokleslou říši pronikavými opravami vnitřními. Starou soustavu dyarchickou, která bez toho už byla dávno jenom přežitkem, odstranil nadobro. Senát pozbyl posledního zbytku práv, aerarium a fiskus splynuly, a císař stal se i formálně absolutním pánem říše (dominus et deus). Aby usnadnil správu, rozdělil Diocletian provincie na menší okrsky (počtem 101) s názvem provincie; ale zároveň shrnul vždy několik těchto provincií ve vyšší správní jednotku, zvanou dioecesis (διοίκησις); bylo jich 12 a správcové sluli vicarii. Správa civilní byla oddělena od vojenské a vložena do rukou place-

Reformy ve správě říše.

Absolutní monarchie.

něho úřednictva, jehož postup a hodnosti byly přesně stanoveny. Itálie s Římem byla také pojata do tohoto rozdělení a Řím přestal být dokonce sídlem císařovým. Diocletianus sídlil v Nikomedii, Maximianus v Miláně. Všechny tyto a jiné opravy Diocletianovy zvýšily výkonnost říše, umožnily jednotné vedení celku, ale rozmnožení úřednictva a vojska přineslo s sebou nová finanční břemena pro obyvatelstvo. Diocletian pokusil se o nápravu starého zla mincovního a jal se raziti dobrou m i n c i, leč plnou nápravu zjednal teprve Konstantin.

Pronásledování křesťanů r. 303.

Boj proti křesťanství. V jedné věci narazil Diocletian na překážky nepřekonatelné, a to byla snaha vyhubiti křesťanství. Diocletian nechával dlouho křesťany s pokojem, ale na konec zvítězilo v něm přesvědčení, že další trvání zvláštní náboženské společnosti, k níž náležela tehdy téměř desetina všeho obyvatelstva, ohrožuje stát v základech. Nařídil tedy r. 303, aby křesťané byli vyloučeni ze všech úřadů a veřejných hodností, a aby jednotlivci, hlavně duchovní, byli přísnými tresty nuceni k vyznávání státního náboženství. Po celé říši rozpoutal se urputný boj, v němž krutost úřednictva a vášně pošťvané luzy řádily zle proti křesťanům. Ale výsledek byl stejný jako za všech dřívějších pronásledování. Jednotlivci, laikové i duchovní, odpadali sice ve značném počtu, ale jádro křesťanů vzdorovalo všemu úsilí.

Nástupcové Diocletianovi.

Zmatky po Diocletianovi. Diocletian, vybudovav říši na nových základech, odstoupil po zleté vládě r. 305 a přiměl i Maximiana, aby se vzdal vlády. Jejich místo zaujali oba caesarové a zvolili si nové caesary: Constantius Valeria Severa, Galerius Maximiana Daju. Tak se mělo upravovati nástupnictví také budoucně. Diocletian uchýlil se potom do zátíší do Dalmacie, kdež si u města Šalony vystavěl nádherný palác (dnešní Split; obr. 34.). Ale jeho soustava vladařská se neosvědčila nemajíc zření k přirozeným dědicům, synům císařským. Když r. 306 zemřel (v Eboraku) Constantius, prohlásil se jeho syn Flavius Valerius Constantinus, mladý muž velikého nadání, ale ukrutný a násilnický, o své vůli caesarem a později augustem; jeho příkladu následoval v nespokojené Itálii Maximianův syn Maxentius; ba i starý Maximianus vrátil se v Gallii k hodnosti, kterou jen velmi nerad byl složil. Místo řádného střídání nastaly nové několikaleté boje o trůn. Po smrti Galeriově (311) ovládl posléze Konstantin celý západ, a to hlavně pomocí křesťanů, jež získal si závazkem, že bude šetřiti jejich nauky. Maxentius padl v boji proti němu nedaleko Říma (312). Touž dobou (313) opanoval Valerius Licinius v boji proti Maximinovi země východní. Konstantin a Licinius vládli pak několik let společně, ale

Nové boje o trůn.

r. 323 došlo mezi nimi k boji. Licinius byl poražen a po několika měsících v zajetí na rozkaz vítězův zavražděn. Konstantin stal se jediným pánem celé říše.

Konstantin
pánem říše
(323).

Reformy Konstantinovy. Žádný z předchozích císařů, ani Diocletiana nevyjímajíc, nezasáhl tak mocně do vnitřního vývoje říše jako Konstantin. Ve správě říšské dovršil sice jenom dílo Diocletianovo, ale provedl je do všech důsledků. Rozdělil říši na čtyři veliké okrsky (praefektury) spravované od praefektů: Gallii (západ říše), Itálii (s Afrikou a Podunajím), Illyricum (Balkánský poloostrov mimo Thrakii) a Oriens. Praefektury dělily se na 14 diecesí se 120 provinciemi. Úřednictvo všech těchto správních okrsků bylo placeno ze státní pokladny a tvořilo co do pravomoci přesně vymezenou stupnici vyznačenou určitými titulaturami (*illustres, spectabiles, clarissimi, perfectissimi*), a celá tato byrokratická soustava vrcholila v pěti nejvyšších úřadech dvorských, jež možno srovnati s nynějšími ministerstvy. Podobně byla soustředěna také vojenská správa v ruce dvou (později čtyř) vojenských ministrů. Nejvyšší tito úředníci tvořili jinými vysokými hodnostáři říšskými císařskou radu (*consistorium*), k níž položil základy už Hadrian. Císař byl neobmezeným pánem říše a jeho osoba byla obestřena leskem skvělé dvorské obřadnosti po způsobu říši východních. Vnitřní složení říše římské nabylo tak rázu podobného státům dnešním.

Byrokratická
správa říše.

Také říšské finance vyžadovaly ještě po Diocletianovi konečné úpravy. Konstantin odstranil úplně zlořády mincovní a zavedl řádnou soustavu peněžní. Základem byl zlatý solidus (skoro 15 K) a stříbrný miliarensis ($\frac{1}{14}$ solidu, tedy něco přes korunu). Všechno obyvatelstvo (ani Itálii a Řím nevyjímajíc) bylo podrobeno dani, jež podle poměrů byla vyměřována z pozemků, z výdělku anebo z hlavy. Pozemková daň vyměřovala se vždy po 15 letech znovu (*indictio*), a toto období stalo se později i základem letopočtu. Vedle toho měly obce a jiné samosprávné korporace (na př. společenstva řemeslníků a obchodníků) i věcné závazky, jako byly zejména povinnosti spojené s dopravou vojska a státní poštou. Služebnosti tyto tížily města i venkovské obce ještě hůře nežli daně a uvedly nejednu z nich na mizinu. Na venkově vedlo ubývání drahého kovu všude k hospodářství naturálnímu. Obyvatelstvo zbavené práva rozhodovati o vlastních záležitostech snášelo všechnu bídu s tupou resignací.

Reforma
mincovní.

Soustava
berní.

Hospodářský úpadek, válečné pohromy a veliké epidemie řádily v 3. stol. zle v řadách obyvatelstva; mnohé krajiny byly z veliké části vylidněny. Císařové odpomáhali tomuto nedostatku, který se nejvíce cítil ve vojenství, najímajíc cizí žoldnéře a osazující při hranicích cizí

Osazování
Germanů
na půdě
říšské.

kmeny. Konstantin činil tak měrou mnohem větší nežli jeho předchůdcové a usazoval Germány hromadně podél Rýna a Dunaje v počtu takovém, že jejich assimilace živlu římskému mohla se zdařiti jenom povrchně. Byl to počátek pozvolného zbarbaření staré říše.

»Nový Řím«
(Cařihrad).

Nové středisko říše. V novém zřízení říšském pozbyl senát římský a jiné někdejší republikánské úřady úplně svého významu a klesly na stupeň samosprávných úřadů v jiných městech, lišice se od nich leda vyšší hodností, jež jim pojišťovala stará jejich sláva a přednost Říma jako města hlavního. A také tuto přednost nepodržel Řím nezkráceně. Konstantin klada, podobně jako Diokletian, větší váhu do provincií východních, založil tam r. 326 na místě starého Byzantia druhé hlavní město, zvané »Nový Řím«, později Constantinopolis (Cařihrad), jež vybudoval s velikou nádherou a povýšil úplně na roveň starému Římu.

Edikt
milánský
(313).

Ariánství
a koncil
nikejský
(325).

Poustevnictví.

Křesťanství náboženstvím uznaným. Největší převrat provedl Konstantin v politice náboženské. Vítězný odpor křesťanství proti všemu úsilí úřadů římských dokázal zřejmě, že není možno je vyhladiti. Konstantin smířil se s jeho trváním a rozhodl se naopak získati mocný tento živel pro stát, vtěliti jej takořka do státu. Již r. 313 vydal s Liciniem proslulý edikt milánský, jímž prohlásil křesťanství za náboženství svobodné a udělil postupně církvi křesťanské všechny výhody, jichž požívala stará náboženství. Křesťanství stalo se svobodným, ale pozbylo vnitřní nezávislosti, neboť císař uplatňoval hned také svoji panovnickou moc v jeho záležitostech, ano i ve sporech věroučných. Zrovna tenkrát nastaly v Alexandrii prudké spory o podstatu božství Kristova. Kněz Arius hlásal, že Kristus jako Logos byl od Boha v čase stvořen a že tedy není roven Otci. Tím dostal se do sporů s patriarchou Alexandrem, a spory nabyly takového rozsahu, že císař svolal r. 325 církev ní sněm do Nikeje; tam zvítězilo po mnohých hádkách vlivem císařovým mínění opačné, jež zejména horlivě zastával mladý duchovní Athanasios, že Kristus jest úplně roveň Otci (homousios) a ne pouze podoben (homoiosios). Ale veliká část duchovenstva držela se i nadále nauky Ariovy a rozštěpení trvalo až do 7. století. Závislost církve na státní moci byla od mnohých trpce pociťována. Na východě (hlavně v Egyptě) rostl počet a nachoretů, mužů, kteří nedocházejíce uspokojení v současném stavu církve uchylovali se na poušť, aby tam v osamělé odloučenosti žili tak, jak žádaly jejich přísné zásady mravní.

Síla
křesťanství.

Křesťanství a pohanství ve 4. stol. Svoboda a rovnoprávnost, již Konstantin poskytl náboženství křesťanskému, znamenala pro ně ve

skutečnosti úplné vítězství nad starým náboženstvím. Nerušené trvání obou nepřátelských nauk vedle sebe nebylo možno; zápas mezi nimi jest hlavní osou dějin římských ve 4. stol. Převaha ukázala se na straně křesťanství. Po smrti Konstantinově (r. 337) přejali vládu v říši jeho tři synové *Constantinus*, *Constantius* († 361) a *Constans*, z nichž *Constantius* po smrti obou bratří se stal samovládcem. Všichni byli vychováni již v náboženství křesťanském a stranili mu ve všem proti pohanství. Ještě jednou objevil se na trůně vládce, který snažil se oživit starou bohoslužbu a přivést ji k obecné platnosti; byl to bratranec a nástupce *Constantiův Flavius Julianus* (361—363), panovník vynikající. Ale jeho pokus se nezdařil.

Nástupcové
Konstanti-
novi.

Úpadek kultury antické. Věc ta souvisí s obecným úpadkem starého světa a vši jeho kultury. Literatura a umění 3. a 4. stol. nesou zřejmý ráz úpadku. Myšlenková samostatnost mizí a ustupuje napodobování starších plodů, někdy dosti otrockému; k chudému obsahu druží se tu hrubá, tam přemělkovaná forma. Básnické plody řecké i římské jsou až na skrovné výjimky beze vsí vnitřní ceny; spíše vyniká ještě *rhetorika*. Ve vědě byly namnoze jen sbírány a vykládány výsledky staršího badání a pořizována kompennia, totiž soustavně spořádané výtahy z velikých spisů původních. Dějepis klesl na práce kronikářské, až zase *Ammianus Marcellinus* napsal koncem 4. stol. dokonalejší (latinské) dílo o dějinách let 96—378. Římská literatura *právnická* dostupuje svého vrcholu v 1. pol. 3. stol. (str. 184); pozdější doba nevzdělávala už přese vsí důležitost, již tato věda měla pro službu úřední, samostatně právnických otázek a spokojovala se výklady spisů starších. Jedině *filosofie* dospěla v 3. stol. k novým samostatným názorům, jimiž vývoj starověké filosofie končí, a jež nazýváme *novoplatonismem*. Hlavními jeho zástupci jsou *Plotinos* (205—270) a *Jamblichos* († ok. 330). Učení jejich vyrovnává rozpor mezi světem nadpřirozeným — bohem — a hmotou tím, že přijímá boha jako původní podstatu, a vysvětluje vznik světa výronem různých působností moci božské, jež vzdalující se od boha pozbývají své čistoty a klesají na stupeň hmoty. Úkolem duše lidské, jež rovněž vznikla z oné božské působnosti, jest tedy zbaviti se pout tělesnosti odvrácením od světa a splynouti s bohem.

Chudost
literatury
3. a 4. stol.

Filosofie
novopla-
tonská

Méně nežli v literatuře jest pozorovati úpadek v umění. Doba politické i hospodářské ochablosti říše zůstavila po sobě poměrně ještě dosti vynikajících památek, jako jsou oblouky *Septimiův* a *Konstantinův*, *thermy Caracallov* a *Diocletianovy* v Římě, palác *Diokletianův* ve Splitu, četné městské stavby v Gallii a chrámové stavby na východě

Umění.

(v syrské Palmyře, Heliopoli a j.); ale jakási hrubost figurální výzdoby, přílišné množství ozdob na újmu celkové úměrnosti a jiné vady prozrazují počátek úpadku.

- Počátky kultury křesťanské.** Zatím co starověká kultura odumírá, rozvíjí se v křesťanstvě čilý život duševní, který není sice prost jednostrannosti a formální nedokonalosti, ale mohutní silou nových myšlenek, jimiž podmaňuje netoliko vyžítý svět řecko-římský, nýbrž i mladé národy germanské a později slovanské. Literatura i umění křesťanské stojí na základech starověkých, ale křesťanství je přizpůsobuje svému duchu, vnášejíc v ně podle své universální povahy hojně prvků cizích, hlavně východních. Rozvoji básnictví vadila necht k látkám pohanským a malá volnost, již z příčin náboženských skytaly látky biblické; tím horlivěji byla pěstována rhetorika a různé obory vědecké, jmenovitě pokud byly oporou nauky křesťanské. Jako znamenití řečníci prosluli na východě Athanasios z Alexandrie (295—373), Kappadočané Basilio (ok. 330—379) a Gregorios z Nazianzu, zvaný »Bohoslovec« (329—390), a Joannes Chrysostomos z Alexandrie (344—407). Otcem křesťanského dějepisectví jest Eusebios, biskup caesarejský († 340), svými církevními dějinami a všeobecnou historií (Chronica) od dob nejstarších až do r. 324, jež stala se základem a východiskem kronik středověkých. Nejvíce bylo pracováno v oboru bohoslovecko-filosofickém, kde bylo cílem vybudovati nauku křesťanskou vědecky a zdůvodniti ji výsledky starověké filosofie. K této t. zv. patristické literatuře pojí se nejznamenitější jména křesťanské literatury; na západě náleží přední místo Africe. Hlavní zástupcové jsou na východě Origenes (ok. 185—254) a Klement Alexandrijský († ok. 215), pak spisovatelé jmenovaní už jako znamenití řečníci; na západě Thascius Cyprianus, biskup karthaginský († 258), Lactantius Firmianus († ok. 340), Ambrosius, arcibiskup milánský († 397). Dalmatinec Hieronymus († 420), proslulý svým překladem Písem do latiny, a nad jiné Afričan Aurelius Augustinus (354—430).
- Vzniku křesťanského umění vadila dlouho nejistota jeho postavení a odpor proti zobrazování osobností a výjevů náboženských, pramenící z obavy před modloslužbou. První, dosti neumělé pokusy zachovaly se v římských káta k o m b á c h, které byly netoliko hrobkami, nýbrž i útočištěm v době pronásledování. Stěny jsou zdobeny symbolickými znaky, jako byly beránek, ryba, réva, kříž, loď, větve palmové, ale již také obrazy z křesťanského života, jež zřejmě prozrazují vliv umění antického. V době větší svobody, v 3. a pak hlavně ve 4. století, počali si křesťané stavěti nádherné chrámy podle vzoru starých basilik.
- Ráz starší křesťanské vzdělanosti.
- Básnictví a rhetorika.
- Dějepis.
- Literatur patristická.
- Počátky umění křesťanského.

2. Rozklad říše římské.

Císař Julian. Rychle odumírajícímu pohanství dostalo se posledního zastance na trůně v osobě císaře *J u l i a n a* (361—363). Krátká Julianus
(361—363). vláda tohoto panovníka jest z nejlepších v dějinách římských. Bojoval s úspěchem proti Germanům a umírnil opravami ve správě finanční útisk obyvatelstva. Ač byl vychován po křesťansku, vrátil se k pohanství (odtud zván *Apostata*) a snažil se obnoviti je v starém lesku a moci. Křesťanům ponechal sice volnost, ale odňal jim všechny výhody svých předchůdců a vylučoval je z úradů a z veřejného života. Zároveň snažil se oživiti starou víru filosofií novoplatonskou a vlíti jí sílu vnitřního přesvědčení, ale pokus jeho se nezdařil. Když r. 363 padl v boji proti Peršanům, byl osud starého náboženství rozhodnut.

Vypravování o posledních slovech *Julianových* (*vicisti Galilae!*) jest legenda bez historického jádra.

Zánik pohanství. Nástupcové *Julianovi* byli vesměs křesťané a nepřáli starým kultům. R. 364 rozdělil císař *Valentinianus I.* opět říši a odevzdal východ svému bratru *Valentovi*. *Valentinianův* syn *Gratianus* (375—383) složil r. 383 hodnost pontifika maxima, *Valentův* nástupce *Theodosius* (379—395), rodem z *Hispanie*, zakázal na východě pod přísnými tresty všechny pohanské oběti. Pro pohanství nastal stav podobný, v jakém byli dříve křesťané. V městech způsoboval fanatismus křesťanského lidu divoké bouře proti pohanům; v *Alexandrii* zničeno tak r. 391 *Serapeum* i s knihovnou. Marně dožadovali se vynikající zástupcové staré víry snášlivosti. Nová nařízení císařů v 5. stol. postavila pohany zcela mimo zákon a připravila znenáhla úplný zánik pohanstva, a to nejprve na východě, později i na západě, kde se stará víra udržovala dosti dlouho (i v 6. stol.) v zapadlých krajích venkovských, odkudž se jejím přívržencům dostalo posměšného názvu *p a g a n i* (*pagus* = vesnice; z toho naše slovo *pohan*).

Pronásledování pohanů.

Poslední zbytky pohanstva.

Politický rozklad říše. Zatím nastala říši doba neblahá. Reformy *Diocletianovy* a *Konstantinovy* zastavily úpadek jenom na čas; a při tom nebezpečí hrozící ze zevnějška rostlo. R. 375 vtrhl do již. Ruska ze zavolžských končin divoký turecký národ *Hunů* a podmanil si *Ostrogoty* (*Goty východní*), kteří tenkrát seděli mezi *Donem* a *Dněstrem*. Západní *Gotové* (*Visigotové*) uchýlili se před nimi na *Balkánský poloostrov* a byli přijati do svazu říše římské. *Hunové* usadili se na konec v *Uhrách* a tísnili kmeny *germanské*, kteří se opět se zvýšeným úsilím tlačili do říše římské. A říše zubožená hospodářským úpadkem, vylidněním a naprostou pokleslostí obyvatelstva týraného libovůlí úřednictva, spory náboženskými a pohromami vojenskými, byla proti nim

Vpád Hunů do Evropy.

Trvalé
rozdělení
říše (od
r. 395).

téměř bez obrany. Při takovém stavu věcí byla jednotná vláda nemožná. Od r. 364 byla říše stále rozdělena mezi dva (časem i tři) panovníky. Posledně sjednotil ji na krátko r. 394 císař Theodosius, ale rozdělil ji krátce před smrtí dvěma synům, z nichž *Arka dius* dostal východ, *Honorius* západ (395). Od té doby zůstaly obě části trvale odděleny; vědomí jednoty sice nezaniklo, ale národopisná různost obyvatelstva a nestejně zájmy politické odcizovaly je stále více.

Germani ve
vojsku
římském.

Říše východní, majíc těžiště v krajinách asijských a v Egyptě, měla proti Germanům postavení výhodnější. Tím více jim byl otevřen západ. Císařové pomáhali si osazující Germany na půdě říšské a přijímající je do vojska, a to nejenom jednotlivce, nýbrž celé kmeny pod vlastními náčelníky, jimž byl dáván titul *patricius*. Přirozeně byli tito »spojenci« (foederati) a tato vojska živel velmi nespolehlivý a připravovaly později říši větší obtíže nežli jejich krajané za hranicemi. Tak vzbouřili se koncem 4. stol. *Visigotové* pod králem *Alarichem* a způsobili dvoru *cařihradskému* mnoho nesnází. Potom se obrátili na západ, zpusťovali *Itálii* a *Řím* (*Honorius* sídlil v *Ravenně*) a jenom smrt *Alarichova* (410) přivedla je k povolnosti. Tísňe způsobené *Alarichem* použili *Vandalové* s jinými kmeny germanskými, překročili *Rýn* (406) a zpusťovivše *Gallii* usadili se v *Hispanii*; odtud přešli r. 429 do *Afriky* a zřídili si tam panství nezávislé na císaři. Velikou pohromu připravily říši také útoky *Hunů*. Jejich vládce *Attila* vypravil se r. 451 s četnými kmeny germanskými z *Uher* do *Gallie*; tam byl sice odražen (na polích *Katalaunských*, dnešní *Châlons sur Marne*), ale r. 452 vyplnil celou severní *Itálii*. Germanské kmeny, rozložené jako vojsko v *Itálii* a v provinciích, staly se skutečnými pány znuzené říše a jejich náčelníci obsazovali trůn *západořímský*. R. 476 došlo konečně tak daleko, že náčelník germ. vojsk v *Itálii* *Odoakar* sesadil mladého císaře *Romula* a nechávaje trůn neobsazený vládl v *Itálii* jako »*patricius*«. Státoprávní pojem říše *západořímské* tím sice nezanikl, ale ve skutečnosti byli pány provincií náčelníci kmenů germanských.

Vpád
Vandalů
(406).

Attilovy
útoky na
říši
(451, 452).

Konec
císařství
západního
(476).

Říše východní s hlavním městem *Cařihradem* trvala nadále v celosti, ale brala znenáhla na sebe vlivem svého národopisného složení ráz řecký, odchylný od dosavadního vývoje neseného duchem římským. A tak počaly na troskách staré říše římské znenáhla vznikat nové útvary politické a kulturní, jež připravují novou dobu v dějinách lidstva — středověk.

Přehled.

Octavianus, opanovav r. 30 př. Kr. veškeru říši římskou, založil monarchii zachovávaje na venek řády republikánské; ponechal i senátu část jeho moci, ale moc ta časem mizela. Poměry říše se zlepšily; stran-

nické rozbroje přestaly, provincie byly lépe spravovány, síla říše projevila se na venek novými výboji na různých stranách. Jenom v Germanii potkaly se zbraně římské s nezdarem, a v Germanech vyrostl časem říši nepřítel velmi nebezpečný. Moc a rozsah státu římského dostoupily vrcholu v 2. století. Obsahovala jižní Evropu až k Rýnu a k Dunaji, k tomu Britanii a Dakii, pak severní Afriku a přední Asii až k Eufratu. Řecká vzdělanost rozšířila se po všech těchto krajích, na západě ovšem ve formě latinské. Hojným šířením občanského práva mizel znenáhla rozdíl mezi vládnoucími Římany a poddanými, až r. 212 se všechno svobodné obyvatelstvo v celé říši stalo rovnoprávným.

V 3. stol. po Kr. počala říše klesati vnitřním vysílením a hospodářským úpadkem, i stačila sotva brániti hranic proti Germanům na západě a proti novoperské říši, založené r. 226. Vojsko, jehož důležitost za těžkých těch bojů vzrostla, zasahovalo do vnitřních poměrů prohlášujíc své vojevůdce za císaře. Úpadek říše napomáhal šíření křesťanství, jež vyšedši z Palestiny nalézalo hojně přívrženců na východě, později i na západě. Marně snažili se císařové (hlavně od r. 250) zastaviti jeho postup.

Aby říši vybavili ze smutného stavu, v němž se ocitla koncem 3. století, podnikli císařové Diocletian a Konstantin rozsáhlé opravy vnitřní. Proměnili říši v úplnou absolutní monarchii s placeným úřednictvem a přesně rozčleněnou správou vojenskou i civilní. Od doby Diocletianovy bývala také říše pro veliký svůj rozsah dělena mezi dva i více císařů; těžiště její přesunulo se na východ, kde Konstantin založil druhé hlavní město, Nový Řím (Cařihrad). Diocletian učinil poslední pokus vyhladiti křesťanství, ale jeho nezdar byl příčinou, že Konstantin dal křesťanům (313) úplnou svobodu. Křesťanství zvítězilo pak rychle nad starými naukami, ale dostalo se za to v područí moci státní.

Opravy Diocletianovy a Konstantinovy zastavily úpadek jenom na krátko. Už koncem 4. stol. bránila se říše velmi těžce proti návalu Germanů a jiných divokých národů. Pro ochablost domácího obyvatelstva bylo vojsko římské doplňováno Germany, jednotlivci i celými kmeny, a ti se časem stali pány všech západních provincií. Od r. 395 byla říše římská trvale rozdělena ve dvě části. Říše východní přetrvala bouře stěhování národů, ale západ ovládli kmenové germanští, a r. 476 zaniklo tam i císařství. Byl to počátek nového vývoje evropského lidstva.

OBSAH.

	Str.
<i>Úvod</i>	3
<i>Část první. Doba předhistorická</i>	7
<i>Část druhá. Nejstarší kulturní národové a jich sousedé (asi 4000—1600).</i>	
I. Počátky vzdělanosti v Egyptě a Babylonii.	
1. Egyptané	12
2. Sumerové a Semité babylonští	18
II. Ostatní národové starověcí na úsvitě dějin	23
Přehled	26
<i>Část třetí. Starý svět pod vlivem vzdělanosti východní (asi 1600—500).</i>	
I. Země východní až do vzniku říše perské.	
1. Dějiny politické	27
2. Kulturní vývoj východu v l. 1600—550	31
II. Veleříše perská	38
III. Evropa v době předhistorické	44
IV. Starší dějiny řecké až do r. 500.	
1. Sídla a stav Řeků na počátku doby historické	45
2. Řecká kolonisace a počátky průmyslu a obchodu	49
3. Pád království a vláda šlechty	53
4. Zápas lidu proti šlechtě a tyrannis	55
5. Řekové jako celek v poměru k sousedům. Vznik panství karthaginského	60
6. Kulturní vývoj Řeků do r. 500	62
V Nejstarší dějiny Itálie. Počátky Říma	67
Přehled	72
<i>Část čtvrtá. Vítězný zápas Řeků s východem (500—275).</i>	
I. Řecko za padesátiletého boje s Peršany.	
1. Nezdařené útoky Peršanů a Kathagiňanů na Řecko	74
2. Athenský námořní spolek a jeho boje proti Persii a Spartě	78
3. Rozkvět řecké vzdělanosti v 5. století	82

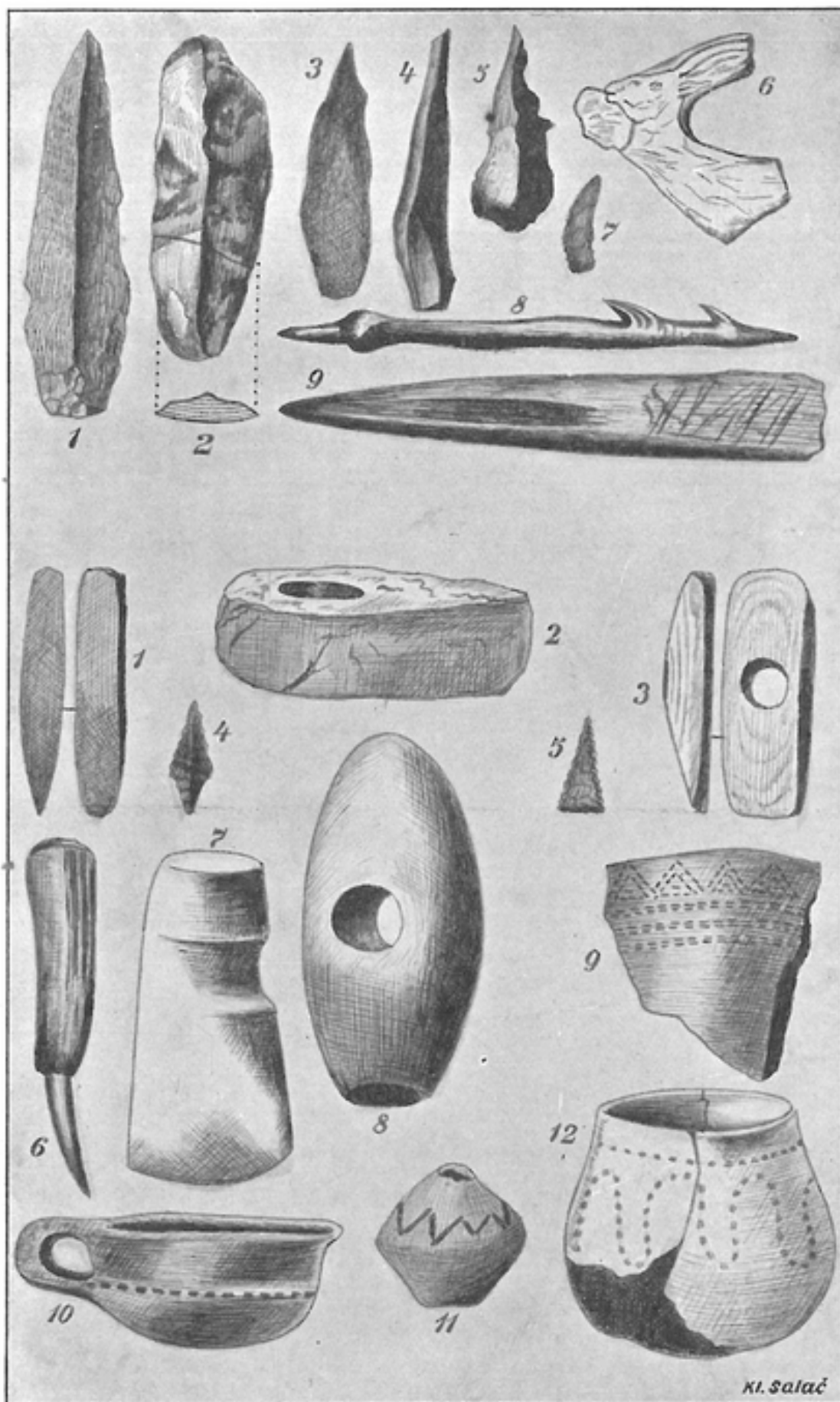
II. Zápas o hegemonii v Řecku.	
1. Válka peloponneská a další boje mezi obcemi řeckými	88
2. Stav řecké vzdělanosti za válek domácích (430—350)	93
III. Řecko pod vedením Makedonie. Podmanění východu.	
1. Sjednocení Řecka Filipem II.	98
2. Výboj krajín asijských	101
3. Nové útvary politické a vzdělanost té doby	106
IV Římské dějiny až do sjednocení Italie.	
1. Republika za stavovských zápasů mezi patricii a plebeji	110
2. Vzrůst panství římského	114
3. Vnitřní stav republiky římské ve 4. a 3. stol. př. Kr.	119
Přehled	123
<i>Část pátá. Doba hellenismu a politické převahy Říma (275—30 př. Kr.).</i>	
I. Římané v boji o západní Středomoří.	
1. První válka punská (264—241)	125
2. Druhá válka punská (218—201)	128
II. Založení římské nadvlády na východě.	
1. Stav říší hellenistických v 3. století	130
2. Šíření moci římské po celém Středomoří	136
3. Vnitřní stav říše římské v l. 264—133	140
III. Vnější vzrůst a vnitřní úpadek římské republiky.	
1. První pokusy o vnitřní reformy v Římě	145
2. Protiřímské hnutí na východě, první válka občanská a opravy Sullovy	149
3. Šíření moci římské na východě a na severu. Nové spory vnitřní	154
4. Druhá válka občanská a pád republiky	157
5. Stát a společnost v posledním století republiky římské	160
Přehled	164
<i>Část šestá. Světová monarchie římská (30 př. Kr.—476 po Kr.).</i>	
I. Doba Augustova.	
1. Vznik monarchie z řádů republikánských	166
2. Kulturní poměry v době Augustově	171
II. Říše římská v prvních stoletích po Kr.	
1. Císařové od Augusta až do Marka Aurelia (14—180)	170
2. Vnitřní poměry říše římské v I. a II. stol.	184
3. Úpadek říše v III. stol. po Kr.	186
III. Reorganizace říše římské a její konečný úpadek.	
1. Opravy Diocletianovy a Konstantinovy; vítězství křesťanstva	189
Rozklad říše římské	195
Přehled	196

VYOBRAZENÍ.

Vysvětlivky k obr. 13.

A) Doba palaeolithická. 1—2. Pazourkové nože. 3—5. a 7. Hroty šípů z pazourku. 6. Ozdobná řezba na sobím parohu (z jeskynních nálezů v dép. dordogneském ve Francii). 8—9. Kostěné hroty.

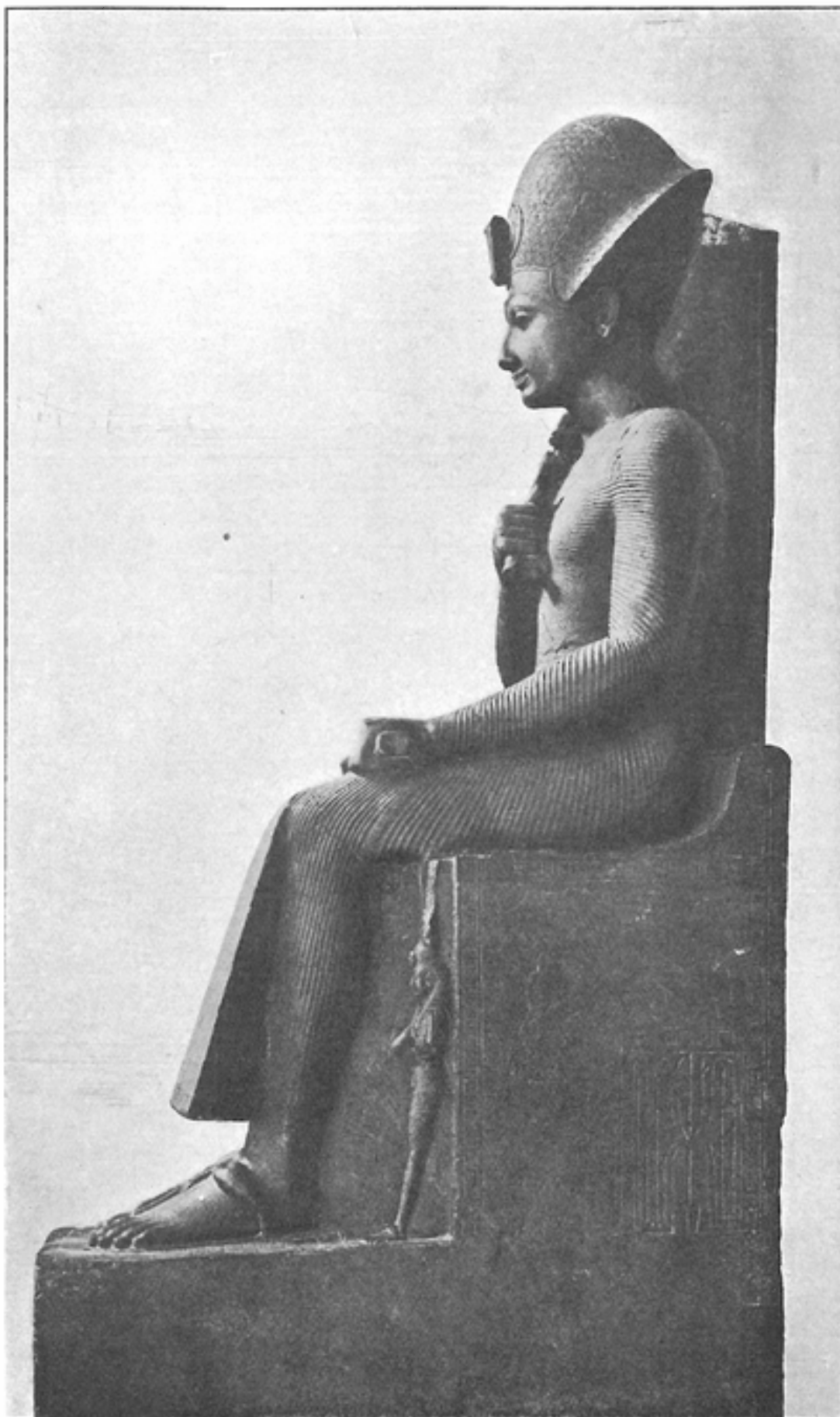
B) Doba neolithická. 1. Dláto z kamene. 2. a 8. Kamenné mlaty. 3. Motyka. 4. a 5. Kamenné hroty šípů. 6. Šídlo z kosti s držadlem. 7. Kam. sekera s ovrubem (k nasazení). 9. Úlomek nádoby s lineární ornamentikou. 10. Hliněná miska. 11. Přeslen (z hlíny). 12. Nádoba..

Obr. 13. Ukázky nástrojů a výrobků ze starší a mladší doby kamenné.
(Vysvětlivky na straně předchozí.)

Obr. 14. Socha egyptského písaře ze starší doby dějin egyptských (nyní v Louvru).

Obr. 15. Socha krále Ramsa II. (1310–1244) v museu turinském.

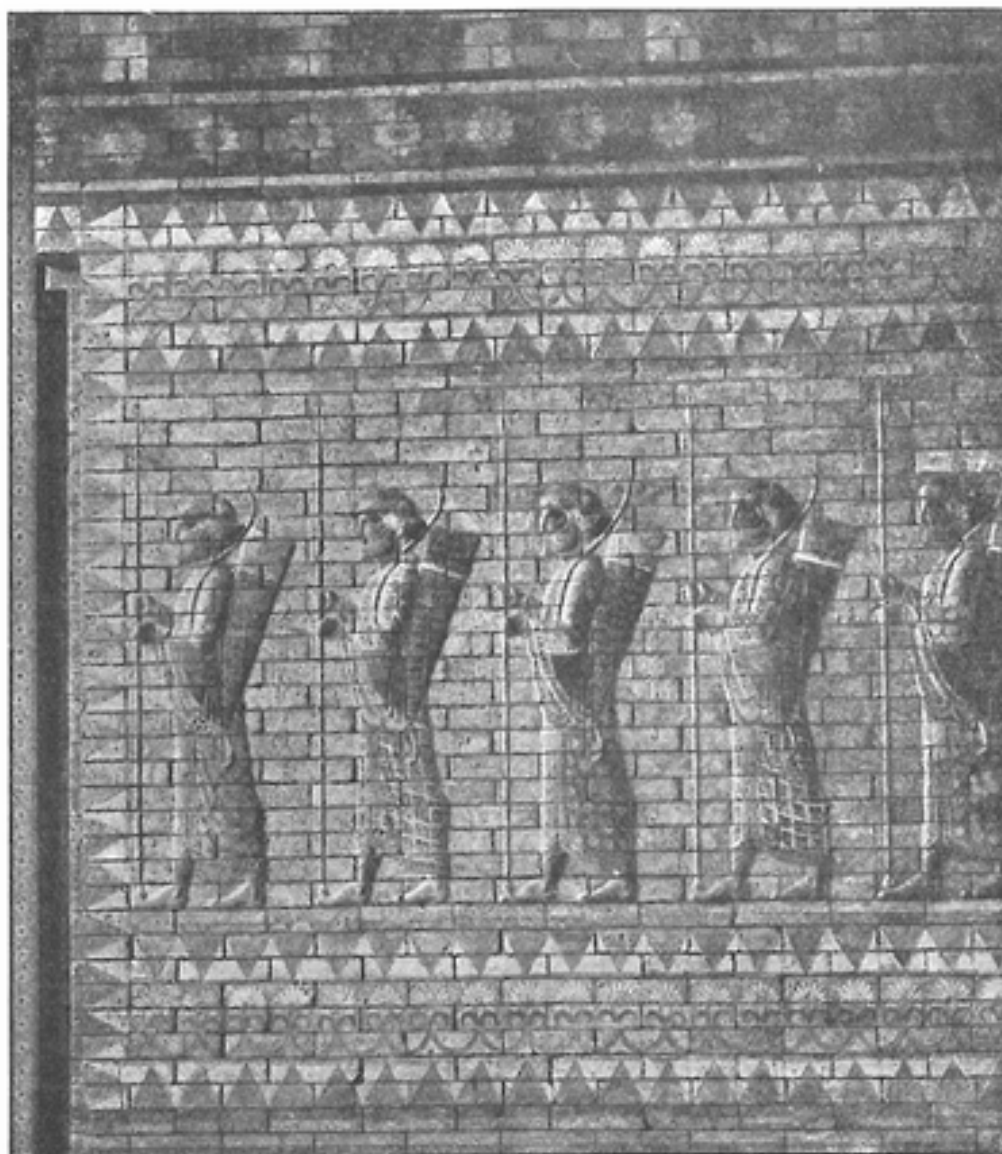
Obr. 16. Pestíe malovaný plochy reliéf s nápisy hieroglyfickými z hrobky krále Ramsa II. (1310 – 1244) v Thebách. Představuje dobývání pevnosti Dapuru v Palestině proti Cheitům. Král sám zobrazen větší než ostatní postavy, an vysílá z luku stílely na obhájece; ostatní lid ztéká pod vedením sedmi synů králových hradby městské.

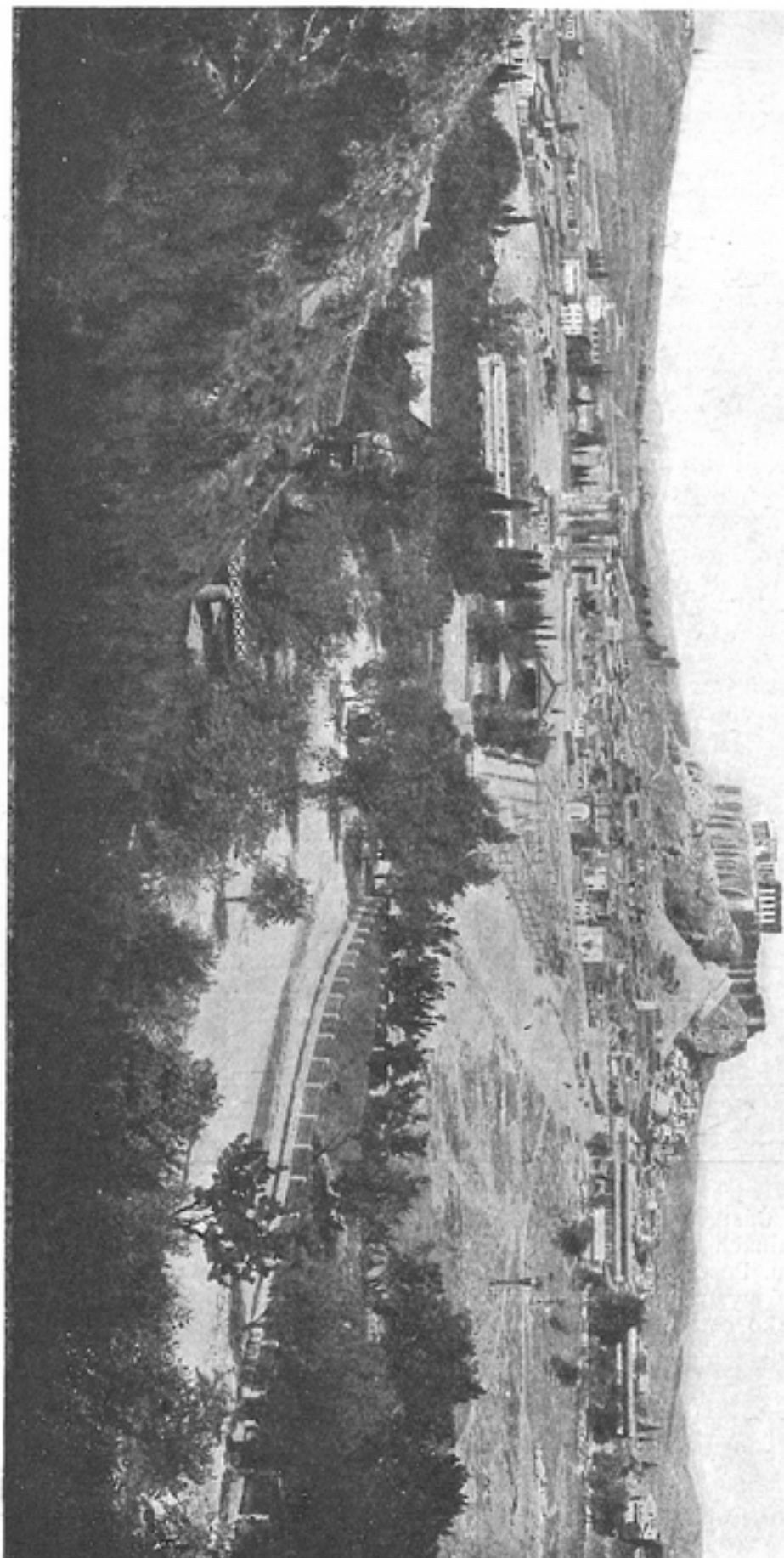
Obr. 17. Kamenná deska z chrámu boha slunce Šamaše v Sippaře (v sev. Babylonii). Nahoře obraz krále Nabupaliddina obětujícího Slunci, dole nápis o obnově chrámu toho králem Nabupaliddinem ok. r. 870 př. Kr. (v Brit. Museu).

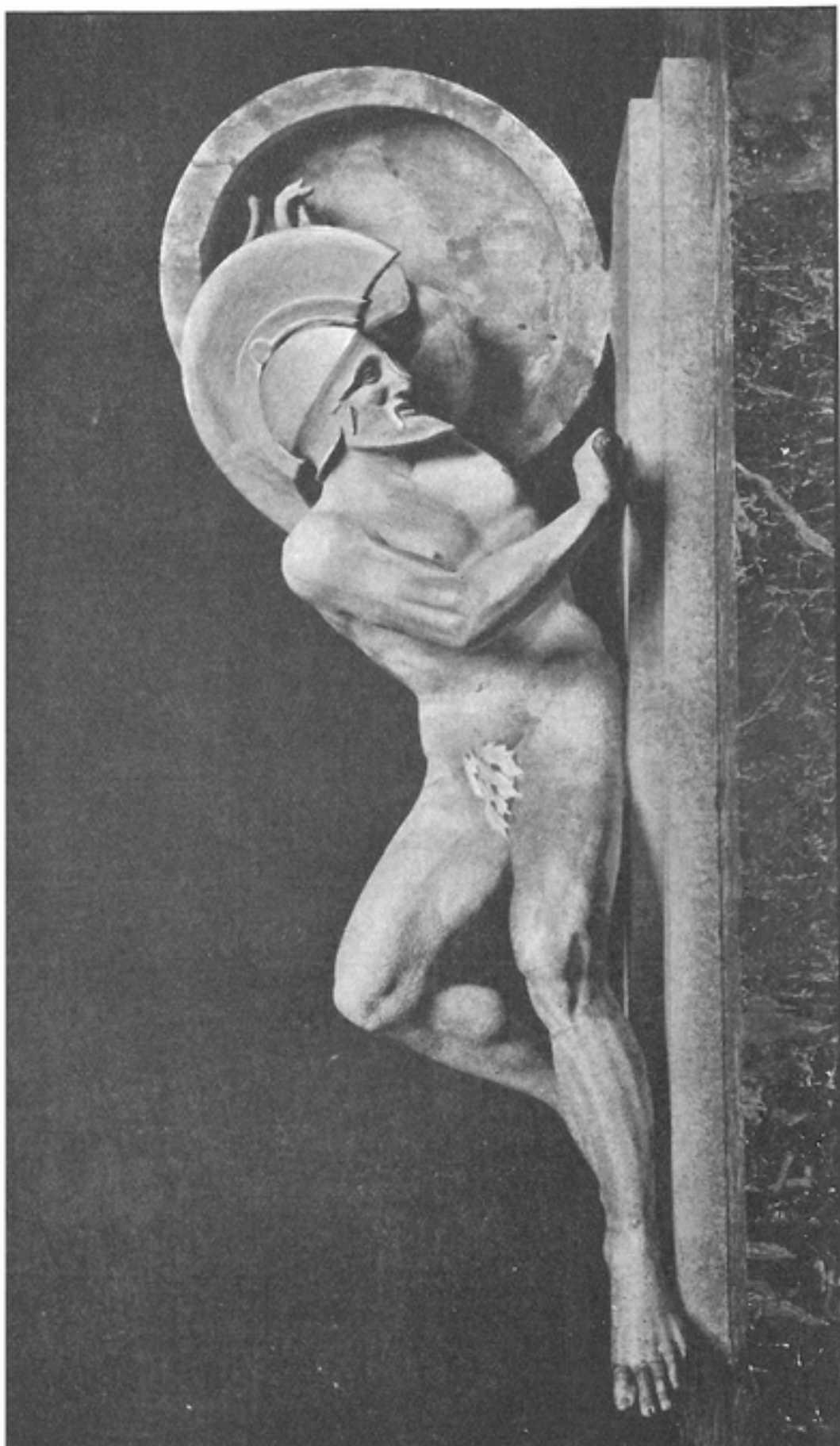
Obr. 18. Tabulka z pálené hlíny z knihovny krále Assurbanipala (667—626) obsahující část textu o potopě světa (v Britském Museu).

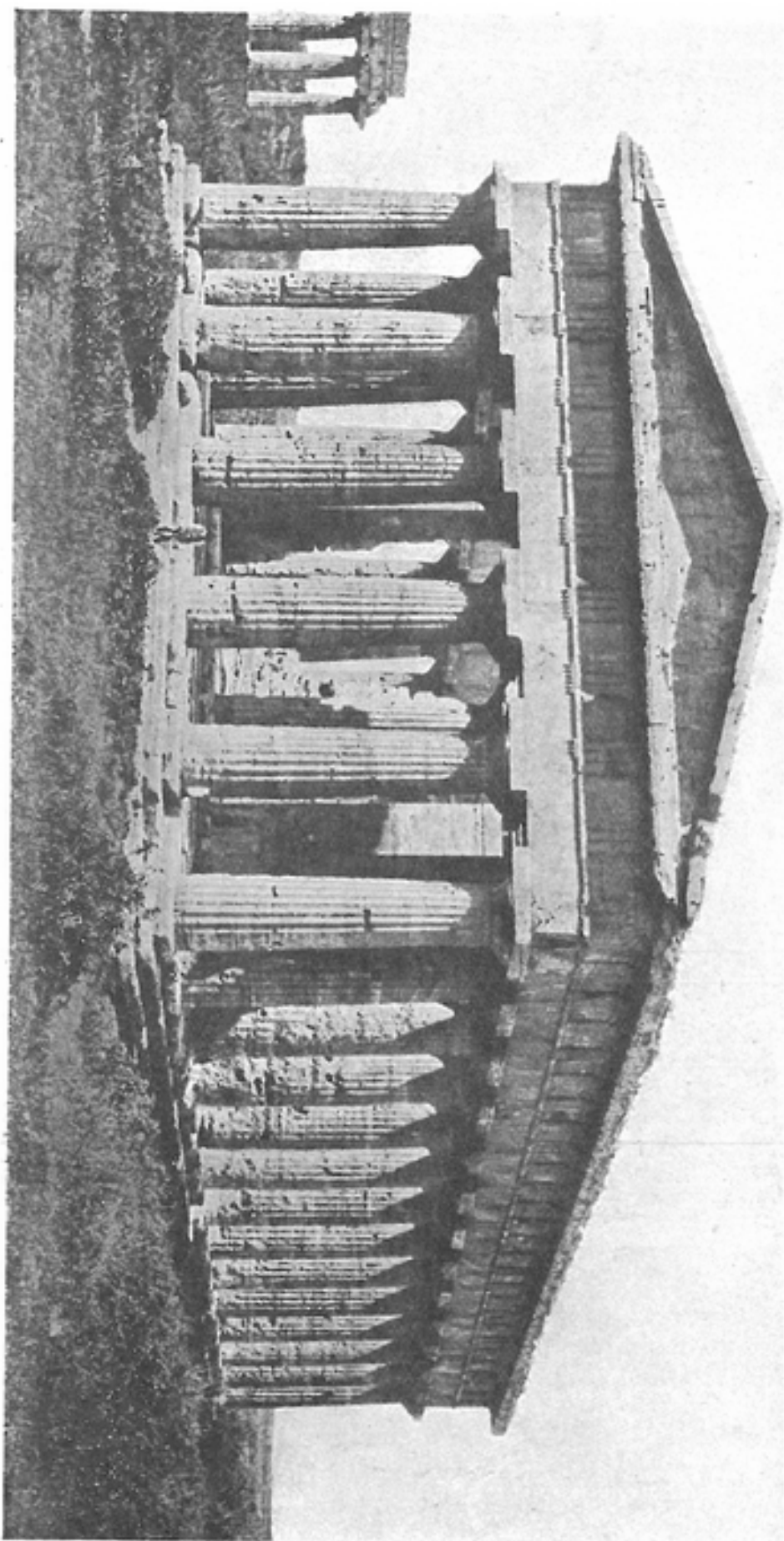
Obr. 19. Část vlysu z předsíně paláce zbudovaného králem Dareiem I. na zříceninách paláce starých králů elamských v Susách, umístěná nyní v Louvru. Postavy (1 $\frac{1}{2}$ m výšky) představující lučištníky tělesné stráže královské vystupují ze základního pole jako ploché reliefy a jsou, podobně jako ostatní výzdoba, provedeny polychromicky složením z barevných polévaných cihel.

Obr. 20. Athény. (Pohled od východu.)

Obr. 21. Umírající voják. Plastika z východního štítu chrámu Athenina v Aigině, nyní v Glyptothekce mnichovské.

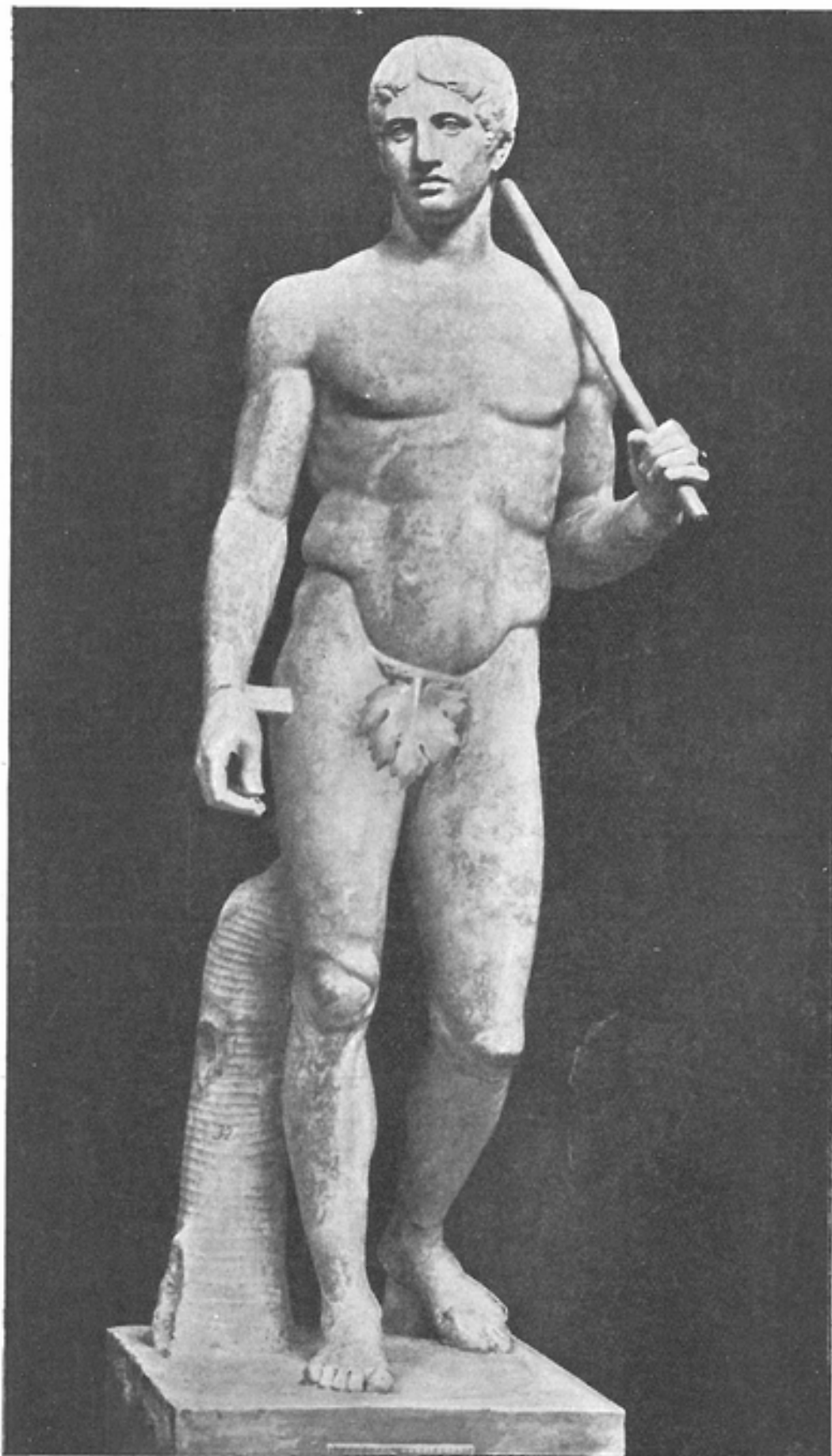
Obr. 22. Chrám Poseidonův v Paestu v jižní Itálii.

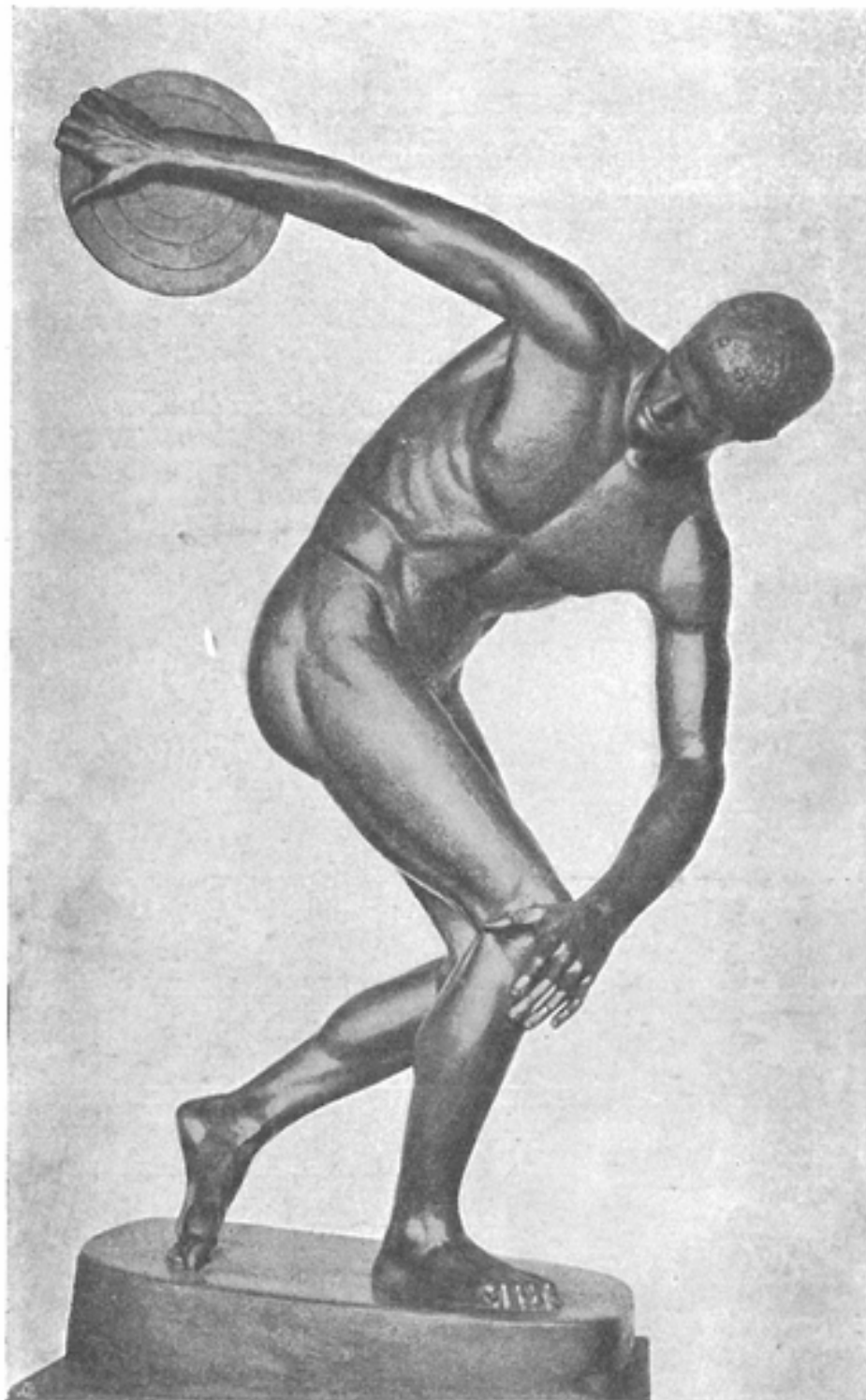
Obr. 23. Řecká amfora v Louvru. Na této straně vyobrazení jsou Athena a Poseidon a uprostřed nápis "Ἀμασις μεποίησε (= Amasis mne zhotovil), na odvrácené Dionysos s Maenadami. Amasis žil v Athenách za Peisistratovců.

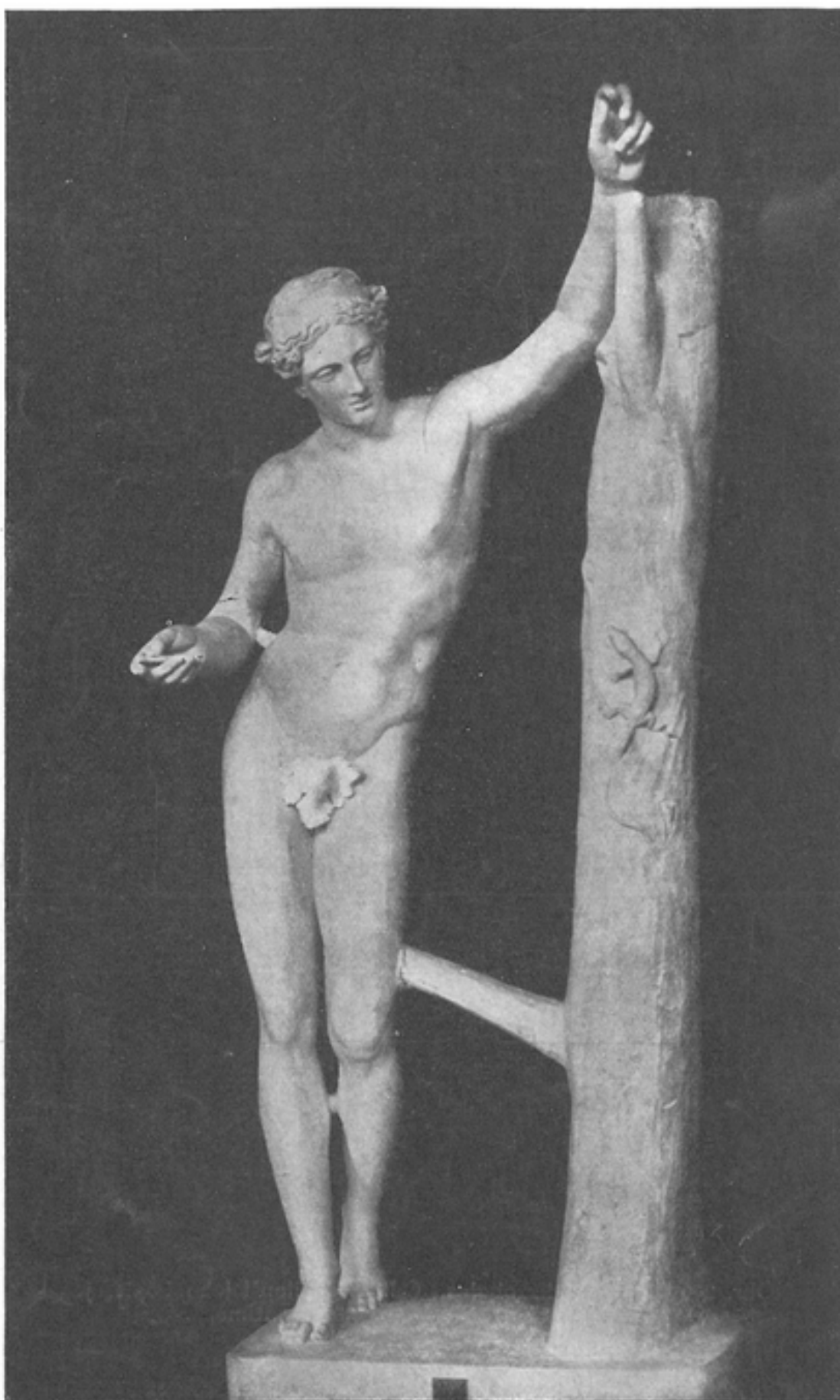
Obr. 24. Vnitřní strana mísy nalezené v Caere, nyní v Louvru; skutečný průměr 40 cm. Pochází z dílny Eufroniovy, který žil v Athenách v 1. pol. 5. stol. Obraz představuje, jak Amfitrite přijímá na dně mořském Thesea, když byl na Skyru svržen se skály do moře.

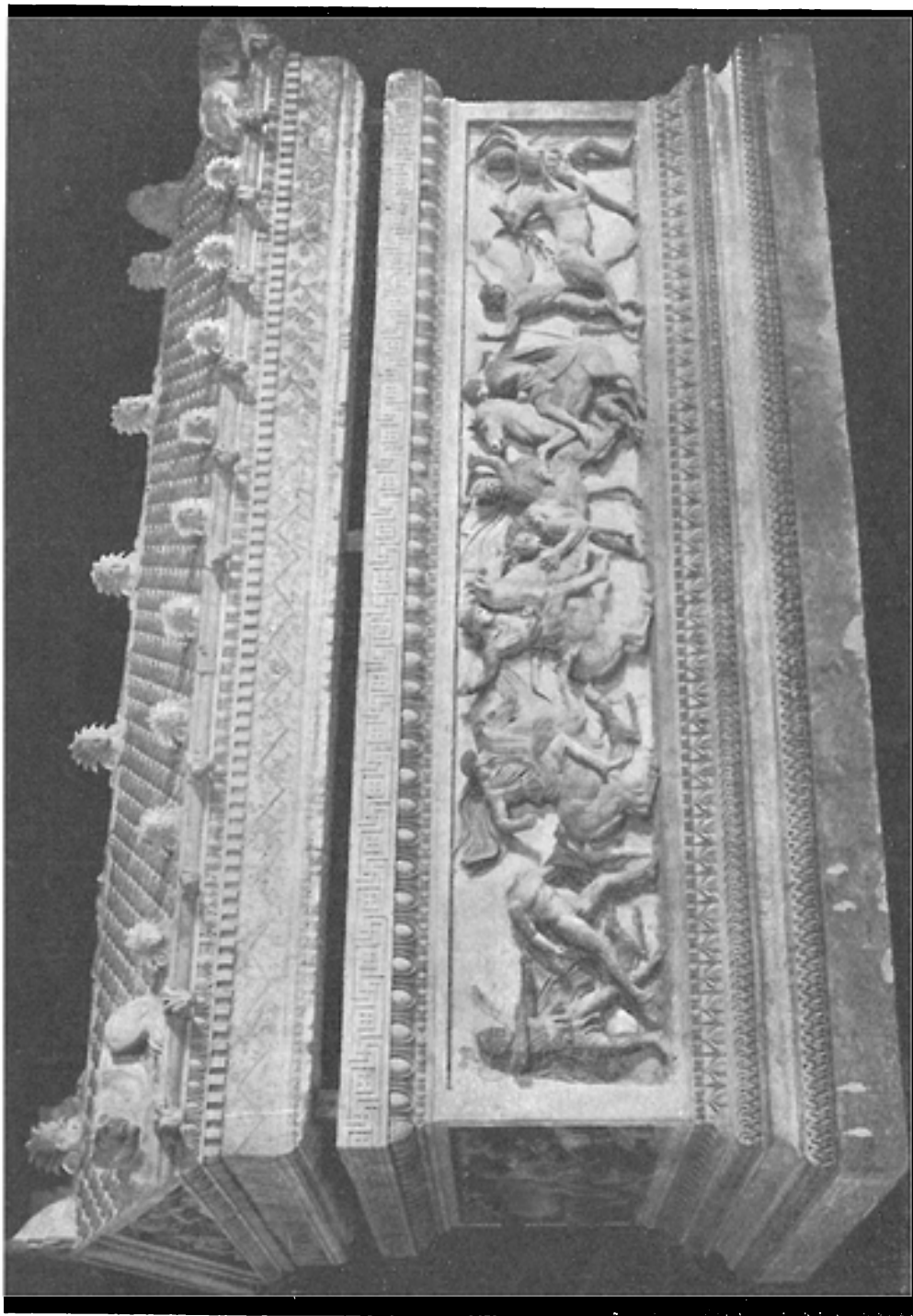
Obr. 25. Polykleitův doryforos (v Museo nazionale v Neapoli).

Obr. 26. Myronův diskobolos. Odlitek nejlepší jeho kopie, jež se chová v paláci Lancelotti v Římě.

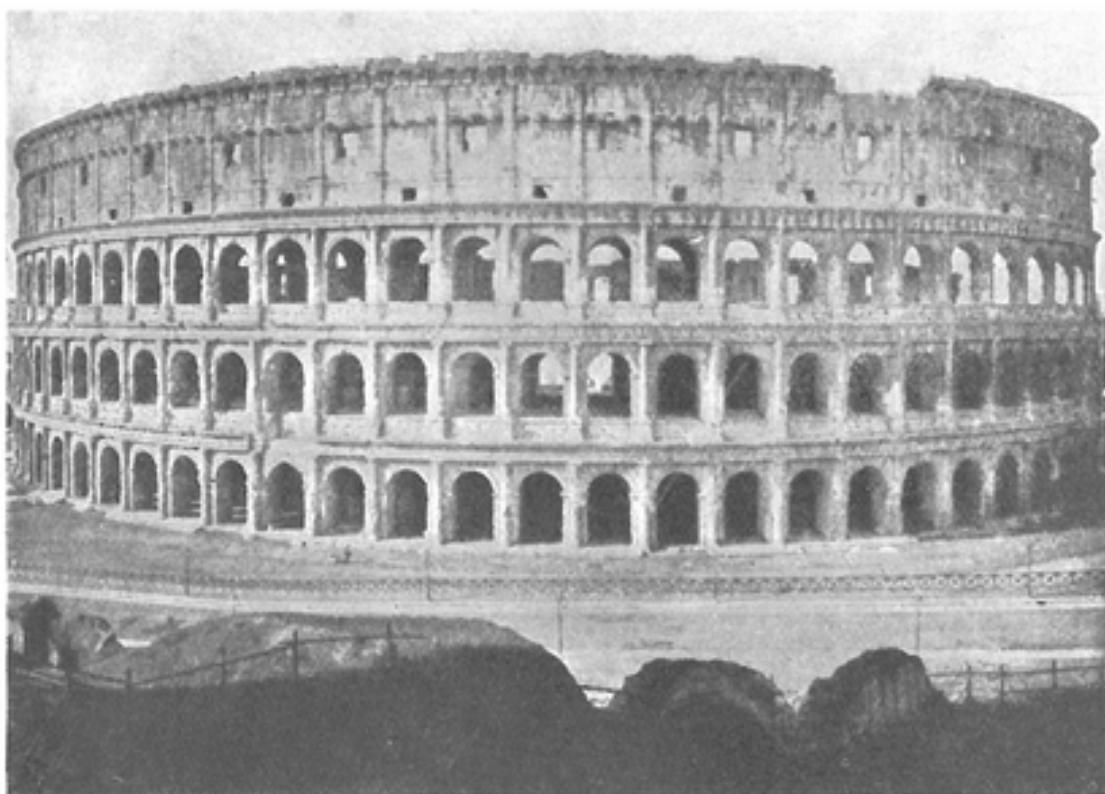
Obr. 27. Apollon Sauroktonos. Museum vatikánské.

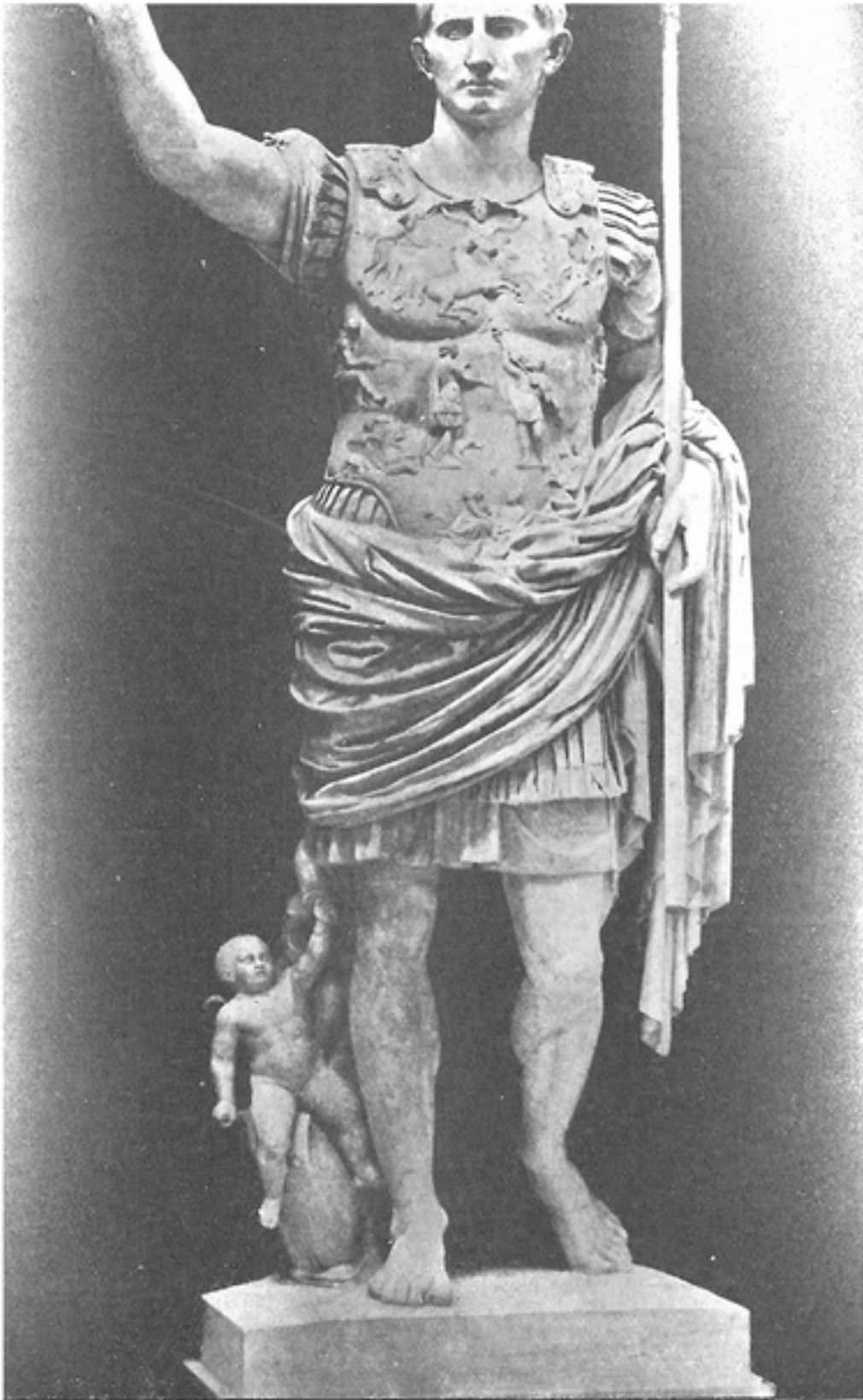
Obr. 28. Tak zvaný Alexandrův sarkofag, objevený r. 1887 v Sidoně, nyní v cí. museu v Cařihradě. Na této podélné straně zobrazen výjev lovecký, na odvrácené bitva Alexandra s Peršany.

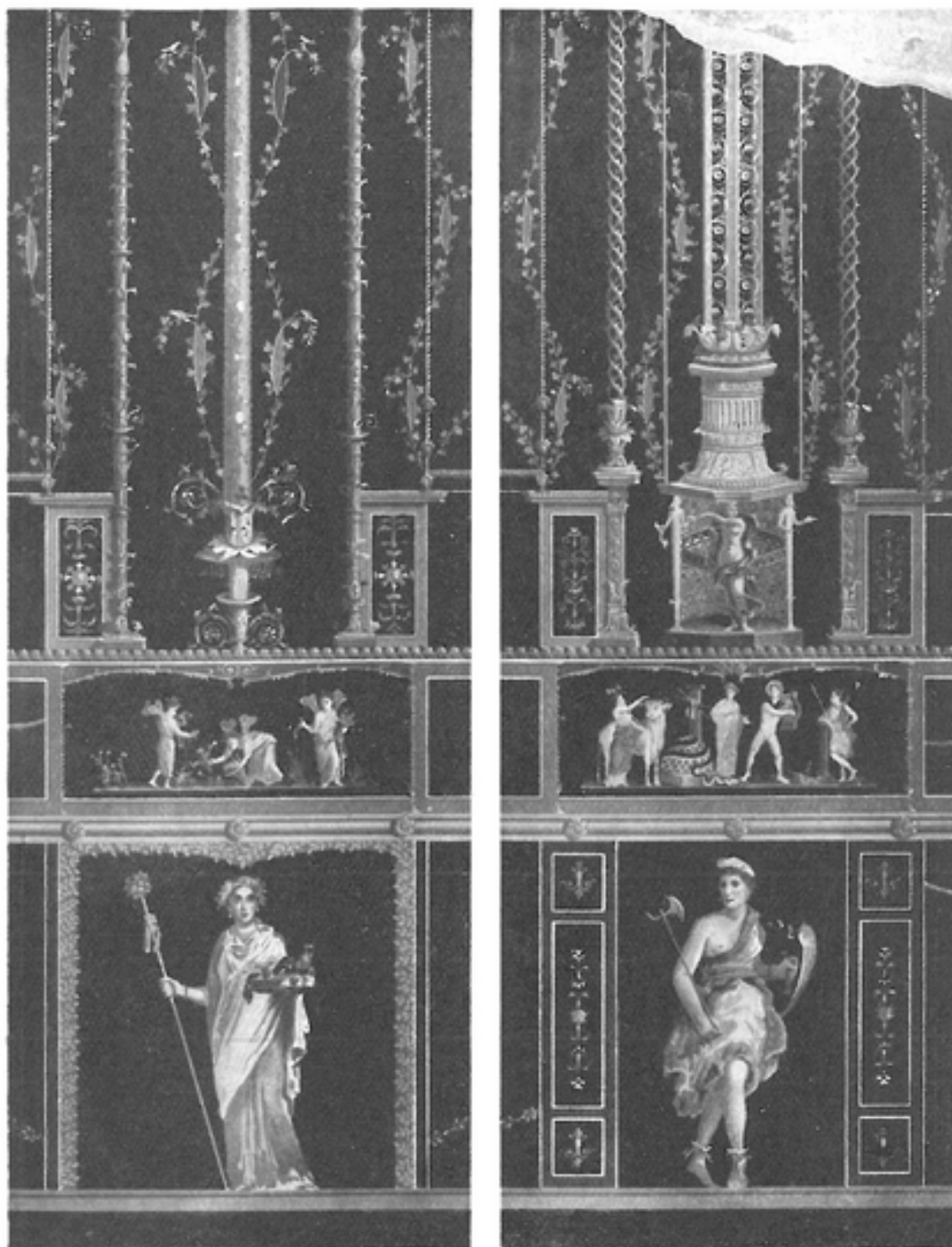
Obr. 29. Divadlo Dionysovo v Athenách na jižním svahu Akropole.
(Orchestra a dolní část hlediště.)

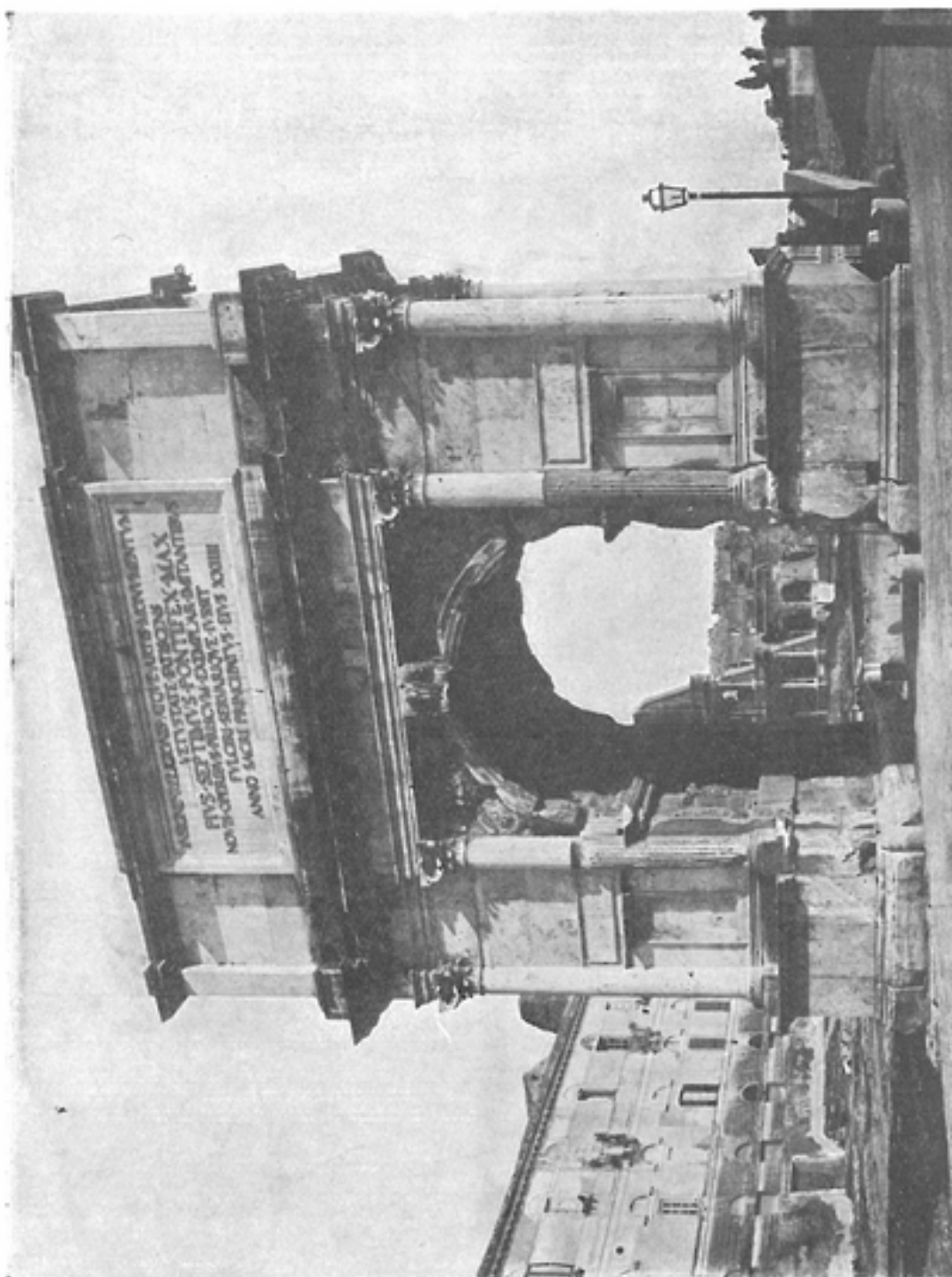
Obr. 30. Amfiteatr Flaviův (Colosseum) v Římě.

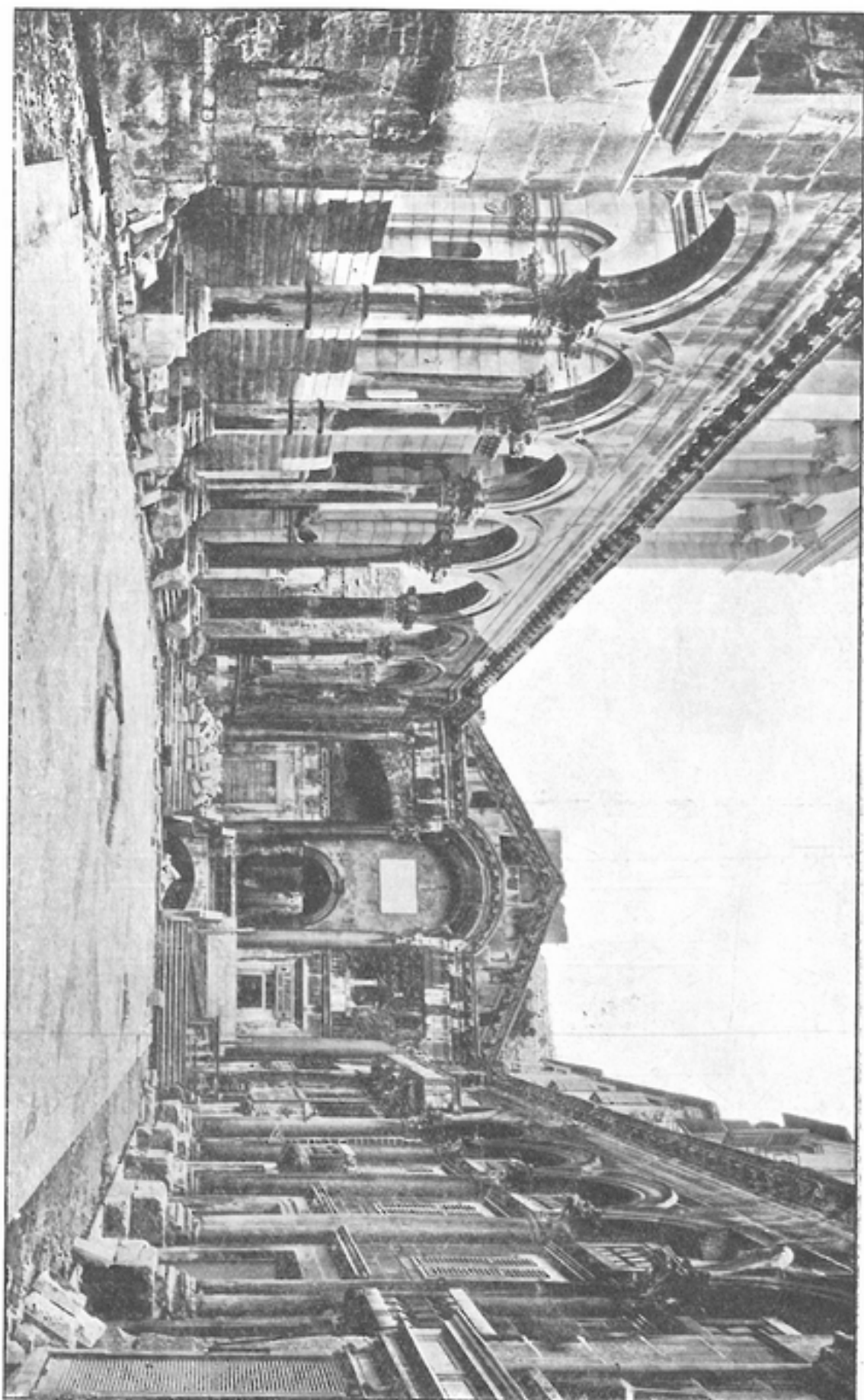
Obr. 31. Mramorová socha císaře ~~Augusta~~ Augusty (nyní ve Vatikáně v Římě).

Obr. 32. Nástěnná malba v tricliniu (jídelně) domu Vettiů v Pompejích.

Obr. 33. Vítězná brána Titova na římském foru.

Obr. 34. Vnitřní část palace Diocletianova v nynějším městě Splitu.

Seznam vyobrazení.

a) V t e x t u	
1. Ukázka písma hieroglyfického	15
2. Písmo hieratické	16
3. Klenba z města Nipurru	21
4. Vývoj písma klínového	22
5. Chrám Amenhotepa III. v Luxoru	33
6. Klínové písmo perské	42
7. Otisk pečetního válečku perského	43
8. Attická čtyřdrachma	53
9. Průčelní rys chrámu dorského a ionského	65
10. Základní tvary (půdorysy) chrámů řeckých	67
11. Sloup korintský	109
12. Gemma s hlavou Feidiovy Atheny	182
b) V příloze:	
13. Ukázky nástrojů a výrobků ze starší a mladší doby kamenné	203
14. Socha egyptského písaře	204
15. Socha krále Ramsa II.	205
16. Plochý reliéf z hrobky Ramsa II.	206
17. Nápis babylonského krále Nabupaliddina (ok. 870) v Sipparě	207
18. Hliněná tabulka se zprávou o potopě světa	208
19. Část vlysu paláce Dareiova v Susách	209
20. Atheny od východu	210
21. Umírající voják ze štítu chrámu aiginského	210
22. Chrám Poseidonův Paestu	211
23. Řecká amfora z konce 6. století	212
24. Obraz na řecké míse z počátku 5. století	213
25. Polykleitův doryforos	214
26. Myronův diskobolos	215
27. Apollon Sauroktonos	215
28. Sarkofag Alexandrův	216
29. Divadlo Dyonisovo v Athenách	217
30. Amfiteatr Flaviův	218
31. Socha císaře Augusta	219
32. Nástěnná malba z Pompejí	220
33. Vítězný oblouk Titův	221
34. Vnitřní část paláce Diocletianova ve Splitu	222
